अथ

मार्गोपदेशिका

संस्कृत जिज्ञासूनाम् ।

एम. ए.–पी. एच्. डी. ए. एल. एम, इत्याद्युपपदावलिधारिणा

अनेकविद्वत्परिषत्संमानितेनाध्यापकवर्येण

भाण्डारकरकुलोत्पन्नेन गोपालसूनुना

रामकृष्णेन

विरचिता ।

तत्सूनुना एम. ए., इत्युपपदभृता

श्रीधरेण संशोधिता ।

तदन्तेवासिना

बेलसरे इत्युपाह्वेन

भिकाजि सूनुना मल्हारेण

प्रकाशिता च ।

सप्तमावृत्तिः

मूल्यम् १ रूपकः ।

મુંબાઈ ઇલાકાનું સરકારી કેળવણી ખાતું.

સંસ્કૃત માર્ગોપદેશિકા.

રામકૃષ્ણ ગોપાળ ભાંડારકર,

એમ્. એ.-પીએચ્. ડી.-એ. એલ્. એમ્.-ઈ. ઈ.

વિરચિત

સંસ્કૃત પાઠાવલી.

શ્રીધર રામકૃષ્ણ ભાંડારકર એમ. એ.

સંશોધિત.

ગુજરાતી ભાષાંતર રચનાર

મલ્હાર ભિકાજી બેલસરે,

વાઇસ પ્રિન્સિપાલ ગુજરાત ટ્રેનિંગ કૉલેજ, અમદાવાદ.

સાતમી આવૃત્તિ.

અમદાવાદ.

નારણલાલ મોતિલાલ શાહ.

બુકસેલર તથા પબ્લિશર.

સંવત્ ૧૯૭૭. પ્રત ૪૦૦૦. સને ૧૯૨૧.

મૂલ્ય ૧-૦-૦ રૂપીઓ.

શ્રી જ્ઞાનમન્દિર પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં શંકરરાય અમૃતરાયે છાપી.
રાયપુર, વાઘેશ્વરીની પોળ—અમદાવાદ.

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

डाक्टर रामकृष्ण गोपाळ भांडारकरनी मार्गोपदेशिका આધુનિક કાળના વિદ્યાર્થિઓને સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ કરવામાં પહેલું પગલું છે. તેની પદ્ધતિ અને રચના સર્વત્ર પ્રતિષ્ઠા પામી છે. ધીમે ધીમે વિદ્યાર્થિઓ એકેક પગલું આગળ વધીને, ટુંકી મુદ્દતમાં ઈંગ્રેજી જેવી અતિ ભિન્ન અને અતિ અપરિચિત ભાષામાં બીજા વિષયનો અભ્યાસ ચલાવી, સંસ્કૃત જેવી નષ્ટ-જીવિત પણ પ્રૌઢ ભાષામાં વ્યુત્પન્ન બની, ગીર્વાણવિદ્યાભાણ્ડાગારના અધિકારી થાય છે.

मार्गोपदेशिकाની સરણીનો લાભ ગુજરાતી વિદ્યાર્થિઓ લઈ શકે, એવા હેતુથી રા. રા. કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ, બિ. એ. તરફથી આગળ તેનો ગુજરાતી તરજુમો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો હતો. તેની નકલો ખપી ગયાથી, ફરી છપાવવાની જરૂર જોઈ, **डाक्टर**ની રજાથી આ **नवी आवृत्ति** તૈયાર કરી છે.

પહેલાંની આવૃત્તિ રા. રા. કેશવલાલે ઘણો શ્રમ લઈ બનાવેલી હતી, તેથી આ નવી આવૃત્તિમાં થોડોજ ફેરફાર કરવો પડ્યો છે. ફક્ત કેટલએક દુર્બોધ સ્થળમાં સુગમતા લાવવાને યત્ન કર્યો છે. પરંતુ, આ આવૃત્તિની વિશેષતા એટલીજ છે કે, હાલના દિવસમાં કેળવણીના વધારાને લીધે ગુજરાતીમાં સંસ્કૃત શબ્દો, સાધારણ રીતે વાપરવામાં આવ્યાથી, સુગમ થયા છે; તેથી ગુજરાતના વિદ્યાર્થિઓને ઈંગ્રેજી, અથવા યુરોપના વિદ્યાર્થિઓને ગુજરાતી કે સંસ્કૃત, શિખવવું હોય ત્યારે, જે પદ્ધતિ અનુસરવી પડે છે, તેવી પદ્ધતિ રા. રા. કેશવલાલની આવૃત્તિમાં દેખાય છે. "**धन**" શબ્દનો અર્થ, ગુજરાતના વિદ્યાર્થિઓને, શિખવવો પડે, તેમ નથી; ત્યારે "**धन**" શબ્દની આગળ તેનો અર્થ સમજાવવા "દોલત" લખવાથી "**धन**" શબ્દ અપરિચિત છે, એવો ભાસ વિદ્યાર્થિ-

ઓના મનમાં ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે; વળી "धन" શબ્દ અપરિચિત છે, અને તે નવો શિખવો છે, એવો ભાસ થયા પછી તેની આગળ સ્ત્રીલિંગનો "દોલત" શબ્દ મૂકવાથી, તે સંસ્કૃતમાં સ્ત્રીલિંગનો હશે, એવો બાજો ભાસ ઉત્પન્ન થાય છે, તે દૂર કરવા, તે નપુંસક લિંગનો (નાન્યતરજાતિનો) છે, એવું વધારે ગોખવાની વિદ્યાર્થિઓને જરૂર પડે છે; અને, એવી રીતે સંસ્કૃત શિખવ્યાથી અજ્ઞાન દૂર કરવું, સંપાદન કરેલા જ્ઞાનમાં વધારો કરવો, અને વિદ્યાર્થિઓનો માર્ગ સુગમ કરવો, એવો **માર્ગોપદેશિકાનો**—બલ્કે બધાં પુસ્તકોનો—જે હેતુ છે, તે નિષ્ફળ થાય છે. તેમજ "**बुध्**" ધાતુનો અર્થ "જાણવું" કહ્યાથી વિદ્યાર્થિઓનો શ્રમ અનેક રીતે વ્યર્થ વધે છે.

હાલના વખતના કેળવણીના વધારાનો લાભ લઇને, વિદ્યાર્થિઓનો શ્રમ ઓછો કરવાનો પ્રયત્ન કરીએ, તો "**धन**" શબ્દનો અર્થ આપવાની જરૂરજ નથી. સંસ્કૃત ભાષામાં શબ્દની જે જાતિ હોય, તેજ જાતિ તેની ગુજરાતીમાં પણ હોય છે, એવો નિયમ સામાન્ય છે; તેને અપવાદ છે ખરા, પણ તે ઘણા થોડા છે; તેથી, અપવાદક સ્થળોમાંજ સંસ્કૃત શબ્દોની જાતિ કહેવાની જરૂર છે; બાકીનાં શબ્દોની જાતિ પણ કહેવાની જરૂર નથી. તેમજ, "**बुध्**" ધાતુનો અર્થ "બોધ થવો" એવો કહેવાથી, "સંસ્કૃત શિખવું તેમાં કાંઇ નવું નથી" એવું જાણીને વિદ્યાર્થિઓને હિંમત આવે, અને તેઓ ઉત્સાહથી સંસ્કૃત શિખે—એટલીજ અસર આ આવૃત્તિથી થાય, તો તે પણ એક મોટોજ લાભ છે.

સંસ્કૃતની વાક્યરચના ગુજરાતીમાં આવેલી છે, તેથી ગુજરાતી વાક્યોનું સંસ્કૃતમાં ભાષાંતર કરવું ઘણું સુગમ છે; તેથી સુગમતા લાવવા સારૂ, ગુજરાતીની અપ્રસિદ્ધ વાક્યરચનાનો ઉપયોગ કરીએ, તો તેથી તેવાં વાક્યો આધુનિક રૂઢ ભાષા વાંચનારની નજરે અયોગ્ય દેખાય. ગુજરાતીમાં સામાન્ય રીતે, ભૂતકાળમાં

સકર્મક ક્રિયાપદોનો કર્તરિ પ્રયોગ થતો નથી, એવાં વાક્યોમાં કર્તા ત્રીજી વિભક્તિમાં આવે છે. પણ, સંસ્કૃતમાં એવાં વાક્યોમાં કર્તરિ પ્રયોગ થાય છે, અને વળી જૂદો કર્મણિ પ્રયોગ પણ થાય છે. એવાં વાક્યો—રામે રાવણને જીત્યો, ૪૦—ફેરવીને, "રામ રાવણને જીતતો હવો," ૪૦ શુદ્ધ પણ અપ્રસિદ્ધ પ્રયોગમાં લખ્યાથી, ગુજરાતીની જે વાક્ય રચના તેજ સંસ્કૃતની પણ છે, એ તત્વનું દ્રઢીકરણ થાય છે. તેમજ, સંસ્કૃતમાં પ્રથમ પુરૂષમાં તથા તૃતીય પુરૂષમાં આજ્ઞાર્થ થાય છે, અને ગુજરાતીમાં સાધારણ રીતે થતો નથી, પણ કેટલીએક વખતે થાય છે ખરો; તેનો લાભ વિદ્યાર્થિઓને આપવા સારૂ, "ઇશ્વર રાણીનું કલ્યાણ કરો" એવો પ્રયોગ સામાન્ય રીતે વાપરી શકાય. હવે, વિધ્યર્થમાં ગુજરાતી વાક્યોનો કોઇ પણ પ્રકારે કર્તરિ પ્રયોગ થતો નથી, તે નિરૂપાયની વાત છે; એવે ઠેકાણે કર્મણિ પ્રયોગજ વાપરવો પડે છે.

मार्गोपदेशिकाની પદ્ધતિ પ્રમાણે જે ઠેકાણે જે નિયમની જરૂર દેખાઇ, તે ઠેકાણે તે નિયમ દાખલ કર્યો છે, કોઇપણ નિયમની જરૂર જણાયા વિના, તે નિયમ આપવો નહીં—આ તત્વનો સ્વીકાર કર્યાથી વ્યાકરણનો અમુક નિયમ જોવો હોય, તો, તે ખોળવાનું સાધન નથી, તથા બધા નિયમો એક ઠેકાણે મળી શકતા નથી. એ દુર્ગમતા દૂર કરવાના હેતુથી **डाक्टर भांडारकर**ની મંજુરી મેળવીને, આ આવૃત્તિમાં પુસ્તકને છેવટે **व्याकरण संग्रह** જોડ્યો છે, તથા **व्याकरण**નાં જૂદાં જૂદાં **प्रकरण** બતાવવા સારૂ મૂળ પુસ્તકના **૧૨ भाग** સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવ્યા **છે.**

સંસ્કૃતના અભ્યાસમાં વિદ્યાર્થિઓનો બોજો ઓછો થાય, તેઓને શ્રમ ઓછો પડે, અને તેઓ ઉત્સાહથી સંસ્કૃત શિખે, એવી મતલબથી આ ફેરફાર કર્યા છે. આ મતલબ પાર પડશી, એવી ઉમેદ છે.

અમદાવાદ, } મ. ભી. બેલસરે.
ઓકટોબર. ૧૮૯૫.

ત્રીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

આ આવૃત્તિ પાછલી આવૃત્તિની કેવળ પુનરૂક્તિ છે. તેમા વિશેષ ફેરફાર કશો કર્યો નથી.

અમદાવાદ.
જાને ૧૯૦૪.

મ. શિ. બેલસરે.

અનુક્રમણિકા.

भाग ९ मो.

भाग १० मो.

भाग ११ मो.

भाग १२ मो.

संकीर्ण.

વર્ણસંકેત.

આ. આત્મને.	આત્મનેપદી.	પ. પરસ્મૈ.	પરસ્મૈપદી.
ઉપ.	ઉપસર્ગ.	પં.	પંચમી.
ઉભય.	ઉભયપદી.	પુ.	પુલ્લિંગ
એક.	એકવચન.	પ્ર.	પ્રથમા.
કર્મણિ	કર્મણિ રૂપ.	બહુ.	બહુવચન.
ગ.	ગણ.	ભુ. કૃ.	કર્મણિભુતકૃદંત.
ચ.	ચતુર્થી.	વ. કૃ.	કર્તરિ વર્તમાન કૃદંત.
તૃ.	તૃતીયા.	વિશે.	વિશેષણ.
ત્રિ.	ત્રિલિંગ.	ષ.	ષષ્ઠી.
દ્વિ.	દ્વિતીયા.	સ.	સપ્તમી.
દ્વિ. વ.	દ્વિવચન.	સં.	સંબોધન.
ન.	નપુંસક.	સ્ત્રી.	સ્ત્રીલિંગ.

સંસ્કૃત માર્ગોપદેશિકા.

અક્ષર.

સ્વર.

अ અ, आ આ, इ ઇ, ई ઈ, उ ઉ, ऊ ઊ, ऋ* ઋ,
ॠ* ૠ, ऌ ઌ, ए એ, ऐ ઐ, ओ ઓ, औ ઔ,
ं અનુસ્વાર. : વિસર્ગ.

વ્યંજન.

કંઠ્ય ... क् ક્, ख् ખ્, ग् ગ્, घ् ઘ્, ङ्* ઙ્;
તાલવ્ય. . च् ચ્, छ् છ્, ज् જ્, झ् ઝ્, ञ् ઞ્;
મૂર્ધન્ય . . ट् ટ્, ठ् ઠ્, ड् ડ્, ढ् ઢ્, ण् ણ્;
દંત્ય.... त् ત્, थ् થ્, द् દ્ ध् ધ્, न् ન્;
ઓષ્ઠ્ય . . प् પ્, फ् ફ્, ब् બ્, भ् ભ્, म् મ્;

અંતઃસ્થ અથવા અર્ધસ્વર:
તાલવ્ય................य् ય્;
મૂર્ધન્ય................र् ર્;
દંત્ય.....................ल् લ્;
દંત્યૌષ્ઠ્ય.................व् વ્;

ઉષ્માક્ષર:
તાલવ્ય.....................श् શ્;
મૂર્ધન્ય.....................ष् ષ્;
દંત્ય.........................स् સ્;

મહાપ્રાણ..ह् હ્;

* આ અક્ષરો ઘણું ખરું ગુજરાતી ઉચ્ચારમાં શુદ્ધ રૂપે જણાતા નથી; માટે, તેમનો ઉચ્ચાર કોઇ શુદ્ધ વક્તાને મોઢે શીખી લેવો.

પહેલા પાંચ વર્ગો માહેલા દરેકના છેલ્લા ત્રણ વ્યંજનો અને અંતઃસ્થ, તથા મહાપ્રાણને, ઘોષ વ્યંજન કહે છે. બાકીના વ્યંજનોને અઘોષ વ્યંજન કહે છે.

સ્વરો જ્યારે વ્યંજનમાં મળે છે, ત્યારે તેમની આકૃતિ નીચે પ્રમાણે થાય છે.

જ્યારે વ્યંજન નીચે (્)આવો છેકો ન હોય, ત્યારે તે વ્યંજનમાં अ મળેલો છે, એમ જાણવું; ઉદાહરણ,—क. आ, इ, ई, उ, ऊ, ऋ, ॠ, ऌ, ए, ऐ, ओ, औ, આ સ્વરોનું ઉમેરણ છેકા વિનાના વ્યંજનને ા િ, ી, ુ, ૂ, ૃ, ૄ, ૢ, ૣ, ે, ૈ, ો, ૌ, એવી નિશાની લાગેલી હોવાથી સમજાય છે; ઉદાહરણઃ— क ક, का કા, कि કિ, की કી, कु કુ, कू કૂ, कृ કૃ, कॄ કૄ, कॢ કૢ, के કે, कै કૈ, को, કો, कौ કૌ.

મુખ્ય સંયુક્ત વ્યંજન, કે જોડાક્ષર નીચે પ્રમાણે છેઃ—

क्क ક્-ક	ग्ध ગ્-ધ	च्छ्व ચ્-છ્-વ	ढ्य ઢ્-ય
क्त ક્-ત	ग्न ગ્-ન	च्म ચ્-મ	ण्ण ણ્-ણ
क्त्व ક્-ત્-વ	ग्र ગ્-ર	च्य ચ્-ય	ण्म ણ્-મ
क्न ક્-ન	ग्र्य ગ્-ર્-ય	ज्ज જ્-જ	ण्य ણ્-ય
क्म ક્-મ	ग्ल, ગ્-લ	ज्र જ્-ર	ण्व ણ્-વ
क्र ક્-ર	ग्व ગ્-વ	ज्व જ્-વ	त्त ત્-ત
क्य ક્-ય	घ्य ઘ્-ય	ट्ट ટ્-ટ	त्त्र ત્-ત્-ર
क्ल ક્-લ	घ्न ઘ્-ન	ट्य ટ્-ય	त्र्य ત્-ર્-ય
क्व ક્-વ	घ्र ઘ્-ર	ट्र ટ્-ર	त्थ ત્-થ
क्ष ક્ષ	घ्व ઘ્-વ	ठ्य ઠ્ય	त्न ત્-ન
क्ष्ण ક્-ષ્-ણ	ङ्क ઙ્--ક	ड्र ડ્-ર	त्प ત્-પ
क्ष्म ક્-ષ્-મ	ङ्क्त ઙ્--ક્-ત	ड्ग ડ્-ગ	त्प्र ત્-પ્-ર
क्ष्य ક્ ષ્-ય	च्च ચ્-ચ	ड्म ડ્-મ	त्फ ત્-ફ
क्ष्व ક્-ષ્-વ	च्छ ચ્-છ	ड्य ડ્-ય	त्म ત્-મ
ख्य ખ્ ય	च्छ्र ચ્ છ-ર	ड्व ડ્-વ	त्र ત્-ર

त्व ત્ વ	न्य ન્-ય	य्व ય્-વ	ष्ठ ષ્ ઠ
त्स ત્ સ	न्व ન્ વ	र्ण्य ર્ ણ્-ય	ष्ठ्य ષ્ ઠ્-ય
त्स्न त्-સ્-ન	प्त પ્-ત	र्ध्य ર્ ધ્-ય	ष्ण ષ્-ણ
त्स्य ત્ સ્-ય	प्त्य પ્-ત્-ય	ल्क લ્ ક	ष्प ષ્ પ
थ्य થ્-ય	प्न પ્-ન	ल्ग લ્-ગ	ष्प्र ષ્ પ્ ર
द्ग દ્-ગ	प्म પ્-મ	ल्प લ્-પ	ष्म ષ્ મ
द्द દ્-દ	प्य પ્-ય	ल्म લ્-મ	ष्य ષ્-ય
द्ध દ્-ધ	प्र પ્-ર	ल्य લ્ ય	ष्व ષ્ વ
द्ब દ્-બ	प्ल પ્-લ	ल्ल લ્ લ	स्क સ્-ક
द्ब्र દ્ બ્ ર	प्स પ્ સ	ल्व લ્-વ	स्ख સ્-ખ
द्भ्र દ્ ભ્ ર	ब्ज બ્ જ	व्य વ્ ય	स्त સ્ ત
द्म દ્-મ	ब्द બ્-દ	व्र વ્-ર	स्थ સ્ થ
द्य દ્-ય	ब्ध બ્ ધ	श्च શ્-ચ	स्न સ્-ન
द्र દ્-ર	ब्य બ્ ય	श्न શ્-ન	स्प्र સ્ પ્-ર
द्र्य દ્-ર-ય	ब्र બ્ ર	श्म શ્ મ	स्फ સ્-ફ
द्व દ્ વ	भ्ण ભ્-ણ	श्य શ્-ય	स्म સ્-મ
द्व्य દ્-વ્-ય	भ्न ભ્ ન	श्र શ્-ર	स्व સ્-વ
द्व्र દ્ વ્-ર	भ्य ભ્ ય	श्ल શ્-લ	स्र સ્-ર
ध्न ધ્-ન	भ्र ભ્ ર	श्व શ્-વ	ह्ण હ્-ણ
ध्म ધ્ મ	भ्व ભ્-વ	ष्क ષ્ ક	ह्न હ્-ન
ध्य ધ્-ય	म्म મ્ મ	ष्क्र ષ્-ક્ ર્	ह्म હ્ મ
ध्र ધ્-ર	म्र મ્-ર	ष्ट ષ્ ટ	ह्य હ્-ય
ध्व ધ્-વ	म्य મ્-ય	ष्ट्य ષ્-ટ્-ય	ह्र હ્-ર
न्न ન્-ન	म्ल મ્-લ	ष्ट्र ષ્-ટ્ ર્	ह्ल હ્ લ
न्म ન્ મ	म्व મ્-વ	ष्ट्व ષ્-ટ્-વ	ह्व* હ્-વ

* બોલવા સરળ પડે, માટે અંત્યાક્ષરમાં અકાર મેળવી, જોડાક્ષર આપ્યા છે

ભાગ ૧ લો.

પાઠ ૧ લો.

વર્તમાન કાળ;–પરસ્મૈપદ.*

એકવચન.

પ્રત્યય:–પુરુષ ૧, **मि**; પુરુષ ૨, **सि**; પુરુષ ૩, **ति**.

પહેલા ગણના ધાતુ.

गम् [**गच्छ्**§]ગમન કરવું, જવું.	**बुध्** (**बोध्**) બોધ થવો, જાણવું.	**वद्** વદવું, બોલવું.
नी (**नय्**‡) લેઇ જવું, દોરવું.	**भू** (**भव्**) હોવું, થવું.	**वस्** વસવું, રહેવું.
पत् પતન પામવું, પડવું.	**रक्ष्** રક્ષણ કરવું, બચાવવું, સંભાળવું.	**सृ** (**सर्**) સરકવું, ખસવું, જવું.

---

* સંસ્કૃતમાં ક્રિયાપદના રૂપાખ્યાનના પ્રત્યયો બે પ્રકારના છે:– **પરસ્મૈપદ પ્રત્યય**, અને **આત્મનેપદ પ્રત્યય**. કેટલાક ધાતુઓ કેવળ પરસ્મૈપદ પ્રત્યય લેનારા એટલે **પરસ્મૈપદી**, કેટલાક કેવળ આત્મનેપદ પ્રત્યય લેનારા એટલે **આત્મનેપદી**, અને કેટલાક બે પ્રકારના પ્રત્યયોમાંથી ગમે તે પ્રકારના પ્રત્યય લેનારા એટલે **ઉભયપદી**, હોય છે.

§ **ગણકાર્ય** થતાં, એટલે **વિકરણ પ્રત્યય** અથવા ગણની નિશાની લાગતાં, કેટલાક ધાતુને જે વિશેષ રૂપ (જેમ કે **गम्** ને બદલે **गच्छ्**) અથવા **આદેશ** (જેમ કે **दृश्**ને બદલે **पश्य्**) થાય છે, તે કાટખૂણ [] કાંઉસમાં બતાવેલ છે.

‡ પહેલા ગણના વિકરણ પ્રત્યય **अ** પૂર્વે ધાતુના **અંતના હ્રસ્વ કે દીર્ઘ** સ્વરનો, તથા **ઉપાંત્ય** (એટલે છેલ્લા વ્યંજનની પૂર્વેના) **હ્રસ્વ** સ્વરનો ગુણ થાય છે. **इ ई** નો ગુણ **ए**, **उ ऊ** નો **ओ**; **ऋ ॠ** નો **अर्**; અને **ऌ** નો **अल्** થાય છે.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે **नी** ધાતુનું **ने** રૂપ થાય, તેને વિકરણ **પ્રત્યય अ** અને પછી પુરૂષ–બોધક પ્રત્યય **ति** લગાડવાનો છે. **સંસ્કૃતમાં બે સ્વરો લગોલગ આવે, તો, સંધિ થાય છે**; તેથી કરીને **ने** અને **अ**ની

*બીજા ગણના ધાતુ.

अस् થવું, હોવું. | **अद्** ખાવું.

પહેલા ગણના ધાતુઓમાં પ્રથમ વિકરણ પ્રત્યય **अ** ઉમેરાય છે, ને ત્યારપછી તે તૈયાર થયેલા રૂપને એટલે અંગને પુરૂષબોધક પ્રત્યય લગાડે છે.

બીજા ગણના ધાતુઓને પુરૂષબોધક પ્રત્યય લાગલા જ લગાડે છે.

પહેલા પુરૂષના **म्** અને **व्** થી શરૂ થતા પ્રત્યયો લગાડવાના હોય, અને, તે **म्** અને **व्** ની પહેલાં **अ** હોય તો, તે **अ** નો **आ** થાય છે.

वदामि ।	सरसि ।	गच्छति ।	भवति ।
रक्षसि ।	नयामि ।	अस्मि ।	अत्ति§ ।
पतति ।	वससि ।	नयति ।	अस्ति ।
बोधसि ।	सरामि ।	बोधामि ।	

પહેલો ગણ.

चर् ચરવું, ચાલવું.	**दह्** દાઝવું, બળવું, બાળવું.
जीव् જીવવું.	**नम्** નમવું.
त्यज् ત્યાગ કરવો, તજવું.	**पच्** પકાવવું, રાંધવું.

સંધિ કરવી જોઇએ. હવે એક નિયમ એવો છે કે, **ए, ऐ, ओ** અને **औ** પછી કોઇ પણ સ્વર આવે, તો, તેમને બદલે અનુક્રમે **अय्, आय्, अव्** **आव्** મુકવામાં આવે છે. તેથી કરીને, **ने+अ=नय्+अ=नय**, તેને **ति** લાગવાથી, **नयति** થાયછે; તેજપ્રમાણે **भू+अ=भो+अ=भव्+अ=भव.** આવી રીતના સ્વરવિકારને લીધે, ધાતુનાં જે રૂપ થાય છે, તે અર્ધચંદ્ર ( ) કૌંસમાં આપ્યાં છે.

* બીજા ગણના ધાતુનું રૂપાખ્યાન ઘણું કઠણ હોય છે, તેથી, આ ચોપડીમાં બીજા ગણના બેજ ધાતુ આપ્યા છે, બીજો ગણ બીજી ચોપડીમાં સવિસ્તર આપેલો છે.

§ અનુનાસિક સિવાય કોઇ પણ સ્પર્શ વ્યંજન પછી અઘોષ વ્યંજન આવે તો, તે સ્પર્શ વ્યંજનને બદલે તેનાજ વર્ગનો પહેલો અક્ષર મૂક-

(તું) બોલે છે.
(તે) બોલે છે.
(તું) જાય છે.
(હું) જાણું છું.
(તે) રહે છે.
(હું) રહું છું.
(તું) પડે છે.
(તું) ચાલે છે.

(તે) જાણે છે.
(તું) દોરે છે.
(તું) ખમે છે.
(હું) ચાવું છું.
(તું) ખાય છે.
(હું) છું.
(તું) છે.*
(તે) રહે છે.

(તે) તજે છે.
(તું) નમે છે.
(હું) રાંધું છું.
(તું) બાળે છે.
(હું) બચાવું છું.
(તે) ચાલે છે.
(હું) જીવું છું.
(તે) રાંધે છે.
(હું) તજું છું.

પાઠ ૨ જો.

બહુવચન.§

પ્રત્યય:—પુરૂષ ૧, **मस्**; પુરૂષ ૨, **थ**; પુરૂષ ૩, **अन्ति**.+

ચોથો ગણ.

नश् નાશ પામવું.
नृत् નૃત્ય કરવું, નાચવું.
पुष् પોષવું, પોષણ કરવું.
मुह् મોહ પામવું, મુઝાવું, ઘેલા થવું, બેભાન થવું.
लुभ् લોભ કરવો.

છઠ્ઠો ગણ.

इष् [**इच्छ्**] ઇચ્છવું.
प्रच्छ् [**पृच्छ्**] પૂછવું.
मुच् [**मुञ्च्**] મૂકવું, છોડવું.
विश् પ્રવેશ કરવો, પેસવું.
सृज् છોડીદેવું, પેદા કરવું.
स्पृश् સ્પર્શ કરવો, અડકવું.

વ માં આવે છે. ઉ. **ककुभ्×प्रान्त=ककुप्प्रान्त** અને **वृक्षाद्×पतति=वृक्षात्पतति.**

* **सि** પ્રત્યયની પહેલાં **अस्** ધાતુનો અંત્ય **स्** લોપાય છે.

§ સંસ્કૃત ભાષામાં દ્વિત્વ (બે-પણું) દર્શાવવું હોય, ત્યારે દ્વિવચન વાપરવામાં આવે છે. એ દ્વિવચન નવા વિદ્યાર્થીઓને કેવળ નવતર હોવાથી, તે ત્રીજા પાઠમાં આપ્યું છે. ખરો અનુક્રમ તો એવો છે કે, એકવચન, દ્વિવચન, ને બહુવચન.

\+ **अ** થી શરૂ થતા પ્રત્યયની પહેલાં **अ** આવે, તો તે **अ** લોપાય; **बोध्+अ+अन्ति=बोध्+अन्ति=बोधन्ति.**

પુરુષ-બોધક પ્રત્યય લગાડતાં પહેલાં, ચોથા ગણના ધાતુમાં य, અને છઠ્ઠા ગણના ધાતુમાં अ, લગાડવો જોઇએ.*

[દ્વિવચનના તથા બહુવચનના પુરુષબોધક પ્રત્યયોની પહેલાં, अस् (ગ. ૨) ધાતુમાંના પહેલા अ નો લોપ થાય છે.

वदामः§ ।
गच्छन्ति ।
बोधथ ।
नयामः ।
भवथ ।
वसन्ति ।
स्थ ।
अवन्ति ।

दहामः ।
सन्ति ।
जीवथ ।
नमन्ति ।
पुष्यामः ।
नश्यन्ति ।
नृत्यथ ।
मुह्यामः ।

लुभ्यन्ति ।
स्पृशामः ।
सृजथ ।
इच्छन्ति ।
पृच्छथ ।
मुञ्चामः ।
विशन्ति ।

પહેલો ગણ.

जि (जय्) જય પામવો, જીતવું.
दृश् [पश्य्] દર્શન, કરવું, જોવું.
धाव् ધાવું, દોડવું.
पा [पिब्] પાન કરવું, પીવું.
यज् યજ્ઞ કરવો, પૂજવું.
वह् વહેવું, વાવું, લેઇ જવું.
स्मृ (स्मर्) સ્મરણ કરવું, સંભારવું.
हृ (हर्) હરણ કરવું, લેઇ લેવું, લઇ જવું.

ચોથો ગણ.

अस् ફેંકવું.
कुस् ભેટવું.
तुष् સંતોષ પામવો, પ્રસન્ન થવું.
लुट्, लुठ्, લોટવું, આળોટવું.
शुष् સુકાઇ જવું, સોસાવું.

છઠ્ઠો ગણ.

क्षिप् ફેંકવું.
तुद् પીડવું, કનડવું, સતાવવું.
दिश् દેખાડવું, બતાવવું.
सिच् [सिञ्च्] સીંચવું, છાંટવું.

---

* આ બે ગણોમાં, પહેલા ગણમાં જેમ ગુણ થાય છે તેમ, ધાતુના સ્વરનો ગુણ થતો નથી.

§ પદને અંતે स् હોય તો, તેનો વિસર્ગ થાય છે, તેમજ, પદાંત र् નો અઘોષ વ્યંજનની પહેલાં, અગર કશુંએ ન આવે, તો વિસર્ગ થાય છે.

(તમે) બોલો છો.
(અમે) જઇએ છિયે.
(તેઓ) સમજે છે.
(તમે) દોરો છો.
(તેઓ) થાય છે.
(અમે) રહિયે છિયે.
(તમે) ખાઓ છો.
(અમે) છિયે.
(તેઓ) બાળે છે.
(અમે) જીવિયે છિયે.
(તેઓ) પીડે છે
(તમે) જીવો છો.

(તેઓ) પોષે છે.
(અમે) નાશ પામિયે
છિયે.
(તેઓ) નાચે છે.
(તમે) ઘેલા થાઓ
છો. [છિયે.
(અમે) લોભ કરિયે
(તેઓ) અડકે છે.
(અમે) જીતયે છિયે.
(તમે) હરી જાઓ
છો.
(તેઓ) જુવે છે.

(અમે) ફેંકિયે છિયે.
(અમે) પિયે છિયે.
(તમે)યજ્ઞ કરો છો.
(તેઓ) વહે છે.
(અમે) સંભારિયે
છિયે.
(તમે) ફેંકો છો.
(તેઓ) ભેટે છે. [યે.
(અમે)સંતોષપામિયેછિ
(તેઓ) સુકાય છે.
(તમે) આળોટો છો.
(તમે) છાંટો છો.

પાઠ ૩.

દ્વિવચન.

પ્રત્યય—પુરુષ ૧, **वस्**; પુરુષ ૨, **थस्**; પુરુષ ૩, **तस्**.

દશમા ગણના ધાતુ*

कथ् કથન કરવું, કહેવું.	**चिन्त्** ચિંતન કરવું, વિચારવું.	**प्री** [**प्रीण्**] પ્રેમ ઉપજાવવો, ખુશકરવું.
गण् ગણવું, ધારવું.	§**चुर्**(**चोर्**) ચોરવું.	**स्पृह्** ઝંખવું, તૃષ્ણા રાખવી
घुष् (**घोष्**) ઘોખવું, જાહેર કરવું.	**पीड्** પીડવું, દુઃખ દેવું.	
	प्रथ् પ્રસિદ્ધ કરવું.	**रच्** રચવું, ગોઠવવું.

* સામાન્ય રીતે કહેતાં દસમા ગણના ધાતુઓ ઉભયપદી છે.

§ વિકરણ પ્રત્યય **अय** લગાડવો હોય, ત્યારે ધાતુના અંત્ય સ્વરની, તથા ઉપાંત્ય **अ** ની વૃદ્ધિ થાય છે; અને **अ** સિવાય બાકીના ઉપાંત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે. આ ફેરફાર **कथ्**, **गण्**, **रच्**, **प्रथ्**, **स्पृह्**, **मृग्**, તથા બીજા કેટલાક ધાતુમાં થતો નથી, અર્થાત્ આ ધાતુનો સ્વર બદલાતો નથી. **अ**, **इ ई**, **उ ऊ**, **ऋ ॠ** અને **ऌ** ની વૃદ્ધિ અનુક્રમે **आ**, **ऐ**, **औ**, **आर्**, અને **आल्** છે. એનાં ઉદાહરણો:—

દશમા ગણના ધાતુમાં વિકરણ પ્રત્યય **अय** ઉમેરાય છે.

चोरयावः ।	**घोषयथः ।**	**नमथः ।**
पीडयथः ।	**स्पृहयावः ।**	**स्तः ।**
कथयतः ।	**चिन्तयतः ।**	**स्मरावः ।**
गणयावः ।	**प्रीणयथः ।**	**जयथः ।**
प्रथयावः ।	**गच्छतः ।**	**नश्यतः ।**
रचयतः ।	**नयावः ।**	**नृत्यावः ।**
अद्वः ।	**विशतः ।**	**इच्छतः ।**

પહેલો ગણ.	ચોથો ગણ.	છઠ્ઠો ગણ.
अट् અટન કરવું. **चल्** ચાલવું, ખસવું. **जल्प्** બબડવું. **निन्द्** નિંદવું. **शंस्** પ્રશંસા કરવી.	**कुप्** કોપ કરવો, કોપવું. **क्षुभ्** ખળભળવું, ગભરાવું. **श्लिष्** ભેટવું.	**उञ्छ्** વીણવું. **कृष्** આકર્ષણ કરવું, ખેંચવું, ખેડવું. **स्फुर्** સ્ફુર્તિ થવી, ધડકવું, ફરકવું, તરફડવું.

દશમો ગણ.

पूज् પૂજવું. **वर्ण्** વર્ણવવું, વખાણવું. **सान्त्व्** શાંત પાડવું.

(તમે બે) ચોરો છો.	(તમે બે) ઝંખો છો.	(અમે બે) નિંદીયે છીયે.
(તેઓ બે) કનડે છે.	(તેઓ બે) જાહેર કરે છે.	(તમે બે) કોપો છો.
(અમે બે) કહિયેછિયે.	(અમે બે) વિચારિયે છિયે.	(તેઓ બે) ખેડે છે.
(તમે બે) ગણો છો.	(તમે બે) પ્રસિદ્ધ કરો છો.	(આપણે બે) પૂજિયે છિયે.
(તેઓ બે) જુએ છે.	(તેઓબે) ખુશ કરે છે.	(તમે બે) ભટકો છો.
(અમે બે) રચિયે છિયે.		

चि + अय + ति = (વૃદ્ધિ થવાથી) **चै+अय+ति=चाय्+अय+ति=चाययति; तड् + अय+ति**=(વૃદ્ધિ થવાથી) **ताड् + अय+ति, ताडयति; घुष् + अय + ति**=(ગુણ થવાથી) **घोष्+अय+ति=घोषयति.**

(તેઓ બે) ગભરાય છે.
(અમે બે) વીણીએ છિએ
(તેઓ બે) વર્ણવે છે.
(અમે બે) ભોંટિયે છિએ
(તમે બે) અથડો છો.
(તેઓ બે) શાંત પાડે છે.
(અમે બે) વખાણિયે છિયે.
(તમે બે) બોલો છો.
(તેઓ બે) થાય છે.
(તમે બે) રાંધો છો.
(અમે બે) સમજીયે છિયે.
(તેઓ બે) ખાય છે.
(અમે બે) સંતોષ પામિયે છીએ.
(તમે બે) લોભ કરો છો.
(તેઓ બે) લોટે છે.
(અમે બે) અડકીયે છિયે.
(તમે બે) પૂછો છો.

પાઠ ૪.

વર્તમાનકાળ સમાપ્ત.

પહેલો ગણ.

क्षि (क्षय्) ક્ષય થવો, ઘસાઇ જવું

द्रु (द्रव्) ભિંજાવું,

रुह् (रोह्) આરોહણ કરવું, ઊગવું, વધવું.

स्था [तिष्ठ्] સ્થાનમાં હોવું, સ્થિતિમાં હોવું, ઉભા રહેવું,

ह्वे (ह्वय्) બોલાવવું.

ચોથો ગણ.

मद् [माद्] મસ્ત થવું, ગાંડા થવું, ભૂલવું, ચૂકવું.

शम् [शाम्] શાંત હોવું. માંસતા રહેવું-થવું. [| જવું,

श्रम् [श्राम्] શ્રમ લાગવો, થા-

દશમો ગણ.

क्षल् (क्षाल्) પખાળવું. ધોવું.

तड् (ताड्) તાડન કરવું, મારવું, ઠોકવું, માર મારવો.

तुल् (तोल्) તોળવું. જોખવું.

भूष् આભૂષણ પહેરાવવું, શણગારવું, સુશોભિત થવું.

वदसि ।	इच्छामि ।	रोहन्ति ।	पिबन्ति ।
वसथ ।	मुञ्चथ ।	पूजयन्ति ।	पश्यावः ।
बोधामः ।	स्पृशति ।	तिष्ठामि ।	ह्वयति ।
रक्षति ।	स्मरथ ।	स्पृहयथ ।	नयसि ।
पतामि ।	ताडयति ।	हरतः ।	अत्थ ।
मुञ्चति ।	घोषयथ ।	जयति ।	गणयति ।

सन्ति।	सिञ्चसि।	शंसथ।	पचन्ति।
नश्यसि।	लुटयन्ति।	क्षालयति।	पुष्यामि।
नृत्यति।	तुष्यामि।	क्षयतः।	पीडयन्ति।
विशामः।	अस्यथः।	अश्मि।	यजामः।
पृच्छथः।	कथयामि।	जीवामः।	श्राम्यामि।
वहतः।	कृषामः।	त्यजथ।	प्रवन्ति।

चिन्तयति।

(તે) પોષે છે.
(હું) નાચું છું.
(તમે) લોભ કરોછો.
(તે) પસે છે.
(તું) ખરચે છે.
(હું) ધ્રુજું છું.
(તું) નડે છે.
(તે) ભગે છે.
(અમે) બોલાવિયે છિયે.
(તે) ઘેલો થાય છે.
(તેઓ) સંતોષપામેછે
(હું) જીતું છું.
(તમે) જાઓ છો.

(તું) થાકે છે.
(હું) હરખું છું.
(અમેએ) પિયે છિયે.
(તમે) બાળો છો.
(તેઓ) ધુએ છે.
(તે) ઘસાઇ જાયછે.
(તું) કહે છે.
(ત) તોળે છે.
(તેઓ) ચોરે છે.
(તમે) ગોઠવો છો.
(તે) જાહેર કરે છે.
(હું) સંભારૂં છું.
(તેઓ બે) વસે છે.

(અમે) હરી જઇયે છિયે.
(તમે) કહો છો.
(તું) અટકે છે.
(તેઓ) ઝંખે છે.
(તમેબે) જાઓ છો.
(તે) ચોરે છે.
(આપણે બે) છિયે.
(તું) ખુશ કરે છે.
(હું) પેસું છું.
(તેઓ) મારે છે.
(અમે બે) રાંધિયે છિયે.
(તમે) પૂજો છો.

સારાંશ તથા સવાલ.

પહેલો ગણ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પુરુષ ૧.	बोधामि	बोधावः	बोधामः
પુરુષ ૨.	बोधसि	बोधथः	बोधथ
પુરુષ ૩.	बोधति	बोधतः	बोधन्ति

ચોથો ગણ.

પુરુષ ૧.	पुष्यामि	पुष्यावः	पुष्यामः
પુરુષ ૨.	पुष्यसि	पुष्यथः	पुष्यथ
પુરુષ ૩.	पुष्यति	पुष्यतः	पुष्यन्ति

છઠ્ઠો ગણ.

પુરુષ ૧.	विशामि	विशावः	विशामः
પુરુષ ૨.	विशसि	विशथः	विशथ
પુરુષ ૩.	विशति	विशतः	विशन्ति

દશમો ગણ.

પુરુષ ૧.	चोरयामि	चोरयावः	चोरयामः
પુરુષ ૨.	चोरयसि	चोरयथः	चोरयथ
પુરુષ ૩.	चोरयति	चोरयतः	चोरयन्ति

૧. કંઠ્ય, તાલવ્ય, મૂર્ધન્ય, ઓષ્ઠ્ય, અંતઃસ્થ, ઘોષ વ્યંજન, અને અઘોષ વ્યંજન કયા છે તે ગણાવો.

૨. इ, उ, ऋ અને ऌ નાં ગુણ અને વૃદ્ધિનાં રૂપ આપો.

૩. પહેલા, ચોથા, છઠ્ઠા, દશમા તથા બીજા ગણનાં વિશેષ લક્ષણ (विकरण प्रत्यय) શાં છે ?

૪. વર્તમાનકાળના પુરુષબોધક પ્રત્યયો આપો.

૫. પહેલા પુરૂષના व् અને म्થી શરૂ થતા પ્રત્યયની પહેલાં પૂર્વના अ માં શો ફેરફાર થાય છે ?

૬. ए, ओ, ऐ, અને औ પછી સ્વર આવે, તો, તેમને ઠેકાણે અનુક્રમે શાં રૂપ મૂકવામાં આવે છે ? ઉદાહરણો આપો.

૭. કોઇ પણ વ્યંજન પછી અઘોષવ્યંજન આવે તો પૂર્વના વ્યંજનમાં જે ફેરફાર થાય છે, તે ઉદાહરણ સાથે સમજાવો.

૮. પદાંત स् અને र् નું શું થાય છે ? એ ફેરફાર र् ના સંબંધમાં ક્યારે થાય છે ?

૯. નીચેના ધાતુનાં વર્તમાનકાળનાં રૂપ આપોઃ—

(વિદ્યાર્થીના મનમાં પાકા ઠસીજાય, તેટલા માટે શિક્ષકની નજરમાં જેટલા ધાતુ આપવાની જરૂર જણાય, તેટલા અહિં આપવા.)

ઉપસર્ગ.

ઉપસર્ગ, ધાતુની પૂર્વે આવી, ઘણું કરીને, ધાતુના અસલ અર્થમાં ન્યૂનાધિક્ય કરી, વિશેષ અર્થ ઉપજાવે છે. મુખ્ય ઉપસર્ગ નીચે આપ્યા છેઃ—

अति—હદ બહાર; **अतिक्राम्यति** તે હદ બહાર પગલું ભરે છે, તે ઉલ્લંઘન કરે છે.

अधि—ઉપર; **अधिगच्छति** તે ઉપર થઇ જાય છે, તે મેળવે છે, એટલે જાણી જાય છે.

अनु—પાછળ, સરખું, જેવું; **अनुसरति**, **अनुगच्छति**, તે પાછળ જાય છે, તે અનુસરે છે.

अभि—તરફ, પાસે; **अभिगच्छति** તે તરફ જાય છે, અથવા પાસે જાય છે.

अव—નીચે, દૂર; **अवतरति** તે નીચે જાય છે, ઉતરે છે.

आ—હદ અથવા મર્યાદાના અર્થે, ઉલટાપણાના અર્થે, "સુધી"ના અર્થે; **आगच्छति** તે આવે છે; **आरोहति** તે (અમુક ઉંચાઇ સુધી) વધે છે, ચઢે છે.

उत्—ઉંચે, ઉપર, વિશેષ; **उत्पतति** તે ઉંચે જાય છે, કુદે છે; **उद्गच्छति** તે ઉપર જાય છે, ઉંચે ચઢે છે.

उप—પાસે; **उपगच्छति** તે પાસે જાય છે, જઇ મળે છે.

नि—અંદર, નીચે; **निषीदति** તે નીચે બેસે છે.

परा—"પાછું"એવા અર્થે, ઉલટાપણાને અર્થે; **पराजयते** તે હારેછે.

प्रति—સામાં, ઉલટું; **प्रतिभाषते** તે સામાં કહેછે, જવાબ દે છે.

प्र—આગળ; **प्रयाति** તે આગળ જાય છે.

वि—નહિ, જૂદું, દૂર, વિશેષે કરીને; **विश्लिष्यति** તે જૂદો પડેછે.

सम्—સાથે, એકઠાં; † **संगच्छते** તે સાથે જાય છે, મળે છે.

---

† પદાંત **म्** પછી કોઈ પણ સ્પર્શ વ્યંજન આવ્યો હોય, તો તે **म्**ને

ભાગ ૨ જો.

પાઠ ૫ મો.

* પ્રથમા વિભક્તિ.

૧. अકારાંત નામ.

પ્રત્યય.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
*પુલ્લિંગ.	म	औ	अस्.
*નપુંસકલિંગ.	म्	ई	आनि.
	नृपः	नृपौ †	नृपाः §

બદલે વિકલ્પે પૂર્વના અક્ષર ઉપર અનુસ્વાર થાય છે; અથવા म ને ઠેકાણે પછીના વ્યંજનના સ્થાનનો અનુનાસિક થાય છે. જો પદાંત म પછી य, व કે ल्, હોય, તો म ને બદલે પૂર્વના અક્ષર ઉપર અનુસ્વાર, અથવા વિકલ્પે म्ने ઠેકાણે અનુક્રમે નાસિકાસ્થાને બોલાતો य, व्, કે ल थाय છે; પરંતુ જો પદાંત म પછી श, ष्, स्, र्, ह्, હોય, તો मને બદલે અવશ્યે પૂર્વના અક્ષર ઉપર અનુસ્વાર જ લખાય છે.

* ગુજરાતી ભાષામાં સાત વિભક્તિઓને માટે પહેલી, બીજી, ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી, છઠ્ઠી, અને સાતમી, એ શબ્દો વપરાય છે; તે બદલ સંસ્કૃત ભાષામાં, પ્રથમા, દ્વિતીયા, તૃતીયા, ચતુર્થી, પંચમી, ષષ્ઠી, સપ્તમી, એ શબ્દ વાપરવામાં આવે છે. તેમજ, નરજાતિ, નારીજાતિ ને નાન્યતરજાતિ કહેવા બદલ, પુલ્લિંગ, સ્ત્રીલિંગ, અને નપુંસકલિંગ, એમ કહેવાય છે.

† अ કે आ પછી ए કે ऐ આવે, તો પાસે આવેલા સ્વરો ભળી જઇને, તે બંનેને ઠેકાણે ऐ થાય છે; વળી, अ કે आ પછી ओ કે औ આવે, તો પાસે આવેલા સ્વરો ભળી જઇને औ થાય છે; અર્થાત્ अ કે आ+ए કે ऐ=ऐ અને अ કે आ+ओ કે औ=औ.

§ આ ચાર સ્વરો (ए, ऐ, ओ, औ) સિવાય બાકીના કોઈ પણ

फलम् फले* फलानि.

નામ (પુલ્લિંગ).

अनल અગ્નિ.	नृप રાજા.	मेघ વાદળું.
अश्व ઘોડો.	पवन પવન.	राम રામ.
ईश्वर ઈશ્વર.	पुत्र પુત્ર.	वृक्ष વૃક્ષ, ઝાડ.
कूर्म કાચબો.	बाल બાળક, છોકરો.	समुद्र દરિયો.
जन જન, લોક.	बुध ડાહ્યો માણસ.	सूद રસોઇયો.
जीव જીવ, પ્રાણી.	मूर्ख મૂર્ખ, મૂરખ	हस्त હસ્ત, હાથ.
नर નર, પુરુષ.		

(નપુંસકલિંગ.)

कमल કમળ.	धन ધન, દોલત.	मित्र મિત્ર.
गृह ઘર.	नेत्र નેત્ર, આંખ.	मुख મુખ, મ્હોડું.
जल જળ, પાણી.	पर्ण પાંદડું.	सुख સુખ.
दुःख દુઃખ.	फल ફળ.	हृदय હૃદય, હૈયું.

વાક્ય.

नृपो× जयति । | सुखं § प्रीणयति | कूर्मः सरति ।

હ્રસ્વ અથવા દીર્ઘ સ્વર પછી સજાતીય સ્વર હ્રસ્વ કે દીર્ઘ આવે, તો પાસે આવેલા બે સ્વરો મળી જઈ બંનેને ઠેકાણે દીર્ઘ સ્વર થાય છે. ઉ:—दैत्य+अरि=दैत्यारि; कवि+ईश=कवीश, ઇ૦ (પૃ. ૬ ટીપ × પ્રથમા તથા દ્વિતીયાનાં રૂપને લાગુ નથી.)

* જો अ કે आ પછી હ્રસ્વ કે દીર્ઘ इ, उ, ऋ, કે ऌ આવ્યો હોય, તો પાસે આવેલા બે સ્વરને બદલે પર (પછીના) સ્વરનો ગુણ મૂકાય છે; અર્થાત્, अ કે आ+इ કે ई=ए; +उ કે ऊ=ओ; +ऋ કે ॠ =अर्; +ऌ=अल्.

× વિસર્ગની પૂર્વે अ હોય, તેમજ તેની પછી अ કે ઘોષ વ્યંજન આવ્યો હોય, ત્યારે વિસર્ગનો उ થાય છે, અને તે उ પૂર્વના (પહેલાંના) अ માં મળી, ओ થાય છે (ઉપરની ટીપ * જુઓ.)

§ પૃ. ૧૩ ની ટીપ § જુઓ.

अश्वावुत्पततः § ।	जीवो मुह्यति ।	फले पततः ।
जना × वदन्ति ।	हस्तौ हरतः ।	धनं नश्यति ।
बालः स्पृहयति ।	मुखानि प्रथन्ति ।	नरा गच्छन्ति ।
गृहाणि‡ रक्षन्ति ।	दुःखं पीडयति ।	कमले नृत्यतः ।
नेत्रे पश्यतः ।	रामः पूजयति ।	मित्राणि कथयन्ति ।
मेघः सिञ्चति ।	पुत्रौ तुष्यतः ।	शूद्रो विशति ।
बुधौ मुञ्चतः ।	जलं शुष्यति ।	समुद्रः शाम्यति ।
पवनो हरति ।	मूर्खौ कुप्यतः ।	

રાજાઓ રક્ષે છે. [છે.	પ્રાણીઓ નાશ પામે છે.	મિત્ર પૂછે છે.
(બે) છોકરા આળોટે	હાથ ફેંકે છે.	પાંદડાં પડે છે.
દીકરો ખુશ કરે છે.	અગ્નિ બળે છે.	હૈયું ધરાય છે.
ઘોડાઓ કૂદે છે.	આંખ ફરકે છે.	રસોઇઆ રાંધે છે.
પવનો વાય છે.	(બે) સમુદ્રો ખળ-	લોકો નીંદે છે.
ઇશ્વર સરજે છે.	ખળે છે. [રહે છે.	માણસ કહે છે.
વૃક્ષો ઊગે છે.	ડાહ્યો માણસ શાન્ત	કમળ શણગારે છે.
બે કાચબાઓ સરે છે	મૂરખાઓ બકે છે.	મુખ બોલે છે.

૨. इकारान्त નામ.

પ્રત્યય.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પુલ્લિંગ.	स्	०	अस्.

§ પૃ. ૪ ટીપ † જુઓ.

× વિસર્ગ પૂર્વે आ હોય ને પછી સ્વર કે ઘોષ વ્યંજન આવે, તો વિસર્ગ ઉડી જાય છે. વળી વિસર્ગની પૂર્વે अ હોય ને પછી એ अ સિવાય કોઇ પણ સ્વર હોય, તોપણ વિસર્ગ લોપાય છે; વિસર્ગ લોપ કર્યાથી પાસે આવેલા સ્વરોની સંધિ થતી નથી. ઉ० नराः इमे=नरा इमे; बुधः इच्छति=बुध इच्छति.

‡ સમાનપદે (એક ને એક જ શબ્દમાં) ऋ, र्, ष् પછી લાગલો જ न् આવ્યો હોય, તો તે न्નો ण् થાય છે. વળી ऋ, र्, ष् અને न्ની વચ્ચે સ્વર, ल् સિવાય અર્ધસ્વર, મહાપ્રાણ ह्, તેમજ કંઠ્ય કે ઓષ્ઠ્ય વર્ગનો વ્યંજન હોય, તો પણ न् નો ण् થાય છે; પરંતુ, જો न् પદાંતે આવ્યો હોય, તો તે न् નો ण् થતો નથી; ઉ० नरान्

પ્રથમાના દ્વિવચનમાં इ દીર્ઘ થાય છે, અને બહુવચનમાં अस् પ્રત્યય લાગતાં इનો ગુણ થાય છે; એ નિયમ પ્રમાણે—

हरिः **हरी** **(हरे+अस्=)हरयः**

નપુંસકલિંગ. ० ई इ.

इકારાંત નપુંસક નામોને સ્વરાદિ પ્રત્યય લાગતાં, न ઉમેરવામાં આવે છે; વળી, પ્રથમા અને દ્વિતીયાના બહુવચનમાં इ દીર્ઘ થાય છે. તેને લીધે—

वारि **वारिणी** **वारीणि.**

નામ. (પુલ્લિંગ)

अग्नि અગ્નિ, દેવતા.	**कपि** વાંદરો, વાનર.	**पवि** ઇંદ્રનું વજ્ર.
अरि શત્રુ, દુશ્મન.	**कवि** કવિ.	**पाणि** હાથ.
असि તરવાર.	**गिरि** ગિરિ, પર્વત.	**यति** જતી, યોગી.
उदधि મહાસાગર.	**धूर्जटि** શિવ.	**व्याधि** વ્યાધિ, રોગ.
ऋषि ઋષિ.	**नृपति** રાજા.	**हरि** હરિ, ઇંદ્ર.

न (અવ્યય§) નહિ. **वारि** (નપુંસકલિંગ) પાણી.

વાક્ય.

उदधिः क्षुभ्यति ।	**नृपतिर्यजति ।** *	**गिरिर्वहति ।**
कपयः क्षिपन्ति ।	**वारीणि शुष्यन्ति ।**	**व्याधयो नश्यन्ति ।**
ऋषी चिन्तयतः ।	**अग्निर्दहति ।**	**पविः पतति ।**
अरिः पीडयति ।	**कवयः शंसन्ति ।**	**असयः पतन्ति ।**
पाणी हरतः ।	**वारि नास्ति ।**	**यती चिन्तयतः ।**

§ જેમને વિભક્તિના પ્રત્યય લાગતા નથી, એટલે જેમનું ભિન્ન ભિન્ન રૂપાખ્યાન થતું નથી, તેમને અવ્યય કહે છે.

* स् અથવા વિસર્ગની પહેલાં अ કે आ સિવાય કોઇ પણ સ્વર હોય, ને પછી સ્વર કે ઘોષ વ્યંજન આવે, તો તે स् અથવા વિસર્ગનો र् થાય છે.

ધૂર્જટિ+ રક્ષે છે.	(બે)અગ્નિ શાન્ત થાયછે.	હરિ કોપ કરે છે.
ઋષિયો× શાન્ત હોય છે	વ્યાધિ દુઃખ દે છે.	હાથ છાંટે છે.
વાંદરાઓ દોડે છે.	યોગીઓ તૃષ્ણા રાખતા નથી.	પર્વત ઉભો રહે છે.*
કાવ વર્ણવે છે.	તરવાર પડે છે.	
રાજાઓ લઇ જાયછે	(બે) દુસ્મનો જીતે છે.	

દ્વિતીયા વિભક્તિ.

૧. અકારાંત નામ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પુલ્લિંગ.	म्	औ	आन्.
	बुधम्	बुधौ	बुधान्.

નપુંસકલિંગ.—પ્રથમા પ્રમાણે.

નપુંસક નામોની દ્વિતીયા વિભક્તિનાં રૂપો હમેશાં પ્રથમા વિભક્તિ જેવાં જ હોય છે.

નામ (પુલ્લિંગ.)

अगद ઓસડ.	**पाद** પગ.	**व्याघ्र** વાઘ.
ओदन ભાત, રાંધેલા ચોખા.	**पुरुष** પુરુષ, મરદ	**व्याध** શિકારી.
	प्राज्ञ ડાહ્યો માણસ.	**शठ** ખળ, લુચ્ચો.
किङ्कर ચાકર.	**बिडाल** બિલાડો.	**शर** તીર.
कोश ખજાનો, ભંડાર.	**ब्राह्मण** બ્રાહ્મણ.	**शिष्य** શિષ્ય.
गज હાથી.	**भार** ભાર, બોજો.	**सिंह** સિંહ.
ग्राम ગામ.	**मोक्ष** મોક્ષ, મુક્તિ.	**सूर्य** સૂર્ય, સૂરજ.
जनक બાપ.	**योध** યોધો, લડવૈયો.	**स्तेन** ચોર.
देह દેહ, શરીર.	**वेद** વેદ.	**स्वर्ग** સ્વર્ગ.

+ र् પછી र् આવે, તો પૂર્વ (પહેલાંનો) र् લોપાય છે, તથા તેના પૂર્વનો સ્વર હ્રસ્વ હોય, તો દીર્ઘ થાય છે.

× વિસર્ગ પછી श्, ष् કે स् આવે તો વિસર્ગ કાયમ રહે છે; અથવા વિકલ્પે તે વિસર્ગને બદલે અનુક્રમે श, ष, કે स् મૂકાય છે.

* વિસર્ગની પછી च् કે छ् આવે તો વિસર્ગનો श् થઈ જાય છે; ट કે ठ् આવેતો ष् ને त् કે थ् આવે તો स् થઈ જાય છે, જેમકે हरिः चरति= हरिश्चरति;रामः तरति=रामस्तरति અનેरामः टिकते=रामष्टिकते.

(નપુંસકલિંગ.)

अरण्य અરણ્ય, જં-	नगर નગર, શહેર.	वस्त्र વસ્ત્ર, લુગડું.
तत्त्व તત્ત્વ. [ગલ.	पाप પાપ.	विष વિષ, ઝેર.
तृण તરણું, ઘાસ.	पुस्तक પુસ્તક.	सुवर्ण સોનું.
धान्य ધાન્ય, અનાજ.	मांस માંસ.	

दण्ड् ગ. ૧૦ શિક્ષા કરવી; भक्ष् ગ. ૧૦ ખાવું; मार्ग् ગ. ૧૦ શોધવું.

વાક્ય.

ईश्वरं जनः पूजयति ।	कविः बुधौ शंसति ।
नृपः शठान् दण्डयति ।	पुत्रो जनकं सान्त्वयति ।
रामो+ऽश्वमारोहति ।	पुस्तकं मार्गयामि ।
व्याघ्रो मांसमत्ति ।	सुवर्णं तोलयामः ।
हरिर्हस्तौ क्षालयति ।	ग्रामानटावः ।
योधः शरान् क्षिपति ।	फले भक्षयामि ।
धनं लुभ्यति ।	कमलानि पश्यति ।
स्तेनो धान्यं चोरयति ।	भारं वहति किङ्करः ।
नगरं *गच्छामि ।	प्रजान् वर्णयन्ति जनाः ।
पापं वदसि ।	वस्त्रं त्यजति मूर्खः ।
स्मरसि मित्राणि ।	तृणान्यत्त्यश्वः + ।
बुधो मोक्षमिच्छति ।	यतिर्देहं मुञ्चति ।

+ પદાન્તે ए કે ओ હોય, ને પછી अ આવે, તો તે अ, પૂર્વના સ્વરમાં એટલે ए કે ओ માં ડુબી જાય છે; એટલે તે બોલાતો નથી, લખાતોએ નથી; પણ, તેને ઠેકાણે (ऽ) અવગ્રહ ચિન્હ ઘણું કરીને મૂકવામાં આવે છે.

* ક્રિયાપદ ગતિવાચક હોય તો, જે સ્થાને જવાનું હોય, તે સ્થાન બતાવનાર શબ્દ દ્વિતીયા વિભક્તિમાં, ને કોઇ વખત ચતુર્થી વિભક્તિમાં આવે છે.

+ હ્રસ્વ કે દીર્ઘ इ, उ, ऋ, ને ऌ પછી વિજાતીય (જુદી જાતના) સ્વર આવે તો, તે इ, उ, ऋ ને ऌ ને ઠેકાણે અનુક્રમે य्, व्, र्, ને ल् મૂકાય છે.

व्याधयो नरान् पीडयन्ति ।
जलं पिबथ ।
રામ વાઘો જુએ છે.
ઘોડા ખજાનો વહે છે.
ડાહ્યા માણસ સ્વર્ગે § ચઢે છે.
સિંહો હાથિયોને ખાઇ જાય છે.
(તે) ફળો ગણે છે.
યોગી વન જાય છે.
યોધો (બે) તીર ફેંકે છે.
પરમેશ્વર માણસોને સંભાળે છે.
(બે) ગામોમાં ‡ (અમે) પેસીએ છિયે.
(તેઓ) પગ ધુએ છે.
દીકરો બાપને ખુશી કરે છે.
માણુસો કાચબાઓ ખાય છે.
વાંદરાઓ ઝાડોપર ચઢે છે.
(તે) ચાકરોને પૂછે છે.

बिडालांस्ताडयति पुरुषः। ×
गृहं प्रविशामः ।
(બે) મૂર્ખો ઝેર પીએ છે.
રાજાઓ ચોરને સજા કરે છે.
(તેઓ) પુસ્તકો ગોઠવે છે.
(તમે) ભાત ખાઓ છો.
રામને મિત્રો સંભારે છે.
લોકો રાજાઓને વખાણે છે.
ડાહ્યા માણુસો લોકોને દોરે છે.
(હું) સત્ય સમજું છું.
વેદો સૂરજને વખાણે છે.
બાપ (પોતાનાં બે) છોકરાંને બોલાવે છે.
મૂર્ખાઓ ડાહ્યા માણુસોને નિંદે છે.
રાજા યોદ્ધાને કહે છે.

૨. इકારાંત નામ.

પ્રત્યય.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પુલ્લિંગ.	म्	०	न्

બહુવચનમાં न् પ્રત્યય લાગતાં इકાર દીર્ઘ થાય છે; તેમજ દ્વિવચનમાં પણ इકાર દીર્ઘ થાય છે; તેથી કરીને—

हरिम् **हरी** **हरीन्.**

× પદાન્ત न् પછી च् छ्, त् थ् તથા ट् ठ् આવે તો, તે न ને ઠેકાણે અનુસ્વાર અને વિસર્ગ થાય છે.

§ દ્વિતીયા વાપરવી, કેમકે रुह् (=ઉપર ચઢવું, પલાણવું) ધાતુ ગતિવાચક છે.

‡ विश् (પ્રવેશ કરવો, પેસવું) સકર્મક છે, માટે દ્વિતીયા વાપરવી.

નામ (પુલ્લિંગ).

अतिथि પરોણો.	किरि ભૂંડ, ડુક્કર.	वायस કાગડો.
अधिपति ઉપરી, ધણી.	बलि બળિદાન.	विधि અદૃષ્ટ નશીબ.
अलि ભમરો, મધમાખ.	भिक्षुक ભિખારી, યાચક.	व्रीहि જુદી જુદી જાતના ચોખા કે દાણો.
कलि કજીઓ.	मणि મણિ.	सारथि સારથી, રથ હાકનારો.
	रवि રવિ, સૂરજ.	
	राशि ઢગ, ઢગલો.	

प्र+क्षल् ગ. ૧૦, પખાળવું, ધોવું.
गण् ગ. ૧૦, ગણકારવું.
दा [यच्छ्] ગ. ૧. દેવું, આપવું.
अभि+नन्द् ગ. ૧, આનંદ પામવો, ચહાવું.
आ+नी ગ. ૧, આણવું, લાવવું.
अनु+सृ ગ. ૧, અનુસરવું.
अपि (અવ્યય), પણ, એ.

वायसो बलिं भक्षयति ।
नृपतिररीञ्ज* यति ।
हरिं पीडयति व्याधिः ।
मेघो वारि सिञ्चति ।
कमलमलीन् प्रीणयति ।
रामो रविं नमति ।
पाणी प्रक्षालयामः ।
असीन्वहन्ति योधाः ।
कपिं मुञ्चामि ।
नृपतिं वर्णयन्ति कवयः ।

मणिं चोरयति स्तेनः ।
अधिपतीन्किंकरा अनुसरन्ति।
उदधिं गच्छावः ।
ऋषी नमामः ।
व्याघ्रः किरीनत्ति ।
सारथीनाह्वयामः ।
ईश्वरो विधिं जयति ।
राशिं नयतः ।
व्रीहीनुञ्छति भिक्षुकः ।

---

* જ્યારે स् કે અન્ય દંત્ય વ્યંજન, श् કે અન્ય તાલવ્ય વ્યંજન સાથે જોડાય ત્યારે દંત્યને ઠેકાણે મળતો તાલવ્ય મૂકાય છે,-એટલે કે, स् ને ઠેકાણે श्, त् ને ઠેકાણે च्, द् ને ઠેકાણે ज् ઇ૦, થાય છે જ્યારે દંત્ય ને મૂર્ધન્ય જોડાય ત્યારે પણ, એવીજ રીતે દંત્યને ઠેકાણે મૂર્ધન્ય થાય છે,-એટલે કે स् ને ઠેકાણે ष्, त् ને ઠેકાણે ट्, थ् ને ઠેકાણે ठ् ઇ૦, થાય છે. અર્થાત્, તાલવ્ય કે મૂર્ધન્ય સાથે દંત્યના યોગમાં દંત્યનો અનુક્રમે મળતો તાલવ્ય કે મૂર્ધન્ય થાય છે.

गिरी§ आरोहन्ति ।
कविं जनः पूजयति ।
यतिं पृच्छन्ति शिष्याः ।
કવિયો ઋષિઓને વખાણે છે.
રામ કવિઓને નમે છે.
યોગી પર્વત (તરફ)* જાય છે.
(બે) વાંદરાને (હું) મારૂં છું.
હરિ ઢગલા લાવે છે.
તે હાથને સ્પર્શ કરે છે.
ઓસડો રોગોને હરણ કરે છે.
(તે)પારધી(બે) ડુક્કરોને જુએ છે.
હરિ (પોતાના) શત્રુને મારે છે.

व्याधिं न गणयामि ।
अतीथीन्पूजयन्ति ब्राह्मणाः ।
कलीन्नाभिनन्दति बुधः ।
યોધો તરવાર ફેંકે છે.
(હું) મણિઓ ઇચ્છું છું.
(તે) દરિયાઓ (ઉપર)‡ ભટકે છે.
માણસ અગ્નિમાં પેસે છે×
(બે) સારથીઓને (તે) પૂછે છે.
લોકો રાજાઓને ખુશી કરે છે.
રાજાઓ પણ યોગીઓને નમે છે.
ઘોડાઓ પાણી પીએ છે.
માણસો બળિદાનો આપે છે.

પાઠ ૭.

તૃતીયા વિભક્તિ.

अકારાંત તથા इકારાંત નામ.

પ્રત્યય.

		એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પુલ્લિંગ.	अકારાંત	इन	भ्याम्	ऐस्
	इકારાંત	ना	,,	भिस् ।

भ्याम् પ્રત્યય લાગતાં પૂર્વનો अ દીર્ઘ થાય છે.

---

§ બે સ્વરો પાસે આવ્યા છતાં સંધિ થતી નથી, એવું થોડેજ પ્રસંગે બને છે. તેમાં આ ઠેકાણે એવો નિયમ લાગુ થાય છે કે જ્યારે નામ કે ક્રિયાપદના દ્વિવચનને છેડે દીર્ઘ ई, ऊ, કે ए આવ્યો હોય ત્યારે પછીના સ્વર સાથે તેની સંધિ થતી નથી.

* પૃ. ૧૯ ટીપ * જુઓ.

‡ દ્વિતીયા વાપરવી; કારણ કે अट् ગતિવાચક છે.

× પૃ. ૨૦ ટીપ ‡ જુઓ.

दण्डेन	दण्डाभ्याम्	दण्डैः
मणिना	मणिभ्याम्	मणिभिः

નપુંસકલિંગ. } અકારાંત નપુંસક નામોનાં રૂપો પહેલી બે વિભક્તિ સિવાય બાકીની બધી વિભક્તિઓમાં અકારાંત પુલ્લિંગ નામ જેવાંજ થાય છે.

નપુંસકલિંગ ઇકારાંત—	आ	भ्याम्	भिस्
	वारिणा§	वारिभ्याम्	वारिभिः

नाम (પુલ્લિંગ).

अलंकार અલંકાર,	**दण्ड** લાકડી.	**यजमान** જજમાન, ઘર ધણી
आतप તડકો. [ઘરેણું.	**देव** દેવ, ઇશ્વર.	**यत्न** પ્રયત્ન, મહેનત
इन्द्र ઇંદ્ર.	**नद** નદી. [નાર.	**रथ** રથ. [રાજા.
उपहार ભેટ.	**नाविक** નાવ ચલાવ-	**रावण** રાવણ, લંકાનો
कर હાથ.	**पत्ति** પાળો.	**विधि** વિધિ, શાસ્ત્ર ની આજ્ઞા.
कासार તળાવ.	**बाण** બાણ, તીર.	**श्लोक** શ્લોક, કવિતાની કડી.
कौशिक કુશનો વંશજ, કૌશિક ગોત્રનો પુરુષ.	**मन्त्र** મંત્ર, (વેદના) સૂક્તની કડી.	

(નપુંસકલિંગ.)

अन्न અન્ન, ખોરાક.	**चक्र** ચક્ર, પૈડું.	**शरीर** શરીર.
अर्घ्य અર્ઘ્ય પુજાનો સામાન.	**नख** નખ.	**शास्त्र** શાસ્ત્ર.
इन्धन બળતણ.	**पुण्य** પુણ્ય.	**शीर्ष** શીર્ષ, માથું.
खनित्र કોદાળો.	**यन्त्र** યંત્ર, સાંચા.	**सूक्त** સૂક્ત, વેદની કવિતાનું પદ.
गोत्र ગોત્ર, વંશ, કુળ.	**रत्न** રત્ન, જવાહિર.	

વિશેષણ—**खञ्ज** લંગડો. **प्रभूत** પુષ્કળ.

ટીપ–વિશેષણને વિશેષની જાતિ, વચન, અને વિભક્તિ લાગે છે.

---

§ પૃ. ૧૭ નો નિયમ, તથા પૃ. ૧૬ ની ટીપ § જુઓ.

ધાતુ.

खन् ગ. ૧, ખાણવું, ખોદવું.
अव (ઉપ.)+गम् ગ. ૧, જાણવું.
चल् ગ. ૧, ચાલવું, ખસવું.
प्र (ઉપ.) + हृ ગ. ૧, પ્રહાર કરવા; મારવું; માર મારવા.

अव+नम् નમવું, નમી જવું.
वि+राज् બીરાજવું, બીરાજમાન થવું.
दॄ (दार्) ગ. ૧૦, ફાડવું.
सह (અવ્યય) સહિત, સાથે.

વાક્ય.

पुरुषः स्तेनं दण्डेन ताडयति।
शरीरमलंकारैर्भूषयति ।[न्ति ।
नाविका नदेन समुद्रं प्रविश-
योधो बाणैररिञ्जयति ।
पादेन खञ्जः । [हरिः ।
पुत्रैः * सह ग्रामं गच्छति
चक्राभ्यां चलति रथः ।
खनित्रेण खनति ।
रामोऽर्घ्येण§ ऋषिं पूजयति ।
कवयः श्लोके नृपं वर्णयन्ति ।
बुधाः सुखेन जीवन्ति ।
नेत्राभ्यां पश्यति जनः ।
वारिणा हस्तौ क्षालयति ।

पाणिभ्यां स्पृशति शीर्षम् ।
सिंहो नखैर्गजान् दारयति ।
अग्निना गृहं दहति । [ति ।
बुधः शास्त्रै× स्तत्त्वमवगच्छ-
पत्तिभिर्गच्छति योधः ।
पादाभ्यां धावन्ति बालाः ।
पुण्येन हरिं पश्यति ।
करेणाह्वयति रामं हरिः ।
रामः कपिभिर्जयति रावणम्
गोत्रेण कौशिकोऽस्मि ।
दुःखेन मुञ्चति जीवः ।
इन्धनः पचत्योदनम् ।

---

* જે નામને सह અવ્યય જોડવામાં આવે છે, તે નામ તૃતીયા વિભક્તિમાં મૂકવું જોઇએ.

§ છેલ્લા ચાર સ્વર (ए, ऐ, ओ, औ) સિવાય બીજા કોઇ પણ સ્વર પછી ऋ આવે તો સંધિ કરવી. અથવા તો સંધિ ન કરતાં માત્ર પૂર્વેનો સ્વર દીર્ઘ હોય તો હ્રસ્વ કરવો.

× પૃ. ૧૮ ની ટીપ * જુઓ.

રામ મણીઓવડે શરીર શણગારે છે.
માણસ મુખવડે બોલે છે.
માણસો અન્નવડે શરીર પોષે છે.
(તેઓ) માથે ભાર વહે છે.
હરિ પ્રયત્નોએ ઋષિને સંતુષ્ટ કરે છે.
રાજાઓ ભેટોવડે સંતુષ્ટ થાય છે.
રથો યંત્રોવડે ચાલે છે.
બ્રાહ્મણો (બે) સૂક્તોવડે દેવને બોલાવે છે.
તે વિધિએ ઈશ્વરને પૂજે છે.
એ શ્લોકવડે (તે)રામને વખાણેછે.
માણસ શત્રુને તરવારવડે મારે છે.
રામ સારથિ સાથે જાય છે.
તળાવ કમળોવડે શોભે છે.
લોકો ઘણા મણીઓથીપણ ખુશી થતા નથી.
(અમે) રથમાં (બેશીને) ગામ જઇએ છીએ.
તે દેવોને બળિદાનવડે ખુશી કરેછે.
વાઘ માંસવડે જીવે છે.
તે ચિત્તમાં ઇશ્વરનું ચિંતન કરે છે.
ઇંદ્ર (પોતાના) વજ્રવડે પર્વતોને મારે છે.
વૃક્ષો પાણીવડે ઉગે છે.
વાંદરાઓ ફળોવડે સંતોષ પામે છે.
વસંત ઋતુ ઝાડોને પાંદડાંવડે શણગારે છે.
તળાવો તડકાવડે સુકાઇ જાયછે.
માથું ભારવડે નીચે નમી જાયછે.

ચતુર્થી અને પંચમી વિભક્તિ.

પ્રત્યય.

		એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
अકારાંત પુલિંગ.	ચ०	य	भ्याम्.	भ्यस्.
	પં०	आत्.	,,	,,
अકારાંત નપુંસક.	ચ० પ०	પુલિંગ પ્રમાણે.		

य તથા भ्याम् પ્રત્યય લાગતાં પૂર્વનો अ દીર્ઘ થાય છે. અને भ्यस् પ્રત્યય લાગતાં अનો ए થાય છે.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
	रामाय	रामाभ्याम्	रामेभ्यः
	रामात्	,,	,,

		એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
इકારાંત પુલિંગ, તથા નપુંસકલિંગ.	ચ०	ए	भ्याम्	भ्यस्.
	પં०	अस्	,,	,,

च०—हरे*+ए=हरये हरिभ्याम् हरिभ्यः
पं०—हरे+अस्=हरेः† „ „
च०—वारिणे वारिभ्याम्. वारिभ्यः
पं०—वारिणः „ „

નામ—પુલિંગ.

अश्वपति વિશેષ નામ.	निष्क સોના મહોર.	वराह ભૂંડ.
आचार्य આચાર્ય, ધર્મગુરૂ.	पर्वत પર્વત.	विनय વિનય, નમ્રતા.
कृषीवल ખેડુત.	पाप પાપી દુષ્ટ.	शिखर શિખર,ટોચ.
कृष्ण વિશેષ નામ.	प्रासाद મહેલ.	सार्थ સાથ, કાફલો, ટોળુ.
क्रोध ક્રોધ.	भृत्य ચાકર.	सेनापति સેનાપતિ
क्रोश કોશ,બે માઇલ.	माष અડદ.	सैनिक લશ્કરી સિપાઇ
तिल તલ.	मोदक લાડુ.	
द्वीप દ્વીપ,બેટ,ખંડ.	याचक યાચક,માગણ.	
	लोक લોક, દુનિયા.	
	वध વધ, ઘાત.	

નપુંસક લિંગ.

अज्ञान અજ્ઞાન.	ज्ञान જ્ઞાન.	योजन જોજન,ચાર કોસ.
आकाश આકાશ.	तारक તારો,ચાંદરણી.	राज्य રાજ્ય.
आसन આસન,બેઠક	पद પગલું.	वन વન.
उद्यान વાડી.	पल्वल તળાવડું, ખાબોચિયું.	शत સો.
कल्याण કલ્યાણ.	भोजन ભોજન.	सिंहासन સિંહાસન
कुसुम ફૂલ.	मौन શાંતતા.	स्वकृत्य સ્વધર્મ, ફરજ.
क्षेत्र ખેતર.		
आलस्य આળસ.		

* ચતુર્થી, પંચમી, અને પષ્ઠીના એકવચનના પ્રત્યય લાગતાં, હ્રસ્વ इકારાંત તથા उકારાંત પુલિંગ નામોના અત્યંત સ્વરનો ગુણ થાય છે.

† अस् પ્રત્યયની પૂર્વે ए કે ओ હોય, તો તે લોપાય છે.

વિશેષણ.

मूक મુંગો.

ધાતુ.

ગણ ૧.

अधि (ઉપ)+**नम्** મેળવવું.
प्रति+आ (ઉપ.)+**गम्** પાછું આવવું.
दा [**यच्छ्**] દાન કરવું, આપવું.
प्रति (ઉપ.)+**दा** બદલે આપવું.
भज् ભજવું.
उत् (ઉપ)+**भू** ઉદ્ભવ થવો, ઉત્પન્ન થવું, નીપજવું.*
उत् (ઉપ.)+**स्था** [**तिष्ठ्**] ઉઠવું, ઉભા થવું.

उप (ઉપ.)+**दिश्** ગ. ૬. ઉપદેશ કરવો, શિખવવું, સમજાવવું.
धृ ગ. ૧૦, ધારણ કરવું, પહેરવું; દેણદાર હોવું*, દેવું હોવું.

અવ્યય.

नमस् † નમસ્કાર. **विना** શિવાય. **स्वस्ति** સ્વસ્તિ, અખંડ કલ્યાણ.

વાક્ય.

हरिर्ब्राह्मणेभ्यो निष्कान् यच्छति ।
मनुष्यो ग्रामाय गच्छति ।
कल्याणाय हरिं भजति ।
फलेभ्यो गच्छामि ।
हरये नृपतिः कुप्यति+ ।
मोदकेभ्यो बालः स्पृहयति ।
नगरादागच्छति । §
अश्वात्पतति ।
अतिथिभ्योऽन्नं यच्छति ।
तिलेभ्यः प्रतियच्छति माषान् ।
आसनेभ्य उत्तिष्ठन्त्याचार्याः।

---

* જ્યારે **धृ** ધાતુનો અર્થ દેણદાર હોવું થાય છે, ત્યારે લેણદારનું નામ ચતુર્થીમાં આવે છે; અને લેણું બતાવનાર શબ્દ દ્વિતીયામાં આવે છે, તથા દેવાદાર પ્રથમામાં આવે છે.

† જે નામને **नमः** કે **स्वस्ति** જોડવામાં આવે, તે ચતુર્થીમાં આવે છે. **विना** જોડવામાં આવે, તે બીજી, ત્રીજી, કે પાંચમીમાં આવે છે.

§ અનુનાસિક તથા અંતઃસ્થ સિવાયના કોઇપણ વ્યંજન પછી ઘોષ વ્યંજન કે શબ્દનો પ્રથમાક્ષર સ્વર આવે તો પૂર્વના વ્યંજનને બદલે પૂર્વ વ્યંજનના વર્ગનોજ ત્રીજો અક્ષર મૂકાય છે.

+ ક્રોધ, દ્રોહ, (=દ્વેષ), ઇર્ષ્યા (=ચડસાચડસી), કે અસૂયા (=અદેખાઈ)ના અર્થના ક્રિયાપદો સાથે, ક્રોધ વગેરે જેના પ્રત્યે બતાવવામાં આવે છે તેને ચતુર્થી લગાડવામાં આવે છે. **स्पृह्** ક્રિયાપદની સાથે ઈચ્છિત વસ્તુવાચક શબ્દ પણ ચોથીમાં આવે છે.

वधाद्विनारिर्न शाम्यति ।
स्वर्लोकः सुखमधिगच्छति ।
प्रासादात्*जनं पश्यति नृपः
शिष्याय शास्त्रमुपदिशति ।
कलिभ्यो दुःखान्युद्भवन्ति ।
शिखरात्पतन्ति गजाः ।
द्वीपाद् द्वीपमटति सार्थः ।
भृत्यं क्रोधाद्रामस्ताडयति ।

नगरं वनाद्योजनम् ।
नमो देवेभ्यः ।
स्वस्ति हरये ।
पल्वलेभ्यो वराहा उत्तिष्ठन्ति ।
विनयः सुखाय भवति ।
निष्कान् धारयति रामाय हरिः ।

રામ ભોજનને વાસ્તે ઘેર જાય છે.
ફળો વૃક્ષો ઉપરથી પડે છે.
(હું) યાચકોને ધન આપું છું.
હરિને અશ્વપતિની સો (મોહોરો) દેવી છે. ×
ડાહ્યો માણસ મોક્ષ સારૂ ઇશ્વરને ભજે છે.
સેનાપતિ લશ્કરી સિપાઇઓને (એક) ગામથી (બીજે)ગામ લઇ જાય છે.‡

બ્રાહ્મણો રાજાઓ પાસેથી ધન મેળવે છે.
પર્વત સમુદ્રથી (બે) યોજન છે.
હરિ ફુલોનેમાટે બાગ તરફ જાયછે.
દુઃખ પાપથી નિપજે છે.
દેવો પાપીઓને સ્વર્ગમાંથી ફેંકી દે છે.
રામ સ્વધર્મથી ચૂકે છે.
(બે) ઢગલામાંથી (તે) ચોખા લાવે છે.

---

* પૃ૦ ૨૧ ની ટીપ * જુઓ.

× પૃ૦ ૨૭ ની ટીપ * જુઓ.

‡ કેટલાક ધાતુ દ્વિકર્મક છે; જેમ કે, **नी**, **प्रच्छ्**, **याच्**. વળી, આ ધાતુના જેવા અર્થવાળા બીજા ધાતુ પણ દ્વિકર્મક છે.

શિષ્યો (પોતાના) આચાર્યપાસેથી જ્ઞાન મેળવે છે.	(હું) બાગમાંથી પાછો ફરૂં છું.
રાજાઓ (પોતાના) રાજ્યોનું શત્રુઓથી રક્ષણ કરે છે.	ખેડુતો ધાન્યને માટે ખેતર ખેડેછે.
રાજા સિંહાસનઉપરથી (પોતાના) સેનાપતિને કહે છે.	છોકરો બાપપાસેથી ધન મેળવેછે.
આળસને લીધે (તે) (એક) પગલું પણ ચાલતો નથી.	મૂર્ખાઓ અજ્ઞાનને લીધે બડબડે છે.
વિનયને લીધે (તે) મુંગો બેસેછે.	કુકરો તળાવમાંથી પાણી પીએ છે.
	આકાશમાંથી તારાઓ પડે છે.
	કવિઓને અખંડ કલ્યાણ !

પાઠ ૯.

ષષ્ઠી, સપ્તમી, અને સંબોધન.

પ્રત્યય.

		એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
अકારાંત પુલ્લિંગ.	ષ૦	स्य	ओस्	नाम्
	સ૦	इ	,,	सु

अકારાંત નપુંસક—પુલ્લિંગ પ્રમાણે.

नाम् પ્રત્યયની પહેલાં અંત્ય હ્રસ્વ સ્વર દીર્ઘ થાય છે; ओस् તથા सु પ્રત્યય લાગતાં અંત્ય अ નો ए થાય છે.

इકારાંત પુલ્લિંગ	ષ૦	अस्	ओस्	नाम्
	સ૦	औ	,,	सु

औ પ્રત્યય લાગતાં પૂર્વની इ લોપાય છે.

अકારાંત નામના સંબોધનમાં મૂળરૂપ જ વપરાય છે; અને इકારાંત નામનું સંબોધન મૂળરૂપના અંત્ય इકારનો ए કરવાથી થાય છે; બંનેનાં દ્વિવચન ને બહુવચન, પ્રથમાનાં તે તે રૂપો જેવાં જ છે.

ષષ્ઠી	रामस्य	रामयोः	रामाणाम्
સપ્તમી	रामे	,,	रामेषु
સંબોધન	राम	रामौ	रामाः
ષષ્ઠી	हरेः*	हर्योः	हरीणाम्
સપ્તમી	हरौ	,,	हरिषु
સંબોધન	हरे	हरी	हरयः

ઇકારાંત નપુંસક. { ષ० अस् ओस् नाम्
स० इ ,, सु }

इકારાંત નપુંસક લિંગના સંબોધનનું એકવચન, મૂળરૂપના અંત્ય इકારનો વિકલ્પે ગુણ કરવાથી, થાય છે; અને દ્વિવચન ને બહુવચન, પ્રથમનાં તે તે રૂપો જેવાં જ છે.

ષષ્ઠી	वारिणः	वारिणोः	वारीणाम्
સપ્તમી	वारिणि	,,	वारिषु
સંબોધન	वारे, वारि,	वारिणी	वारीणि

નામ. (પુલિંગ).

अवकाश જગ્યા, અવકાશ.
आचार આચાર, યોગ્ય ચાલ.
खड्ग ખડગ, તરવાર.
ग्रीष्म ગ્રીષ્મ, ઉષ્ણ ઋતુ.
चन्द्र ચન્દ્ર.
दीप દિવા.
धनपति કુબેર.
धनिक ધનિક, પૈસાદાર, તવંગર.
धर्म ધર્મ, ફરજ.
निधि ભંડાર, ખજાનો.
पराक्रम પરાક્રમ, પુરૂષાર્થ.
पालक પાળનાર, રક્ષણ કરનાર.
प्रकाश પ્રકાશ, તેજ.
प्रसाद મહેરબાની.
यक्ष કુબેરનો ચાકર
वर्ण વર્ણ, જાતિ, રંગ.
वास વાસ, રહેઠાણ.
वीर વીર, લડવૈયો.
वृष બળદ.
श्वापद શિકારીપશુ
सुमन्त्र રામનો સારથિ (વિ. નામ.)

* પૃષ્ઠ ૨૬ ટીપ * જુઓ.

નપુંસકલિંગ.

औषध ઔષધ, ઓસડ.	**चित्त** ચિત્ત.	**वचन** વચન.
कारण કારણ.	**प्रमाण** પ્રમાણ, સાબિતી.	**वैर** વેર, દુસ્મનાઇ.
घृत ઘી.	**युद्ध** યુદ્ધ, લડાઇ.	**सौन्दर्य** સુંદરપણું, ખુબસુરતી.
चरित સંસારમાં વર્તવાની રીત.	**यूथ** જથ્થો, ટોળું.	**हिम** હિમ, બરફ.
	लाङ्गूल પુછડું.	**हर्म्य** ઘર, હવેલી.

વિશેષણ.

आह्लादक હર્ષ ઉપજાવનારૂં, ખુશકારક.	**चण्ड** પ્રચંડ, ગરમ, ઉગ્ર.	**प्रशस्य** પ્રશંસાને પાત્ર, વખાણવાલાયક
गर्ह्य નિંદવાલાયક.	**दीर्घ** દીર્ઘ, લાંબુ.	**लवण** ખારૂં.
	प्रथम પ્રથમ, પહેલું.	

श्रेष्ठ શ્રેષ્ઠ, સર્વોત્તમ.

क्षम् [**क्षाम्**] ગ. ૪. ક્ષમા કરવી, માફ કરવી.

प्र+रुह् ઉગવું.

उप (ઉપસર્ગ)+**विश्** બેસવું.

क्व (અવ્યય) ક્યાં ?

नराणां पालको नृपः ।

समुद्रस्य जलं लवणम् ।

देवस्य प्रसादेन जीवामि ।

शास्त्राणां तत्त्वं प्राज्ञो बोधति

वीरयोर्युद्धं भवति ।

वारीणां निधिरुदधिः ।

आसनेषूपविशन्ति ।

गिरेः शिखराद् वृक्षः पतति ।

कासारे कमलान्युद्भवन्ति ।

गजानां यूथं चरति ।

ग्रीष्मे सूर्यस्य प्रकाशश्चण्डो भवति ।

वर्णानां ब्राह्मणः श्रेष्ठः ।

ऋषीणां वचनं प्रमाणम् ।

शठानां चरितं गर्ह्यम् ।

कवयो लोकेषु वीराणां पराक्रमान् प्रथयन्ति ।

हरेः पुस्तकं क्वास्ति ?

नगरे जना वसन्ति ।

रामस्य पुत्रा ग्रामं गच्छन्ति ।

वनेषु श्वापदाः सन्ति ।

आचार्याः शिष्याणां धर्मं कथयन्ति । [नश्यन्ति ।
मनुष्याणामगदेन व्याधयो
रामस्य सारथिः सुमन्त्रो वनं रथं* नयति ।
चन्द्रस्य प्रकाशो जनाना-
माह्लादको भवति ।
गिरिषु वसन्ति सिंहाः ।
अरीणां सैनिकान् नृपतिर्जयति ।
योधस्य पाणौ खड्गोऽस्ति ।
धूर्जटौ यतीनां चित्तमस्ति ।

હરિના (બે) છોકરાની ચાલ વખાણવાલાયક છે.
ઘરોમાં દિવા છે.
યક્ષો કુબેરના ચાકરો છે.
વાંદરાઓનાં પુંછડાં લાંબાં હોયછે.
કવિઓમાં કાલિદાસ પ્રથમ છે.
માણસનો ચાકર ગામ જાય છે.
રાજાઓ મહેલમાં રહે છે.
પૈસાવાળા હવેલીઓમાં રહે છે.
રામ માણુસોમાં શ્રેષ્ઠ છે.
સરોવરનું પાણી ખારૂં છે.
પર્વતોનાં શિખરો ઉપર બરફછે.
ચોર બ્રાહ્મણનું ધન ચોરે છે.
(હું) વાડીઓના સૌન્દર્યવડે ખુશ થાઉં છું.
(તે) ઝાડનું પાંદડું હલાવે છે.
(હું) દેવતામાં ઘી નાખું છું.
ખલાસીનું વેર લઢાઇનું કારણછે.
મૂર્ખાને (સુધારવાને) માટે કશું ઓસડ નથી.
એ હરિ, લોકો વિનયથી સંતુષ્ટ થાય છે.
વાદળાંઓ આકાશમાં ચાલે છે.
યોગીઓનું રહેઠાણ જંગલોમાં હોય છે.
દરિયામાં ઘણાં રત્નો રહે છે.
ફુલો બાગમાં ઝાડોને શણગારે છે.
ડાહ્યો માણસ (પોતાના) મનમાં ક્રોધને જગ્યા આપતો નથી.
ઇશ્વર પાપીઓનાં પાપ ક્ષમા કરતો નથી.
કમળો પાણીમાં ઉગે છે.

સારાંશ તથા સવાલ.

नृप—પુલ્લિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	नृपः	नृपौ	नृपाः

* પૃ. ૧૮. ટીપ ‡ જુઓ.

દ્વિતીયા	नृपम्	नृपौ	नृपान्
તૃતીયા	नृपेण	नृपाभ्याम्	नृपैः
ચતુર્થી	नृपाय	,,	नृपेभ्यः
પંચમી	नृपात्	,,	,,
ષષ્ઠી	नृपस्य	नृपयोः	नृपाणाम्
સપ્તમી	नृपे	,,	नृपेषु
સંબોધન	नृप	नृपौ	नृपाः

कलि—પુંલ્લિંગ.

પ્રથમા	कलिः	कली	कलयः
દ્વિતીયા	कलिम्	,,	कलीन्
તૃતીયા	कलिना	कलिभ्याम्	कलिभिः
ચતુર્થી	कलये	,,	कलिभ्यः
પંચમી	कलेः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	कल्योः	कलीनाम्
સપ્તમી	कलौ	,,	कलिषु
સંબોધન	कले	कली	कलयः

वन—નપુંસકલિંગ.

પ્રથમા	वनम्	वने	वनानि
દ્વિતીયા	,,	,,	,,
તૃતીયા	वनेन	वनाभ्याम्	वनैः
ચતુર્થી	वनाय	,,	वनेभ्यः
પંચમી	वनात्	,,	,,
ષષ્ઠી	वनस्य	वनयोः	वनानाम्
સપ્તમી	वने	,,	वनेषु
સંબોધન	वन	वने	वनानि

सुरभि—નપુંસકલિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	सुरभि	सुरभिणी	सुरभीणि
દ્વિતીયા	,,	,,	,,
તૃતીયા	सुरभिणा	सुरभिभ्याम्	सुरभिभिः
ચતુર્થી	सुरभिणे	,,	सुरभिभ्यः
પંચમી	सुरभिणः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	सुरभिणोः	सुरभीणाम्
સપ્તમી	सुरभिणि	,,	सुरभिषु
સંબોધન	सुरभि, सुरभे	सुरभिणी	सुरभीणि

(क) છેલ્લા ચાર સિવાય સજાતીય સ્વરની સંધી શી ?

(ख) अ કે आ પછી હ્રસ્વ કે દીર્ઘ इ, उ, ऋ કે ऌ આવે તો, સંધિ શી ?

(ग) अ કે आ પછી ए, ऐ, ओ, औ આવે, તો સંધિ શી ?

(घ) હ્રસ્વ કે દીર્ઘ इ, उ, ऋ, ऌ પછી કોઇપણ વિજાતીય સ્વર આવે, તો સંધિ શી ?

(ङ) ए કે ओ પછી अ આવે તો, સંધિ શી ?

(च) નામના દ્વિવચનને છેડે આવેલા ई, ऊ, ए પછી કોઇ પણ સ્વર આવે તો, અને છેલ્લા ચાર શિવાય કોઇ-પણ સ્વર પછી ऋ આવે, તો સંધિ શી ?

(छ) પદને અંતે म् આવે તો, શું થાય ?

(ज) જોડે આવેલા દંત્ય અને તાલવ્ય વ્યંજનની સંધિ શી ?

(झ) જોડે આવેલા દંત્ય અને મૂર્ધન્ય વ્યંજનની સંધિ શી ?

(ञ) પહેલા પાંચ વર્ગના અનુનાસિક શિવાય કોઇપણ વ્યં-

જન પછી ઘોષ વ્યંજન કે શબ્દનો પ્રથમાક્ષર સ્વર આવે, તો સંધિ શી ?

(ट) र् પછી र् આવે, તો સંધિ શી ?

૨. न् નો ण् ક્યારે થાય છે ?

૩. ક્યારે વિસર્ગનો ओ, ક્યારે र्, અને ક્યારે श्, ष्, स् થાય છે ? અને ક્યારે તે લોપાય છે ?

૪. પદાંત न् નો ક્યારે અનુસ્વર અને વિસર્ગ થાય છે ?

૫. નીચેનાં ક્રિયાપદો સાથે, ને અવ્યયો સાથે, સંબંધ ધરાવતાં પદો કઇ વિભક્તિમાં આવે છે:-

(क) ગતિવાચક ક્રિયાપદો;

(ख) ગુસ્સો, દ્વેષ, ચડસાચડસી, અને અદેખાઈના અર્થનાં ક્રિયાપદો;

(ग) " દેણદાર હોવું " એવા અર્થમાં धृ ધાતુ, તથા स्पृह् ધાતુ;

(घ) सह, नमः, स्वस्ति, અને विना.

૬. કેટલાએક દ્વિકર્મક ધાતુ ગણાવો.

૭. નીચેનાં નામોનાં રૂપાખ્યાન કરોઃ—(अकारांत કે इकारांत પુલ્લિંગ તથા નપુંસક નામો જરૂર જેટલાં પૂછવાં)

કેટલાંએક સાધારણ રીતે વપરાતાં અવ્યયો.

अव्ययानि.

अतः આથી; અહિંથી.
अत्र આહિં.
अद्य આજ.
अधुना હમણાં

अपि બિ, પણ.
इति ઇતિ, એમ, આ પ્રમાણે.
इत्थम् આવી રીતે.
इव પેઠે, જેમ, જાણે.

एव નક્કી.
एवम् એ પ્રમાણે.
कथम् કેમ, શીરીતે?
कदा ક્યારે ?
किन्तु પરંતુ, પણ.

कुतः શાથી? ક્યાંથી?
कुत्र, क्व ક્યાં?
च* અને.
चिरम् લાંબા વખત સુધી.
ततः તેથી, ત્યાંથી.
तत्र ત્યાં.
तथा તેમજ, તેપ્રમાણે.
तदा ત્યારે.
पुनर् ફરીને.
पुरा પહેલાં.
यतः જેથી, જ્યાંથી.
यत्र જ્યાં.
यथा જેપ્રમાણે, જેમ.
यदा જ્યારે.
वा* અથવા, કે.
वृथा વૃથા, ફોગટ.
श्वस् આવતી કાલે.
सदा સદા, હમેશાં.
सर्वत्र સર્વઠેકાણે, બધે.
सुष्ठु સારી રીતે, બેશ.
हे હે, અરે.
ह्यस् ગઈ કાલે.

भाग ३ जो.

પાઠ ૧૦ મો.

વર્તમાનકાળ;--આત્મનેપદ પ્રત્યય. §

એકવચન.

પુરુષ ૧.	પુરુષ ૨.	પુરુષ ૩.
इ	**से**	**ते**
वन्दे	**वन्दसे**	**वन्दते**

ધાતુ.

ગણ ૧.

ईक्ष् જોવું.
अप (ઉપ.)+**ईक्ष्** આશા રાખવી.
प्र (ઉપ.)+**ईक्ष्** પેખવું, જોવું.
परि (ઉપ.)+**ईक्ष्** પરીક્ષા કરવી.
कम्प् ધ્રુજવું, હાલવું.
प्र (ઉપ)+**काश्** પ્રકાશવું, ચળકવું.
भाष् ભાખવું, કહેવું.
मुद् (**मोद्**) ખુશથવું.
यत् યત્ન કરવો.
आ (ઉપ.)+**रभ्** આરંભ કરવો, શરૂ કરવું.

---

* જે પદો જોડવાનાં હોય કે છૂટાં પાડવાનાં હોય, તે સઘળાને છેડે એકજ વાર, કે દરેકને છેડે જુદી જુદી વાર **च** કે **वा** મૂકાય છે, ઉદાહરણ, **हरिश्च गोविन्दश्च जल्पतः ।**

§ આત્મનેપદમાં રૂપાખ્યાન કરતાં પણ, પહેલાં **विवरण** પ્રત્યયો ધાતુઓમાં ઉમેરવાં જોઈએ.

रम् રમવું.
रुच् (रोच्) રુચિ હોવી, પસંદ પડવું.
लभ् લાભ થવો, મેળવવું.
वन्द् વંદન કરવું, નમવું.
वृत् (वर्त्) વર્તવું, હોવું.
वृध् (वर्ध्) વધવું.
वेप् ધ્રુજવું, થરથરવું.
शङ्क् શંકા લેવી, વહેમ આણવો.
आ (ઉપ) + शंस् આશા રાખવી, તકાસવું.
शुभ् (शोभ्) શોભવું. લાયક હોવું.
शिक्ष् શિક્ષણ લેવું, શિખવું.
श्लाघ् વખાણવું.
सह् સહન કરવું.
सेव् સેવા કરવી.

ગણ ૪.

जन् (जा) જન્મ થવો.
युध् યુદ્ધ કરવું, લઢવું.

ગણ ૬.

मृ* [म्रिय] મરવું.
विद् [विन्द्] મેળવવું.

ગણ ૧૦.

अव (ઉપ)+धीर् તિરસ્કારવું.
मृग्† માર્ગ શોધવો, શોધવું.
नि (ઉપ) + सूद् [निषूद्] નાશ કરવો.

નામ વગેરે.

अध्ययन ન૦ અભ્યાસ,
अर्चन ન૦ અર્ચા, પૂજા.
असंख्येय (વિશેષણ) અસંખ્ય, અગણિત, ઘણા.
असत्य ન૦ અસત્ય, જૂઠું.
अस्त्र ન૦ અસ્ત્ર, મંત્ર ભણીને ફેંકવાનું ચમત્કારિક હથિયાર.
आध्यात्मिक (વિશે.) અધ્યાત્મિક, આત્માની સાથે સંબંધ રાખનારૂં.
उद्गम પુ૦ જન્મ પામવું, દેખાવ.
उद्यम પુ૦ ઉદ્યમ, મહેનત.
कट પુ૦ સાદડી.
कृष्ण પુ૦ કૃષ્ણ.
क्लेश પુ૦ ક્લેશ, દુઃખ.
दण्ड પુ૦ દંડ; શિક્ષા.

---

* છઠ્ઠા ગણના ધાતુના અંત્ય ऋ નો रि થાયછે, અને તેમાં વિકરણ પ્રત્યય अ ઉમેર્યાથી, रिय થાયછે; જેમકે, धृ અને मृनां ध्रियते અને म्रियते એવાં રૂપ થાય છે.

† આ ધાતુના ઉપાન્ત્ય સ્વરનો ગુણ થતો નથી; પૃ. ૮ની ટીપ ૬ જુઓ. આ ધાતુ કેવળ આત્મનેપદી છે.

दुराचार પુ૦ દુરાચાર.
ध्यान ન૦ ધ્યાન, વિચાર.
नारायण પુ૦ માણસનું નામ.
नाश પુ૦ નાશ, નુકશાન.
न्याय પુ૦ ન્યાય, ન્યાયશાસ્ત્ર.
पारितोषिक ન૦ ઈનામ.[મજબુત
प्रबल (વિશે.) પ્રબળ, જોરાવર
प्रायस् (અવ્યય) ઘણું કરીને.
बिम्ब ન૦ બિંબ.
भक्त પુ૦ ભક્ત, ભગત.
भय ન૦ ભય, બીક.
मणिकार પુ૦ ઝવેરી; હીરા માણેકનો વેપારી.
मास પુ૦ માસ, મહીનો.
लाभ પુ૦ લાભ, ફાયદો.
वात પુ૦ વાયુ, પવન.
विश्वामित्र પુ૦ ઋષિનું નામ.
शासन ન૦ શાસન, હુકમ.
शुक्लपक्ष પુ૦ શુકલપક્ષ, શુદ.
सदाचार પુ૦ સારી ચાલ.
स्नेह પુ૦ સ્નેહ, પ્રેમ.
स्वास्थ्य ન૦ સ્વસ્થતા, શાંતિ.

देवं वन्दे ।
भयं शङ्कसे ।
भयाद् वेपते हृदयम् ।
सूर्यः प्रकाशते ।
व्याघ्रो म्रियते ।
असत्यं भाषते ।
हरेरुद्यमं श्लाघे ।
पुस्तकानि मृगयसे ।
वीरोऽरिं निषूदयते ।
मोदको बालकाय* रोचते ।
कटः कुत्र वर्तते ।
मणीन्परीक्षते मणिकारः ।
पुत्रस्य लाभेन मोदते ।
बुधो मोक्षं लभते ।
हे राम सुष्ठु शोभसे विनयेन ।
ज्ञानात् सुखं जायते ।
नारायणे रामस्य स्नेहो वर्धते ।
जनानां कल्याणाय नृपो यतते ।
आचार्यं शिष्यः सेवते ।
विश्वामित्रादस्त्राणि शिक्षते रामः ।
सदाचारेण मनुष्यः स्वास्थ्यं लभते ।
पुत्रस्य दुराचारात्सुखं नाशंसे ।
देवानामर्चनमारभे ।
प्रबलेनापि वातेन पर्वतो न कम्पते ।
ईश्वरस्य ध्याने रमे ।

---

* रुच् અને એવા અર્થનાં બીજાં ક્રિયાપદો સાથે, ખુશ થનારનું નામ ચતુર્થીમાં આવે છે.

(હું) ન્યાયનો અભ્યાસ શરુ કરૂં છું.
(તું) દુઃખ સહન કરે છે.
કૃષ્ણ છોકરાઓ જોડે રમે છે.
ઝાડ હાલે છે.
(તું) રાજાને સેવે છે.
(હું) ધન મેળવું છું.
(તે) ઋષિઓને વંદન કરે છે.
યોદ્ધો શત્રુઓ જોડે લઢે છે.
(તું) ઇનામ તકાસે છે.
(હું) મિત્રોની આબાદીથી ખુશ થાઉં છું.
લુચ્ચો રાજાના હુકમને તિરસ્કારે છે.
(હું) વાંદરાને જોઉં છું.
રામ (પોતાના) અસંખ્ય ગુણોવડે પ્રકાશે છે.
ઇશ્વરના ભયથી (તે) અસત્ય બોલતો નથી.
ચંદ્રનું બિંબ શુક્લપક્ષમાં વધે છે.
પાપી (પોતાના) મિત્રોની શંકા લે છે.
ઝાડ ફળોના દેખાવથી શોભે છે.
પાપમાંથી આધ્યાત્મિક નાશ(નો) જન્મ થાય છે.
(તે) રત્નો શોધે છે.
ઘણું કરીને માણસ ધનને માટે યત્ન કરે છે.
ભક્ત ઇશ્વરની પૂજાને ચાહે છે.
(હું) દંડના ભયથી કંપું છું.
(હું) આચાર્ય પાસેથી ધર્મ શિખું છું.
કવિ રાજાને વખાણે છે.
(હું) મારા શત્રુઓના બાણોથી મરૂં છું.

પાઠ ૧૨.

દ્વિવચન અને બહુવચન.

	પુ. ૧.	પુ. ૨.	પુ. ૩.
દ્વિવચન	**वहे**	**इथे**	**इते**
બહુવચન	**महे**	**ध्वे**	**अन्ते** †

પરસ્મૈપદની પેઠે જ, આત્મનેપદમાં પણ, **व्** ને **म्** થી શરુ થતા પ્રત્યયો લગાડતાં પૂર્વનો **अ** દીર્ઘ થાય છે.

---

† પૃ. ૬ ની ટીપ + જુઓ.

वन्द्यावहे	वन्देथे	वन्देते
वन्द्यामहे	वन्दध्वे	वन्दन्ते

ધાતુ.

ગણ ૧.

कत्थ् વખાણવું, ખુશામત કરવી.
क्षम् ક્ષમા કરવી.
प्र (ઉપ) + गल्भ् બડાઈ મારવી.
डी (डय्) ઉડવું.
भिक्ष्*ભિક્ષા—ભીખ માગવી, માગવું.
याच् યાચના કરવી, જાચવું, માગવું.
स्पन्द् ધડકવું, ફરકવું
स्मि (स्मय्) હસવું,
મ્હોં મલકાવવું
वि (ઉપ) + स्मि (स्मय्) વિસ્મય થવું, ચમકવું.
स्वाद् સ્વાદ પડવો.
वृत् (वर्त्) વર્તવું.

ગણ ૪.

अनु (ઉપ)+रुध् માનવું, અનુસરવું, તાબે રહેવું.

ગણ ૧૦.

अभि+वाद् નમવું, પગે પડવું.

નામ વગેરે.

अपराध પુ. ગુન્હો.
अभ्युदय પુ. ઉદય, આબાદી, ચઢતી.
आम्र ન. આંબાનું ફળ, કેરી.
आराधन ન. આરાધના; કૃપા સંપાદન કરવી તે.
उद्योग પુ. ઉદ્યોગ, મહેનત. [મેહણું
उपालम्भ પુ. ઠપકો,
कपट ન. કપટ.
गात्र ન. અવયવ.
गान ન. ગાયન.
गायक પુ. ગાનારો.
गुण પુ. ગુણ.
चातुर्य ન. ચતુરાઈ, હોંશિયારી.
तण्डुल પુ. ચોખા.
दिवा (અવ્યય) દિવસે.
द्रव्य ન. દ્રવ્ય, પૈસો.
नयन ન. નેન, આંખ.
नारायण પુ. વિશેષ નામ. [હુકમ
निर्देश પુ. ન, ફરમાન,
नृत्य ન. નાચ, નાચવું તે.
भङ्ग પુ. ભંગ, ભાંગવું.
भोग પુ. ઉપભોગ.
मयूर પુ. મોર.
वचनीय ન. દૂષણ, નિંદાનેલાયક વસ્તુ.
वसन्त પુ. વસંતઋતુ.
वाक्य ન. વાક્ય.

---

* પૃ. ૨૮ ની ટીપ § જુઓ.

वातायन ન. બારી.
विविध (વિશે.) વિવિધ; જુદી જુદી જાતનું.
विहंग પુ. પક્ષી.
वैयात्य ન. બેઅદબી, જંગલીપણું.
शस्त्र ન. શસ્ત્ર.
शुक પુ. સુડો. પોપટ.
संगीत ન. ગાયન.
संसार પુ.સંસાર,દુનિયા.
सत्य (વિશે.) સાચું.
स्वीय (વિશે.) પોતાનું.
हितकर (વિશે.)હિતકર; ફાયદાકારક.

વાક્યો.

मोदकान् स्वादन्ते ब्राह्मणाः ।
धनिकं द्रव्यं याचेते भिक्षुकौ ।
स्वीयान् गुणान् कत्थेथे ।
उद्योगाद् धनं लभध्वे ।
वृथा प्रगल्भध्वे ।
बुधा मोक्षं विन्दन्ते ।
कपटं शङ्केथे ।
मित्राणामभ्युदयं नरा मोदन्ते ।
मुनीनभिवादयावहे ।
मूर्खाणां वैयात्यं न सहामहे ।
वृक्षेषु कुसुमानि वर्तन्ते ।
आचार्यस्य निर्देशमनुरुध्यध्वे ।
भृत्यानामपराधान् क्षमामहे ।
रामस्य नयने स्पन्देते ।
आकाशे विहगा डयन्ते ।
कृष्णस्य चातुर्येण विस्मयन्ते जनाः ।
देवस्याराधनाय गानमारभामहे ।
दिवा तारकाणि न प्रकाशन्ते ।
पापा न वचनीयमीक्षन्ते ।
सत्यं हितकरं च वाक्यं भाषन्ते प्राज्ञाः ।
शासनस्य भङ्गं न क्षमन्ते नृपतयः ।
गायकात्संगीतं शिक्षावहे ।
मोक्षाय यतन्ते बुधाः ।
वातेन वृक्षाः कम्पन्ते ।
देवान् भोगान् भिक्षन्ते नराः ।

(આપણે) વસંત ઋતુમાં ફુલો મેળવીએ છીએ.
(તમે) જૂઠું બોલો છો.
પર્વતો હાલે છે.
તારા પ્રકાશે છે.
(તમે) નાચ શિખો છો.
નારાયણના કલ્યાણને સારુ (તેના બે) મિત્રો મહેનત કરે છે.
(અમે બે) રાજાને સેવીએ છીએ.
(તમે બે) કેરીઓ ખાઓ છો.
(અમે) હવેલીની ટોચે મોર જોઇએ છીએ.

વાઘો ઘાસ અને ઝાડોનાં પાંદડાં ચાખતા નથી.
(અમે બે) ઋષિઓને નમીએ છીએ. [ઉત્પન્ન થાય છે.
દુઃખ અને સુખ સંસારમાંથી
(તમે બે)કારણવિના યુદ્ધ કરોછો.
(બે) છોકરા વાડીમાં રમે છે.
(અમે બે) હરિ તરફથી કલ્યાણ (ની) આશા રાખીએ છીએ.
(તમે બે) મિત્રોના અપરાધ માફ કરો છો. [વખાણે છે.
(તેઓ) ડાહ્યા માણસોના ગુણો
પાપથી દુઃખો ઉત્પન્ન થાય છે.
માણસો મરે છે.
યાચકો ચોખા માગે છે.
પોપટો બારીએ ઉડે છે.
માણસો (પોતાના) યત્નોનું ફળ મેળવે છે.
મૂર્ખના અવયવો વધે છે, પણ (તેનું) જ્ઞાન વધતું નથી.
(અમે બે) દુશ્મનોના ઠપકા સહન કરીએ છીએ.
યોદ્ધાઓ વિવિધ શસ્ત્રોવડે (પોતાના)શત્રુઓનો નાશ કરેછે.

ભાગ ૪ થો.

પાઠ ૧૨ મો.

*કર્મણિ રૂપ અને ભાવે રૂપ.

આ રૂપો§ મૂળ ધાતુને **य** લગાડીને, અને આત્મનેપદ પ્રત્યયો ઉમેરવાથી થાયછે;જેમકે,‡**त्यज्+य+ते=त्यज्यते;त्यज्यसे,त्यज्ये,** ૪૦

---

* ગુજરાતી વ્યાકરણમાં એને સહ્યભેદ કહે છે.

§ ધાતુનાં વિશેષ રૂપ કે આદેશને આ **य** લાગતો નથી, તથા ગણનો વિકરણ પ્રત્યય પણ લાગતો નથી, પરંતુ લાગલો ધાતુને જ **य** લાગે છે; જેમકે, **गम्** (**गच्छ्**) ઉપરથી **गच्छ्यते** નહિ પરન્તુ **गम्यते.**

‡ કર્મણિ રૂપ કે ભાવે રૂપ ગણભેદે કરી જુદાં જુદાં થતાં નથી. એ રૂપો તો બધાએ ધાતુ ઉપરથી એકસરખીજ રીતે થાય છે, માત્ર કેટલાક ધાતુઓમાં જ અમુક ફેરફાર થાય છે; આથી કરીને, જે ગણો ગુંચવણ ભરેલા હોવાથી આ પુસ્તકમાં દાખલ કર્યા નથી, તે ગણના પણ ધાતુઓ આજ પાઠમાં આપ્યા છે. અલબત્ત, શિખનાર તેમનાં કર્તરિ રૂપો હાલ કરી શકશે નહિ.

જો ધાતુને છેડે ऋ હોય, અને તે ऋ ની પહેલાં જોડાક્ષર ન હોય, તો આ રૂપોમાં य લાગતાં, ऋ ને બદલે रि મૂકાય છે; જેમકે, कृ નો क्रिय થાય છે.

જો ધાતુને છેડે इ કે उ હોય, તો, य લાગતાં પહેલાં તે इ તથા उ દીર્ઘ થાય છે, જેમકે, जि નો जीय થાય છે.

ધાતુ.

प्र(ઉપ.)+अर्थ् પ્રાર્થનાકરવી,વિનવવું.	आ (ઉપ.)+दिश् ફરમાવવું.	रुद् રડવું.
कृ કરવું.	पठ् (પરસ્મૈ પદ ગ. ૧.) શિખવું.	श्रु શ્રવણ કરવું, સુણવું, સાંભળવું.
ज्ञा જાણવું,ઓળખવું.	पा [पी] પાન કરવું, પીવું.	स्था [स्थी] ઉભા રહેવું.
दा§[दी]દાન કરવું, આપવું.		हन् હણવું.

નામ.

आदेश પુ. ફરમાન, હુકમ.	ध्वनि પુ. ધ્વનિ, અવાજ.
काष्ठ ન. લાકડું.	पौर પુ. પુરમાં રહેનારો, નગરવાસી.
चाप પુ. કામઠું.	प्राज्ञ પુ. ડાહ્યા માણસ.
छात्र પુ. વિદ્યાર્થી.	

વાક્ય.

निष्का ब्राह्मणेभ्यो दीयन्ते ।	जनैर्दृश्यामहे ।
नृपतेरादेशः क्रियते ।	व्याधिभिः पीडयध्वे ।
अग्निना काष्ठं दह्यते ।	प्रेक्ष्यसे जनेन ।
शठौ पुरुषैस्ताडयेते ।*	पुत्रैः पूज्येथे ।
आचार्यैर्धर्म उपदिश्यते ।	धान्यस्य राशयो नीयन्ते ।
भृत्यैः सेव्यसे ।	तत्त्वं बुध्यते प्राज्ञैः ।
मित्रैस्त्यज्ये ।	नृपेणारयो जीयन्ते ।

§ કર્મણિ રૂપ કે ભાવે રૂપનો य લાગતાં, ધાતુનું જે વિશેષ રૂપ થાય છે, તે અહિં કાટખુણ કૌંસમાં મૂકેલું છે.

* દશમા ગણના ધાતુઓના સ્વરમાં જે ગુણ કે વૃદ્ધિનો ફેરફાર કર્તરિ રૂપમાં થાય છે, તે ફેરફાર કર્મણિ રૂપ કે ભાવે રૂપનો य પ્રત્યય લગાડતાં પહેલાં પણ કરવામાં આવે છે; ઉ. चुर् કર્તરિરૂપ चोरयति, તેનું કર્મણિરૂપ चुर्यते નહિ, પણ चोर्यते થાય છે.

बालकै† रुद्यते ।
सारथी हन्येते ।
ऋषयो जनेन वन्द्यन्ते ।
सूर्येण प्रकाश्यते ।
ईश्वरेण भूयते ।
लोकैः प्रशस्यध्वे‡ ।

शिष्यैर्नम्यावहे ।
मोदकाः स्वाद्यन्ते बालैः ।
छात्रैः श्लोकाः पठ्यन्ते ।
ओदनः पच्यते सूदैः ।
देवो वन्द्यते ।

શત્રુ તીરવડે મરાય છે.
છોકરાંના હાથ પાણીએ ધો-
વાય છે.
(તું) કવિઓવડે વખણાય છે.
(તમે) લોકોવડે શોધાઓ છો.
(હું) ચાકરોવડે સેવાઉં છું.
(આપણે) ઈશ્વરવડે સંભળાઇએ
છીએ.
(તમે બે) લોકોવડે ઓળખાઓછો.
હાથીઓ પલાણાય છે.
(અમે બે) નગરવાસીઓવડે વિન-
વાઇએ છીએ.
સંસાર યોગીઓવડે તજાય છે.
શરીર ખોરાકવડે પોષાય છે.
(બે) ઘોડાઓ ચોરોવડે લઇ
જવાય છે.

પાણી ઝાડો ઉપર છંટાય છે.
ધાન્યના ઢગલા રચાય છે.
કૃષ્ણનું શરીર ઘરેણાંવડે શણ-
ગારાય છે.
ડાહ્યા માણસોના ગુણો કવિઓ-
વડે પ્રસિદ્ધ કરાય છે.
શબ્દ સંભળાય છે.
ચોરો રાજાવડે દંડાય છે.
(બે) ફળો હરિવડે ખવાય છે.
(બે) તીરો ફેંકાય છે.
(તમે) રાજાવડે ફરમાવાઓ છો.
હમેશાં સુખ માણસોવડે ઇચ્છાય છે.
સમુદ્રનું પાણી પીવાતું નથી.
દેવો સદાચરણથી ખુશી થાય છે.
સીપાઇઓ સેનાપતિવડે ગણાયછે.

---

† પૃ. ૧૭ ટીપ * જુઓ.

‡ જો ધાતુમાં ઉપાન્ત્યે न् કે અનુસ્વાર હોય, તો, કેટલાએક ખાસ ધાતુ સિવાય, બીજે બધે य પ્રત્યય લાગતાં, તે न् કે અનુસ્વાર લોપાય છે.

સારાંશ તથા સવાલ.

स्मि ગ. ૧. આ. ૫. હસવું.

(વર્તમાનકાળ કર્તરિરૂપ.)

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પુરૂષ ૧.	स्मये	स्मयावहे	स्मयामहे
પુરૂષ ૨.	स्मयसे	स्मयेथे	स्मयध्वे
પુરૂષ ૩.	स्मयते	स्मयेते	स्मयन्ते

श्रु સાંભળવું. (વર્તમાનકાળ કર્મણિરૂપ.)

પુરૂષ ૧.	श्रूये	श्रूयावहे	श्रूयामहे
પુરૂષ ૨.	श्रूयसे	श्रूयेथे	श्रूयध्वे
પુરૂષ ૩.	श्रूयते	श्रूयेते	श्रूयन्ते

૧. છઠ્ઠા ગણુમાં અંત્ય ऋનો શો ફેરફાર થાય છે? તેવોજ ફેરફાર બીજા કયા પ્રસંગે થતો જોવામાં આવે છે?

૨. કર્મણિરૂપ કે ભાવેરૂપનો य પ્રત્યય લાગતાં, ધાતુના અંત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો શો ફેરફાર થાય છે? અને દશમા ગણુના ધાતુઓના સંબંધમાં શો નિયમ છે? તેમજ, स्था, दा અને पा (પીવું) એ ધાતુઓમાંના અન્ત્ય आ ને બદલે શું મુકાય છે?

૩. નીચેના ધાતુનાં વર્તમાનકાળ કર્તરિરૂપ લખોઃ—

वृध्, मृ ગ. ૬, [અહિં જરૂર હોય તેટલા આત્મનેપદી ધાતુ મૂકવા.]

૪. रुच्, ને એવા અર્થનાં બીજાં ક્રિયાપદોસાથે, રુચિ ધરાવનાર કઈ વિભક્તિમાં આવે છે, તે દાખલા સાથે લખો.

૫. નીચેના ધાતુનાં કર્મણિરૂપ યા ભાવેરૂપ આપો.

गम्, दृश्, स्था [અહિં જરૂર હોય તેટલા પરસ્મૈપદી અને આત્મનેપદી ધાતુ મૂકવા.]

૬. च અને वा નો પ્રયોગ શીરીતે થાય છે, તે લખો.

ભાગ ૫ મો.

પાઠ ૧૩.

આકારાંત અને ઇકારાંત સ્ત્રીલિંગ નામો.

પ્રથમા અને દ્વિતીયા વિભક્તિ.

પ્રત્યય.

		એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
આકારાંત.	પ્ર૦	०	ई	अस्
	દ્વિ૦	आम्	,,	,,
	પ્ર૦	रमा	रमे	रमाः
	દ્વિ૦	रमाम्	,,	,,
ઇકારાંત.	પ્ર૦	०	औ	अस्
	દ્વિ૦	म्	,,	इस्
	પ્ર૦	नदी	नद्यौ*	नद्यः
	દ્વિ૦	नदीम्	,,	नदीः

નામ.

સ્ત્રીલિંગ.

अरुन्धती વસિષ્ઠ ઋષિની વહુનું નામ.
आज्ञा આજ્ઞા, હુકમ.
कथा કથા, વાત.
कन्या કન્યા, દીકરી, છોકરી.
कला કળા, હુન્નર.
कुमारी કુમારી, ન પરણેલી છોકરી.
क्षमा ક્ષમા, માફી.
गङ्गा ગંગા.
जननी મા.
नटी નટી, સૂત્રધારની વહુ.
नदी નદી.
नारी નારી, સ્ત્રી.
पत्नी પત્ની, વહુ.
पृथ्वी પૃથ્વી.
प्रजा પ્રજા, સંતતિ.
प्रमदा જુવાન સ્ત્રી.
भार्या ભાર્યા, વહુ.
मही પૃથ્વી.
माला માળા, હાર.
रजनी રાત્રિ.
लज्जा લજ્જા, લાજ.
लता વેલ.
ललना સ્ત્રી.
वापी વાવ.
शोभा શોભા.
सखी સખી, બ્હેનપણી.
सहचरी સહિયર, સોબતણ, સોબતમાં રહેનારી.

* પૃ. ૧૯ ની ટીપ † જુઓ.

आत्मीय(વિશે.)આપણું, પોતાનું.
आधार પુ. આધાર.
आरम्भ પુ. આરંભ, શરૂઆત.
उपवन ન. બાગ, વાડી.
कण्ठ પુ. કંઠ, ડોક, ગળું.
गमन ન. ગમન, જવું, નીકળવું.
जनक પુ. રામની વહુ સીતાનો બાપ.
नाटक ન. નાટક.
नारद પુ. નારદ.
प्रासाद પુ. મહેલ.
तल ન. તળિયું, તળ, પૃષ્ઠ.
प्रासादतल ન. અગાશી, મેહેલનું ઉપલું પૃષ્ઠ.
बल ન. લશ્કર.
भर પુ. ભાર.
भूषण ન. ઘરેણું, ભૂષણ.
विश्व* ન. વિશ્વ, દુનિયા, સંસાર.
सूत्रधार પુ. સૂત્રધાર.
हरिण પુ. હરણ.

ધાતુ.

सम् (ઉપ.) +**गम्** આ. ૫. સંગમવું, જોડાવું, મળવું.
आ+चर् આચરવું, કરવું.
तन्त्र् ગ. ૧૦. સંભાળવું.
तॄ(**तर्**)ગ.૧,૫.૫.તરવું,ઓળંગવું.
अव (ઉપ.)+**तॄ** (**तर्**) ઉતરવું.
परि (ઉપ.)+**णी** પરણવું.
अप+नी લઇ જવું, ખસેડવું.
सम्+वृध् વધવું; આબાદ થવું.
शुच् ગ. ૧, ૫. ૫. શોક કરવો.
अनु (ઉપ.) + **सृ** અનુસરવું, પાછળ જવું.
हृ મન હરવું, મોહ પમાડવો.

વાક્ય.

वसिष्ठस्य पत्न्यरुन्धती ।
नार्यो हर्म्याणां वातायनेभ्यः पश्यन्ति ।
कृष्णः कला शिक्षते ।
रामो जनकस्य कन्यां परिणयति ।
गङ्गा समुद्रं गच्छति ।
क्षमा वीरस्य भूषणम् ।
नारायणो जननीमाह्वयति ।
उपवने नृपस्य कन्ये रमेते ।
लते स्पृशति ।
चन्द्रेण रजनी शोभते ।

---

* સર્વનામ પ્રમાણે એનું રૂપાખ્યાન થાય છે.

नद्यौ संगच्छेते ।
कुमारी सख्यौ भाषते ।
वराहाः सहचरीः शोचन्ति ।
लज्जां त्यजति मूर्खः ।
नटी सूत्रधारस्य भार्या ।
प्रजा नृपतिना रक्ष्यन्ते ।
उद्यानस्य शोभां पश्यन्ति ।
ललनाः प्रासादतलमारोहन्ति ।
नृपस्याश्वौ‡ अनुबध्येते ।
ब्राह्मणा महीमटन्ति ।
रामस्य कथाः श्रूयन्ते ।
वने प्रमदे दृश्येते ।
वापी नगरात् क्रोशौ ।
नृपतेर्बलस्य भरेण पृथ्वी कम्पते ।
कुसुमानां मालाः कण्ठादपनीयन्ते ।

નારદ સ્વર્ગથી પૃથ્વીઉપર ઉતરેછે.
કૃષ્ણ રાજાઓની વાતો કહે છે.
જુવાન સ્ત્રીઓ બાગમાં રમે છે.
(તે) ગળે ફૂલોના (બે) હાર પેહેરે છે.
રામની વહુ અરુન્ધતીને પગે પડેછે.
અમે(બે) કુમારીઓને જોઇયે છીએ.
સોબતણો હરણને અનુસરે છે.
ગામમાં (બે) વાવ છે.
સૂત્રધાર નટીને બોલાવે છે.
હરિ નદીએ* જાય છે.
રામના વનમાં વસવા માટે નિકળવાનો† (તેની બે)મા શોક કરે છે.
નારીઓ વાવો તરફ જાય છે.
પ્રજા રાજાના હુકમ માને છે.
હરિની કન્યાઓ નૃત્ય શિખે છે.
કળાઓ ઉદ્યમવડે વધે છે.
ડાહ્યા માણસો હમેશાં ક્ષમા કરેછે.
(આ) વિશ્વની શોભા મનને મોહ પમાડે છે.
મા (પોતાના) બાળકોનાં સુખથી ખુશી થાય છે.
નાટકના આરંભમાં સૂત્રધાર (પોતાની) સ્ત્રીને બોલાવે છે.
માણસો સ્ત્રીનું રક્ષણ કરે છે.
તારાઓ રાત્રિને વિરાજમાન કરેછે
લાજ મૂર્ખાઇથી જીતાય છે.

‡ પૃ. ૨૨ ની ટીપ § જુઓ.
* પૃ. ૧૯ ની ટીપ * જુઓ.
† **शुच्** (શોક કરવો) ધાતુ સકર્મક છે, માટે આ નામ દ્વિતીયામાં મૂકવું. વળી, "વસવા માટે" શબ્દનો અર્થ લાવવા સારૂ "વન" શબ્દ ચતુર્થીમાં વાપરવો.

વેલાઓ ઝાડોનો આધાર શોધેછે. (તે) નારી ગુસ્સાને લીધે (પોતાની) સખીને તજે છે.	રાજા (પોતાની) પ્રજાને પોતાની સંતતિ પ્રમાણે સંભાળે છે.

પાઠ ૧૪ મો.

તૃતીયા, ચતુર્થી, અને પંચમી વિભક્તિ.

પ્રત્યય.

		એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
આકારાંત અને ઈકારાંત.	તૃ.	आ	भ्याम्	भिस्
	ચ.	ए	,,	भ्यस्
	પં.	अस्	,,	,,

તૃતીયા વિભક્તિનો એકવચનનો પ્રત્યય લાગતાં, છેલ્લો आ નો ए થાય છે.

ચતુર્થી, પંચમી, ષષ્ઠી, અને સપ્તમીના એકવચનના પ્રત્યયો લાગતાં आकारांत નામોમાં या, અને ईकारांत નામોમાં आ, ઉમેરાય છે. ઉ-माला+या+ए=मालायै. नदी+आ+ए=नद्यै.

અથવા તો એકવચનના નીચે પ્રમાણે પ્રત્યયો ગણવાઃ—

	ચતુર્થી.	પંચમી.	ષષ્ઠી.	સપ્તમી.
આકારાંત.	यै	यास्	यास्	याम्
ઈકારાંત.	ऐ	आस्	आस्	आम्

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
તૃતીયા.	मालया	मालाभ्याम्	मालाभिः
ચતુર્થી.	मालायै	,,	मालाभ्यः
પંચમી	मालायाः	,,	,,

તૃતીયા.	नद्या	नदीभ्याम्	नदीभिः
ચતુર્થી.	नद्यै	नदीभ्याम्	नदीभ्यः
પંચમી.	नद्याः	”	”

નામ. (સ્ત્રીલિંગ).

अवन्ती એક શહેરનું નામ, ઉજ્જયણી.
कान्ता કાંતા, વહાલી વહુ.
कौशाम्बी એક શહેરનું નામ.
क्रीडा રમત, ખેલ.
चिन्ता ચિંતા, ફિકર.
जरा ઘડપણ.
दासी દાસી.
देवता દેવ કે દેવી.
पञ्चवटी દંડકારણ્યના એક ભાગનું નામ.
पाठशाला નિશાળ.
पुरी પુર.
पूजा પૂજા.
प्रभा પ્રભા, તેજ.
महिषी પટરાણી.
मुक्ता મોતી.
वाचा વાચા, વાણી.
व्यथा વ્યથા, દુઃખ, પીડા.
सीता સીતા.

अनुराग પુ. અનુરાગ, પ્રીતિ.
करभक પુ. હાથીનું બચ્ચું, નાનો હાથી.
कलह પુ. કલહ, કજીઓ.
गीत ન. ગીત.
जरठ પુ. ઘરડો માણસ.
दूत પુ. દૂત, જાસુદ.
नाग પુ. હાથી.
पल्लव પુ. પલ્લવ, ફણગો
मौक्तिक ન. મોતી.
रक्त (વિશે.) રાતું, લાલ.
विरूप (વિશે) વિરૂપ, બેડોળ, કદરૂપું.
संदेश પુ. સંદેશો.
स्वस्थ (વિશે.) સ્વસ્થ, શાંત.
हित ન. ફાયદાકારક, હિત.
निर् (ઉપ.) + गम् નીકળવું, બહાર આવવું.
प्र (ઉપ.)+दा આપવું, દાનકરવું.
द्युत्(द्योत्) ગ. ૧. આ. પ્રકાશવું
उद् (ઉપ.)+पत् ઉડવું.
परि (ઉપ.)+वृ* ઘેરવું.
नि (ઉપ.)+वृत् પાછા ફરવું.
प्र (ઉપ.)+स्था આ. નિકળવું.
प्र (ઉપ.) हि* મોકલવું.
आ (ઉપ.)+ह्लाद् ગ. ૧૦. આ- લ્હાદિત થવું, ખુશી થવું.

* આ બે ધાતુઓનાં કર્મણિ રૂપો જ આ પુસ્તકમાં વાપર્યાં છે.

देवताभ्यो बलिं यच्छति ।
चित्तस्य व्यथया रामो मुह्यति।
कान्तायै संदेशः प्रहीयते ।
अवन्त्या आगच्छति ।
कृष्णस्य पत्न्यै§ फलानि रोचन्ते ।
दास्या सेव्यते महिषी ।
जरया क्षीयते शरीरम् ।
मणीनां प्रभाभिर्द्योतते प्रासादः ।
लज्जया प्रविशति गृहम् ।
देवस्य पूजायाः सुखं लभते ।
प्रजाभ्यो हितमिच्छन्ति नृपतयः ।
कौशाम्ब्या निवर्तते दूतः ।
क्रीडायै प्रविशत्युद्यानम् ।
सखीभिः परिव्रियते सीता ।
सहचरीभ्यामनुगम्यते नागः ।
पञ्चवट्या निर्गच्छति रामः।
लताभ्यां शोभते वृक्षः ।
गङ्गायाः पुरी क्रोशौ ।
वापीभ्यो जलं वहंति ।
बालकाः पाठशालाभ्य आगच्छन्ति ।
चिन्तया दह्यते चित्तं नराणाम् । •
यथा कलहस्तथानुरागोऽपि वाचाया उद्भवति ।
हरिः कन्याभ्यो मौक्तिकाना मालाः प्रयच्छति ।
स्वस्थेन चित्तेन श्रूयते महिष्या नृपतेः संदेशः ।
गजस्य करभकः सीतया पल्लवैः पुष्यते ।

હરિ વાણિ વડે મિત્રને શાન્ત કરે છે.
શહેર નદિયોવડે ઘેરાયેલું છે.
ક્ષમાથકી માણસ ચિત્તની સ્વસ્થતા મેળવે છે.
ડાહ્યા માણસો પૃથ્વીપરથી સ્વર્ગમાં જાય છે.
વસિષ્ઠ અરુન્ધતીની જોડે આવે છે.
રામ દિકરિઓને ઘરેણાં આપેછે.
(તે) હારોવડે શરીર શણગારેછે.
પટરાણી દાસી ઉપર † ગુસ્સે થાય છે.
(તે) ઘરડા આદમીની વાતોથી સુખ મેળવે છે.
નારાયણની વહુ વડે ચોખા રંધાય છે.
રાજાના હુકમને લીધે (હું) અવન્તી જાઉં છું.

§ પૃ ૩૬ ની ટીપ * જુઓ.
† પૃ. ૨૭ ની ટીપ + જુઓ,

મા (પોતાના) છોકરાંને કદરૂપાં હોય તોપણ ચાહે છે.

(બે) યોદ્ધાઓ (બે) નગરોમાંથી શસ્ત્રો સહિત નિકળે છે.

આકાશ સૂર્યના રાતા પ્રકાશથી સુશોભિત થાય છે.

લોકોનું સુખ કળાઓવડે વધે છે.

માણસો દેવો પાસેથી સુખનો લાભ ઇચ્છે છે.

(બે) કુમારિકાઓ વડે બળિદાન કરાય છે.

ફિકરથી દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે.

સીતા બેનપણીઓપાસેથી ગીતો શિખે છે.

સેનાપતિના હુકમે લશ્કરના સિપાઇયો શહેરની બહાર આવે છે.

છોકરાંઓ રમતો વડે બાપના અંતઃકરણને ખુશી કરે છે.

(તે) દેવોની પૂજાને માટે ફુલો આણે છે.

દાસીને રાણીથી ઇનામ અપાય છે.

પક્ષીઓ પૃથ્વીઉપરથી આકાશમાં ઉડે છે.

પાઠ ૧૫.

ષષ્ઠી, સપ્તમી, અને સંબોધન વિભક્તિ.

પ્રત્યય.

		એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
આકારાંત અને ઈકારાંત નામો.	ષષ્ઠી	अस्	ओस्	नाम्
	સ.	आम्	,,	सु

ઈકાર પછી सुનો षु થાય છે. ओस् લાગતાં, અંત્ય आનો ए થાય છે. आકારાંત નામના સંબોધનનું એકવચન, અંત્યસ્વરનો ए કરવાથી, થાય છે; જેમકે, हे रमे. ઈકારાંત નામનું ईને ટુંકાવવાથી થાય છે, જેમકે हे नदि. બન્ને પ્રકારનાં નામોનાં સંબોધનનાં દ્વિવચન અને બહુવચન, પ્રથમાનાં તે તે રૂપો જેવાં જ છે. પૃષ્ઠ ૨૯ નો નિયમ જુઓ.

ષષ્ઠી	मालायाः	मालयोः	मालानाम्
સપ્તમી	मालायाम्	,,	मालासु
સંબોધન	माले	माले	मालाः

ષષ્ઠી	नद्याः	नद्योः	नदीनाम्
સપ્તમી	नद्याम्	,,	नदीषु
સંબોધન	नदि	नद्यौ	नद्यः

શબ્દ.

अतीव ક્રિયાવિશે. અતિશય; ઘણું.

अनुष्ठान ન. કરવું; કામ બજાવવું.

अयोध्या સ્ત્રી. એક શેહેરનું નામ.

अवचय પુ. એકઠું કરવું તે; જથો.

इन्द्राणी સ્ત્રી. ઇંદ્રની વહુ.

उदक ન. ઉદક. પાણી.

काम પુ. ઇચ્છા.

कौमुदी સ્ત્રી. ચંદની.

गोदावरी સ્ત્રી. નદીનું નામ.

चकोर પુ. એક જાતનું પક્ષી.

छाया સ્ત્રી. છાયા.

जयन्त પુ. ઇંદ્રના પુત્રનું નામ.

तीर ન. તીર, કાંઠો.

तृष्णा સ્ત્રી. તરશ, ધખના

शूद्रक પુ. એક રાજાનું નામ.

श्रद्धा સ્ત્રી. શ્રદ્ધા; વિશ્વાસ.

दण्डका સ્ત્રી. એક જંગલનું નામ.

दक्ष વિશે. ઉદ્યોગી; મેહેનતુ.

दशरथ પુ. રાજાનું નામ, રામના પિતા

देश પુ. દેશ.

निरतिशय વિશે. પૂર્ણ; જેનાથી બીજું ચઢીઆતું ન હોય એવું, અનુપમ.

निशा સ્ત્રી. રાત.

निशाचर પુ. રાક્ષસ, દુષ્ટ માણસ.

परम વિશે. પરમ; ઘણું.

पुण्य વિશે. પવિત્ર, પુણ્ય

प्रतिष्ठापन ન. સ્થાપના.

प्रवर्तन ન. પ્રેરણા.

प्रवाह પુ. પ્રવાહ.

प्रावीण्य ન. હુશિઆરી

सदैव (सदा+एव) (અવ્યય) સદા, હમેશાં.

प्रिय વિશે. પ્રિય, વહાલું. [બહુત્વ.

बाहुल्य ન. બહુપણું,

मण्डप પુ. મંડપ, માંડવો.

मत्स्य પુ. માછલું.

माधुर्य ન. મધુરપણું; સુંદરતા.

मानव પુ. માનવ; માણસ.

रथ्या સ્ત્રી. શેરી, પોળ.

वचन ન. વચન, ઉપદેશ; વિનંતિ.

वल्लभ પુ. વહાલો, પ્રીતમ, ધણી.

वाणी સ્ત્રી. વાણી, વાચા, ભાષા.

विवाह પુ. વિવાહ.

शकुन्तला સ્ત્રી. એક સ્ત્રીનું નામ.

शिला સ્ત્રી. પત્થર,

क्रीड् ગ.૧. પરસ્મૈ, ક્રીડા કરવી, રમવું.

चर् ચાલવું.

संघात પુ. જથ્થો, સમુદાય.

संभार પુ. તૈયારી, (બહુવ.)સામગ્રી.

संमार्जन ન. વાસીદું વાળવું તે, કચરો કાઢવો તે;

स्निग्ध વિશે. માયાળુ, મમતાળુ, સ્નેહશીલ.

अर्ह् ગ. ૧. પરસ્મૈ. લાયક હોવું.

सम् (ઉપ.)+**ऋध्** ગ. ૪. પરસ્મૈ. આબાદ થવું.

फल् ગ. ૧. પરસ્મૈ. ફળદાયક થવું.

नि (ઉપ.)+**रुध्** (કર્મણિ પ્રયોગ) અટકવું.

वि (ઉપ.)+**हृ** મજા મારવી, રમવું.

વાક્ય.

अवन्त्यां शूद्रको वसति ।
गङ्गायां प्रभूतं जलं वर्तते ।
प्रजानां धर्मे प्रवर्तनं नृपैः क्रियते ।
उज्जयिन्यां शिवस्य पूजासु नृत्यन्ति नार्यः ।
सखि गच्छामि नद्यास्तीरम् ।
गोदावर्या जले गजौ विहरतः ।
ग्रीष्मे नदीनामुदकेषु नृपाः प्रमदाभिः क्रीडन्ति ।
लतानां मण्डपं प्रविशन्ति ललनाः ।
वाप्यां कमलानि प्ररोहन्ति ।
वृक्षाणां छायासु शिलायामुपविशति ।
कृष्णो भार्याया विनयं शंसति ।
चन्द्रो निशाया वल्लभः ।
[illegible]स्य संभाराः क्रियन्ते ।
जनन्योराज्ञामनुरुध्यते रामः ।
प्रिये पुत्रो ग्रामं गच्छति ।
सख्योः परमः स्नेहः शकुन्तलायाः ।
कौमुद्याः शोभा चित्तं हरति ।
बुधानां वाण्यां सदैव माधुर्यं वर्तते ।
कान्ताया वचनं क्रियते रामेण ।
दास्योर्वचनेषु महिष्या निरतिशया *श्रद्धा ।
पाठशालानां प्रतिष्ठापनेन जनेषु ज्ञानं वर्धते ।
रथ्यानां संमार्जनं क्रियते पौरैः ।
अयोध्याया नृपो दशरथः ।
जरायामपि मानवानां तृष्णा न शाम्यति ।
देवतानां पूजया कामाः फलन्ति नराणाम् ।

* સંસ્કૃતમાં સ્ત્રીલિંગના પ્રત્યય **आ** અને **ई** છે. अंकारांत વિશેષણો હમેશાં તો નહીં, પરંતુ ઘણુંકરીને, સ્ત્રીલિંગમાં **आ** પ્રત્યય લે છે,

ગંગાના કાંઠાઓ ઉપર ઝાડો છે.
જયન્ત ઇંદ્રાણીનો દિકરો છે.
રામના મિત્રો શહેરમાં રહે છે.
ચકોર ચંદનીમાં ખુશ થાય છે.
(તે) વેલનું ફૂલ લાવે છે.
હરિ (પોતાની) દીકરીઓના ગુણો વખાણે છે.
નદિયોમાં માછલાં હોય છે.
(હું) અયોધ્યાના રસ્તામાં રથો જોઉં છું.
શકુન્તલા સખીઓના પ્રેમને લાયક છે.
રામની વાણીમાં મધુરપણું છે.
સીતાના (બે) દીકરા ક્યાં છે?
દંડકામાં રાક્ષસો છે.
પૃથ્વી ઉપર દ્વીપો છે.
(હું) ઝાડની છાયામાં માણસો જોઉં છું.
ઘણું કરીને રાક્ષસો રાત્રિમાં ચાલે છે.
માનું મન (પોતાની) કન્યાતરફ ઘણું મમતાળુ હોય છે.
ગંગા(નદી)નું પાણી પવિત્ર છે.
રાણીના હુકમથી ઠગ દંડાય છે.
કળાઓની પુષ્કળતાથી દેશ આબાદ થાય છે.
નદીનો પ્રવાહ પત્થરોના જથ્થાથી અટકે છે.
દાસી અર્ચાની સામગ્રી આણેછે.
(હું) વેલોનાં ફૂલો એકઠાં કરવાને માટે બાગ(માં) જાઉં છું.
(તે) રાજાના હુકમો બજાવવામાં ઉદ્યોગી છે.

સારાંશ તથા સવાલ.

शाला—(સ્રીલિંગ.) નિશાળ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	शाला	शाले	शालाः
દ્વિતીયા	शालाम्	,,	,,
તૃતીયા	शालया	शालाभ्याम्	शालाभिः
ચતુર્થી	शालायै	,,	शालाभ्यः
પંચમી	शालायाः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	शालयोः	शालानाम्
સપ્તમી	शालायाम्	,,	शालासु
સંબોધન	शाले	शाले	शालाः

दासी (સ્રીલિંગ.) દાસી.

પ્રથમા	दासी	दास्यौ	दास्यः
દ્વિતીયા	दासीम्	,,	दासीः
તૃતીયા	दास्या	दासीभ्याम्	दासीभिः
ચતુર્થી	दास्यै	,,	दासीभ्यः
પંચમી	दास्याः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	दास्योः	दासीनाम्
સપ્તમી	दास्याम्	,,	दासीषु
સંબોધન	दासि	दास्यौ	दास्यः

૧. નીચેનાં નામોનાં રૂપો લખોઃ—

सहचरी, प्रमदा, ઇત્યાદિ.

૨. સંસ્કૃતમાં સ્રીલિંગના પ્રત્યય કયા છે? અને अकारांत વિશેષણ સ્રીલિંગી રૂપો કરવાનો સાધારણ નિયમ કયો છે?

भाग ६ ठो.

પાઠ ૧૬.

હ્યસ્તન ભૂતકાળ.

પરસ્મૈપદ—પ્રત્યય.

	પુરૂષ ૧.	પુરૂષ ૨.	પુરૂષ ૩.
એકવચન.	अम्§	स्	त्
દ્વિવચન.	व	तम्	ताम्

જો ઉપસર્ગ સહિત ધાતુ હોય, તો ઉપસર્ગની પછી, એટલે ધાતુની પૂર્વે, આગમ अ મૂકવો જોઇએ.

---

§ પૃ, ૬ ની છેલ્લી ટીપ + જુઓ.

એકવચન.	अबोधम्	अबोधः	अबोधत्
દ્વિવચન.	अबोधाव	अबोधतम्	अबोधताम्

હ્યસ્તન ભૂતકાળના પ્રત્યયો લગાડતાં, પ્રથમ વિકરણ પ્રત્યય ઉમેરવો જોઇએ. स् અને त् પ્રત્યયો પૂર્વે अस् (હોવું) ધાતુમાં ई, અને अद् (ખાવું) ધાતુમાં अ વધારવામાં આવે છે: ઉ- आसीः, आसीत् ; आदः, आदत्.

નામ.

अज પુ. બકરો.

असारता સ્ત્રી. નિરૂપયોગ.

आशा સ્ત્રી. આશા.

गोष्ठ પુ. ન. કોઢ, ગાયનો વાડો.

ग्रन्थ પુ. ગ્રંથ,પુસ્તક

तनय પુ. તનય,દીકરો.

पुरतस् (અવ્યય) આગળ, સમક્ષ.

महिष પુ. પાડો.

मुष्टी પુ. મુઠ્ઠી.

शनैस् (અવ્યય) હળવે હળવે.

संकट ન. સંકટ, સંકડામણ, આફત.

सभा સ્ત્રી. સભા, કચેરી.

समराङ्गण ન. રણભૂમિ.

सेना સ્ત્રી. સેના, લશ્કર.

रामो रावणमजयत् ।

सीता गोदावर्यास्तीरमगच्छत् ।

गङ्गाया जलमपिबम् ।

योधोऽरौ शरानक्षिपत् ।

ललने छायायामुपाविशताम् ।

पुत्राणां धर्ममकथयः ।

सीतां वनेऽत्यजाव ।

संकटेभ्यो जनमरक्षः ।

गिरेः शिखराद्बालावपतताम्।

रथं समराङ्गणमनयत् ।

हरिरश्वमारोहत् ।

भिक्षुकेभ्यो निष्कानयच्छम् ।

देवानयजाव ।

अरण्ये महिषानपश्यम् ।

स्तेनौ धनिकस्य धनमचोरयताम् ।

दशरथस्तनयमाह्वयत् ।

ईश्वरस्य प्रसादेन हरेः क्लेशोऽनश्यम् ।

पुरा भार्यया सहोज्जयिन्यामवसम् ।

शिष्यावाचार्यमनमताम् ।

अवन्त्यामभवः ।

अयोध्यायामासीः ।	**नृपस्य पुरतोऽसत्यमवद-*च्छठः ।**
अग्निर्वनमदहत् ।	**तदा मूर्खोऽस्मीत्यवागच्छम् ।**
संसारस्यासारतामबोधम् ।	

સરોવરનું પાણી સુકાયું.	સંઘ (એક) શહેરથી (બીજે) શહેર§ ભટક્યો.
સેનાપતિ લશ્કરને રણભૂમિ ઉપર લેઇ ગયો.	(મેં) પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યું.
રામને (બે) મિત્રોએ સંભાર્યો.	(તમે બે) હરિની વાડીમાંથી ફળો હરી ગયા.
(તું) રામની ચાલવડે ખુશ થયો.	(તમે) રામને વાર્તા† કહી.
(અમે બેએ) ઋષિયોને શાંત કર્યા.	(બે) વાઘ કોટ તરફ દોડયા.
પરમેશ્વરે પૃથ્વી સરજી.	કૃષ્ણે પગ ધોયા.
(બે) માણસો વાડીમાં પેદા.	યોદ્ધે શત્રુથી નારીઓનું રક્ષણ કર્યું.
(મેં) હરિને નિંદ્યો.	કાચબો હળવે હળવે ચાલ્યો.
(તમે બે) વનમાં રહ્યા.	

---

* જે શબ્દ વા રૂપને છેડે કોઈપણ વર્ગના પહેલા ચાર વર્ણોમાંનો એક વર્ણ આવ્યો હોય ને તે વર્ણ પાછળ **श** આવ્યો હોય અને તે **श्** ની પોતાની પાછળ કોઇ સ્વર, અર્ધસ્વર કે અનુનાસિક આવ્યો હોય, તો **श** નો વિકલ્પે **छ्** થાય છે.

§ અહિં **नगर** શબ્દ વાપરતાં નીચેનો સંધિનો નિયમ વાપરવો જોઈએઃ—

પદને, એટલે શબ્દને, અંતે આવેલા વ્યંજન પછી અનુનાસિક આવે તો, તે વ્યંજન બદલે તેનાજ વર્ગનો અનુનાસિક વિકલ્પે મૂકવામાં આવે છે. ઉ. **एतद्+मुरारि=एतन्मुरारि** અથવા **एतद्मुरारि**. જો વ્યંજનની પછી આવનાર અનુનાસિક તદ્ધિત પ્રત્યયનો આદ્યાક્ષર હોય, તો તે વ્યંજનને બદલે અનુનાસિક અવશ્ય મૂકવો જોઈએ. ઉ.–**चित्+मय=चिन्मय**.

† ધાતુનાં બંને કર્મો કેટલીક વાર દ્વિતીયામાં મૂકવામાં આવે છે, અથવા તો અનુપસ્થ **अकथित** કર્મ ચોથીમાં કે છઠ્ઠીમાં મૂકાય છે.

ત્યારે ચઢતીની આશા વગર (હું) જીવ્યો.
(અમે બેએ) ભોજનને માટે ચોખા રાંધ્યા.
રાણીએ રાજાની સભામાં ગાયું.
અનાજની મુઠીઓવડે (તે) હરણને ખવડાવતી હતી.
(તેં તારી) સ્ત્રીને કારણ વિના ત્યજી.
(તમે બેએ) કારણ વિના ગામ બાળ્યું.
(તે) ઝાડના શિખર ઉપરથી પડ્યો, અને મરી ગયો.
બાળક હર્ષને લીધે નાચ્યું.

પાઠ ૧૭.
હ્યસ્તન ભૂતકાળ.

પરસ્મૈપદ બહુવચન, અને આત્મનેપદ એકવચન.

પ્રત્યય.

	પુરુષ ૧.	પુરુષ ૨.	પુરુષ ૩.
પરસ્મૈ. બહુ.	म	त	अन्
	अगच्छाम	अगच्छत	अगच्छन्
આત્માને. એક.	इ	थास्	त
	अलभे	अलभथाः	अलभत

જે ધાતુઓને આરંભે સ્વર હોય છે, તેની પહેલાં अ ને બદલે आ આગમ મૂકવામાં આવે છે; તે आમાં ધાતુની શરૂઆતની इ કે ई મળવાથી, તેનો ऐ થાય છે; અને उ કે ऊ મળવાથી, औ થાય છે; ઉ.–आ+ईक्ष्+अ+त=ऐक्षत.

નામ.

आशीर्वाद् પુ. આશીર્વાદ.
उच्चकैः(?) **उच्चलम्** (અવ્યય) ચળકાટથી.
गोप પુ. ગોવાળ.
ग्रथन ન. ગુંથવું તે.
चन्द्रापीड પુ. રાજપુત્રનું નામ.
चित्रकूट પુ. એક પર્વતનું નામ.
देवी સ્ત્રી.દેવી,પટરાણી
धार्तराष्ट्र પુ. પાંડુનો પિત્રાઇ, ધૃતરાષ્ટ્રનો પુત્ર.
नृशंस વિશે. ક્રૂર.
पञ्जर પુ. પાંજરું.

पण्डित પુ. પંડિત.
पाण्डव પાંડુનામના રાજાનો પુત્ર.
बलि પુ. એક રાજાનું નામ.
मदिरा સ્ત્રી. દારૂ, મદિરા.
माणवक પુ. વિશેષ નામ.
मारुत પુ. પવન; પવનનો અધિષ્ઠાતા દેવ.
मार्ग પુ. મારગ, માર્ગ; રસ્તો.
राक्षस પુ. રાક્ષસ, દૈત્ય.
लव પુ. રામના પુત્રનું નામ.
वसुधा સ્ત્રી. પૃથ્વી.
विराव પુ. બૂમ, મોકાર.
शव ન. શબ, મુડદું.
शृगाल પુ. શિયાળ.
संचलन ન. આમ તેમ ચાલવું તે.
स्थान ન. સ્થાન, જગ્યા, ઠેકાણું.
अति+सृज् આપવું.

पाण्डवानां धार्तराष्ट्रैः सह युद्धान्यभवन् ।
आचार्या धर्ममुपादिशन् ।
रामः सीतया सह गोदावर्यास्तीरेऽरमत ।
उद्यमेन धनमलभथाः ।
व्याघ्रस्य विरावेण नार्या हृदयमवेपत ।
मित्रस्य कल्याणायायते ।
गोपा अजान्* ग्राम*मनयन् ।
पुरुषमताडयत ।
शृगालोऽम्रियत ।
नृपस्य सभां पण्डिताः प्राविशन् ।
शवमस्पृशत ।
प्रासादे नार्योऽनृत्यन् ।
माणवकं मार्ग*पृच्छाम ।
क्लेशो रामेणासह्यत ।
देवीमभाषे ।
नृशंसो राक्षसोऽहन्यत ।
नृपतेः शासनमवाधीरयथाः ।
लवस्य विनयेनर्षयोऽतुष्यन् ।
हरिणा जनकोऽसेव्यत ।
चित्रकूटस्य शिखरेऽवसाम ।
शृगालं व्याघ्रं वैक्षे ।
वित्तस्य नाशेनामुह्यन् ।
प्रभूतं धनं नृपेण ब्राह्मणेभ्योऽत्यसृज्यत ।
बल्मीकस्य बलस्य संचलनेन मह्यकम्पत ।
पञ्जराद्विहगममुञ्चाम ।

* પૃષ્ઠ ૨૮ ની ટીપ ‡ જુઓ.

(અમે) ઝાડની છાયામાં બેઠા.
(તેણે) ચાકરોના ગુન્હા માફ કર્યા.
બ્રાહ્મણો ગંગાના જળમાં પડ્યા.
ઘોડાઓ રણભૂમિ તરફ દોડ્યા.
રામે બાપના હુકમો માન્યા.
હરિ નારાયણ પાસેથી ગાયન શિખ્યો.
(મેં) કેરીઓ ચાખી.
જાસુસ અયોધ્યા ગયા.
(હું) જૂઠું બોલ્યો.
કૃષ્ણ મિત્રની આબાદીથી ખુશ થયો.
(તમે) ત્યારે કૌશામ્બીમાં રહ્યા.
(હું) રામના પરાક્રમોથી આશ્ચર્ય પામ્યો.
(હું) શત્રુ જોડે લઢ્યો.
લુચ્ચાને રાજાના હુકમથી મારવામાં આવ્યો.
(તમે) સોના મહોરો ગણી.
રામવડે ઋષિ પાસેથી આશીર્વાદ ઇચ્છવામાં આવ્યો.
દેવોના પ્રસાદથી તમે (તમારા) શત્રુઓને જીત્યા.
અમે દારૂને ઠેકાણે પાણી પીધું.
તમે અહિંથી (તમારે) ઘેર પુસ્તકો લઇ ગયા.
ગઈ કાલે સૂર્ય ચળકાટથી ઉજળો પ્રકાશ્યો.
રાત્રિએ ચોરવડે ઘરમાં પ્રવેશ થયો.
અમે સેનાપતિને અને (તેના) લશ્કરને જોયો.
તેઓ રણસંગ્રામમાંથી રાજાને લઇ ગયા.
તેઓએ શત્રુઓ તરફ બાણો ફેંક્યા*
*(મેં) ફૂલોની માળા ગુંથવાનો આરંભ કર્યો.

પાઠ ૧૮.

હ્યસ્તન ભૂતકાળ [ચાલુ.]

આત્મનેપદ પ્રત્યય ચાલુ.

	પુરુષ ૧.	પુરુષ ૨.	પુરુષ ૩.
દ્વિવચન.	वहि	इथाम्	इताम्
બહુવચન.	महि	ध्वम्	अन्त
	अलभावहि	अलभेथाम्	अलभेताम्
	अलभामहि	अलभध्वम्	अलभन्त

* मुच् ધાતુ વાપરો.

ध्वंस् ગ૦ ૧, આત્મને. ફના થવું; નાશ પામવું.
अव (ઉપ.)+**मन्** અવજ્ઞા કરવી; તિરસ્કાર કરવો.
नि (ઉપ)+**मन्त्र्** ગ૦ ૧૦, આત્મને. આમંત્રણ દેવું, તેડવું, નોતરવું.
वि (ઉપ)+**मृश्** ગ૦ ૬, પરસ્મૈ. પરીક્ષા કરવી; પારખ કરવી.
रम् આનંદ પામવો.
लज्ज् ગ૦ ૬, આત્મને. લજ્જા પામવી, શરમાવું, લાજવું.
स्पर्ध् ગ૦ ૧, આત્મને. સ્પર્ધા કરવી, સરસાઇ કરવી.
स्रंस् ગ૦ ૧, આત્માને. પડી જવું.
वि (ઉપ.)+**हस्** પરસ્મૈ. મશ્કેરીમાં હસવું.

નામ.

अनिष्ट ન. અનિષ્ટ, દુઃખ, સંકટ.
अवधीरणा સ્ત્રી. અવજ્ઞા.
असुर પુ૦ (અ.વ.) દેવના શત્રુ, રાક્ષસ.
आरोपण ન. રોપવું તે.
उपदेश પુ. ઉપદેશ.
कबरी સ્ત્રી. અંબોડો, વેણી.
कार्य ન. કાર્ય, કામ.
गन्धर्व પુ. સ્વર્ગમાં રહેનારા દેવોની એક જાત.
ग्रहण ન. પકડવું તે.
चोर પુ. ચોર.
जाल ન. જાળ, પાશ.
ज्योत्स्ना સ્ત્રી. ચાંદની.
त्याग પુ ત્યાગ, તજવું તે.
दर्शन ન. દર્શન.
दुष्कृत ન. દુષ્કૃત, દુષ્ટ કામ.
नायक પુ. નાયક, આગેવાન.
परम (અવ્યય) તોપણ, પણ.
पान्थ પુ મુસાફર.
प्राची સ્ત્રી. પૂર્વ દિશા.
प्राश्निक પુ. પ્રશ્ન કરનારો.
बल ન. બળ, જોર.
बीज ન. બી.
भूप પુ. ભૂપ, ભૂપાળ, રાજા.
रमण પુ. ધણી, કાન્ત.
राज्य ન. રાજ્ય.
वीर्य ન. પરાક્રમ, બહાદુરી.
व्याध પુ. શિકારી.
सचिव પુ. પ્રધાન.
समूह પુ. સમૂહ, સમુદાય.

पाण्डवा राज्यमविन्दन्त ।
आचार्यान्* शिष्या अभ्यवादयन्त ।
सचिवा भूपमभाषन्त ।
नार्याः कबर्याः पुष्पे असंसेताम् ।
जनेन व्यहस्यध्वम् ।
रथ्यायां जनानां समूहमैक्षामहि ।
रामस्य दुःखान्यध्वंसन्त ।
मित्राणां त्यागेनालज्जेथाम् ।
वृक्षेभ्यः शुका उदडयन्त ।
मृगावहन्येतां व्याधैः ।
जनानां सुखायायतामहि ।
देवैः सहासुरा अस्पर्धन्त ।
रमणैः सह ज्योत्स्नायामरमन्त नार्यः ।
उज्जयिन्याः कदा न्यवर्तध्वमिति जनैरपृच्छ्यामहि†।
वातेन वृक्षा अकम्पन्त ।
अरीणां पराजयेनामोदन्त सेनापतयः ।
गृहं प्राविशंश्चोराः परं नालभन्त धनम् ।
कन्या अवन्दन्त जनकम् ।
आचार्यादन्नाण्यशिक्षामहि ।
वीर्येण विद्यायाश्च बलेन प्राकाशन्त ।
बीजस्यारोपणमारभन्त कृषीबलाः ।
नारायणस्य दुष्कृतानि नारोचन्त जनकाय ।
उषमाङ्कुरैर्धनान्यवर्धन्त ।
नानिष्टमाशङ्कामहि ।
धनस्य राशयो ब्राह्मणेभ्योऽदीयन्त ।

વાંદર રાક્ષસો સાથે લઢયા.
(અમે બે) કાશીમાં પંડિતોસાથે બોલ્યા
(તેઓ બે) સ્વસ્થતાથી અહેણાં સહ્યાં.
(બે) તારા પૂર્વમાં પ્રકાશ્યા.
(તમે) માણસોવડે વખણાયા.
(તમે બે) રામવડે ફરમાવાયા.
(અમે) જમવા સારૂ ઋષિઓને નોતર્યા.
અયોધ્યાથી જાસુસો ક્યારે પાછા આવ્યા ?

* પૃષ્ઠ ૨૧ ની ટીપ * જુઓ.

† કર્મણિરૂપમાં प्रच्छ નું पृच्छ થાય છે.

§ વર્ગીય પેહેલા ચાર વ્યંજનમાંથી કોઈપણ વ્યંજન પછી ह આવે તો પૂર્વ વ્યંજનના વર્ગનો ચોથો અક્ષર, ह ને ઠેકાણે વિકલ્પે થાય છે.

(અમે) હરિપાસેથી મહેરબાનીની આશા ન રાખી.

(અમે) નિશાળમાં ચોપડીઓ મેળવી.

(બે) પરીક્ષકોએ નૃત્યમાં (બે) કન્યાઓની પરીક્ષા લીધી.

(અમે બે) માના દર્શનથી આનંદ પામ્યા.

(તમે બેએ) કામ શરૂ ન કર્યું.

(અમે બે) ઋષિને નમ્યા.

(તેઓ બેએ) રાજાપાસેથી અવજ્ઞાની શંકા રાખી.

(અમે) ગાંધર્વોના વંશમાં જન્મ્યા.

પક્ષીઓએ (પોતાના) નાયકના ઉપદેશનો તિરસ્કાર કર્યો, અને જાળમાં પકડાયા.

બ્રાહ્મણોના અપરાધો રાજા વડે ક્ષમા કરાયા.

(તમે બે) વાઘના દર્શનને લીધે કંપ્યા.

(તમે) હાથીને પકડવાનો યત્ન કર્યો.

(બે) છોકરા (પોતાની) મા વિના આનંદ ન પામ્યા.

રામના ગુણો કવિઓવડે વખાણાયા.

ઉદ્યોગ વડે તેઓએ ઘણું દ્રવ્ય મેળવ્યું.

(તેઓ બેએ) અરણ્યમાં (પોતાની) કન્યાને શોધી.

(બે) કેરીઓ (બે) મુસાફરોવડે ચખાઇ.

સારાંશ તથા સવાલ.

नी

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પુરુષ ૧.	अनयम्	अनयाव	अनयाम
પુરુષ ૨.	अनयः	अनयतम्	अनयत
પુરુષ ૩.	अनयत्	अनयताम्	अनयन्

द्युत्

પુરુષ ૧.	अद्योते	अद्योतावहि	अद्योतामहि
પુરુષ ૨.	अद्योतथाः	अद्योतेथाम्	अद्योतध्वम्
પુરુષ ૩.	अद्योतत	अद्योतेताम्	अद्योतन्त

૧. નીચેના ધાતુઓનો હ્યસ્તન ભૂતકાળ આપો.

अस्, अद्, ईक्ष्, मृग्, सृज्, रुच्, नि+मज्ज्, इष्, शिक्ष्, जीव्, डी, मृ, जन्, वृत्.

૨. અંત્ય વ્યંજન પછી અનુનાસિક આવે તો શો ફેરફાર થાય છે? ક્યારે આ ફેરફાર આવશ્યક છે?

૩. વર્ગીય પહેલા ચાર વ્યંજનમાંથી કોઇપણ વ્યંજન પછી **ह्** આવે તો, **ह्** નો શો ફેરફાર થાય છે?

૪. **श्** નો **छ्** ક્યારે થાય છે?

भाग ७ मो.

પાઠ ૧૯.

ઉકારાંત અને ઋકારાંત પુલ્લિંગ તથા નપુંસક લિંગ નામો.

ઉકારાંત પુલ્લિંગ નામોનાં રૂપો **इ**કારાંત પુલ્લિંગનામોના રૂપો જેવાંજ થાય છે. તફાવત એટલો જ છે કે, **इ**કારાંત નામોમાં જ્યાં **इ, ई, ए**, અથવા **य्** આવે છે, ત્યાં **उ**કારાંત નામોમાં અનુક્રમે **उ, ऊ, ओ** અથવા **व्** આવે છે.

નપુંસક **उ**કારાંત અને **ऋ**કારાંત નામોનાં રૂપો, **वारि**નાજેવાંજ થાય છે. **वारि**ના અંત્ય, **इ, ई**, કે **ए** થાય છે, તેને બદલે, **उ**કારાંતમાં અનુક્રમે **उ, ऊ**, કે **ओ**; અને **ऋ**કારાંતમાં **ऋ, ॠ**, કે **अर्**; થાય છે.

गुरु (પુલ્લિંગ.)

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	**गुरुः**	**गुरू**	**गुरवः**
દ્વિતીયા	**गुरुम्**	„	**गुरून्**
તૃતીયા	**गुरुणा**	**गुरुभ्याम्**	**गुरुभिः**
ચતુર્થી	**गुरवे**	„	**गुरुभ्यः**

मधु (નપુંસક)

પ્ર૦ તથા દ્વિ૦	**मधु**	**मधुनी**	**मधूनि**
તૃતીયા	**मधुना**	**मधुभ्याम्**	**मधुभिः**
ચતુર્થી	**मधुने**	„	**मधुभ्यः**

कर्तृ (નપુંસક) કર્તા.

પ્ર૦ તથા દ્વિ૦	कर्तृ	कर्तृणी	कर्तॄणि
તૃતીયા	कर्तृणा	कर्तृभ्याम्	कर्तृभिः
ચતુર્થી	कर्तृणे	,,	कर्तृभ्यः

ऋકારાંત પુલ્લિંગ નામોને પ્રથમાનાં ત્રણે વચનના અને દ્વિતીયાનાં એકવચન તથા દ્વિવચનના પ્રત્યયો લાગતાં, ऋ નો आर् થાય છે. पितृ, भ्रातृ, जामातृ, देवृ, नृ, અને सव्येष्ठृ જેવાં કેટલાંએક નામોનાજ અંત્ય ऋ નો अर् થાય છે. બધાયે ऋકારાંત નામોની પ્રથમાના એકવચનમાં र्નો અને પ્રત્યયના स्નો, લોપ થાય છે; એટલે છેવટે आ રહે છે.

પ્રત્યય.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	स्	औ	अस्
દ્વિતીયા	अम्	,,	न्
તૃતીયા	आ	भ्याम्	भिस्
ચતુર્થી	ए	,,	भ्यस्

દ્વિ. બ. નો न् પ્રત્યય લાગતાં, પૂર્વનો ऋ દીર્ઘ થાય છે.

नेतृ (પુલ્લિંગ) નાયક, દોરવનાર.

પ્રથમા	नेता	नेतारौ	नेतारः
દ્વિતીયા	नेतारम्	,,	नेतॄन्
તૃતીયા	नेत्रा	नेतृभ्याम्	नेतृभिः
ચતુર્થી	नेत्रे	,,	नेतृभ्यः

भ्रातृ (પુલ્લિંગ) ભાઈ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	भ्राता	भ्रातरौ	भ्रातरः

દ્વિતીયા	भ्रातरम्	भ्रातरौ	भ्रातॄन्
તૃતીયા	भ्रात्रा	भ्रातृभ्याम्	भ्रातृभिः
ચતુર્થી	भ्रात्रे	,,	भ्रातृभ्यः

નામ (પુલ્લિંગ).

इषु તીર.
ऋतुपर्ण એક રાજાનું નામ.
कपोल ગાલ.
जामातृ જમાઇ.
तडाग તલાવ.
तरु ઝાડ.
त्वष्टृ વિશ્વકર્મા.
दुर्जन દુર્જન, ખરાબ માણસ.
देवृ દિયર.
धातृ પેદા કરનાર.
नृ નર, પુરુષ.
परशु ફરસી, કુહાડો.

परशुराम નક્ષત્રિય પૃથ્વી કરનાર બ્રાહ્મણ યોદ્ધો.
पांसु ધુળ, રજ.
पितृ પિતા, બાપ.
प्रभु પ્રભુ, ધણી.
बाहु બાંહ્ય, હાથ.
बिन्दु ટીપું.
भर्तृ પતિ, ધણી, માલીક.
भीम પાંડુના છોકરાઓમાંના એકનું નામ.
भ्रमर ભમરો.

मनु હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રનો રચનાર.
लक्ष्मण રામનો ભાઇ.
वायु વાયુ, વા, પવન.
विघ्न વિઘ્ન.
विमार्ग ખોટો રસ્તો, આડો રસ્તો.
विष्णु વિષ્ણુ.
शत्रु શત્રુ, દુશ્મન.
शंभु શંભુ, શિવ.
शिशु બાલક.
सव्येष्टृ સારથિ.

પુલ્લિંગ તથા નપુંસક.	નપુંસક.
कर्तृ કર્તા, કરનાર, રચનાર.	अग्र અગ્ર, ટોચ.
गन्तृ ગમન કરનાર, જનાર.	अश्रु આંસુ.
दातृ દાતાર, દાતા, આપનાર.	तालु તાળવું.
द्रष्टृ દર્શન કરનાર, જોનાર.	मधु મધ.
द्वेष्टृ દ્વેષ કરનાર.	राष्ट्र રાષ્ટ્ર, દેશ.
रक्षितृ રક્ષણ કરનાર.	वसु વસુ, ધન.

સ્ત્રીલિંગ.

अमरावती ઇંદ્રની રાજધાની.	जिह्वा જીભ.

વિશેષણો.

क्षुधित ભૂખ્યો.	श्याम શ્યામ, કાળો.

અવ્યયો.

अनेकशस् વારંવાર.

तु પણ (વાક્યની શરૂઆતમાં વપરાતો નથી.)

ધાતુ.

अनु+इष् ગ. ૪, પરસ્મૈ. શોધવું.
अनु+गम् અનુસરવું, પાછળ જવું.
गल् ગ. ૧. પરસ્મૈ. નિગળવું, ઝરવું.
छिद् (કર્મણિ પ્રયોગમાં) કપાવું.
प्र+नी રચવું.
मृ ગ. ૧, ૫. આ. ભરવું.
(म्रियते કર્મણિ.)
अनु+मन् કબુલ રાખવું.
निर्+मा નિર્માણ કરવું.
(निर्मीयते કર્મણિ.)
वाञ्छ् ગ. ૧. પરસ્મૈ. વાંછા કરવી, ચાહાવું, ઇચ્છવું.

નિષેધ બતાવવાને માટે, વ્યંજનથી શરૂ થતા શબ્દને આરંભે अ, અને સ્વરથી શરૂ થતા શબ્દને આરંભે अन् મૂકાય છે.

વાક્ય.

शम्भुर्जयति ।
बाहू स्फुरतः ।
वायुना तरवः कम्पन्ते ।
भ्रमरा मधु पिबन्ति ।
नरो वसूनि वाञ्छन्ति ।
इन्द्रः शत्रूनजयत् ।
योधोऽराविषू क्षिपति ।
चातको जलस्य बिन्दुमपि न लभते ।
विष्णवे पूजा रोचते ।
प्रभुर्विभूत्या आदिश्यन्त ।
विश्वस्य कर्तारं नमामि ।
गुरुभ्यः शिष्यस्याविनयं कथयामि ।
सीता लक्ष्मणं देवरमन्वगच्छत् ।
कन्याया भर्तारं जामातरं वदन्ति ।
नार्याः कपोलयोर्नयनाभ्यामश्रूणि गलन्ति ।
भर्त्रे सन्देशः प्रहीयते ।
त्वष्टामरावती निरमीयत ।
पितरो वन्द्यन्ते पुत्रैः ।
रामो जनकस्य जामाता ।

पाण्डवा द्रेष्टॄन् युद्धेऽजयन्।
भर्तारमनुसरति किंकरः।
मनुना धर्मः प्राणीयत।
धात्रा प्रजाः सृज्यन्ते।
तडागस्य जलं मार्गे गन्तृभिरपीयत।
याचका दातारं नालभन्त।

રામ છોકરાઓને લાડુ આપે છે.
આકાશ ધૂળથી ભરાઇ જાય છે.
પરશુરામે ફરસી વડે શત્રુઓને માર્યા.
પાણીનાં ટીપાં વાદળામાંથી પડે છે.
રાજાએ શહેરના રક્ષણ કરનારાને બોલાવ્યા.
બાળક બાપને તાબે રહે છે.
અવન્તીના ધણીએ પ્રભુને કહ્યું.
હરિ જીભવડે તાળવાને અડક્યો.
સ્ત્રીઓ સ્વામીસાથે વાડીએ ગઇ.
ઋષિઓ મંત્રના જોનારા હતા.
લોકો વિષ્ણુને પૂજે છે.
ઋતુપર્ણે સારથીઓને કહ્યું.
રામ (પોતાના) ભાઇ લક્ષ્મણ સાથે વનમાં ગયો.
બાણોથી રાવણનાં માથાં રામ-વડે કપાયાં.*
વારંવાર વિઘ્નના ભયને લીધે માણસો વડે કામ શરૂ કરી શકાતું નથી.
પોતાના હાથવડે ભીમ શત્રુ સાથે લડ્યો.
દેવો અનર્થ કરનારાને શિક્ષા કરે છે.
ખોટે રસ્તે જનારાઓ લોકો વડે નિંદાય છે.
નાશમાંથી દેશ (પ્રજા)નો રક્ષણ કર્તા સદ્ગુણ છે.
દુર્જનની જીભની ટોચઉપર મધ હોય છે, પણ તેના હૃદયમાં ઝેર હોય છે.
ઝાડો છાયાવડે મુસાફરોને આનંદ પમાડે છે.
વિશ્વામિત્રની સાથે રામનું વનમાં જવું પિતાવડે કબુલ રખાયું.
પવન કાળાં વાદળાંને વિખેરે છે.
ભૂખ્યાંને અન્નદાન કરનારને લોકો વખાણે છે.
સીતાના ભર્તા અને દિયરે સીતાને શોધી.

---

* સ્વર પછી छ् આવે તો, च्छ् લખાય છે. પણ પદાંતે દીર્ઘ સ્વર હોય તો, च्छ् વિકલ્પે લખાય છે. मा (નહિ) અને आ (ઉપસર્ગ) પછી छ्નો च्छ् લખવોજ જોઇએ

પાઠ ૨૦.

उकारांत અને ऋकारांत પુલ્લિંગ તથા નપુંસકલિંગ નામ.

		એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
ऋकारांत પુલ્લિંગ.	પં.	०	भ्याम्	भ्यस्
	ષ	०	ओस्	नाम्
	સ.	इ	,,	सु

પંચમી અને ષષ્ઠીનું એકવચન, ऋને બદલે उर् મૂકવાથી થાય છે; સપ્તમીના એકવચનનો इ પ્રત્યય લાગતાં, ऋ નો પ્રથમ अर् થાય છે. વળી ષષ્ઠીના બહુવચનનો नाम् પ્રત્યય લાગતાં, ને ઠેકાણે દીર્ઘ ॠ થાયછે; પરંતુ नृ શબ્દમાં વિકલ્પે દીર્ઘ ॠ થાયછે. સંબોધનનું એકવચન, ऋને બદલે अर् મૂકવાથી થાય છે, અને દ્વિવચન અને બહુવચન પ્રથમાનાં તે તે રૂપો જેવાંજ છે.

गुरु (પુલ્લિંગ.)

પંચમી	गुरोः	गुरुभ्याम्	गुरुभ्यः
ષષ્ઠી	,,	गुर्वोः	गुरूणाम्
સપ્તમી	गुरौ	,,	गुरुषु
સંબોધન	गुरो	गुरू	गुरवः

मधु (નપુંસકલિંગ.)

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પંચમી	मधुनः	मधुभ्याम्	मधुभ्यः
ષષ્ઠી	,,	मधुनोः	मधूनाम्
સપ્તમી	मधुनि	,,	मधुषु
સંબોધન	मधो, मधु	मधुनी	मधूनि

कर्तृ (નપુંસકલિંગ.)

પંચમી	कर्तृणः	कर्तृभ्याम्	कर्तृभ्यः
ષષ્ઠી	,,	कर्तृणोः	कर्तॄणाम्

સપ્તમી	कर्तृणि	कर्तृणोः	कर्तृषु
સંબોધન	कर्तर्, कर्तृ	कर्तृणी	कर्तृणि

नेतृ (પુલ્લિંગ.)

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન.
પંચમી	नेतुः	नेतृभ्याम्	नेतृभ्यः
ષષ્ઠી	,,	नेत्रोः	नेतॄणाम्
સપ્તમી	नेतरि	,,	नेतृषु
સંબોધન	नेतर्	नेतारौ	नेतारः

શબ્દ.

अनुज्ञा સ્ત્રી. રજા, પરવાનગી.

अप्रिय વિશે. અપ્રિય, અપસંદ.

अर्जुन પુ. પાંડુના પાંચ પુત્રોમાંના ત્રીજાનું નામ.

अलङ्घनीय વિશે. નહિ ઓળંગાય એવું.

अलम् (અવ્યય). પૂરતું, બસ. (તૃતીયા વિભક્તિ સાથે વપરાય છે.)

अवस्तु ન. અવાસ્તવિક ચીજ, મિથ્યા પદાર્થ.

अवस्त्वारोप પુ. મિથ્યા પદાર્થની કલ્પના.

आदर પુ. આદર, માન, સત્કાર.

आरोप પુ. આરોપ, કલ્પના.

आर्य પુ. આર્ય, સજ્જન; હિંદુના પ્રાચીન પૂર્વજોનું નામ.

इच्छा સ્ત્રી. ઇચ્છા.

इन्दु પુ. ચંદ્ર.

उत्कण्ठा સ્ત્રી. ઉત્કંઠા, ઇચ્છા.

उत्साह પુ. ઉત્સાહ, હોંશ.

कर्ण પુ. એક શૂરવીરનું નામ.

कलङ्क પુ. લાંછન, ડાઘો.

कारुण्य ન. કરૂણા, દયા.

कुरु (બહુવ.) એક દેશનું નામ.

कृतज्ञता સ્ત્રી. કૃતજ્ઞતા, કદર.

कृपा સ્ત્રી. કૃપા, મહેરબાની.

ज्ञाति પુ. જાતિ, નાત.

तनु વિશે. નાનું.

तूल પુ. કપાસ, રૂ.

द्विज પુ. દ્વિજ, બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય જાતિનો કોઈ માણસ.

नप्तृ પુ. દિકરાનો દિકરો, પૌત્ર.

निर्बन्ध પુ. કાલાવાલા, આજીજી.

निशित વિશે. તીક્ષ્ણ, ધારવાળું,

पथ्य ન. હિતકારક વસ્તુ.

पशु પુ. પશુ.

पात પુ. પડવું તે.

पितृव्य પુ. કાકો.
बन्धु પુ. બંધુ; સગો, ભાઈ.
भारतवर्षीय પુ. ભારતવર્ષ એટલે હિંદુસ્તાનનો રહેવાસી.
भ्रातृ પુ. ભાઈ.
भीम પુ. પાંડુનો બીજો પુત્ર.
भूत ન. પ્રાણી.
मद પુ. મદ, ખુમારી.
मृग પુ. મૃગ, હરણ.
मृत्यु પુ. મૃત્યુ, મોત.
रघु પુ. (બહુ૦) રઘુ રાજાના વંશજો.
रमा સ્ત્રી. વિશેષ નામ.
लक्ष्मी† સ્ત્રી. લક્ષ્મી, વિષ્ણુની પત્ની, ધનની દેવી.
लङ्घ् ગ.૧.આ.ઓળંગવું,તોડવું.
वक्तृ પુ. ન. વક્તા, બોલનારો.
वस्तु ન. વસ્તુ, ચીજ.
वार्ता સ્ત્રી. વાર્તા, વાત, ખબર.
विभव પુ. ધન.
वैकुण्ठ ન. વિષ્ણુનું સ્વર્ગમાં રહેવાનું ઠેકાણું.
श्रोतृ પુ. ન. શ્રોતા, શ્રવણ કરનાર, સાંભળનાર.
साधु પુ. સાધુ, સત્પુરુષ.
साधु વિશે. સારૂં.
स्रष्टृ પુ. ન. સરજનાર.

વાક્ય.

तरोः पुष्पाण्यपतन् ।
शम्भोः कृपया कल्याणं भवति।
गुरूणामादेशाननुरुध्यामहे ।
साधवो मृत्योर्भयं न गणयन्ति ।
पितरि रामस्य परम आदरः।
विश्वस्य स्रष्टुरिच्छाऽलङ्घनीया* ।
प्रेष्ठृणामुत्साहं न सहते ।
बाह्वोर्बलेन पृथ्वीमजयत् ।
इन्दौ कलङ्को दृश्यते ।
रामो बन्धुषु स्नेहेन वर्तते ।
मधुनि माधुर्यमस्ति ।
नृषु द्विजः श्रेष्ठः ।
दातृभ्यो धनं लभन्ते ।
कुरुभ्यो दूत आगच्छत् ।
पितृव्यः पितुर्भ्राता ।
वस्तुन्यवस्त्वारोपोऽज्ञानम् ।
भीमस्य भ्रातर्यर्जुने कर्णो बाणानमुञ्चत् ।

---

† આ શબ્દની પ્રથમાના એકવચનમાં **स्** પ્રત્યય લાગે છે.

* સંસ્કૃતમાં સ્ત્રીલિંગ પ્રત્યય **आ** અને **ई** છે. **अ**કારાંત વિશેષણો હમેશાં તો નહિ, પરંતુ ઘણું કરીને, સ્ત્રીલિંગમાં **आ** પ્રત્યય લે છે.

लुब्धस्य राज्ञाबाणैरिव मृदुनि मृगस्य शरीरे निशितस्य बाणस्य पातः ।
तनुषु विभवेषु ज्ञातिभिस्त्यज्यन्ते नराः ।
पशुष्वपि कृतज्ञता दृश्यते ।
श्रोतृणां निर्बन्धात्कथामारभत ।

अप्रियस्यापि पथ्यस्य वक्तृषि मित्रेऽलं क्रोधेन ।
नप्तुर्लाभेऽतीवोत्कण्ठा भारतवर्षीयाणाम् ।
परमं कारुण्यं साधूनां भूतेषु ।
कन्यां जामातृगृहं नयति ।

રામ રઘુઓમાં મુખ્ય હતો.
(મેં) રચનાર પાસેથી ચોપડી મેળવી.
લક્ષ્મી† વિષ્ણુની પત્ની હતી.
(તે) સાંભળનારાઓ પાસે માફ માગે છે.
જનકે (પોતાના) પૌત્રોનો રથ જોયો.
નારાયણે હરિના જમાઇઓના ઘોડા જોયા.
આર્યો કુરુ દેશમાં રહેતા.
પોપટ ઝાડ ઉપર બેઠો.
હરિના પૌત્રનો ચાકર ગામ ગયો.
કર્ણ દાતારોમાં પ્રથમ હતો.
સિંહ પશુઓનો પ્રભુ છે.
હરિ રમાના ધણીનો ભાઇબંધ છે.
ચંદ્રનું બિંબ વધેછે, અને ઓછું થાય છે*
(પોતાના) ભાઇ રામની આજ્ઞાથી લક્ષ્મણે સીતાને વનમાં તજી.

બ્રહ્માથી વિશ્વ ઉત્પન્ન થયું.
(તેણીએ પોતાના) ધણીની ખબર મેળવી.
(તેણે પોતાના) હાથના બળવડે શત્રુને જીત્યા.
જોરાવર પવનથી પણ પર્વતોને ભય નથી.
ડાહ્યા માણસો બાળકો પાસેથી પણ જ્ઞાન મેળવે છે.
હે શંભુ, (મારાં) પાપ ક્ષમા કરો.
ઋષિઓમાં ઇશ્વર તરફ ઘણો પ્રેમ દેખાય છે.
પક્ષીઓ ઝાડોની શાખાઓ ઉપર બેસે છે.
ચાકરો શેઠના હુકમોનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી.
માને ઘેર જવાનેમાટે ધણીપાસેથી તેણે પરવાનગી મેળવી.
વિષ્ણુના ભક્તોવડે વૈકુંઠમાં રહેઠાણ મેળવાય છે.

† પ્રથમાના એકવચનમાં **लक्ष्मीः** રૂપ થાય છે.

* **णि** કર્મણિ પ્રયોગનો ઉપયોગ કરવો.

સવાલ.

૧. નીચેના શબ્દોનાં રૂપાખ્યાન કરોઃ—

द्रष्टृ પુ. ન., **मधु**, **मनु**, **जामातृ**, **अश्रु**, **धातृ** પુ., **नृ**, **देवृ**, **शत्रु**, **विभु** પુ. ન., **भ्रातृ**, **स्रष्टृ** પુ., **वस्तु**, **वायु**, ૪.,૪,

૨. **उ**કારાંત પુલ્લિંગ અને **उ**કારાંત તથા **ऋ**કારાંત નપુંસક-લિંગ નામોનાં રૂપોને **इ**કારાંત નામોનાં રૂપો સાથે સરખાવો.

૩. પહેલાં પાંચ રૂપોમાં **ऋ**કારાંત પુલ્લિંગ નામોમાં જે ફેરફાર થાય છે, તે જણાવો.

૪. **ऋ** નો **ॠ** ક્યારે થાય છે? તેનો આવશ્યક અને વૈકલ્પિક નિયમ શો છે?

પાઠ ૨૧.

इકારાંત, **उ**કારાંત, **ऊ**કારાંત અને **ऋ**કારાંત સ્ત્રીલિંગ નામો.

ऊકારાંત સ્ત્રીલિંગ નામોનાં રૂપો **ई**કારાંત સ્ત્રીલિંગ નામો જેવાંજ થાય છે. **ई**કારાંત નામોમાં જ્યાં જ્યાં **इ**, **ई**, કે **य्** આવે છે. ત્યાં ત્યાં **ऊ**કારાંત નામોમાં અનુક્રમે **उ**, **ऊ**, કે **व्** આવે છે. પ્રથમાનું એકવચન **स्** પ્રત્યય લગાડવાથી થાય છે.

इકારાંત અને **उ**કારાંત સ્ત્રીલિંગ નામોની તૃતીયાના એક-વચનનો પ્રત્યય **आ** છે, અને દ્વિતીયાના બહુવચનનો પ્રત્યય **स्** છે. આ **स्** પ્રત્યય લાગતાં, પૂર્વનો સ્વર દીર્ઘ થાય છે. બીજી બધી વાતે, આ નામોનાં રૂપો **इ**કારાંત અને **उ**કારાંત પુલ્લિંગ નામોના જેવાંજ છે. ચતુર્થી, પંચમી, ષષ્ઠી, અને સપ્તમીના એકવચનનાં રૂપો, **ई**કારાંત કે **ऊ**કારાંત સ્ત્રીલિંગ નામોનાં જેવાં પણ, વિકલ્પે થાય છે.

ऋકારાંત સ્ત્રીલિંગ નામોમાં, સગાઇવાચક શબ્દો આવે છે. તે આ છેઃ—**स्वसृ**, **मातृ**, **दुहितृ**, **ननान्दृ**, અને **यातृ**.

દ્વિતીયાના બહુવચનનો પ્રત્યય **स्** છે. તે પ્રત્યય લાગતાં, આ નામોનો અંત્ય સ્વર દીર્ઘ થાય છે. બીજી બધી વાતે, **स्वसृ**નાં રૂપો, **नप्तृ** કે **गन्तृ** પુ. જેવાં, અને બાકીનાં **पितृ** જેવાં, થાય છે.

श्रोतृ, **गन्तृ**, અને તેવાંજ બીજાં **ऋ**કારાંત વિશેષણોનું સ્રીલિંગ અંગ **ई** ઉમેરવાથી થાય છે; જેમ કે, **श्रोत्री**, **गन्त्री**, ઇત્યાદિ.

श्वश्रू.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	श्वश्रूः	श्वश्र्वौ	श्वश्र्वः
દ્વિતીયા	श्वश्रूम्	,,	श्वश्रूः
તૃતીયા	श्वश्र्वा	श्वश्रूभ्याम्	श्वश्रूभिः
ચતુર્થી	श्वश्र्वै	,,	श्वश्रूभ्यः
પંચમી	श्वश्र्वाः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	श्वश्र्वोः	श्वश्रूणाम्
સપ્તમી	श्वश्र्वाम्	,,	श्वश्रूषु
	श्वश्रु	श्वश्र्वौ	श्वश्र्वः

मति.

પ્રથમા	मतिः	मती	मतयः
દ્વિતીયા	मतिम्	,,	मतीः
તૃતીયા	मत्या	मतिभ्याम्	मतिभिः
ચતુર્થી	मतये, मत्यै	,,	मतिभ्यः
પંચમી	मतेः, मत्याः	,,	,,
ષષ્ઠી	,, ,,	मत्योः	मतीनाम्
સપ્તમી	मतौ, मत्याम्	,,	मतिषु
સંબોધન	मते	मती	मतयः

धेनु.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	धेनुः	धेनू	धेनवः
દ્વિતીયા	धेनुम्	,,	धेनूः
તૃતીયા	धेन्वा	धेनुभ्याम्	धेनुभिः
ચતુર્થી	धेनवे, धेन्वै	,,	धेनुभ्यः
પંચમી	धेनोः, धेन्वाः	,,	,,
ષષ્ઠી	,, ,,	धेन्वोः	धेनूनाम्
સપ્તમી	धेनौ, धेन्वाम्	,,	धेनुषु
સંબોધન	धेनो	धेनू	धेनवः

પ્રથમા	माता	मातरौ	मातरः
દ્વિતીયા	मातरम्	,,	मातॄः
તૃતીયા	मात्रा	मातृभ्याम्	मातृभिः
ચતુર્થી	मात्रे	,,	मातृभ्यः
પંચમી	मातुः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	मात्रोः	मातॄणाम्
સપ્તમી	मातरि	,,	मातृषु
સંબોધન	मातर्	मातरौः	मातरः

નામ. (સ્ત્રીલિંગ).

आङ्ग्लभूमि ઇંગ્લાંડ

अनुरक्ति પ્રીતિ.

कान्ति તેજ.

कीर्ति કામ.

कृति કૃતિ, કામ.

गति ચાલવાની ઢબ, જવું તે.

जाति જાતિ, જાત, નાત.

दुष्कृति દુષ્ટ કૃતિ, ખરાબ કામ.

दुहितृ દિકરી.

धृति હિંમત, ધીરજ.

धेनु ધેનુ, ગાય.

ननान्दृ નણંદ.

नीती નીતિ, રાજનીતિ.

प्रकृति પ્રધાન મંડળી, પ્રકૃતિ, સ્વભાવ.

प्रतिकृति છબી, નકલ.
प्रीति પ્રીતિ, પ્રેમ.
बुद्धि બુદ્ધિ, અક્કલ.
भक्ति ભક્તિ.
भूति આબાદિ.
भूमि ભૂમિ, ભોંય.
मातृ મા.
मुक्ति મુક્તિ, મોક્ષ.
मूर्ति મૂર્તિ, પ્રતિમા.
यातृ દેરાણી, જેઠાણી.
रति ખુશી, મજા; કામદેવની સ્ત્રી.
रात्रि રાત્રિ, રાત.
वधू વહુ; જુવાનસ્ત્રી.
वसती વસ્તી, રહેઠાણ.
वृत्ति વૃત્તિ, ધંધો.
श्रुति સાંભળવું તે; વેદ, શ્રુતિ.
श्वश्रू સાસુ.
सुकृति સારી કૃતિ, સારૂં કામ.
सृष्टि સૃષ્ટિ.
स्तुति સ્તુતિ.
स्मृति સ્મૃતિ, સ્મરણ, યાદદાસ્ત; હિંદુધર્મ શાસ્ત્રનું પુસ્તક.
स्वसृ બહેન.

आङ्गल પુ. ઈંગ્રેજ.
आध्यान ન. ધ્યાન.
आश्रम પુ. આશ્રમ.
ऋष्यशृङ्ग દશરથનો જમાઈ, રામનો બનેવી.
पल्लापुर ન. શહેરનું નામ; વેરૂળ;
अधि+कृ અધિકાર આપવો, ઠરાવવું, (કર્મણિરૂપ)ઠરાવું, અધિકારી થવું.
चल् ગ. ૧. પરસ્મૈ. ચાલવું.
चिह्न ન. ચિન્હ.
अभि + धा (ધી કર્માણુ પ્રયોગમાં) બોલાવવું, નામ દેવું.
धीर વિશે. ધીરજવાળો, બહાદુર.
निन्दा સ્ત્રી. નિંદા, ખોટું બોલવું તે.
निपुण વિશે. નિપુણ, હોંશિયાર.
उत् + पद् ગ. ૪. આત્મને. ઉપજવું, ઉત્પન્ન થવું, નિપજવું.
पर વિશે. પરમ, શ્રેષ્ઠ.
परिणाम પુ. પરિણામ.
पश्चात् (અવ્યય) પછી.
पिण्ड પુ. પિંડ, મરનારને બળિ આપવામાં આવે છે તે.
प्रकर्ष પુ. અત્યંતતા, મોટાઇ.
आ (ઉપ.) + **प्रच्छ्** (**पृच्छ्**) આત્મને, નીકળતી વેળાએ પૂછવું, વદાય માગવી.
बहु વિશે. બહુ.
मदन પુ. કામદેવ.
मन्द વિશે. મંદ, ધીમું.
क्षोभ પુ. ક્ષોભ.
विकास પુ. વિકાસ, પ્રકાશ, વિસ્તાર.
विवर ન. ગુફા.
शम्बुक પુ. વિશેષ નામ.
शान्ता સ્ત્રી. રામની બહેન.

शूद्र पુ. શૂદ્ર.
शौर्य ન. શૌર્ય, પરાક્રમ.
आ+श्लिष् ભેટવું.
नि+सद् (निषीद्) ગ. ૧. પરસ્મૈ. બેસવું.
संनिधि પુ. પાડોશ.
सुजन પુ. સજ્જન, સારો માણસ.
प्र+सृ પસરવું, ફેલાવવું.
स्निह् ગ. ૪. પરસ્મૈ. સ્નેહ રાખવો.

વાક્યો.

सुजनस्य कीर्तिर्लोके प्रसरति ।
संकटे धीरो धृतिं न मुञ्चति ।
रामः प्रीत्या पुत्रमाश्लिष्यति ।
मुक्तये देवं भजति ।
यक्षाणां वसत्या आगच्छत् ।
दुःखं दुष्कृतेरुत्पद्यते ।
मदनो रतेर्वल्लभः ।
सृष्ट्याः पालक ईश्वरः ।
बुद्धेः प्रकर्षः कीर्तये भवति ।
भूमौ निषीदति ।
जामातुर्ऋष्यशृङ्गस्याश्रमं रामस्य मातरोऽगच्छन् ।
यातुर्ननान्दरं चापृच्छत सीता पश्चा[illegible] ।
रघोः पिता वसिष्ठस्य धेनुमरक्षत् ।
नारायणस्य कृतयो हरेः प्रीत्यै न भवन्ति ।
श्रुत्यां शूद्रो नाधिक्रियते ।
मूर्खाणां स्तुतीर्निन्दा वा न गणयन्ति बुधाः ।
प्रकृतिभिर्नृपः सेव्यते ।
गोपो धेनू रक्षति ।
वध्वो नद्या जलमानयन्ति ।
श्वश्रूर्जामातरि स्निह्यति ।
चन्द्रस्य कान्तिं पश्यति ।
सुकृतिनां फलमनुभवति ।
लोभेन बुद्धिश्चलति ।
हरिः प्रकृत्या साधुर्वर्तते ।
रामः पित्रे मात्रे च पिण्डानयच्छत् ।
स्मृत्यां धर्मः कथ्यते ।

સીતા નણંદના વર ઋષ્યશૃંગને નમી.
વિશ્વામિત્ર જાતે ક્ષત્રિય હતો, પછી (તે) બ્રાહ્મણ થયો.
ચંબૂક ધણી ખેડુત છે.
સીતા સાસૂને હમેશ ખુશ કરતી હતી.
રાજાનો પ્રધાન રાજનીતિમાં હોશિયાર છે.

સ્મૃતિઓમાં મનુની સ્મૃતિ શ્રેષ્ઠ છે.
મહારાષ્ટ્ર દેશમાં જુવાન સ્ત્રીઓનો વિનય વખાણવાલાયક છે.
રામ (પોતાની) બ્હેન શાંતાને મળ્યો અને (તે) માને નમ્યો.
રામે (તે) માણસને (તેની) જાત પૂછી.
માણસો આબાદી ચાહે છે.
ઇંગ્રેજો અહિં ઇંગ્લાંડથી આવેછે.
વેરુળના પડોશમાં ગુફાઓમાં દેવોની ઘણી† પ્રતિમાઓ છે.
હરિએ ધ્યાનમાં રાત ગાળી.*
કૃષ્ણને‡ ઘણી દિકરીઓ છે.
પરાક્રમ કીર્તિ (મેળવવા)સારૂછે.

માણસનો સ્વભાવ (તેના) કૃત્યો ઉપરથી જણાય છે.
નારાયણનો નાશ (તેના) ખરાબ કામનું પરિણામ છે.
ધૈર્ય માણસોનું શ્રેષ્ઠ ભૂષણ છે.
પરમેશ્વર વિષે ઘણી પ્રીતિ એ ભક્તિ કહેવાય છે.
માણસની બુદ્ધિનો વિકાસ એ શિક્ષણનું પરિણામ છે.
કાંતિમાં સીતાનું મોં ચંદ્ર જેવુંછે.
હાથીની ચાલ ધીમી હોય છે.
બાપે કન્યાઓને પુષ્કળ ધન આપ્યું.
બેહેનની ભેટ એ પ્રીતિનું ચિન્હ હતું.

સવાલ.

૧. (क) ऊકારાંત અને ईકારાંત સ્ત્રીલિંગ નામોનાં રૂપો સરખાવો.

(ख) इકારાંત તથા उકારાંત પુલ્લિંગ નામોનાં રૂપો સાથે, इકારાંત અને उકારાંત સ્ત્રીલિંગનામોનાં રૂપો સરખાવો. એવા સ્ત્રીલિંગનામોનાં જે વિકલ્પેરૂપ થાય છે તે શાને મળતાં આવે છે?

(ग) स्वसृ, मातृ, पितृ, नप्तृ, અને गन्तृ પુ. નાં રૂપો માંહોમાંહે સરખાવો.

---

† उકારાંત વિશેષણનું સ્ત્રીલિંગ અંગ મૂળ જેવુંજ રહેછે, અથવા તો મૂળમાં ई ઉમેરીને થાય છે.

* नी ધાતુ વાપરવો.

‡ ષષ્ઠી વિભક્તિ વાપરવી.

૨. ઉકારાંત તથા ઋકારાંત વિશેષણોનું સ્ત્રીલિંગ રૂપ શી-રીતે થાય છે ?

૩. નીચેના શબ્દોનાં રૂપો આપોઃ—

ननान्दृ, स्वसृ, रुचि, कीर्ति, वधू, रज्जु સ્ત્રી., **नीति, पृथु** પુ. સ્ત્રી., ઇ., ઇ.

भाग ८ मो.

પાઠ ૨૨.

આજ્ઞાર્થ.

પરસ્મૈપદ—પ્રત્યય.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પુરૂષ ૧.	आनि	आव	आम
પુરૂષ ૨.	०	तम्	त
પુરૂષ ૩.	तु	ताम्	अन्तु
	वदानि	वदाव	वदाम
	वद	वदतम्	वदत
	वदतु	वदताम्	वदन्तु

આજ્ઞાર્થના પ્રત્યયો લાગતાં પહેલાં ધાતુઓને વિકરણ પ્રત્યય જોડવામાં આવે છે. **अस्** અને **अद्**ના આજ્ઞાર્થનાં રૂપો બીજી ચોપડી-માં આપ્યાં છે.

શબ્દો.

अनृत ન. અસત્ય.
अभिधान ન. નામ.
डिम्भ પુ. બચ્ચું, બાળક.
दुर्ग ન. સંકટપ્રમાણ.
दृढम् (અવ્ય.) દૃઢ, મજબૂત રીતે.
पाठ પુ. પાઠ.
पितृ (દ્વિવચનમાં) માબાપ.
पूज्य વિ. પૂજ્ય, પૂ-જવાને યોગ્ય.
प्रतिक्रिया સ્ત્રી. વેર, વેર વાળવું તે.
भद्र ન. ભલું, કલ્યાણ.

अनु+भू અનુભવવું, ભોગવવું.
प्र+मद् ભૂલ કરવી.
मा (અવ્યય) મા, નહિ.
रस પુ. રસ.
रेरे અ૦ અરે અરે.
वंश પુ. વંશ, કુળ.
वत्स પુ. બચ્ચું, પુત્ર.
वयस्य પુ. મિત્ર.
शङ्का સ્ત્રી. શંકા, વહેમ, શક.
वि+श्रम् વિશ્રામ લેવો, થાક ખાવો.
सत्त्व ન. સત્ય, ભલમનસાઇ; પ્રાણી.
सर्वदा (અવ્યય) સર્વદા, સદા, હમેશ.
सुवर्णकार પુ. સોની.
सोम પુ. યજ્ઞમાં વપરાતો એક વેલો કે તેનો રસ.
अनु + स्था પ્રમાણે ચાલવું; હુકમનો અમલ કરવો.

વાક્યો.

सत्त्वं जयतु ।
वत्स पितरं प्रणम ।
अयोध्यां दूता गच्छन्तु ।
पुत्रावश्वमारोहताम् ।
रे रे ! मा विनयं त्यजत ।
सख्यौ पुष्पाण्यानयतम् ।
वयस्य पवनं प्रविशाव ।
जलं त्यज घृतं पिब ।
कथं व्याघ्राणां संनिधौ निवसानि ।
लोको दुर्गाणि तरतु भद्राणि पश्यतु ।
नराणां व्याधयो नश्यन्तु ।
मयूरौ प्रासादस्य शिखरे नृत्यताम् ।
बालका अनृतं मा वदत ।
आसनयोर्निषीदतम् ।
डिम्भ जननीमाह्वय ।
भूपतयः सर्वदा प्रजा धर्मेण रक्षन्तु ।
जनः सदानन्दमनुभवतु ।
शत्रोः प्रतिक्रियामुपदिशत ।
पितरौ प्रसीदतम् ।
सत्यान्मा प्रमाद्याम ।
सुवर्णकारस्सुवर्णं तोलयतु ।
पित्रोर्गुरोश्च वचनमनुतिष्ठ ।
पूज्यान्पूजय ।
विश्राम्यन्तु पान्थास्तरोश्छायायाम् ।
क्षालयतां हस्तौ बालौ ।

(તમારા) ભાઇનું નામ કહો.
હે બાળકો (તમે) નિશાળે જાઓ, ને પાઠ શિખો.
ઇશ્વર રક્ષણ કરો.
(આપણે) ડાહ્યા માણુસોની શિખામણોને અનુસરીએ.
દેવો પ્રસન્ન થાઓ.
અરે હરિ અને માધવ, (તમે) બડબડો મા.
રામની ફતેહ વિષે* શક તજો.
આ પ્રમાણે માણસોના શત્રુઓ ફના થાઓ.
ગરીબોને ધન આપ.
હે ચાંડાલ બ્રાહ્મણને અડક મા.
(તે) સોમ રસ પીએ.
(તે) (પોતાના) કુળનાં સારાં કામો સંભારે.
(અમે) માણસોના વખાણોને લાયક થઇએ.
(આપણા) મિત્રોના અપરાધો (આપણે) ક્ષમા કરીએ.
હે બાળક, (તું) પિતાને દઢ આલિંગન કર.
હે બાળકો, મુગાં પ્રાણીઓને દુઃખ દેતાં નહિ.
હરિનું મન ક્રોધથી ભરાય નહિ.
પાપમાં (આપણે) આળોટીએ નહિ.
ગોવાળને ગાયો ઘેર લઇ જવાદો†
સોના વિષેનો લોકનો લોભ ઓછો થાઓ.
(બે) છોકરાઓ માને ખુશી કરો.
ભિખારીઓને ચોખા વિણવા દો.
મૂર્ખાઓ બડબડો.

પાઠ ૨૩ મો.

આજ્ઞાર્થ (આગળ ચાલુ.)

આત્મનેપદ પ્રત્યય.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પુરુષ ૧	ऐ	आवहै	आमहै
પુરુષ ૨	स्व	इथाम्	ध्वम्
પુરુષ ૩	ताम्	इताम्	अन्ताम्

* અહિં સપ્તમી વાપરો.

† કર્મ પ્રથમા વિભક્તિમાં મૂકો, અને લઈ જવું એ ક્રિયાપદનો આજ્ઞાર્થ વાપરો.

मोदे	मोदावहे	मोदामहे
मोदस्व	मोदेथाम्	मोदध्वम्
मोदताम्	मोदेताम्	मोदन्ताम्

ધાતુઓ.

वि+जि આત્મને. વિજય પામવો, ફતેહ મેળવવી.

प्रति+पद् ધારણ કરવું, આચરવું.

मन् ગ. ૪. આત્મને. માનવું; ધારવું, વિચારવું.

अव+लम्ब ગ. ૧. આત્મને. આશરો લેવો; પકડવું.

प्र+वृत् પ્રવૃત્તિ કરવી, મંડવું, કામે લાગવું.

નામો.

अभिलाष પુ. અભિલાષા, કોડ.

आचार પુ. આચાર, યોગ્ય વર્તણુંક, ચાલ.

ऋजुता સ્ત્રી. પ્રમાણિકપણું.

खल પુ. લુચ્ચો.

देवदत्त પુ. એક માણસનું નામ.

पात्र ન. યોગ્ય માણસ.

पार्थिव પુ. રાજા.

प्रश्रय પુ. સભ્યતા.

विद्या સ્ત્રી. વિદ્યા.

श्रम પુ. શ્રમ.

समृद्धि સ્ત્રી. સમૃદ્ધિ, સંપત્તિ, જથો.

सूनु પુ. પુત્ર.

વાક્ય.

शत्रुभिः सह युद्ध्यस्व ।

चित्तं स्वास्थ्यं लभताम् ।

शिष्या गुरून् वन्दध्वम् ।

प्रजाया हिताय पार्थिवाः प्रवर्तन्ताम् ।

कन्ये गीतं शिक्षेताम् ।

भर्तारं सेवेथाम् ।

कथं दुःखं सहे ।

कीर्तये यतामहे ।

भूपते विजयस्व ।

भ्रातुर्गुणान् मा श्लाघध्वम् ।

नरा धान्यस्य समृद्ध्या मोदन्ताम् ।

आचारं प्रतिपद्येथाम् ।

जनानां धर्मेऽभिलाषा वर्धेताम् ।

शृगालौ म्रियेताम् ।

वार्ताः श्रूयन्ताम् ।

प्रश्रयमवलम्बस्व ।
प्रकाशन्तां पराक्रमेण नृपस्य सूनवः ।
रमतां चित्तं छात्राणां विद्यायाम् ।
संगीतमारभामहै ।
प्रजानां कल्याणाय क्लेशाः सह्यन्तां नृपैः ।
प्रेक्षस्व वनस्य शोभाम् ।
संकटेऽप्यनृतं मा भाषावहै ।
मानिष्टमाशङ्केथाम् ।
शोभन्तां तरवः फलानामुद्गमेन ।
दुराचारेभ्यः कल्याणं माशंसध्वम् ।

રાજાના શત્રુઓ થરથરો.
(તું) કેરી ચાખ.
(તમે) સંસ્કૃતનો અભ્યાસ શરૂ કરો.
(આપણે) ઇશ્વરના હુકમને તાબે થઇએ.
ચંદ્ર પ્રકાશો.
(બે) પુસ્તકો અહિં અણાય.
(તમે બે) દેવદત્તને શત્રુ ન ધારો.
(તમે) માણુસોની આબાદીમાં ખુશ થાઓ.
હે લુચ્ચા, (તું) મર.
માણુસો ખરાબ કામથી લજ્જા પામો.
ઓસડના ગુણો(ની)પરીક્ષા કરાઓ.
યોગ્ય માણુસને ધન અપાઓ.
માણુસો હમેશાં સત્ય શોધો.
પાપીઓને વખાણુતા નહીં.
પક્ષીઓ(ને) ઝાડની શાખાઓ ઉપરથી ઉડવા દો.
સાધુ લોકોના પ્રમાણિકપણાને લુચ્ચાઓ હસો.
બ્રાહ્મણોને અનાજના ઢગલાઓ અપાઓ.
રાજાને પુત્ર થાઓ.
(તું) (તારી) ઇચ્છાઓ મેળવ.
(મારા) પિતાના હુકમોની (હું) અવજ્ઞા કરૂં નહીં.
(અમે બે) શત્રુઓનો નાશ કરીએ.
ચાકરના બે અપરાધો શેઠવડે માફ થાઓ.
શ્રમવડે દ્રવ્ય મેળવો, ભીખ માગતા નહીં.
(બે) બાળકોને મોદકો ચાખવા દો.
(અમે બે) લઢાઇમાં ન મરી જઇએ.

भाग २ मो.

પાઠ ૨૪.

કેટલાક બહુ ઉપયોગી કૃદંત.

ધાતુને त લગાડવાથી કર્મણિભૂતકૃદંત* થાય છે; ઉ. श्रु (શ્રવણ કરવું, સાંભળવું) ઉપરથી श्रुत સાંભળેલું, સાંભળ્યું.

ધાતુને तुम्† લગાડ્યાથી હેત્વર્થકૃદંત થાય છે; ઉ. श्रु (સાંભળવું) ઉપરથી श्रोतुम् સાંભળવાને.

ધાતુને त्वा લગાડ્યાથી સંબંધકભૂતકૃદંત થાય છે; ઉ. श्रु (સાંભળવું) ઉપરથી श्रुत्वा સાંભળીને. જો ધાતુની પૂર્વે ઉપસર્ગ લાગેલો હોય, તો त्वाને બદલે य પ્રત્યય મૂકવામાં આવે છે; ઉ. अनुभूय અનુભવીને. તેમાં વળી, જો ઉપસર્ગવાળા ધાતુને છેડે હ્રસ્વ સ્વર હોય, તો આ यની પૂર્વે त् જોડવામાં આવે છે; ઉ. अनुकृत्य અનુકરણ કરીને, નકલ કરીને.

આ य શિવાય, બીજા બધા પ્રત્યયો લગાડતાં, કેટલાએક ધાતુમાં इ ઉમેરાય છે; તોપણ જે ધાતુઓના અંતમાં હ્રસ્વ સ્વર હોય છે, તેઓમાં ઘણું કરીને इ ઉમેરાતી નથી. ધાતુઓમાં બીજા કેટલાક ફેરફાર થાય છે, પણ તે એટલા બધા છે કે, આ ઠેકાણે તે આપી શકાય એમ નથી.

વર્તમાનકૃદંત કરવું હોયતો, પ્રથમ ધાતુમાં વિકરણ પ્રત્યય ઉમેરવો;§ અને પછી અંગ अકારાંત હોય તો પરસ્મૈપદી ધાતુને

---

* આ કૃદંતનું સ્ત્રીલિંગ અંગ आ ઉમેરવાથી થાય છે.

† આ પ્રત્યય લગાડતાં અંત્ય સ્વરનો, અથવા ઉપાંત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે

§ સામાન્ય રીતે બોલીયે તો, વર્તમાનકાળ ત્રીજા પુરૂષના બહુવચનનો પ્રત્યય લગાડતાં પહેલાં ધાતુનું જે રૂપ થાય છે, તે જ રૂપ લેવું, અને પછી તેને વર્તમાનકૃદંતનો પ્રત્યય લગાડવો.

अत् અને આત્મનેપદી ધાતુને **मान** પ્રત્યય લગાડવો; પણ, જો અંગ અકારાંત ન હોય, તો પરસ્મૈપદી ધાતુને **अत्**, અને આત્મનેપદી ધાતુને **आन**, પ્રત્યય લગાડવો.

કેટલાએક ધાતુનાં કર્મણિ ભૂતકૃદંતોની યાદી.

अस् ફેંકવું, **अस्त**
आप् પ્રાપ્ત કરવું, મેળવવું, **आप्त**
कम् ચાહાવું, **कान्त**
कृष् લિસોટા કરવા, ખેડવું, **कृष्ट**
क्रम् આક્રમણ કરવું, જવું, **क्रान्त**
क्रुध् ક્રોધ કરવો, કોપવું, **क्रुद्ध**
क्लम् થાકી જવું, **क्लान्त**
क्षम् ક્ષમા કરવી, ખમવું, માફ કરવું, **क्षान्त**
क्षुभ् ખળભળવું, વ્યાકુળ થવું, **क्षुब्ध**
खन् ખણવું, ખોદવું, **खात**
गम् ગમન કરવું, જવું, **गत**
गुह् સંતાડવું, **गूढ**
जन् જન્મ થવો, ઉત્પન્ન થવું, **जात**
तुष् સંતોષ પામવો, ધરાવું, **तुष्ट**
त्यज् ત્યાગ કરવો, તજવું, **त्यक्त**
दह् દહન કરવું, બાળવું, **दग्ध**
दिश् દેખાડવું, બતાવવું, **दिष्ट**
दुष् દોષ દેવો, દોષિત કરવું, **दुष्ट**
दृश् દર્શન કરવું, જોવું, **दृष्ट**
धा મૂકવું, ધારણ કરવું, **हित**
धृष् તિરસ્કારપૂર્વક વર્તવું, **धृष्ट**
नम् નમન કરવું, નમવું, **नत**
नश् નાશ પામવો, ફના થવું, જતા રહેવું, **नष्ट**
पच् રાંધવું, **पक्व**
पद् જવું, **पन्न**
पुष् પોષણ કરવું, પોષવું, **पुष्ट**
प्रच्छ् પ્રશ્ન કરવો, પુછવું, **पृष्ट**
बन्ध् બાંધવું, **बद्ध**
भज् ભજવું, સેવવું, **भक्त**
मन् માનવું, વિચારવું, **मत**
मस्ज् મગન થવું, ડૂબવું, **मग्न**
मुच् મૂકવું, છોડવવું, **मुक्त**
मुह् મોહ પામવો, ઘેલા થવું, **मूढ, मुग्ध**
मृ મરવું, **मृत**
यज् યજ્ઞ કરવો, પુજવું, **इष्ट**
युज् યોજના કરવી, જોડવું, **युक्त**

रभ् આરંભવું, रब्ध
रम् રમવું, रत
रुह् આરોહણ કરવું, ઉગવું, रूढ
लभ् લાભ થવો, મળવું, लब्ध
लुभ् લોભ કરવો, लुब्ध
वच् વચન કહેવું, બોલવું, उक्त
वद् વદવું, બોલવું, उदित
वप् વાવવું, उप्त
वह् વહેવું, લઈ જવું, ऊढ
विश् પ્રવેશ કરવો, પેસવું, विष्ट
वृत् વર્તવું, હોવું, वृत्त
शंस् પ્રશંસા કરવી, વખાણવું, शस्त
शम् શાંત થવું, शान्त
श्लिष् ભેટવું, श्लिष्ट
सह् સહન કરવું, ખમવું. सोढ
सृज् સરજવું, સજવું, सृष्ट
स्पृश् સ્પર્શ કરવો, અડકવું, स्पृष्ट
हन् હણવું, મારી નાંખવું. हत

શબ્દો.

अखिल વિશે. સઘળું, આખું.
अभिषेक પુ. અભિષેક.
निर् + अस् વિખેરવું.
उटज પુ. ઝુંપડું.
उद्यत (उद्+यम् કર્મણિભૂત કૃદંત) તૈયાર, તૈયાર–સજ્જ થએલો.
उपाय પુ. ઉપાય, ઇલાજ.
कारागृह ન. કેદખાનું, જેલ.
कुम्भकार પુ. કુંભાર.
कूप પુ. કુવો.
क्षेत्र ન. ખેતર.
खन्+खन् ગ. ૧. પરસ્મૈ. અને આત્મને. ખોદવું.
घट પુ. ઘડો.
तूष्णीम् (અવ્યય) મુગું.
निर्+दिश् બતાવવું, દેખાડવું.
नि+धा મૂકવું.
उत्+धृ ગ. ૧. ઉભય, ઉદ્ધાર કરવો, ખેંચી કાઢવું.
वि+नी શિખવવું.
पङ्क પુ. કાદવ.
पीडा સ્ત્રી પીડા.
प्रातर् (અવ્યય) પ્રાતઃ, સવારે, પરોઢીએ.
भज् ગ. ૧. પરસ્મૈ. અને આત્મને. આશરો લેવો, પકડવું.
प्रति+भाष् ઉત્તર આપવો, જવાબ આપવો.
मति સ્ત્રી. મતિ, બુદ્ધિ.
मद પુ. મદ, ગર્વ.

मूल ન. મૂળ, તળીયું.
मूर्च्छ् ગ. ૧. પરસ્મૈ. મૂર્છા આવવી.
यज्ञिय વિશે. યજ્ઞ સંબંધી.
राजपुरुष પુ. રાજાનો માણસ, અધિકારી.
आ+रुह् ચઢવું.
प्रति+नि+वृत् પાછા આવવું.
समर्थ વિશે. સમર્થ, શક્તિમાન.
सम्यक् (અવ્યય) સારૂં, ઠીક.
सर्प પુ. સર્પ, સાપ.
सारमेय પુ. કુતરો.
परि+हृ ગ. ૧. પરસ્મૈ. અને આત્મને. ખસેડવું, દૂર કરવું.

વાક્યો.

जलं पातुं नदीमगच्छत् ।
कुम्भकारेण घटः कृतः* ।
हरिणा सर्पो दृष्टः ।
ग्रामं गन्तुमिच्छामि ।
जनानां पीडाः परिहर्तुमीश्वरः समर्थोऽस्ति ।
भार्यां त्यक्त्वा वनं गतः ।
रामस्य पीडा नष्टा ।
उपायश्चिन्तितः ।
गृहं प्रविष्टः किंकरः ।
शम्बूकेन कथितां वार्तां श्रुत्वा रामोऽमुह्यत् ।
नद्यास्तीरे चिरं विहृत्योटजं निवृत्ता सीता ।
गृहं प्रविश्य क मातेत्यपृच्छत् ।
लक्ष्म्या मदेन स्पृष्टोऽसि ।
रामेण बहवः कूपास्तडागाश्चोत्खाताः ।
एवमुक्तो हरिर्ब्राह्मणाय धनमयच्छत् ।
अश्वमारोढुं†मतिर्जाता ।
शत्रुन् जित्वा नगरीं प्राविशत् ।
सखीभिः पृष्टा ललनाऽलज्जत ।
क्लेशः सोढः सीतया ।
पृथिव्यां चरितुं यज्ञियोऽश्वो मुक्तः ।
वनात्प्रतिनिवृत्य रामो राज्यं कर्तुमारभत ।
पङ्के पतितां धेनुमुद्धरति ।
रक्षितोऽस्मि देवेन ।
बहूनि काव्यानि पठितानि हरिणा ।
आतपेन क्रान्तास्तरोर्मूलं भजामः ।

---

* આવી રીતે જે વાક્યોમાં કર્મણિભૂતકૃદંત વાપરેલો હોય, ત્યાં **अस्ति** ક્રિયાપદ અધ્યાહાર સમજવું.

† **रुह्** ધાતુ ઉપરથી હેત્વર્થ કૃદંત.

વાદળાં પવન વડે વિખેરાય છે.
ખેતરો ખેડુતો વડે ખેડાય છે, અને અનાજ વવાય છે.
શિષ્યને સારી રીતે શિખવીને આચાર્યે (તેને) પરણવાની પરવાનગી આપી.
સમુદ્ર પવનથી ખળભળે છે.
કુતરાનાં પગલાંને અનુસરીને દેખાડેલી જગ્યાએ (તે) આવ્યો.
શિવ રાવણની ભક્તિથી સંતુષ્ટ થયો.
ઇશ્વરવડે સદ્‌ગુણોનું બી માણસોનાં હૃદયમાં મુકાએલું છે.
(તમારા) શત્રુને જીતવાને તૈયાર થાઓ.
યુદ્ધમાં ઘણા સિપાઇઓ મરાયા.
(પોતાના) મરી ગયેલા ભર્તાનું સ્મરણ કરીને (તે) ફરીથી મૂર્છા પામી.
અભિષેકની વેળાએ સર્વ માણસો કેદખાનામાંથી મુક્ત થયા.
બાળક ચદ્રને પકડવાને ઇચ્છેછે.
(પોતાના) શ્રમનું ફળ નારાયણે મેળવ્યું.
દેવીને નમીને (તે) દેવાલયથી પાછો આવ્યો.
હરિના અપરાધો પિતા વડે માફ કરાયા.
પર્વત ઉપર ચઢીને તેણે (એક) તળાવ જોયું.
ભયનું કારણ જતું રહ્યું.
સજ્જનોને રસ્તે દુર્જનોને દોરવાનો (તે) યત્ન કરે છે.
બાળક સમુદ્રના કિનારા ઉપર મુકી દેવાયું.
માર્ગમાં સિપાઇઓવડે ઘણાં ગામો બાળવામાં આવ્યાં.
જગતનાં દુઃખો અનુભવીને, તે જોગી થયો.
(પોતાના) મિત્રને જવાબ આપીને (તે) મુગો ઉભો રહ્યો.
હરિની સ્ત્રીને પુત્ર જન્મ્યો.
પરોઢિયે ઉઠીને* માણસો (પોતાનાં) મોંહડાં ધુવે છે.
રાજપુરૂષોવડે ચોરો બંધાયા.

સવાલ.

૧. નીચેના ધાતુનાં આજ્ઞાર્થ રૂપ લખોઃ—

जीव्, **ईक्ष्**, **जन्**, **स्पृश्**, **हृ**, **वृ**, **स्था** (કર્તરિરૂપ અને કર્મણિરૂપ), **पा** (પીવું), **स्फुर्**, **अट्**, **निन्द्**, **शुभ्**, **अनु+भू** (કર્તરિરૂપ અને કર્મણિરૂપ), **सह्**, ઈ., ઈ.

---

* **स्था** ધાતુના **स्**નો **उद्** ઉપસર્ગની પૂર્વે લોપ થાય છે.

૨. કર્મણિભૂત કૃદંત, કર્તરિ વર્તમાન કૃદંત, કર્મણિ વર્તમાન કૃદંત, હેત્વર્થકૃદંત, અને ઉપસર્ગરહિત તથા ઉપસર્ગસહિત સંબંધકભૂત કૃદંત, શીરીતે થાય છે, તે જણાવો.

૩. †નીચેના ધાતુના હેત્વર્થ આદિ બધાં કૃદંતનાં રૂપ લખો. मन्, यज्, मुच्, खन्, दह्, सृज्, वह्, लभ्, रम्, श्लिष्, ઈ., ઈ.

૪. स्था ધાતુનો स् ક્યારે લોપાય છે?

भाग १० मो.

પાઠ ૨૫.

વ્યંજનાંત નામ.

સંસ્કૃત વ્યાકરણમાં વિભક્તિના સામાન્ય પ્રત્યય નીચે પ્રમાણે આપેલા છેઃ—

પ્ર. અને સં.	स्	औ	अस्
દ્વિતીયા	अम्	,,	,,
તૃતીયા	आ	भ्याम्	भिस्
ચતુર્થી	ए	,,	भ्यस्
પંચમી	अस्	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	ओस्	आम्
સપ્તમી	इ	,,	सु

આ પ્રત્યયો કાંઈપણ ફેરફાર થયા વિના પુલ્લિંગ તથા સ્ત્રીલિંગ વ્યંજનાંત નામોને લગાડાય છે; પરંતુ તે લાગતા પહેલાં નામોનાં મૂળ રૂપમાંજ કેટલાક ફેરફાર થાય છે, તે આગળ જણાવીશું.

૧. કેટલાંએક નામો એવાં હોય છે કે, તેમનું મૂળ રૂપ,

---

† આ સવાલનો જવાબ વધારે વાંચેલાથી જ અપાય એવો છે, માટે નવા અભ્યાસકને શિક્ષકની મદદની જરૂર પડશે.

પ્રત્યય લાગતાં, એવું ને એવું જ રહે છે. આ નામો પુલ્લિંગ હોય કે સ્ત્રીલિંગ હોય, તોપણ, તેમનાં એકસરખાંજ રૂપ થાયછે; ઉ.– भूभृत् પુ૦, मरुत् પુ૦, दृषद् સ્ત્રી૦, ઈ.

मरुत् પુલ્લિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્ર. તથા સં.	मरुत्*	मरुतौ	मरुतः
દ્વિતીયા	मरुतम्	,,	,,
તૃતીયા	मरुता	मरुद्भ्याम्	मरुद्भिः
ચતુર્થી	मरुते	,,	मरुद्भ्यः
પંચમી	मरुतः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	मरुतोः	मरुताम्
સપ્તમી	मरुति	,,	मरुत्सु

वाच् સ્ત્રીલિંગ.

પ્ર. તથા સં.	वाक्†	वाचौ	वाचः
દ્વિતીયા	वाचम्	,,	,,
તૃતીયા	वाचा	वाग्भ्याम्	वाग्भिः
ચતુર્થી	वाचे	,,	वाग्भ्यः
પંચમી	वाचः	,,	,,

---

* પદને અંતે એકથી વધારે વ્યંજન હોય તો તેમાંનો પહેલો જ કાયમ રહે છે, અને બીજા બધા ઉડી જાય છે; ઉ. मरुत्+स्=मरुत्स् તેનું (स् નો લોપ થતાં) मरुत्.

† च् કે ज् પછી અઘોષ અક્ષર આવે તો, તે च् કે ज् નો क्; અને અર્ધસ્વર કે અનુનાસિક સિવાય ઘોષ અક્ષર આવે તો ग् થાય છે. આ અક્ષરો પદને અંતે આવ્યા હોય, તોપણ એ ફેરફાર થાય છે. અનુનાસિક સિવાય કોઇપણ વ્યંજન પદને છેડે આવ્યો હોય તો તેને બદલે તેના વર્ગનો વિકલ્પે પહેલો કે ત્રીજો મૂકાય છે.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
ષષ્ઠી	वाचः	वाचोः	वाचाम्
સપ્તમી	वाचि	,,	वाक्षु*

૨. मत् અને वत् પ્રત્યયવાળાં નામોનાં પુલિંગમાં પેહેલાં પાંચ રૂપોમાં त्‌ની પૂર્વે न् ઉમેરાય છે.

भगवत् પુલિંગ.

પ્રથમા	भगवान्§	भगवन्तौ	भगवन्तः
દ્વિતીયા	भगवन्तम्	,,	भगवतः
તૃતીયા	भगवता	भगवद्भ्याम्	भगवद्भिः
ચતુર્થી	भगवते	,,	भगवद्भ्यः
પંચમી	भगवतः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	भगवतोः	भगवताम्
સપ્તમી	भगवति	,,	भगवत्सु
સંબોધન	भगवन्	भगवन्तौ	भगवन्तः

૩. આ રૂપોમાં, અને વર્તમાન કૃદંતના પુલિંગ રૂપોમાં, માત્ર એટલોજ તફાવત છે કે પ્રથમાના એકવચનમાં ઉપર જે अ દીર્ઘ કરવામાં આવ્યો છે, તે વર્તમાન કૃદંતના રૂપમાં હ્રસ્વજ રહે છે; ઉ. गच्छत् વ. કૃ.; गच्छन् પ્ર. એ.

૪. વ્યંજનાંત નપુંસક નામોની પ્રથમા, સંબોધન, અને દ્વિતીયાનાં રૂપોના પ્રત્યયો નીચે પ્રમાણે છેઃ—

એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
૦	ई	इ

અંત્ય વ્યંજન જો અનુનાસિક કે અર્ધસ્વર (ङ् ञ् ण् न् म् य् र् ल् व्) ન હોય તો, તેને બહુવચનનો इ પ્રત્યય

---

* જો પ્રત્યયના स्‌ની પૂર્વે अ કે आ શિવાય કોઈ પણ સ્વર કે કંઠ્ય અક્ષર આવ્યો હોય તો, ઘણું કરીને, स्‌નો ष् થાય છે.

§ वत् અને मत्‌ને ઠેકાણે પુલિંગ પ્રથમાના એકવચનમાં वान् અને मान् અને સંબોધનના એકવચનમાં वन् અને मन् થાય છે.

લગાડતાં, તે અંત્ય વ્યંજનની પૂર્વે **न्** ઉમેરાયછે. અકારાંત નપુંસકલિંગ નામોની પેઠે, અહીં પણ બાકીની વિભક્તિનાં રૂપો, તેમને મળતાં પુલ્લિંગ નામનાં રૂપો જેવાંજ થાય છે.

પ્ર. સં. અને દ્વિ. **जगत्** **जगती** **जगन्ति**

૫. વર્તમાન કૃદંતના નપુંસકરૂપના પ્ર. સં. અને દ્વિ. ના દ્વિવચનમાં ૧લા, ૪થા, અને ૧૦ મા ગણના ધાતુના વર્તમાન કૃદંતોને પ્રત્યય લાગતા પહેલાં અંત્ય **त्**ની પૂર્વે **न्** અવશ્યે, અને ૬ઠ્ઠા ગણના ધાતુઓના વ. કૃ. ને વિકલ્પે, ઉમેરાય છે.

પ્ર. સં. દ્વિ. **गच्छत्** **गच्छन्ती** **गच्छन्ति.**

પ્ર સં. દ્વિ. **विशत्** **विशती–विशन्ती** **विशन्ति.**

શબ્દો.

आपद् સ્ત્રી. આફત, પડતી.
आयुष्मत्* વિશે. લાંબી ઉમરવાળું.
गुणवत् વિશે. ગુણવાન.
जगत् ન. જગત
दृशद् સ્ત્રી. પત્થર.
धीमत् વિશે. બુદ્ધિમાન, ડાહ્યું.
परवत् વિશે. પરાધીન.
प्रतिपद् સ્ત્રી. પડવો.
भगवत् વિશે. દિવ્ય, પૂજ્ય.
भवत् સર્વ. આપ, તમે.
भूभृत् પુ. રાજા, પર્વત.
मरुत् પુ. પવન, વાયુદેવ.
मूर्तिमत् વિશે. પ્રત્યક્ષ, આબેહુબ.
मृद् સ્ત્રી. માટી, મટોડી.
यशस्वत् વિશે. યશવાળું, પ્રખ્યાત.
वाच् સ્ત્રી. વાચા, વાણી.
विद्युत् સ્ત્રી. વિજળી.
विपद् સ્ત્રી વિપત્તિ, સંકટ, દુઃખ.
वियत् ન. આકાશ.
शरद् સ્ત્રી. શરદઋતુ.
श्रीमत् વિશે. શ્રીમંત, આબાદ, સુખી.
संपद् સ્ત્રી. સંપત, દોલતી.
सुखभाज् વિશે. સુખી.
सुहृद् પુ. મિત્ર.
हुतभुज् પુ. અગ્નિ.

* **वत्** અને **मत्** છેડાવાળાં વિશેષણોનું સ્ત્રીલિંગ અંગ **ई** ઉમેરવાથી થાય છે; ઉ.–**आयुष्मती** લાંબા આવરદાવાળી; વર્તમાન કૃદંતોની બાબતમાં, નપુંસક પ્ર., સં., અને દ્વિ ના દ્વિવચનનું રૂપ, તેજ તેનું સ્ત્રીલિંગ અંગ થાય છે.

अकाल પુ. (**अ+काल** પુ. કાળ, વખત) અયોગ્ય કાળ.
अत्यय પુ. નાશ; જવું તે.
अधमर्ण પુ. દેવાદાર; કરજદાર.
अन्तःकरण ન. અંતઃકરણ.
अभि + अर्थ् પ્રાર્થના કરવી, વિનંતિ કરવી.
इह (અવ્યય) અહીં.
उप + ईक्ष् નહિ સંભાળવું, નહિ ગણકારવું.
उच्चैस् (અવ્યય) ઉમદા મનથી, તાણીને.
उद्भव જન્મ.
उद्धत (**उद्+हन्**નો કર્મણિભૂત કૃદંત) ઉદ્ધત; તોછડો; ગર્વિષ્ઠ.
कार्तिक પુ. કાર્તિક મહિનો.
चञ्चल વિશે. ચંચળ, ચપળ.
जीवित ન. જીવતર, આયુષ્ય.
नल પુ. એક રાજાનું નામ.
निषण्ण (**नि+सद्**નો કર્મણિભૂત કૃદંત) બેઠેલો, બેસતો.
प्रवृत्ति સ્ત્રી. પ્રવૃત્તિ, વલણ.
प्राण પુ. (બહુવચનમાં) પ્રાણ, જીવ.
बहुशस् (અવ્યય) ઘણી વખત, વારંવાર.
महोत्सव પુ. મોટો ઓચ્છવ.
मृग પુ. મૃગ, હરણ; પશુ.
मृदु વિશે. મૃદુ, નરમ, સુંવાળું.
वासुदेव પુ. કૃષ્ણનું નામ.
विकार પુ. વિકાર, ફેરફાર.
विद् ગ. ૪. આત્મને. વિદ્યમાન હોવું, હોવું, થવું.
विहित (**वि+धा**નો કર્મણિભૂત કૃદંત), ફરમાવેલું.
वृन्त ન. સાંઠો, થડ.
श्लथ વિશે. ઢીલું થયેલું.
संदेह પુ. સંદેહ, શંકા.
सर्वथा (અવ્યય) સર્વ રીતે.
होतृ પુ. હવન કરાવનારો, ગોર.

વર્તમાન કૃદંત.

कुर्वत् કરતું.
गच्छत् જતું.
जयत् જીતતું.
चोदयत् પ્રેરતું, હાંકતું.
शासत् *રાજ્ય કરતું.
पश्यत् જોતું.
वसत् વસતું.
सत् (**अस्** થવું, હોવું, ધાતુનો કર્તરિ વર્તમાન કૃદંત) સારું; ભલું; પુ ભલો માણસ; સજ્જન; સાધુ.

* આ કૃદંતનાં પહેલાં પાંચ રૂપોમાં **न्** ઉમેરાતો નથી, માત્ર નપુંસકના પ્ર. દ્વિ. અને સં.ના બહુવચનની **इ** પહેલાં જ, આ **न्** વિકલ્પે ઉમેરાય છે.

नृशंसेभ्यो गुणवतामपि भयं विद्यते ।

चन्द्रस्य प्रकाशः शरदाह्लादको भवति ।

विद्युता सह मेघो वयति वर्तते ।

वत्स आयुष्मान् भव ।

धीमन्तो लोके यशस्वन्तो भवन्ति ।

रामो मूर्तिमान् धर्म इव ।

जयतः शत्रून् मोपेक्षस्व ।

भवद्भिरादिष्टः किंकरो नगरमगच्छत् ।

नमो भगवते वासुदेवाय ।

पश्यतो* गुरोः शिष्येणाविनयः कृतः ।

हुतभुजा दग्धमरण्यमपश्यञ्जलः ।

दिनेषु§ गच्छत्सु नारायणः पण्डितोऽभवत् ।

महतां भर्तारमुनं द्रष्टुमिच्छति।

महीं शासति दशरथे भूभृति जनाः सुखभाजोऽभवन् ।

कवीनां वाक्षु माधुर्यमस्ति ।

सुहृदो वचनमलङ्घनीयम् ।

भवन्तः पुत्रैः सहागच्छन्त्विति श्रीमतो देवस्याज्ञा ।

घटा मृदो विकारा अलंकाराश्च सुवर्णस्य ।

प्राणानामत्ययेऽप्यसन्तः सद्भिर्नाभ्यर्थ्यन्ते ।

इह जगति पुत्रस्योद्भव उत्सवस्य हेतुः ।

संदेहे सतामन्तःकरणस्य प्रवृत्तयः प्रमाणम् ।

विपत्सु धैर्यः स्थीयते सद्भिः ।

दृशदि निषण्णो गुरुः शिष्यान् धर्ममुपादिशत् ।

अधमर्णाः सर्वथा परवन्तो भवन्ति ।

अकालो नास्ति धर्मस्य जीविते चञ्चले सति ।

---

* અનાદરાર્થે ષષ્ઠીનો આ દાખલો છે; તેનો અર્થ "ગુરૂ દેખતાં છતાં એ" એવા શબ્દોથી થાય છે.

§ આ સતિસપ્તમીનો દાખલો છે, તેનો અર્થ "દિવસો જતા હતા ત્યારે" એવો થાય છે.

નારાયણ પરાધીન નથી.

હરણો જંગલમાં પત્થરો ઉપર બેસે છે.

ઇન્દ્ર દેવોનો રાજા છે.

કાર્તિક પડવે મોટો ઓચ્છવ છે.

(બે) (એક) છોકરાને નિશાળે જતો જોયો.

ચડતીમાં માણુસને બહુ જણ અનુસરે છે.

પડતીમાં માણુસ મિત્રોવડે ત્યજાયછે

કૃષ્ણે માણુસોને ઘોડા હાંકતા જોયા.

યોગીઓ જગતને જંગલ માને છે.

બુદ્ધિમાન નારાયણવડે (એક) પુસ્તક રચાય છે.

ગુણવાન માણુસો પણ દુર્જનો વડે નિંદાય છે.

માણુસો સર્વદા લાંબો ઉમરવાળાં (થવાને) ઇચ્છે છે.

ભગવાન મનુવડે એવું ફરમાવેલુંછે.

ક્રોધ નરમ વાણીવડે શાંત થાયછે.

નારદ આકાશમાંથી (નીચે) ઉતર્યા*

સજ્જનો ધનવડે ગર્વિષ્ઠ થતાનથી.

સ્વર્ગમાં જતી વખતે (આપણા) ગુરૂએ એવું કહ્યું.

વનમાં રહેતા હતા ત્યારે રામ અને લક્ષ્મણે ઘણા રાક્ષસોનો નાશ કર્યો.

આપના દર્શનવડે હું ઘણો સંતુષ્ટ થયો.

બુદ્ધિવાન માણુસો રાજાઓની સભાઓમાં પૂજાય છે.

પવન ઝાડમાંથી ઢીલાં થએલાં ફુલો હરણ કરે છે.

વિજળી કવિઓવડે વાદળાંની સ્ત્રી ગણાય છે.

અગ્નિ, જો સ્પર્શ કરવામાં આવે તો, યજ્ઞ કરનારનેપણ બાળે છે.

સુખીઓની સુખ માટેની ઇચ્છા સુખના ઉપભોગથી વારંવાર વધે છે.

રામ આબાદ અયોધ્યા શહેરમાં રહ્યો.

સવાલ.

૧. સંસ્કૃત વ્યાકરણના વિભક્તિના સામાન્ય પ્રત્યયો આપો.

૨. વર્તમાન કૃદંત સાથે, તથા भूभृत् જેવાં વ્યંજનાંતનામો સાથે, वत् અને मत् પ્રત્યયવાળાં નામોનાં રૂપો સરખાવો.

૩. વર્તમાન કૃદંતનાં તથા वत् અને मत् છેડાવાળાં વિશેષણોનાં સ્ત્રીલિંગ અંગ તથા નપુંસકલિંગ દ્વિવચન, શી રીતે થાયછે?

---

* માનાર્થે, બહુવચન.

૪. च् અથવા ज् પછી અઘોષ વ્યંજન આવ્યો હોય ત્યારે, ઘોષ વ્યંજન આવ્યો હોય ત્યારે, અને કશુંએ ન આવ્યું હોય ત્યારે, શું થાય છે?

૫. ક્યારે स्नो ष् થાય છે?

૬. નીચેનાં નામોનાં રૂપો આપોઃ—

प्रतिपद्, हुतभुज्, यशस्वत् (ત્રણે જાતિમાં), कुर्वत् (ત્રણે જાતિમાં), सुखभाज् (પુ. ન.), आयुष्मत् (પુ. ન.), विद्वस् (ત્રણે જાતિમાં), पचत् (પુ.), आपद्, गोदयत् (ત્ર. જા.), ઈ., ઈ.

૭. અનાદરાર્થે ષષ્ઠી અને સતિસપ્તમીના પ્રયોગ ઉદાહરણ સાથે સમજાવો.

પાઠ ૨૬ મો.

अन् અને इन् અંતવાળાં નામો.

૧. પ્રથમા તથા સંબોધનના એકવચનનો स् પ્રત્યય લોપાય છે. (પૃ. ૮૧ ની ટીપ* જુઓ.)

૨. પ્રથમાના એકવચનમાં, અને બધા વ્યંજનાદિ પ્રત્યય આગળ અંત્ય न् લોપાય છે.

૩. પહેલાં પાંચ રૂપોમાં अ દીર્ઘ થાયછે; इ માત્ર પ્રથમાના એકવચનમાંજ દીર્ઘ થાય છે; આ નિયમ, નપુંસક નામોને લાગુ પડતો નથી; પરંતુ એ લિંગમાં પ્રથમા, દ્વિતીયા અને સંબોધનના બહુવચનમાં अ તથા इ દીર્ઘ થાય છે.

૪. દ્વિતીયાના બહુવચનના अस् પ્રત્યયથી શરૂ થતા કોઈપણ સ્વરાદિ પ્રત્યય લાગતાં, अ લોપાય છે. પરંતુ જ્યારે अन्ना अनी પૂર્વે એવો જોડાક્ષર આવ્યો હોય કે, તેમાંનો બીજો વ્યંજન

म् के व् હોય, ત્યારે अ ઉડી જતો નથી. પુલ્લિંગ અને નપુંસક લિંગની સપ્તમીના એકવચનમાં, અને નપુંસકલિંગની પ્રથમા, દ્વિતીયા, અને સંબોધનના દ્વિવચનમાં આ નિયમ વિકલ્પે લાગુ પડે છે.

૫. સંબોધનનું એકવચન મૂળરૂપથી ભિન્ન નથી. નપુંસકલિંગમાં न् વિકલ્પે લોપાય છે.

राजन् પુલિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	राजा	राजानौ	राजानः
દ્વિતીયા	राजानम्	,,	राज्ञः
તૃતીયા	राज्ञा	राजभ्याम्	राजभिः
ચતુર્થી	राज्ञे	,,	राजभ्यः
પંચમી	राज्ञः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	राज्ञोः	राज्ञाम्
સપ્તમી	राज्ञि–राजनि	,,	राजसु
સંબોધન	राजन्	राजानौ	राजानः

आत्मन् પુલ્લિંગ.

પ્રથમા	आत्मा	आत्मानौ	आत्मानः
દ્વિતીયા	आत्मानम्	,,	आत्मनः
તૃતીયા	आत्मना	आत्मभ्याम्	आत्मभिः
ચતુર્થી	आत्मने	,,	आत्मभ्यः
પંચમી	आत्मनः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	आत्मनोः	आत्मनाम्
સપ્તમી	आत्मनि	,,	आत्मसु
સંબોધન	आत्मन्	आत्मानौ	आत्मानः

---

* અંત્ય अन्માં अનો લોપ કરવાથી राज्न् રહ્યો. પછી, પૃ. ૨૧, ટીપ * માં બતાવેલા સંધિના નિયમ પ્રમાણે न्નો ञ् થયો, તે પૂર્વના ज् સાથે જોડાઈને ज्ञ् થયો.

नामन् નપુંસકલિંગ.

પ્રથમા	नाम	नाम्नी–नामनी	नामानि
દ્વિતીયા	,,	,,	,,
તૃતીયા	नाम्ना	नामभ्याम्	नामभिः
ચતુર્થી	नाम्ने	,,	नामभ्यः
પંચમી	नाम्नः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	नाम्नोः	नाम्नाम्
સપ્તમી	नाम्नि–नामनि	,,	नामसु
સંબોધન	नामन्–नाम	नाम्नी–नामनी	नामानि

शशिन् પુલ્લિંગ.

પ્રથમા	शशी	शशिनौ	शशिनः
દ્વિતીયા	शशिनम्	,,	शशिनः
તૃતીયા	शशिना	शशिभ्याम्	शशिभिः
ચતુર્થી	शशिने	,,	शशिभ्यः
પંચમી	शशिनः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	शशिनोः	शशिनाम्
સપ્તમી	शशिनि	,,	शशिषु
સંબોધન	शशिन्	शशिनौ	शशिनः

भाविन् નપુંસકલિંગ.

પ્ર. તથા દ્વિ.	भावि	भाविनी	भावीनि
સંબોધન	भाविन्–भावि	,,	,,

બાકીનાં રૂપ शशिन् પ્રમાણે.

શબ્દો.

अनुजीविन् વિશે. ચાકરી કરનાર, આશ્રિત, ચાકર.
अन्तरात्मन् પુ. આત્મા, અંદરનો જીવ.
अपराधिन् વિશે. અપરાધી, ગુન્હેગાર.
अश्मन् પુ. પત્થર.
आत्मन् પુ. આત્મા, જીવ; પોતે.
उत्सङ्गवर्तिन् વિશે.

(उत्सङ्ग,પુ.ખોળો) ખોળામાં બેઠેલું.
कञ्चुकिन् પુ.કંચુકી, અંતઃપુરનો વડો નોકર.
कर्मन् ન. કર્મ, કામ.
कुशलिन् વિશે. કુશળ, સુખી.
क्षयिन् વિશે. ક્ષય પામતું, ઓછું થતું.
क्षेत्रगामिन् વિશે. તીર્થ ભણી જતું.
चर्मन् ન. ચામડું.
नामन् ન. નામ.
पक्षिन् પુ. પક્ષી, પંખી.
प्राणिन् પુ. પ્રાણી.
प्रियवादिन् વિશે. મીઠું બોલનાર.
प्रेमन् પુ.ન.પ્રેમ,સ્નેહ.
फलाशिन् વિ. ફળ ખાનાર.
ब्रह्मन् પુ. બ્રહ્મદેવ, બ્રહ્મા.
भाविन् વિશે. ભાવી, થનાર, થવાનું.
महिमन् પુ. મહિમા.
मूर्धन् પુ. મસ્તક,માથું.
मेधाविन् વિશે. બુદ્ધિમાન, ડાહ્યું.
योगिन् વિશે. યોગી, જોગી.
राजन् પુ. રાજા.
लघिमन् પુ. થોડાપણું, હલકાપણું.
वर्त्मन् ન. રસ્તો.
विश्वकर्मन् પુ. વિશ્વકર્મા, દેવનો શિલ્પી.
शिखरिन् પુ. પર્વત.
शूलिन् પુ. શિવનું એક નામ.
सद्मन् ન. ઘર.
सीमन् સ્ત્રી. સીમા. હદ.
स्वामिन् પુ.સ્વામી, ધણી.
हेमन् ન. સોનું.

अनर्थ પુ. અનર્થ, નુકશાન, અનિષ્ટ.
अन्तःपुर ન. જનાનખાનું.
अमात्य પુ. પ્રધાન.
अम्बर ન. આકાશ.
अर्थ પુ. વસ્તુ, બનાવ, બીના.
अवतरत् (**अव+तॄ** નો વ. કૃ.) ઉતરતું.
आत्मजा સ્ત્રી. દીકરી.
आरम्भ પુ. આરંભ, શરૂઆત; કામ.
उपकार પુ.ઉપકાર.
उपानह्* સ્ત્રી.જોડો, ખાસડું.
कुण्ठित (**कुण्ठ्** નો ભૂ. કૃ.) અટકેલું, અટકાયેલું.

+ **इन्** અંતવાળાં વિશેષણોનું સ્ત્રીલિંગ અંગ માત્ર **ई** ઉમેરવાથીજ થાય છે; દ. **अनुजीविनी** ચાકરી કરનારી સ્ત્રી.

* આ શબ્દના અંત્ય **ह्**નો અઘોષ વ્યંજનાદિ પ્રત્યય પર છતાં, **त्** થાય છે, ઘોષ વ્યંજનાદિ પ્રત્યય પર છતાં **द्** થાય છે. અને પદાન્ત છતાં **त्** અથવા **द्** થાય છે.

आविस् + कृ [आविष्कृ*] ઉઘાડું કરવું.

केवलम् (અવ્યય), કેવળ, ફક્ત.

कैकेयी સ્ત્રી. દશરથ રાજાની સ્ત્રીનું નામ.

कौशल ન. કુશળપણું, હોંશિયારી.

क्रमेण (क्रम ની તૃતીયાનું એકવચન) ધીમે ધીમે.

गण् ગ. ૧૦, ગણવું.

गुरु વિશે. લાંબુ, ભારે.

जगत्कर्तृ પુ. દુનિયા ઉપજાવનાર, પરમેશ્વર.

जीविका સ્ત્રી. ઉપજીવિકા.

जीवित ન. જીવતર, જીંદગી.

दिन ન. દિવસ.

दुष्ट (दुष्नो ભૂ. કૃ.) દુષ્ટ.

दूर વિશે. દૂર.

दैन्य ન. દીનપણું, હલકાપણું.

द्रु ગ. ૧, પરસ્મૈ. દયાથી પિંગળવું.

न कदापि (અવ્યય) કદી પણ નહિ.

निर्मित (निर्+मा નો ભૂ. કૃ.) નિર્માણ કરેલું, નિમેલું, બનાવેલું,

निर्वृतिमत् વિશે. નિરાંતવાળું, સુખી.

निवेशित (नि+विश् ના પ્રેરકનું કર્મણિભૂત કૃદંત) મૂકેલું.

परार्ध પુ. પાછલો ભાગ.

पश्चात् (અવ્યય) પછી.

पुण्यवत् વિશે. પુણ્યવાન, પુણ્યશાળી.

पूर्वार्ध પુ. પહેલો,

प्रसक्त [प्र (ઉ.)+सञ्ज् નો ભૂત કૃદંત] પ્રસક્ત થયેલું.

प्रियवादित्व ન. મીઠાબોલાપણું.

बुद्धि સ્ત્રી. બુદ્ધિ.

मधुरम् (અવ્યય), મધુર રીતે.

याज्ञिक પુ. જાણનાર.

समल्लभ् ગ. ૧૦, જોવું; પરીક્ષા કરવી; સાબીત કરવું.

लघु વિશે. નાનું, લઘુ.

वासुदेव પુ. કૃષ્ણના બાપનું નામ.

विनाश પુ. નાશ.

विशुद्धि સ્ત્રી. શુદ્ધિ.

विश्वास પુ. વિશ્વાસ.

वृद्धिमत् વિશે. વધતું, લંબાતું.

व्याली સ્ત્રી. વાઘેણ.

शुभ વિશે. સારૂં, માંગલિક.

श्यामिका સ્ત્રી. અસ્વચ્છતા.

श्रवण ન. શ્રવણ કરવું તે, સાંભળવું તે.

सुषेण પુ. કપિ. નામ.

* પૃ. ૯૨ ની ટીપ * જુઓ.

साशङ्क વિશે. શંક ભરેલું, વહેમી.	सुख न. સુખ. સ્વ-સ્થતા, નીરાંત.	सोत्कण्ठविशे.ચિંતાતુર स्वप्न પુ. સ્વપ્ન.

વાક્યો.

योगिनः फलार्थिनो भवन्ति ।
अपराधिनं मा क्षमस्व ।
अनुजीविने कुप्यति भर्ता ।
दशरथस्य पुत्रो नाम्ना रामः ।
ब्रह्मणः प्रजाः प्रजायन्ते ।
राजन् कुशली भव ।
कञ्चुकी राज्ञामतःपुरेऽधिकृतः पुरुषः
भाविनोऽनर्थान् ज्ञातुं न समर्थोऽस्ति जनः ।
अश्मभिरम्भस्यगतिःकुण्ठिता।
जगत्कर्तुर्महिम्नां फलं सर्वत्र दृश्यते ।
क्षेत्रगामिना वर्त्मना गच्छन्तं यात्रेकमपश्य[illegible] ।
जनस्य कल्याणाय यतमानेन रामेणात्मा क्लेशमुपानीयत ।
आत्मनः पुत्राणां कर्मसु कौशलं प्रशंसति ।
कृष्णो वसुदेवस्य सद्मनि+वसन्नम्बरादवतरन्तं नारदमपश्यत् ।
श्रीषेणस्य राज्ञो महिषी सूर्यचन्द्रं चात्मन उत्सङ्गवर्तिनौ स्वप्नेऽपश्यत् ।
अपराधिनः पुरुषान् दण्डयन्तु राजानः ।
अश्मनेव निर्मितं दुष्टानां हृदयं परकीयस्य दुःखस्य श्रवणेन न कदापि द्रवति।
शुभानां कर्मणामारम्भः कल्याणाय ।
जगता कुटुम्बिनं मन्यतः* आत्मानं साधुः ।

+ પદને અંતે ङ्, ण्, न् આવે અને એની પૂર્વે હ્રસ્વસ્વર હોય, અને એની પછી કોઇપણ સ્વર હોય તો તે ङ्, ण्, न् બેવડાય છે.

* પદને અંતે ए ऐ ओ औ હોય, ને પછી કોઈપણ સ્વર હોય, તો એમને બદલે મૂકાયેલા अय् आय् अव् आव्‌ના અંત્ય य्—व् નો વિકલ્પે લોપ થાય છે.

प्राणिनामुपकारायैव साधूनां जगति जीवितम् ।

प्रियवादिनां प्रियवादित्वं दैन्यं गण्यते शठैः ।

अज्ञानादात्मनो विनाशायैव केवलं राज्ञा दशरथेन व्यालीव कैकेय्यात्मनः सद्मनि निवेशिता ।

प्रसन्नो भवतोऽन्तरात्मा ।

दिनस्य पूर्वार्धे वृक्षाणां छाया आरम्भे गुर्व्यः क्रमेण क्षयिण्यः, परार्धे लघवः, पश्चाच्च, वृद्धिमत्यः ।

हेम्नः संलक्ष्यते ह्यग्नौ विशुद्धिः श्यामिकापि वा ।

દેવદત્ત બુદ્ધિમાન છે.

બાપ દીકરાને પ્રીતિથી† ભેટ્યો.

નળ વિશ્વકર્માનો પુત્ર હતો.

પંખીઓ આકાશમાં ઉડે છે.

ચાકરો ધણીને તાબે રહે છે.

ઝાડો પર્વતો ઉપર ઉગે છે.

(હું) છોકરાંઓનાં નામ જાણતો નથી.*

ચામડાના જોડા કરાય છે.

હરિનો નાશ (તેના) કામોનું પરિણામ છે.

રાણીનો સંદેશો કંચુકીવડે રાજા તરફ લઈ જવાયો.

(હું) મધુર પણ સત્ય કહું છું.

સર્વ સૃષ્ટિ બ્રહ્માથી ઉત્પન્ન થઈ.

માણસો ભવિષ્ય બનાવ જાણવાને વારંવાર ચિંતાતુર હોયછે.

યોગીઓવડે મનમાં શિવ (ની) પ્રાર્થના કરાય છે.

શત્રુઓના મસ્તકો ઉપર રાજાવડે પગ મૂકાયો.

વિદ્વાન માણસ સદાચરણની હદ ઓળંગતો નથી.

દૂર દેશમાં (પોતાના) સુખી છોકરાઓની વાર્તા સાંભળીને તે ખુશી થયો.

પશુઓવડે પણ પોતાનાં બચ્ચાં ઉપર પ્રેમ દેખાડાય છે.

અરણ્યમાં ફળ ખાનારાઓવડે સુખેથી ઉપજીવિકા કરાય છે.

(તેણે) ઘરમાં પરોણાઓને દેવો પ્રમાણે પૂજ્યા.

× તૃતીયા વાપરવી. * જ્ઞા ધાતુ વાપરવો.

માણસ બુદ્ધિના મહિમાથી પ્રખ્યાત થાય છે.

સારા રાજા ઉપર પ્રજાઓનો વિશ્વાસ વધે છે.

માણસોના કૃત્યોથી (તેઓનું) હલકાપણું દેખાય છે.

બ્રહ્માએ પ્રાણીઓ, પથરાઓ, અને આકાશ સરજ્યાં.

સવાલ.

૧. ક્યારે अन् અંતવાળાં નામના नનો, અને ક્યારે अनो, લોપ થાય છે? अનો લોપ ન થતો હોય, એવાં નામના દાખલા આપો.

૨. अन् અંતવાળાં, અને इन् અંતવાળાં, નામોનાં રૂપો સરખાવો.

૩. નીચેનાં રૂપો આપો:—

मूर्धन्, महिमन्, वर्त्मन्, यज्वन्, लघिमन्, कुशलिन्, सखन्, पक्षिन्, कर्मन्, सीमन्, પુ., પું.

૪. इन् અંતવાળાં નામનું સ્ત્રીલિંગ અંગ શીરીતે થાય છે?

૫. ऋ ण् न् ક્યારે બેવડા થાય છે?

૬. પદાંતે ए ऐ ओ औની પછી સ્વર આવે તો શું થાય છે? તેના નિયમ અને દાખલા આપો.

પાઠ ૨૭ મો.

स्, अस्, ને वस् અંતવાળાં નામો.

૧. स् અંતવાળાં નામોનું પ્રથમાનું એકવચન, स् પ્રત્યયનો લોપ કરી, નામનાં ઉપાંત્ય अ હોય, તો તેને દીર્ઘ કરવાથી થાય છે. નામનાં અંત્ય स् નો વિસર્ગ થાય છે. (પૃ. ૭ની ટીપ ૬ જુઓ.)

૨. વ્યંજનાદિ પ્રત્યય લાગતાં, स्નો વિસર્ગ થાય છે; પછી પહેલાં આવી ગયેલા વિસર્ગ સંધિના નિયમ પ્રમાણે તેની સંધિ

થાય છે. (પૃ. ૧૫ની ટીપ ×, અને પૃષ્ઠ ૧૭ની ટીપ*, અને પૃષ્ઠ ૧૮ની ટીપ + જુઓ.)

૩. **वस्**, **ईयस्**, **मयस्** અંતવાળાં નામોના **स्** ની પૂર્વે, પહેલાં પાંચ રૂપોમાં, **न्** ઉમેરાય છે, તથા ઉપાંત્ય **अ** દીર્ઘ થાય છે: પ્રથમાના એકવચનને છેડે **वान्** અને **यान्** થાય છે.

૪. દ્વિતીયાના બહુવચનની આગળના સ્વરાદિ પ્રત્યય લાગતાં, અને નપુંસકલિંગની પ્રથમા, દ્વિતીયા, અને સંબોધનના દ્વિવચનનો **ई** પ્રત્યય લાગતાં, **वस्** અંતવાળાં નામોના **व्**નો **उ** * થાય છે; અને વ્યંજનાદિ પ્રત્યય લાગતાં, તથા નપુંસકલિંગની પ્રથમા, દ્વિતીયા, અને સંબોધનના એકવચનમાં, અંત્ય **स्**નો **त्** કે **द्** થાય છે.

૫. કલમ ૨ માં આપેલા નિયમ **ईयस्** અને **मयस्** અંતવાળાં નામોને પણ લાગુ પડે છે.

૬. નપુંસકલિંગમાં તો ઉપાંત્યે **अ** આવ્યો હોય તોપણ, પ્રથમા, દ્વિતીયા, ને સંબોધનના એકવચનમાં તે **अ** દીર્ઘ થતો નથી. બહુવચનનો **इ** પ્રત્યય લાગતાં, ઉપાંત્યે જે કોઈ સ્વર આવ્યો હોય, તે દીર્ઘ થાય છે, અને તેનાપર અનુસ્વાર વધે છે.

૭. આ બધા શબ્દોના સંબોધનના એકવચનમાં, ઉપાંત્ય **अ** દીર્ઘ થતો નથી; ઉ., **चन्द्रमः**, **विद्वन्**, ઇત્યાદિ.

चन्द्रमस् પુલ્લિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	चन्द्रमाः	चन्द्रमसौ	चन्द्रमसः
દ્વિતીયા	चन्द्रमसम्	,,	,,
તૃતીયા	चन्द्रमसा	चन्द्रमोभ्याम्	चन्द्रमोभिः
ચતુર્થી	चन्द्रमसे	,,	चन्द्रमोभ्यः
પંચમી	चन्द्रमसः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	चन्द्रमसोः	चन्द्रमसाम्

*वस्‌ની પૂર્વે જો **इ** સ્વર આવ્યો હોય તો, **व्**નો **उ** થયો ત્યારે, **इ** લોપાય છે. ઉ. **सेदिवस्**-**सेदुषः** (દ્વિ. બહુ.)

સપ્તમી	चन्द्रमसि	चन्द्रमसोः	चन्द्रमःसु-स्सु
સંબોધન	चन्द्रमः	चन्द्रमसौ	चन्द्रमसः

विद्वस् પુલ્લિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	विद्वान्	विद्वांसौ*	विद्वांसः
દ્વિતીયા	विद्वांसम्	,,	विदुषः†
તૃતીયા	विदुषा	विद्वद्भ्याम्	विद्वद्भिः
ચતુર્થી	विदुषे	,,	विद्वद्भ्यः
પંચમી	विदुषः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	विदुषोः	विदुषाम्
સપ્તમી	विदुषि	,,	विद्वत्सु
સંબોધન	विद्वन्	विद्वांसौ	विद्वांसः

श्रेयस् પુલ્લિંગ.

પ્રથમા	श्रेयान्	श्रेयांसौ	श्रेयांसः
દ્વિતીયા	श्रेयांसम्	,,	श्रेयसः
તૃતીયા	श्रेयसा	श्रेयोभ्याम्	श्रेयोभिः
ચતુર્થી	श्रेयसे	,,	श्रेयोभ्यः
પંચમી	श्रेयसः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	श्रेयसोः	श्रेयसाम्
સપ્તમી	श्रेयसि	,,	श्रेयःसु-स्सु
સંબોધન	श्रेयन्	श्रेयांसौ	श्रेयांसः

मनस् નપુંસકલિંગ.

પ્ર૦ દ્વિ૦ અને સં૦	मनः	मनसी	मनांसि

બાકીનાં રૂપ चन्द्रमस् પ્રમાણે.

---

* પદના અંગમાં જે न् ની પછી श् ष् स् ह् આવે તો તે न् નો અનુસ્વાર થાય છે

† પૃ. ૯૨ ટીપ * જુઓ.

तस्थिवस् નપુંસકલિંગ.

પ્ર. દ્વિ. અને સં. तस्थिवत् तस्थुषीं§ तस्थिवांसी
બાકીનાં રૂપ विद्वस् પ્રમાણે.

अर्चिस् સ્ત્રીલિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	अर्चिः	अर्चिषौ	अर्चिषः
દ્વિતીયા	अर्चिषम्	,,	अर्चिषः
તૃતીયા	अर्चिषा	अर्चिर्भ्याम्	अर्चिर्भिः
ચતુર્થી	अर्चिषे	,,	अर्चिर्भ्यः
પંચમી	अर्चिषः	अर्चिर्भ्याम्	अर्चिर्भ्यः
ષષ્ઠી	,,	अर्चिषोः	अर्चिषाम्
સપ્તમી	अर्चिषि	,,	अर्चिःषु—र्ष्षु
સંબોધન	अर्चिः	अर्चिषौ	अर्चिषः

શબ્દો.

अभ्यूषिवस् વિશે. વસેલું.
कनीयस्* વિશે. વધારે નાનું.
चक्षुस् ન. ચક્ષુ, આંખ.
छन्दस् ન. છંદ, વેદ.
ज्यायस्* વિશે. વધારે મોટું.
तपस् ન. તપ.
नमस् ન. નમસ્કાર, આવકાર.
तस्थिवस् વિ. ઉભેલું.
तेजस् ન. તેજ, તાપ.
दिवौकस् પુ. દેવ, સ્વર્ગમાં રહેનાર.
दुर्वासस् પુ. એક ઋષિનું નામ.
धनुस् ન. ધનુષ્ય, કામઠું.
नभस् ન. આકાશ.

§ **वस्** અંતવાળાં નામોનું સ્ત્રીલિંગ અંગ, નપુંસકલિંગની પ્રથમા, દ્વિતીયા, અને સંબોધનના દ્વિવચન જેવું હોય છે. **ईयस्** અને **यस्** અંતવાળાં નામોનું સ્ત્રીલિંગ અંગ માત્ર **ई** ઉમેરવાથીજ થાય છે.

* આ નિશાનીવાળા શબ્દનાં રૂપ **श्रेयस्** પ્રમાણે થાય છે.

पयस् ન. પાણી.
प्रेयस्* વિશે. વધારે પ્રિય,વહાલું.
भूयस् * વિશે. વધારે મોટું.
मनस् ન. મન.
यशस् ન. યશ, જશ, કીર્તિ.
रक्षस् ન. રાક્ષસ.
रजस् ન. રજ, ધુળ, પરાગ.
वक्षस् ન. છાતી.
वचस् ન. વચન.
वनौकस् વિશે. વનમાં રહેનાર.
वयस् ન. વય, ઉમર.
वासस् ન. વસ્ત્ર, લુગડું, કપડું.
विद्वस् વિશે. વિદ્વાન, ભણેલું.
वेधस् પુ. બ્રહ્મા.
शिरस् ન. શિર, માથું.
श्रेयस् વિશે. ચઢતું, આબાદ.
सरस् ન. સરોવર.
हविस् ન. બળિદાન.

अधर्म પુ. અધર્મ; પાપ.
अनन्तरम् (અવ્યય) પછી.
अभूमि સ્ત્રી. અવિષય, અગોચર.
अविचलित (**अ+विचलित; वि+चल्** ભૂ. કૃદંત) સ્થિર, હાલેચાલે નહિં એવું.
कण्टक પુ. ન. કાંટો.
कीचक પુ. વિરાટ રાજાના સેનાપતિનું નામ.
कुश પુ. રામના પુત્રનું નામ.
कृत (**कृ**નું ભૂ. કૃ.) કરાયેલું, કરેલું.
कृते (અવ્યય) માટે, સારૂ, વાસ્તે.
गुणिन् વિશે. ગુણી, ગુણવાન.
जीर्ण (**जृ**નો ક. ભૂ. કૃ) જીરણ, જૂનું.
दरिद्र વિશે. દરિદ્ર, ગરીબ.
दारुण વિશે. ભયંકર.
द्वारका સ્ત્રી. એક શહેરનું નામ.
नव વિશે. નવું.
निश्चेष्ट વિશે. સ્તબ્ધ, સ્થિર. નિશ્ચળ.
परिहित (**परि+धा**નો કર્મણિ-ભૂત. કૃ.) પહેરેલું.
पूजास्थान ન. પૂજાનો વિષય, સત્કાર કરવાલાયક વસ્તુ.
प्रियंवदा સ્ત્રી. શકુન્તલાની સખીનું નામ.
भगीरथ પુ. એક સૂર્યવંશી રાજા.
महाराज પુ. મોટો રાજા.
लिङ्ग ન. જાતિ, (સ્ત્રી વર્ગ કે પુરૂષ વર્ગ.)
वर પુ. વરદાન, બક્ષિસ, પ્રસાદ.
शाखा સ્ત્રી. શાખા, ડાળ,ડાળી.
आ+श्री ગ. ૧, ઉભય. આશ્રય લેવો, આધાર રાખવો.
श्वेत વિશે. સફેદ, ધોળું.
संतप्त (**सम्+तप्** નું ભૂ. કૃ.)

તપેલો, તાપથી બળેલો. | એકાએક.
सहसा (અવ્યય). એકદમ, | हरण ન. હરણ; લઈ જવું તે.

प्र+अस् ગ. ૪, નાખવું.
वि+आप् વ્યાપવું, છાઈ રહેવું.
उत्+यत्=(उद्यत्) વ. કૃ. ઉગતું.
व्रज् ગ. ૧, પરસ્મૈ. જવું.
आ+हृ આહાર કરવો, ખાવું. ૨ યજ્ઞ કરવો.

વાક્યો.

मुनयो वनौकसोऽभवन् ।
देवान् दिवौकसो वदन्ति ।
कनीयांसं भ्रातरमाह्वय ।
कुशो लवस्य ज्यायान् भ्राता।
प्रेयसो जनान् स्मरति कृष्णः।
उद्यन्तं चन्द्रमसं प्रेक्षस्व ।
तमोभिर्नभो व्याप्यते ।
वाससी परिहिते कन्यया ।
श्रेयसे यतते ।
शत्रून् शिरस्सु प्रहरति ।
मनसा हरिं व्रजति ।
तपसां फलमनुभवतु ।
दुर्वासाः पाण्डवानां वसतिमगच्छत् ।
भूयांसोऽत्र धान्यस्य राशयो वर्तन्ते ।
रामो रक्षांसि हत्वा यशोऽविन्दत ।
गङ्गायाः पयांसि श्वेतानीति श्रूयते ।

विद्वद्भिरुपविष्टो दशरथो यज्ञमाहरत् ।
भीमेन वक्षसि ताडितः कीचकोऽमुञ्चत् ।
बहूनि हवींष्यग्नौ प्रास्यति ।
नगरस्य समीपे तस्थिवद्राजसैन्यमपश्यम् ।
सूर्यस्य तेजसा संतप्तः पान्थश्छायामाश्रयते ।
द्वारकामध्यूषुषो जनस्य संपदो *मनसोऽप्यभूमिरभवन् ।

* એટલે કે, તે લોકોની સંપત્તિ મનની કલ્પનામાં પણ આવી ન શકે એટલી બધી હતી; તેઓની સંપત્તિ અત્યંત હતી.

वसिष्ठस्य वचांसि श्रुत्वा विश्वामित्रेण सह रामस्य गमनं दशरथोऽन्वमन्यत ।

गुणाः पूजास्थानं गुणिषु न च लिङ्गं न च वयः ।

कैकेय्या दारुणं वचः श्रुत्वा महाराजो दशरथः सहसा भूमावपतन्निश्चेष्टश्चाभवत् ।

હરિએ વાણીવડે માને શાન્ત કરી.

નારાયણનો નાનો ભાઈ કાશીમાં છે.

પાણિનિ વેદોને "છંદસ્" કહે છે.

પવન ફુલોમાંથી પરાગ લાવે છે.

રાજાની કીર્તિ પૃથ્વીઉપર પસરે.

†પ્રિયંવદા દુર્વાસા પાસે ગઈ અને તેણે માફી માગી.

હરિએ પોતાની આંખોવડે સારથિને ઘોડા હાંકતો જોયો

રામની નાના ભાઇવડે સેવા થઈ.

વનમાં રહેનારા ઋષિઓના મઠો ઝાડોના ડાળાં અને પાંદડાંના કરવામાં આવ્યા હતા.

ભગીરથે બ્રહ્માને (પોતાનાં) તપ વડે ખુશ કર્યો.

સરોવરોનાં પાણીમાં કમળો છે.

રાજા વિદ્વાનોને પૂજે છે.

જેમ માણસ જૂનાં કપડાં તજી દેછે અને નવાં ધારણ કરેછે, તેમ જીવ જૂનાં શરીર તજેછે અને નવામાં પેસે છે.

રઘુએ ધનુષ્ય અને બાણવડે પૃથ્વીને જીતી.

અગ્નિમાં નંખાએલાં બળિદાન અગ્નિવડે દેવતાઓ પાસે * લેઈ જવાય છે.

જે લોકો અયોધ્યામાં રહેતા, તેઓ સુખી હતા.

પ્રકાશ પછી અંધકાર આવે છે, અને અંધકાર પછી પ્રકાશ આવે છે.

કાંટાઓ ઉપર જાળ છોડી દઇને પક્ષીઓ આકાશમાં ઉડ્યા.

દરિદ્ર લોકોનું હરણ કરવામાં ઘણું મોટું પાપ છે.

યોદ્ધાઓ કીર્તિને સારૂ મૃત્યુને પણ ગણકારતા નથી.

નાનો ભાઇ મોટા ભાઇની પાછળ ચાલ્યો.

---

† દ્વિતીયા વિભક્તિ વાપરવી.

* ચતુર્થી વિભક્તિ વાપરવી.

દેવો પાસેથી ઘણાં વરદાનો તેણે મેળવ્યાં.
પ્રમાણિક માણસોને (પોતાના) જીવ કરતાં સત્ય વધારે પ્રિય હોય છે.
સ્થિર મનથી (પોતાના) ભક્તોવડે ઈશ્વર શોધાય છે.
વિદ્વાન માણસ સર્વત્ર પૂજાય છે.

સવાલ.

૧. **अस्**, **इस्**, **ईयस्**, અને **वस्**, અંતવાળાં નામોનાં રૂપો સરખાવો.

૨. **वस्**ના **व**નું **उ** ક્યારે થાયછે? અને તેમ થતાં, પૂર્વની **इ**નું શું થાય છે?

૩. **वस्** અને **ईयस्**, અથવા **यस्** અંતવાળાં નામોનાં સ્ત્રીલિંગરૂપ શી રીતે થાય છે?

૪. નીચેનાં નામોના રૂપો લખોઃ—

नभस्, **धनुस्**, **जग्मिवस्**, **ज्यायस्** **पयस्**, **चकृवस्**, **लघीयस्**, **चक्षुस्**, **वनौकस्** (પુ., સ્ત્રી.), **सेदिवस्** ઈ. (કૃદંત વિશેષણો હોય તે ત્રણે લિંગમાં લખવાં.)

ભાગ ૧૧ મો.

પાઠ ૨૮.

વિધ્યર્થ.

પરસ્મૈપદ પ્રત્યય *

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પુ. ૧	**ईयम्**	**ईव**	**ईम**

* વિધ્યર્થના પ્રત્યય હ્યસ્તન ભૂતકાળના જેવાંજ છે. અપવાદ માત્ર નીચે પ્રમાણે છેઃ—પરસ્મૈપદ પુ. ૩, બ. વ. પ્રત્યય **अन्**ને બદલે **उस्** છે; અને આત્મનેપદ પુ ૩, બ. વ., પુ. ૧ એ. વ, અને પુ ૨ અને પુ ૩ દ્વિ. વ. ના

પુ. ૨	**ईस्**	**ईतम्**	**ईत**
પુ. ૩	**ईत्**	**ईताम्**	**ईयुस्**

આત્મનેપદ પ્રત્યય.

પુ. ૧	**ईय**	**ईवहि**	**ईमहि**
પુ. ૨	**ईथाः**	**ईयाथाम्**	**ईध्वम्**
પુ. ૩	**ईत**	**ईयाताम्**	**ईरन्**

વિધ્યર્થના પ્રત્યયો, ધાતુમાં વિકરણ ઉમેર્યા પછી લગાડાયછે. **अस्** અને **अद्**નાં વિધ્યર્થરૂપો બીજી ચોપડીમાં આપ્યાં છે.

वस् પરસ્મૈ.

પુ. ૧	**वसेयम्**	**वसेव**	**वसेम**
પુ. ૨	**वसेः**	**वसेतम्**	**वसेत**
પુ. ૩	**वसेत्**	**वसेताम्**	**वसेयुः**

युध् આત્મને.

પુ. ૧	**युध्येय**	**युध्येवहि**	**युध्येमहि**
પુ. ૨	**युध्येथाः**	**युध्येयाथाम्**	**युध्येध्वम्**
પુ. ૩	**युध्येत**	**युध्येयाताम्**	**युध्येरन्**

વિધ્યર્થ (૧) સંભવ, આજ્ઞા, પ્રાર્થના, ઇચ્છા, આશા, ઇત્યાદિ બતાવે છે; (૨) વળી તેવા અર્થના પેટા વાક્યોમાં પણ વપરાયછે; (૩) તેમજ જેમાંનું એક વાક્ય બીજા વાક્ય ઉપર આધાર રાખતું હોય, અને હેતુ કે શરત બતાવતું હોય તેવાં સાંકેતિક* વાક્યમાં પણ વપરાય છે.

પ્રત્યયો **अन्त**, **इ**, **इताम्** અને **इथाम्**ને બદલે **रन्** **अ**, **आताम्** અને **आथाम्** છે. આ પ્રત્યયોમાંથી વ્યંજનાદિ પ્રત્યયોની પૂર્વે **ई**, અને સ્વરાદિ પ્રત્યયોની પૂર્વે **ईय्** ઉમેરાય છે, એટલો ફેર છે.

* ક્રિયાતિપત્ત્યર્થનાં સાંકેતિક વાક્યો આમાંથી બાતલ કરવાં.

શબ્દો.

अध्वखेद પુ.(अध्वन् પુ. રસ્તો, અને **खेद** પુ. ખેદ, થાક.) મુસાફરીનો થાક.

अनुरञ्जन ન. પ્રસન્ન કરવું તે.

अपण्डित પુ. અભણ માણસ.

अपाय પુ. અપાય, હરકત.

अभिभूत (**अभि** ઉપ. + **भू**નું ભૂ. કૃ.) હરાવાયલું, જીતાયલું.

अहित ન. હિત નહિ તે,નુકશાન.

आवरण ન. આચ્છાદન, અંતરાય, ઢાંકવું તે.

उत (અવ્યય) અથવા.

कॢप् ગ. ૧, આત્માને. સમર્થ થવું.

क्षुद्र વિશે. હલકું, નજીવું, તુચ્છ.

अव (ઉપ.) + **गाह्** ગ. ૧, આત્મને. ન્હાવું.

जायापती પુ. દ્વિ. વ. વરવહુ.

तप् ગ. ૧. પરસ્મૈ. તપવું, પ્રકાશવું.

तमिस्रा સ્ત્રી. રાત્રિ.

तृषित વિશે. તરસ્યું.

दारिद्र्य ન. દળદર, ગરીબ હાલત.

दीन વિશે. દીન, કંગાલ. ગરીબ.

दुर्दशा સ્ત્રી. ખરાબ દશા, અવદશા, માઠી હાલત.

द्रुह् ગ. ૪, પરસ્મૈ. દગો દેવો.

धीर વિશે. ધીરજવાળો, ડાહ્યો.

नीचैराख्य વિશે. (**नीचैस्** અને **आख्या** સ્ત્રી. નામ.) જેનું **नीचैस्** નામ છે તે.

न्यायसभा સ્ત્રી. (**न्याय** પુ. ઇનસાફ અને **सभा** સ્ત્રી. કચેરી) ઇનસાફની કચેરી.

निस् (ઉપ.)+**पद्** (**निष्पद्**)* નિપજવું.

परकीय વિશે. પારકું.

प्रतिहत (**प्रतिहन्**નું કર્મણિભૂત કૃદંત) અડચણમાં આવેલું, અટકાવેલું.

प्रथमसुकृत ન. (**प्रथम** વિશે. પહેલું, પૂર્વનું, અને **सुकृत** ન. સત્કર્મ) પૂર્વનું સત્કર્મ.

प्राप्त (**प्र**+**आप्**નો ભૂ. કૃ.) પામેલું, પહોંચેલું.

बहिस् (અવ્યય) બહાર.

भागीरथी સ્ત્રી. ગંગા.

भूरि વિશે. બહુ.

---

* પૃ. ૯૨ ની ટીપ * જુઓ.

भोस्* (અવ્યય) અરે, અહો, રે.
रक्षण ન. રક્ષણ, બચાવ.
रज्जु સ્ત્રી. દોરડું.
अधि+वस् ઉપર બેસીને વિસામો લેવો.
विघ्न પુ. વિઘ્ન; અડચણ; હરકત.
विपत्ति સ્ત્રી. વિપત્તિ, સંકટ, આફત.
विमार्ग પુ. આડો રસ્તો, ખોટી ચાલ.
विमुख વિશે. ફરેલા મોંવાળું.
विश्रामहेतोः (**विश्रामहेतु** પુ. ની પંચમી. **विश्राम** પુ. વિસામો,+**हेतु** પુ. સબબ.) વિસામાના સબબથી.
शोभन વિશે. સારૂં.
संश्रय પુ. આશ્રય, વિશ્રામનું ઠેકાણું.
समाज પુ. સમાજ, સભા.
सुकृत } ન. સત્કર્મ.
सुचरित }
सुरभि વિશે. ખુશબોદાર.
सुवृत्त વિશે. સારૂં, સદ્‌ગુણી.
वि+स्मृ વિસરવું.

વાક્યો.

विपदाभिभूतोऽपि न धर्मं त्यजेयम् ।
इच्छामि सोमं पिबेद्भवान् ।
किं भो नृत्यं शिक्षेयोत गानम् ।
भूरिणा प्रयत्नेन तत्त्वमवगच्छेः ।
पुत्राः सुचरितैः पितरौ प्रीणयेयुः ।
ईश्वरस्य पूजया शान्तिं विन्देवहि ।
रज्जुं सर्पं च मन्येथाम् ।
दुर्दशां गते नरि क्षुद्रोऽप्यहितमाचरेत् ।
वर्धमानं व्याधिं वर्धन्तं शत्रुं च नोपेक्षेत ।
पण्डितानां समाजेऽपण्डिता मौनं भजेयुः ।
कुसुमैः सुरभिणि हर्म्येऽध्यवसेयं नयेथाः ।

* આ શબ્દ પછી કોઈપણ સ્વર કે ઘોષ વ્યંજન આવે તો स् નો લોપ છે.

प्रजानामनुरञ्जनाय राजानो यतेरन् ।
सुवृत्ताय नृपतये प्रजा न द्रुह्येयुः ।
यदि हरिर्विमार्गान्निवर्तेत शोभनं भवेत् ।
धर्मे रताः प्रज्ञा हरिं पश्येयुः ।
वत्सौ मातुराज्ञामनुरुध्येयाथाम् ।
धैर्यमवलम्ब्य शत्रुभिः सह युध्येथाः ।
नारायणस्यालस्याद्दारिद्र्यं निष्पद्येत ।
शिष्यस्याविनयं गुरुर्न सहेत ।
विपत्तौ धीरो न मुह्येद्धर्मं वा न परित्यजेत् ।
इच्छामि पुनरपि पुण्यां भागीरथीमवगाहेयमहीत्यवदत्प्रामं सीता ।
संश्रयाय प्राप्ते मित्रे प्रथमसुकृतानि स्मृत्वा क्षुद्रोऽपि न विमुखो भवेत् ।
तृषिताय जलं †यच्छेद्दुरेहीनस्य चापदम् ।
नीचैराख्यं गिरिमधिवसेस्तत्र विश्रामहेतोः ।
सूर्ये तपत्यावरणाय दृष्टेः कल्पेत लोकस्य कथं तमिस्रा ।

ઘેર પાછા આવો ત્યારે (તમારે બેએ) હાથ પગ ધોવા.
માણસોએ* મિત્રોને વિસરવા ન જોઇએ.
(તું) જો ઝેર ખાય તો (તું) મરી જાય.
(બે) ચોપડીઓ (બે) હાથમાં લેઈ જવાય.
(તમારે બે જણાએ) ગુરૂ પાસે ન્યાયશાસ્ત્ર શિખવું.
અહીં ઝાડની છાયામાં (આપણે) બેસીએ.
રાજાઓએ પ્રજાઓને દુઃખમાંથી બચાવવી.
(આપણે) પરમેશ્વરને શુદ્ધ અંતઃકરણથી પૂજવો જોઇએ.

---

† પૃ. ૬૩ ની ટીપ § જુઓ.

* આવા વાક્યમાં ગુજરાતીમાં કર્તા તૃતીયામાં આવે છે, પરંતુ સંસ્કૃતમાં કર્તા પ્રથમામાંજ રહે.

(તારે) ગરીબ માણસોને ધન આપવું જોઇએ.
(તમારી) ફરજોમાં (તમારે) ચૂકવું નહિ.
માણસોએ કારણ વિના ગભરાવું નહિ.
માણસે બીજાનું ધન *તકાસવું નહિ.
(બે) લુચ્ચાઓને મારવા એવું રાજાએ ફરમાવ્યું.
(આપણે) દેશના રક્ષણમાં મરીએ, તો કીર્તિ મેળવીએ.
સાક્ષીઓએ ઇન્સાફની કચેરીમાં હમેશાં સાચું બોલવું.
જો (હું) કાશી જાઉં, તો ઘણાં સંસ્કૃત પુસ્તકો લાવું.
જો (તમે) જૂઠું બોલો, તો ગુરૂઓ વડે શિક્ષા પામો.
(હું) શત્રુ સાથે લઢું, (એવું વિચારીને) રાજા સિપાઇઓને શહેર બહાર લેઈ ગયો.
જો (હું) ખરાબ કામ કરતો જોવાઉં તો, ગુરૂઓવડે દંડાઉં.
જો ગરીબ બ્રાહ્મણો શહેરમાં ભીખ માગે, તો તેઓ કાંઈ ધન મેળવ.
(મારા) માબાપ ખુશ થાય, એટલા માટે મેં બ્હેનોને બહુ ધન આપ્યું.
વરવહુએ દરરોજ ઘરમાં અગ્નિ પૂજવો જોઇએ.
માણસે ફરજ કરવામાં શ્રમને ગણકારવો નહિ.
શિષ્યોએ આચાર્યને નમવું જોઇએ.
વિઘ્નોથી અડચણ આવેલી હોય, તો પણ તમારે શરૂ કરેલું કામ તજવું નહીં.

સવાલ.

૧. હ્યસ્તનભૂત અને વિધ્યર્થના પ્રત્યયો સરખાવો.
૨. વિધ્યર્થ શા શા અર્થમાં વપરાય છે?
૩. भोस्‌ના स्‌નો લોપ ક્યારે થાય છે?
૪. નીચેના ધાતુનાં વિધ્યર્થરૂપ આપોઃ—

भू, ईक्ष्, नि+मन्त्र्, सृज्, हृ, क्री, मृष्, स्था, जन्, पा (કર્તરિરૂપ અને કર્મણિરૂપ.), कृ (કર્મણિરૂપ), अनु+भू

---

* ચતુર્થી વાપરો.

(કર્તરિરૂપ અને કર્મણિરૂપ), **मुच्** (કર્તરિરૂપ અને કર્મણિરૂપ) ઈ., ઈ.

भाग १२ मो.

પાઠ ૨૯.

સર્વનામ.

સંસ્કૃતમાં મુખ્ય સર્વનામ આ છે:—**सर्व** સર્વ, સઘળું. **तद्** તે, **एतद्** આ, **यद्** જે, **किम्** કોણ અથવા શું, **अस्मद्** હું અથવા અમે, **युष्मद्** તું અથવા તમે, **इदम्** આ, **अदस्** આ કે પેલું.

૧. અકારાંત સર્વનામના પ્રત્યયો અકારાંત નામના જેવા જ છે, માત્ર નીચેના પાંચ પ્રત્યયો પુલ્લિંગમાં વિલક્ષણ છે.

પ્ર. બહુ.	ચ. એક.	પં. એક.	ષ. બહુ.	સ. એક.
ई	**स्मै**	**स्मात्**	**इषाम्**	**स्मिन्**

सर्व પુલ્લિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	**सर्वः**	**सर्वौ**	**सर्वे**
દ્વિતીયા	**सर्वम्**	,,	**सर्वान्**
તૃતીયા	**सर्वेण**	**सर्वाभ्याम्**	**सर्वैः**
ચતુર્થી	**सर्वस्मै**	,,	**सर्वेभ्यः**
પંચમી	**सर्वस्मात**	,,	,,
ષષ્ઠી	**सर्वस्य**	**सर्वयोः**	**सर्वेषाम्**
સપ્તમી	**सर्वस्मिन्**	,,	**सर्वेषु**

૨. **आ**કારાંત સ્ત્રીલિંગ સર્વનામનાં રૂપ, **आ**કારાંત સ્ત્રીલિંગ નામોનાં જેવાં જ, થાય છે; જે પ્રત્યયો વિલક્ષણ છે, તે નીચે

આપ્યાં છે; એમાંના साम् સિવાય બાકીના પ્રત્યયો લાગતાં, आ હ્રસ્વ થાય છે.

ચ. એક,	પં. એ.,	ષ. એક,	ષ. બહુ.,	સ. એક.
स्यै	स्यास्	स्यास्	साम्	स्याम्

सर्वा સ્ત્રીલિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	सर्वा	सर्वे	सर्वाः
દ્વિતીયા	सर्वाम्	,,	,,
તૃતીયા	सर्वया	सर्वाभ्याम्	सर्वाभिः
ચતુર્થી	सर्वस्यै	,,	सर्वाभ्यः
પંચમી	सर्वस्याः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	सर्वयोः	सर्वासाम्
સપ્તમી	सर्वस्याम्	,,	सर्वासु

નપુંસકલિંગ.

પ્ર. તથા દ્વિ.	सर्वम्	सर्वे	सर्वाणि.

બાકીનાં રૂપ પુલ્લિંગ પ્રમાણે.

૩. પુલ્લિંગમાં तद्, एतद्, यद्, અને किम्, એ સર્વનામોનાં રૂપ, त, एत, य, અને क, એટલે અકારાંત હોય અને જેવાં રૂપ થાય, તેવાં થાય છે. પરંતુ, तद् અને एतद्નું પ્રથમાનું એકવચન અનુક્રમે सः* અને एषः* થાય છે.

૪. સ્ત્રીલિંગમાં આ સર્વનામોનાં રૂપો, અનુક્રમે ता, एता, या, અને का, એટલે આકારાંત હોય ને જેવાં રૂપ તેઓનાં થાય તેવાં થાય છે. પરંતુ, तद्, અને एतद्નું પ્રથમાનું એકવચન અનુક્રમે सा અને एषा થાય છે.

---

* વાક્યમાં सः અને एषः પછી કોઈપણ વ્યંજન આવે તો, તેમના વિસર્ગનો અથવા स्નો લોપ થાય છે ઉ.-स पुरुषः ઇત્યાદિ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
નપુંસકલિંગ પ્રથમા અને દ્વિતીયા.	तद्	ते	तानि
	एतद्	एते	एतानि
	यद्	ये	यानि
	किम्	के	कानि

બાકીનાં રૂપ પુલ્લિંગ પ્રમાણે.

૪. ત્રણે લિંગમાં દ્વિતીયાનાં ત્રણે વચનમાં, તૃતીયાના એકવચનમાં, અને ષષ્ઠી સપ્તમીના દ્વિવચનમાં, **एत**ને બદલે વિકલ્પે **एन** વપરાય છે.

પુલ્લિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
દ્વિતીયા	**एतम्** કે **एनम्**	**एतौ** કે **एनौ**	**एतान्** કે **एनान्**
તૃતીયા	**एतेन** કે **एनेन**		
ષષ્ઠી–સપ્તમી		**एतयोः** કે **एनयोः**	

સ્ત્રીલિંગ.

દ્વિતીયા	**एताम्** કે **एनाम्**	**एते** કે **एने**	**एताः** કે **एनाः**
તૃતીયા	**एतया** કે **एनया**		
ષષ્ઠી–સપ્તમી		**एतयोः** કે **एनयोः**	

નપુંસકલિંગ.

દ્વિતીયા	**एतद्** કે **एनद्**	**एते** કે **एने**	**एतानि** કે **एनानि**

તૃતીયાનું એકવચન તથા ષષ્ઠી સપ્તમીનું દ્વિવચન પુલ્લિંગ પ્રમાણે થાય છે.

શબ્દો.

अक्षर વિશે. સ્થિર, નિત્ય, અવિકારી, જેમાં ફેરફાર થતો નથી તેવું.

अखिल વિશે. અખિલ, બધું, સઘળું.

अटवी સ્ત્રી. જંગલ.

प्र+अर्थ् આત્મને. ગ. ૧૦ માગવું, પ્રાર્થના કરવી.

अल्प વિશે. અલ્પ, નાનું.

अवदात વિશે. સ્વચ્છ, મોટું.

आत्मज પુ. દીકરો.
आयास પુ. પ્રયત્ન, શ્રમ.
इष्ट વિશે. ઇષ્ટ, ઇચ્છેલું, ચાહેલું.
कपिल પુ. એક ઋષિનું નામ.
काञ्चन ન. સોનું.
कुलीन વિશે. કુળવાન, ખાનદાન.
गुणज्ञ વિશે. (**गुण** ગુણ અને **ज्ञा** જાણવું.) ગુણ જાણનાર, કદરદાન.
गै ગ. ૧. પરસ્મૈ. ગાવું.
चारु વિશે. સુંદર.
चौर्य ન. ચોરી.
जाल्म પુ. લુચ્ચો, ઠગ.
दक्षिणा સ્ત્રી. દક્ષિણા.
दर्शनीय વિશે. દેખાવડું, ખુબસુરત.
दिश् * સ્ત્રી. દિશા.
दुराप વિશે. મુશ્કેલીથી મળી શકે એવું.
दुर्गा સ્ત્રી. દુર્ગા, દેવીનું નામ.
देवायतन ન. દેવળ, દેવાલય.
द्यावापृथिवी (સ્ત્રી. દ્વિવચન.) આકાશ અને પૃથ્વી.
नाट् ગ. ૧૦. ઉભય. નાટક કરવું, ભજવવું.
निष्णात વિશે. પ્રવીણ, હોંશિયાર.
पुराण ન. પુરાણ.
पूत (**पू** નો કર્મણિભૂત કૃ.) પવિત્ર, શુદ્ધ કરાયેલું.
प्रपन्न (**प्र+पद्**નું ક. ભૂ. કૃ.) યુક્ત, જોડાયલું.
प्रयाग ન પ્રયાગ, અલ્લાહાબાદ.
ब्रह्मविद् બ્રહ્મને જાણનાર, તત્ત્વજ્ઞાની.
महत् † વિશે. મોટું, મહાન્.
महिषासुर પુ. પાડાના આકારનો એક દૈત્ય.
मेदिनी સ્ત્રી. પૃથ્વી.
राजपुत्र પુ. રાજપુત્ર.
राज्ञी સ્ત્રી. રાણી.
रोदन ન. રૂદન, રડવું તે.
वित्त ન. દોલત, ધન.

---

* વ્યંજનથી શરૂ થતા પ્રત્યય આવે ત્યારે તેમજ પ્ર૦ એકવચનમાં **दिश्** શબ્દના **श्**નો **क्** કે **ग्** થાય છે. અઘોષ વ્યંજનની પહેલાં **क्** થાય છે, અને ઘોષની પહેલાં **ग्** થાય છે. (પૃ. ૨૭ ની ટીપ § જુઓ.)

† **वस्** અને **इयस्** કે **मयस्** જેને છેડે આવે છે એવાં નામની માફક પુલ્લિંગનાં પ્રથમ પાંચ રૂપમાં, અને નપુંસકલિંગના પ્ર., સં. અને દ્વિ.ના બ. વ. માં **महत्** શબ્દનો ઉપાન્ત્ય **अ**, દીર્ઘ થાય છે, અને અંત્ય **त्**ની પહેલાં **न्** મૂકવામાં આવે છે. સમાસના પૂર્વ ભાગમાં **महा** રૂપ ઘણું કરીને વપરાય છે.

श्रित (श्रिनो કર્મણિભૂત કૃદંત) આશરો આપેલો.
श्रद्धेय વિશે. વિશ્વાસ રાખવા યોગ્ય.
श्रुतिमत् વિશે. વેદ જાણનાર, વિદ્વાન.
सगर પુ. સૂર્યવંશી રાજાનું નામ.
साध्य વિશે. મળે તેવું, લભ્ય.
सामर्थ्य ન. સામર્થ્ય, જોર.

વાક્યો.

कोऽत्रागतः ।
कस्यैतानि पुस्तकानि ।
कस्याः पुत्रा एते ।
यं पुरुषं ह्योऽपश्यं तमेवाह्वयामि ।
सा बाला न किंचि*द्वदत् ।
तेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो दक्षिणामयच्छम् ।
कस्मान्नगराद्भवानागतः ।
एतेषां यद्यदिष्टं तत्तत् क्रियताम् ।
याः कथाः पुराणेषु श्रूयन्ते ता एवैते नाटयन्ति ।
स एवैष प्रदेशो यस्मिन्प्रियया सह चिरमवसम् ।
येनैतदखिलं जगन्निरमीयत तस्मै नम ईश्वराय ।
तेषु तेषु शास्त्रेषु निष्णातैः पण्डितैः सह राजाऽभाषत ।
कयोस्ते वाससी ।
ययात्मानं पूतं मन्यते वसिष्ठस्तामरुन्धतीं वन्दस्व ।
सर्वासु कलासु प्रावीण्यमुपगतो राजपुत्रः ।
यया महिषासुरो हतस्तस्यै दुर्गायै नमः ।
ते नद्यौ प्रयागे संगच्छेते ।
याभ्यां चौर्यं कृतं तौ पुरुषौ राजाऽदण्डयत् ।
एतस्यामटव्यां पुरा ब्रह्मविदो मुनयो न्यवसन् ।
यैर्मेदिन्युरखाता ये च कपिलस्य कोपेन दग्धास्तान् सगरस्यात्मजान् भगीरथो गङ्गाया जलेनोदधरत् ।

---

* किम् સર્વનામનાં રૂપોને चित् અથવા अपि પ્રત્યય લગાડવાથી પ્રશ્નાર્થ જતો રહીને અનિશ્ચયાર્થ થાય છે; ઉ. किंचित् (ન.) કાંઈ; कश्चित् કોઈ, (પુ.) ઇ.

यासां विवाहाः स्वपुत्रैः सह समजायन्त ताभिर्जनकस्य कन्याभिः प्रपन्नो राजा दशरथोऽयोध्यामगच्छत् ।

न दृश्यतेऽत्र कोऽपि रोदनं तु श्रूयते ।

पुरा यानि वस्तूनि महताश्रमेण साध्यान्यासंस्तान्यधुना यन्त्राणां सामर्थ्यादल्पेनैवायासेन साध्यानि ।

किं तया धेन्वा क्रियते यस्या दुग्धं नोपलभ्यते ।

यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः
स पण्डितः स श्रुतिमान् गुणज्ञः ।
स एव वक्ता स च दर्शनीयः
सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ते ॥

આ (બ. વ.) કોણ છે ?

તેઓનો ધંધો શો છે ?

તે હરિની દીકરી છે.

તેનું નામ શું છે ?

રામે કોને એમ કહ્યું ?

તે ગોવિંદનો ભાઈ છે.

(હું) તે (છોકરા) સાથે નિશાળે ગયો.

તેણે નારાયણને પેલા છોકરાઓ સાથે રમતો જોયો.

તેના મિત્રોમાંથી તે કોને સંભારે છે ?

તે નદીમાં માછલાં છે.

તે તેથી અનુસરાય છે.

જે તે ગામમાંથી આવેલા છે તે માણસો ક્યાં છે ?

જે દેશનો શુદ્રક રાજા છે તે દેશમાંથી તેઓ આવે છે.

પાસે=(પડોશમાં) જે દાસીઓ હતી તેઓને રાણીએ તેણીને માટે પુશો લાવવા ફરમાવ્યું.

મહારાષ્ટ્રીયોનો રાજા આ ઘરમાં રહ્યો.

તે છોકરિયોમાંથી કઈ (બ. વ.) ગાય છે ?

અહિંઆં આ પુસ્તક કોનાવડે મૂકાયું ?

આ અવિકારી આત્માના સામર્થ્યવડે આકાશ અને પૃથ્વીને આશરો અપાય છે.

તેઓ (બે)વડે મોટું કૃત્ય કરાયું નથી.

તે અરણ્યમાં (હું) લાંબા વખત સુધી રહ્યો.

કઈ દિશાએ પેલો લુચ્ચો ગયો ?

પેલા દેવાલયમાં લક્ષ્મીની સુંદર મૂર્તિ છે.
હરિએ તેને વિશ્વાસ ન રખાય એવી વાર્તા કહી.
જે (માણસ) ને લક્ષ્મી શોધે છે તે તે (લક્ષ્મી) ને મળવો મુશ્કેલ કેમ હોય ?

સવાલ.

૧. નામનાં રૂપોથી સર્વનામનાં રૂપો શી બાબતમાં જૂદાં પડે છે ?

૨. દર્શક, સંબંધાર્થ, અને પ્રશ્નાર્થ સર્વનામનાં મૂળ વ્યંજનાંત છે, કે સ્વરાંત છે ? અને, તેમનાં રૂપો વ્યંજનાંત નામનાં કે સ્વરાંત નામનાં રૂપોને મળતાં છે ?

૩. વાક્યમાં સંધિમાં **सः** અને **एषः** ના વિસર્ગનું શું થાય છે ?

૪. **यद्**, **तद्**, **किम्** અને **एतद्** નાં ત્રણે લિંગમાં, તથા **महत्** (પુલ્લિંગ અને નપુંસકલિંગ) અને **दिश्**નાં રૂપો લખો.

પાઠ ૩૦.

પહેલો તથા બીજો પુરૂષ સર્વનામ.

अस्मद् (હું અથવા અમે.)

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	अहम्	आवाम्	वयम्
દ્વિતીયા	माम् કે मा	„ કે नौ	अस्मान् કે नः
તૃતીયા	मया	आवाभ्याम्	अस्माभिः
ચતુર્થી	मह्यम् કે मे	„ કે नौ	अस्मभ्यम् કે नः
પંચમી	मत्	आवाभ्याम्	अस्मत्
ષષ્ઠી	मम કે मे	आवयोः કે नौ	अस्माकम् કે नः
સપ્તમી	मयि	आवयोः	अस्मासु

युष्मद् (તું કે તમે.)

પ્રથમા	त्वम्	युवाम्	यूयम्
દ્વિતીયા	त्वाम् કે त्वा	„ કે वाम्	युष्मान् કે वः
તૃતીયા	त्वया	युवाभ्याम्	युष्माभिः
ચતુર્થી	तुभ्यम् કે ते	„ કે वाम्	युष्मभ्यम् કે वः
પંચમી	त्वत्	युवाभ्याम्	युष्मत्
ષષ્ઠી	तव કે ते	युवयोः કે वाम्	युष्माकम् કે वः
સપ્તમી	त्वयि	युवयोः	युष्मासु

શબ્દો.

अपराधलव પુ. થોડો અપરાધ.

अव् ગ. ૧. પરસ્મૈ. રક્ષણ કરવું.

~~**अविश्वास्य**~~ વિશે. વિશ્વાસ નહિ રાખવાલાયક.

आर्या સ્ત્રી. માન આપવાલાયક સ્ત્રી.

उचित વિશે. ઉચિત, યોગ્ય.

ऋत्विज् પુ. યજ્ઞ કરનારો.

एतादृश વિશે. આ જાતનું.

कारुणिक વિશે. દયાળુ.

शरणम् કે **वशम्+गम्** શરણે જવું, તાબે થવું.

जेतृ પુ. જિતનારો.

ताडन ન. મારવું તે, માર.

त्वर् ગ. ૧. આત્મને. ત્વરા કરવી, અધીરા થવું.

दासजन પુ. દાસ, સેવક.

दूरम् અવ્યય. દૂર.

दैव ન. દૈવ, દશા.

नन्दिनी સ્ત્રી. છોકરી.

निमित्त ન. નિમિત્ત, કારણ, બહાનું.

निष्फल વિશે. નિષ્ફળ, વ્યર્થ, ફળરહિત.

आ+पत् બનવું.

पर्याकुल વિશે. ગભરાએલો.

पार् ગ.૧૦, ઉભય. પાર જવું, ઓળંગવું

प्रतनु વિશે. થોડું, ન્હાનું.

भूतार्थ પુ. સત્ય, વસ્તુતા.

मति સ્ત્રી. વિચાર, લાગણી.

मानिनी સ્ત્રી. મદમાન ભરેલી સ્ત્રી.

मेघजाल ન. વાદળાંનુ ટોળું.

रघुनाथ પુ. રઘુઓનો રાજા.

लव પુ. લેશ, ભાગ, અંશ.	शिव ન. કલ્યાણ, સુખ.	साक्षिन् પુ. સાક્ષી, સાહેદી.
वियोग પુ. વિયોગ.	सवितृ પુ. સવિતા, સૂર્ય.	सोमवासर પુ. સોમવાર.

વાક્યો.

नाहमपराधी ।
रघुनाथः स्निह्यत्यावयोः ।
कुत्रास्ति मे पुत्रकः ।
भगवति त्वामहं वन्दे ।
मास्मानवधीरय ।
विष्णुर्वोऽवतु ।
त्वया सहोपवनं गन्तुमिच्छामि ।
आर्ये कथयामि ते भूतार्थम् ।
मह्यं धनं न यच्छसि ।
शिवो वः शिवाय भवतु ।
बालकौ युवयोःपिता क्वास्ति ।
पृथिवीं रक्षत्सु युस्मासु कुतो नो भयम् ।
युष्मदधिगतां वार्तां सर्वेभ्यः शंसामि ।
तस्य पीडां हर्तुमस्माभिश्चिन्तित उपायो निष्फलोऽभवत् ।
तव सुचरितं ममेव प्रतनु यतो न दीर्घं कालमावां सुखमन्वभवाव ।

त्वरते मम मनोऽध्ययनाय ।

अस्माकमश्व एषः ।

क्व गता ते माता ।

एतस्य वृत्तान्तस्य श्रवणेन पर्याकुलमावयोर्मनः ।

किं तव पापे रामेण मया वा पापं कृतमित्यपृच्छत्क्रुद्धो दशरथः कैकेयीम् । केन निमित्तेन तस्यैवं त्वमनर्थायोद्यता ।

[illegible]न्येष्वस्मास्वप्येतादृशो भवतः स्नेहः ।

महता मेघजालमिव दैवेनास्माकं सर्वे मनोरथा निरस्ताः ।

*कमपराधलवं मयि पश्यसि त्यजसि मानिनि दासजनं यतः।
तेषां† वधूस्त्वमसि नन्दिनि पार्थिवानां
येषां कुलेषु सविता च गुरुर्वयं च ॥
यूयं वयं वयं यूयमित्यासीन्मतिरावयोः।
किं जातमधुना येनं यूयं यूयं वयं वयम् ।

તું ડાહ્યો માણુસ છે.

હું ભરૂસાદાર માણુસ નથી એમ તું વહેમ લાવે છે ?

જ્યારે તમે પર્વત ચઢયા ત્યારે તમારો ભોમિયો કોણુ હતો?

તમને આ વાત કોણે કહી ?

મારો બાપ કાશી ગયો, અને જ્યારે તે પાછો આવ્યો, ત્યારે તે બહુ પુસ્તકો લાવ્યો, અને મને તે આપ્યાં.

ત્યાં જે થયું તે અમને કહો.

મારી ચોપડી ક્યાં છે, એમ મે તમને પૂછ્યું.

અમારાંથી છુટા પડવામાં દિલગીર થાઓ મા.

તારી મહેરબાનીથી અમે સઘળાં સંકટો ઓળંગ્યાં.

તમારાવડે તે વખતે જે કરાયું, તે મ્હને યાદ છે.

સાક્ષિયોને મારાવડે સોમવારે આવવાનો હુકમ થયો.

જ્યારે તમે મારે ઘેર આવ્યા, ત્યારે મેં તમને ધાન્યના ઢગલા આપ્યા.

તું હરાવાયો એટલે તારા સિપાઇયો જિતનારને તાબે થયા.

અમે (બેએ) ઘણા ઋષીઓના આશ્રમો જોયા.

આ ફુલો અમારા (બે) વડે લવાયાં.

મારીપાસેથી તે વાર્તા તેને મળી.

તમે (બે) સઘળાં માણસોને નિંદો છો.

હું તને આ બક્ષિસ આપું છું.

તારી પાસેથી ડાહ્યા માણુસોનો માર્ગ મને જણાયો.

અપરાધ વિના યજ્ઞ કરનારાઓએ મને માર્યો.

હે દયાળુ પિતા, અમો તારાં છોકરાં ઉપર ગુસ્સે ન થા.

---

* આ ધણીનું સ્ત્રી પ્રત્યે કહેલું છે. જ્યારે ઉર્વશી વેલ બની ગઈ, ત્યારે પુરૂરવે ઉન્માદમાં આમ કહ્યું છે.

† આ વસિષ્ઠનું સીતાપ્રત્યે બોલવું છે. રામ જેના વંશમાં જન્મ્યા હતા, તે સૂર્યવંશી રાજાઓનો વસિષ્ઠ પુરોહિત થાય.

અમો તેના મિત્રોથી તે દૂર ભટક્યો.
તારાવડે તે કુતરાને મારવામાં આવ્યો તે અયોગ્ય કૃત્ય કરાયું.
તું પાળનાર છતાં, તારી પ્રજા વિપત્તિ કેમ ભોગવી શકે ?
આપણામાં હરિ શ્રેષ્ઠ છે.

પાઠ ૩૧ મો.

अदस् આ કે પેલું, **इदम्** આ.

अदस् પુલિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	**असौ**	**अमू***	**अमी**
દ્વિતીયા	**अमुम्**	,,	**अमून्**
તૃતીયા	**अमुना**	**अमूभ्याम्**	**अमीभिः**
ચતુર્થી	**अमुष्मै**	**अमूभ्याम्**	**अमीभ्यः**
પંચમી	**अमुष्मात्**	,,	,,
ષષ્ઠી	**अमुष्य**	**अमुयोः**	**अमीषाम्**
સપ્તમી	**अमुष्मिन्**	,,	**अमीषु**

* **अदस्**નાં પુલ્લિંગ રૂપ શીખવાની ટુંકી રીતઃ—એમ ધારો કે, **अदस्**ને બદલે મૂળશબ્દ **अद** છે; તેનાં **सर्व** પ્રમાણે પુલ્લિંગ રૂપ કરો; એ રૂપોમાં **द**ને ઠેકાણે **म्** મૂકો, અને **सर्व**ના **व**માં મળેલો સ્વર જો હ્રસ્વ હોય તો તેને બદલે **उ** મૂકો, અને દીર્ઘ હોય તો **ऊ** મૂકો; વળી, તે રૂપોમાં બહુવચનમાં જ્યાં **ए** હોય, ત્યાં **ई** મૂકો; એટલે ઉપર લખેલાં રૂપ થશે. તૃતીયાના એકવચનનાં અને બહુવચનનાં રૂપો **अदेन** અને **अदैः** ન ધારતાં, **अदना** અને **अदेभिः** ધારી બનાવવાં. **स्** નો **ष्** થવા બાબત પૂર્વે જે ટીપ આપેલી છે, તે લાગુ પાડવી. આવીજ રીતે સ્ત્રી-લિંગમાં પણ મૂળ **अदा** ધારી **सर्वा**ની પેઠે રૂપ ઉપજાવવાં.

સ્ત્રીલિંગ.

પ્રથમા	असौ	अमू	अमूः
દ્વિતીયા	अमूम्	,,	,,
તૃતીયા	अमुया	अमूभ्याम्	अमूभिः
ચતુર્થી	अमुष्यै	,,	अमूभ्यः
પંચમી	अमुष्याः	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	अमुयोः	अमूषाम्
સપ્તમી	अमुष्याम्	,,	अमूषु

નપુંસકલિંગ.

પ્ર. તથા દ્વિ.	अदः	अमू	अमूनि

બાકીનાં રૂપ પુલ્લિંગ પ્રમાણે.

* इदम् પુલ્લિંગ.

પ્રથમા	अयम्	इमौ	इमे
દ્વિતીયા	इमम्	,,	इमान्
તૃતીયા	अनेन	आभ्याम्	एभिः
ચતુર્થી	अस्मै	,,	एभ्यः
પંચમી	अस्मात्	,,	,,
ષષ્ઠી	अस्य	अनयोः	एषाम्
સપ્તમી	अस्मिन्	,,	एषु

સ્ત્રીલિંગ.

	એકવચન.	દ્વિવચન.	બહુવચન.
પ્રથમા	इयम्	इमे	इमाः
દ્વિતીયા	इमाम्	,,	,,

*આ સર્વનામમાં દ્વિતીયાનાં ત્રણે વચનમાં, તૃતીયાના એકવચનમાં, અને ષષ્ઠી તથા સપ્તમીના દ્વિવચનમાં, ત્રણે લિંગમાં પૂર્વે આપેલાં एनथी થયેલાં રૂપો પણ વિકલ્પે વપરાય છે.

તૃતીયા	**अनया**	**आभ्याम्**	**आभिः**
ચતુર્થી	**अस्यै**	,,	**आभ्यः**
પંચમી	**अस्याः**	,,	,,
ષષ્ઠી	,,	**अनयोः**	**आसाम्**
સપ્તમી	**अस्याम्**	,,	**आसु**

નપુંસકલિંગ.

પ્ર. તથા દ્વિ.	**इदम्**	**इमे**	**इमानि**

બાકીનાં રૂપ પુલ્લિંગ પ્રમાણે.

શબ્દો.

अक्षमा સ્ત્રી. અદેખાઈ, હરિફાઈ.
अथवा (અવ્યય) અથવા, કે, કિંવા.
उर्वशी સ્ત્રી. એક અપ્સરા.
कदर्य પુ. કંજુસ માણસ.
कवीश પુ. (**कवि** અને **ईश** રાજા) કવિરાજ.
किल (અવ્યય) ખરેખર.
अलम्+कृ શણગારવું.
गर्ता સ્ત્રી. ખાડો.
गृध्रराज પુ. ગીધ પક્ષિઓનો રાજા જટાયુ.
छन्न (**छद्**નો કર્મણિભૂત કૃદંત) છુપાવેલું, ઢાંકેલું.
जव પુ. ઉતાવળ; ત્વરા.
दुःखित વિશે. દુઃખી, દિલગીર.
दृश्य વિશે. દૃશ્ય; દેખાય એવું.
देवदारु પુ. દેવદાર.
द्रुतम् (અવ્યય) જલદી, તરત.
पुत्रीकृत વિશે.(**पुत्र** દીકરો, અને **कृत** કરેલું.) દીકરા તરીકે માનેલું, દત્તક કરેલું.
पुरः (અવ્યય) સન્મુખ, આગળ.
पुष्पधारिन् વિશે. પુષ્પ ધારણ કરનારૂં, ફુલવાળું.
पुर् ગ. ૧૦. પૂરવું, ભરવું.
प्रदेय વિશે દેવા યોગ્ય, લગ્નમાં આપવા યોગ્ય.
प्रभव પુ. ઉત્પત્તિ, ઉત્પત્તિસ્થાન.
प्रियतमा વિશે. સૌથી પ્રિય, વહાલામાં વહાલી સ્ત્રી.

प्रियाप्रवृत्ति (**प्रिया** વહાલી અને **प्रवृत्ति** ખબર) વહાલીની ખબર.
भिक्षा સ્ત્રી. ભિક્ષા.
भिरू વિશે. બીકણુ (સ્ત્રી.)
मदिराक्षी સ્ત્રી. મનોહર આંખવાળી.
मधुकर પુ. મધ કરનારો, ભમરો.
रथ्य પુ. ઘોડો.
वि+रम् પરસ્મૈ. થોભવું, અટકવું.
रीति સ્ત્રી. રીત.
लतागृह ન. લતામંડપ, વેલનો માંડવો.
वरतनु વિશે. સુંદર અંગવાળું, ખુબસુરત.
वशा સ્ત્રી. પત્ની, સહચરી.
वास પુ. રહેઠાણુ.
विप्रिय વિશે. અપ્રિય.
विप्रिय ન. વાંક.
वीथि સ્ત્રી. શેરી, રસ્તો.
वृषभध्वज પુ. શિવ.
व्याख्येय વિશે. અર્થ કરવાયોગ્ય
शिवालय ન. શિવનું દેહેરૂં.
संगत ન. સંગતિ, દોસ્તી.
संगम પુ. સંગમ, મેળાપ.
संगमोत्सुक વિશે. મળવાને આતુર.
सारङ्ग પુ. એક જાતનું પક્ષી.
साहस ન. સાહસકર્મ.
स्त्रीरत्न ન. રત્નરૂપ સ્ત્રી.
स्वादु વિશે. સ્વાદિષ્ટ.

વાક્યો.

इदमासनमलंक्रियतां भवता ।
मृगस्य जवस्याक्षमयेवामी रथ्या धावन्ति ।
अनया रीत्या व्याख्येयोऽयं ग्रन्थः ।
वत्स विरमास्मात्साहसात् ।
अमू तौ तरू यौ ग्रोऽपश्यम् ।
अस्मै विदुषे ब्राह्मणाय दक्षिणां प्रयच्छ ।
अनयोः कन्ययोः संगतं मे रोचते ।
***इमं सारङ्गं प्रियाप्रवृत्तयेऽभ्यर्थये ।**

---

* આ નીશાની જે જે વાક્યો ઉપર મૂકેલી છે, તે તે વાક્યો એક રાજાનાં બોલેલાં છે. એ રાજા પોતાની પ્રિય પત્ની સાથે એક કુંજમાં વિહાર કરતો હતો, તેવામાં કોઈ ચમત્કારી યોગે કરીને, તે સ્ત્રી એકાએક

\+ अयं स ते तिष्ठति संगमोत्सुको
विशङ्कसे भीरु यतोऽवधीरणाम् ।
† अमुं पुरः पश्यसि देवदारुं
पुत्रीकृतोऽसौ वृषभध्वजेन ।
* नीरस्नेषु ममोर्वशी प्रियतमा यूथे तवेयं वशा ।
* मधुकर मदिराक्ष्याः शंस तस्याः प्रवृत्तिम्
वरतनुरथवासौ नैव दृष्टा त्वया मे ।
* हंस प्रयच्छ मे कान्तां गतिरस्यास्त्वया हृता ।
अस्मिन्नेव लतागृहे त्वमभवः ।
अस्यैवासीन्महति शिखरे गृध्रराजस्य वासः ।
मनोहरा अमी वृक्षा दृश्यन्ते पुष्पधारिणः ।
अगच्छदमुया वीथ्या दास्यमूं द्रुतमानय ।
कृतं किमेभिस्तव विप्रियं य-
दनिष्टमेषामसि कर्तुमुद्यतः ।
पादानमीषां प्रणतो यतोऽसौ
भद्रं ततोऽमीभिरमुष्य कार्यम् ।
पुर्यां पुराऽस्यां किल कालिदासो
नाम्नाऽभवद्यो न्यवसत् कवीशः ।
यदि प्रसन्ना भगवतीमं वरं याचे ।
अस्मिँल्लोके§यत्क्रियते तस्य फलममुष्मिँल्लोकेऽनुभूयते ।

લોપ થાય છે. તેની શોધમાં તે જંગલનાં પશુ પક્ષીને તેની ખબર પૂછતો ફરે છે. આ ચિન્હનું બીજું વાકય હાથી પ્રત્યે કહેલું છે.

\+ કદાચ મને એ અંગીકાર નહિ કરે એવી ધાસ્તી રાખતી કુમારિકા પ્રત્યે તેના પ્રિયતમનું આ બોલવું છે.

† શિવને વહાલા એક ઝાડ વિષે, એક જણનું બીજા પ્રત્યે, આ કહેલું છે.

§ દંત્ય વ્યંજન પછી ल् આવ્યો હોય તો દંત્યનો ल् થાય છે; પરંતુ, જો न् પછી ल् આવ્યો હોય, તો न्‌ને બદલે અનુનાસિક ल् થાય છે; અર્થાત્, न्‌ની પહેલાંના અક્ષર ઉપર અર્ધ અનુસ્વાર મૂકાય છે; તથા न्‌ને ઠેકાણે ल् થાય છે.

एभिर्वचोभिः सान्त्वय मे दुःखितां भार्याम् ।
हे सीते पुत्राविमौ ते ।

આ મારી ચોપડી છે.
આ માણસો પોતાના રાજાની જીતથી ખુશ થાય છે.
આ છોકરીઓ નૃત્ય શીખે છે.
આ ગામોમાં બહુ વિદ્વાનો છે.
હું આ આંખોએ દેખતો નથી.
આ ઝાડ ઉપર વાંદરો છે.
આ નદીઓમાં બહુ પાણી છે.
આ પર્વતો ઉપરથી બહુ પત્થરો પડેલા છે.
મેં આ લાકડીયોવડે ચોરને માર્યો.
મેં આ સ્ત્રીઓને શિવના દેહેરામાં જોઈ.
આ નદિયોનાં ઉત્પત્તિસ્થાન હિમાલયમાં છે.
આ છોકરાઓને અને પેલી છોકરીયોને કેટલાક લાડુ આપો.
અમે પેલા પર્વતના શિખરપરથી ઉતરતો વાઘ જોયો.
મેં મારૂં સોનું આ (બે) ચોરો પાસેથી બચાવ્યું.
રણસંગ્રામમાંથી દોડતા તે સીપાઇને મેં જોયો હતો.
મુસાફર પેલા માર્ગથી ગયો.
માટીથી આ (બે) ખાડા પૂરો.
કંજુસ માણસની પાસેથી હું ભિક્ષાની આશા રાખતો નથી.
આ નદીથી રાજાનો મેહેલ (બે) કોશ છે.
તે સ્વાદિષ્ટ કેરી મને આપ.
આ હરણવડે શો અપરાધ કરાયો ?
આ (બે) નદીઓનો સંગમ પવિત્ર છે.
આ વસ્ત્રવડે ઢંકાએલો હું અદૃશ્ય થાઉં છું.
આ (બે) કન્યાઓ પણ લગ્નમાં આપવા યોગ્ય છે.

સવાલ.

૧. ક્યાં સર્વનામનાં રૂપ કેવળ વિલક્ષણ થાય છે?

૨. **अदस्** અને **इदम्** ત્રિ., તથા **अस्मद्** અને **युष्मद्**નાં રૂપ આપો.

૩. **अदस्**નાં રૂપ બનાવવાની ટુંકી રીત લખો.

૪. દંત્ય વ્યંજન પછી **ऌ** આવે તો સંધિ શી થાય?

પાઠ ૩૨.

विद्वत्वं च नृपत्वं च नैव तुल्यं कदाचन
स्वदेशे पूज्यते राजा विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ॥
वरमेको गुणी पुत्रो न च मूर्खशतान्यपि ।
एकश्चन्द्रस्तमो हन्ति न च तारागणोऽपि च ॥
*एकेनापि सुवृक्षेण पुष्पितेन सुगन्धिना ।
वासितं तद्वनं सर्वं सुपुत्रेण कुलं यथा ॥
उत्सवे व्यसने चैव दुर्भिक्षे शत्रुविग्रहे ।
राजद्वारे श्मशाने च यस्तिष्ठति स बान्धवः ॥
दुर्जनः प्रियवादी च नैतद्विश्वासकारणम् ।
मधु तिष्ठति जिह्वाग्रे हृदये तु हलाहलम् ॥
दुर्जनः परिहर्तव्यो विद्ययालंकृतोऽपि सन् ।
मणिना भूषितः सर्पः किमसौ न भयंकरः ॥
कुलीनैः सह संपर्कं पण्डितैः सह मित्रताम् ।
ज्ञातिभिश्च समं मेलं कुर्वाणो न विनश्यति ॥
यो ध्रुवाणि परित्यज्य अध्रुवं परिषेवते ।
ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति अध्रुवं नष्टमेव च ॥
पादपानां भयं वातः पद्मानां शिशिरो भयम् ।
पर्वतानां भयं वज्रः साधूनां दुर्जनो भयम् ॥
तस्मात्स्वविषये रक्षा कर्तव्या भूतिमिच्छता ।
यज्ञैर्नावाप्यते स्वर्गो रक्षणात्प्राप्यते यथा ॥
यथा फलानां पक्वानां नान्यत्र पतनाद्भयम् ।
एवं नरस्य जातस्य नान्यत्र मरणाद्भयम् ॥

न भितो मरणादस्मि केवलं दूषितं यशः ।
विशुद्धस्य हि मे मृत्युः पुत्रजन्मसमः किल ॥

---

* एक સર્વનામ છે, તેનાં સર્વ જેવાં રૂપ થાય છે.

अपापानां कुले जाते मयि पापं न विद्यते ।
यदि संभाव्यते पापमपापेन च किं मया ॥

अर्थमनर्थं भावय नित्यं नास्ति ततः सुखलेशः सत्यम् ।
पुत्रादपि धनभाजां भीतिः सर्वत्रैषा विहिता रीतिः ॥
का तव कान्ता कस्ते पुत्रः संसारोऽयमतीव विचित्रः ।
कस्य त्वं वा कुत आयातस्तत्त्वं चिन्तय तदिदं भ्रातः ॥
शत्रौ मित्रे पुत्रे बन्धौ मा कुरु यत्नं विग्रहसंधौ ।
भव समचित्तः सर्वत्र त्वं वाञ्छस्यचिराद्यदि सततम् ॥

महता पुण्यपण्येन क्रीतेयं कायनौ*स्त्वया ।
पारं दुःखोदधेर्गन्तुं तर यावन्न भिद्यते ॥

धैर्यं यस्य पिता क्षमा च जननी शान्तिश्चिरं गेहिनी ।
सत्यं सूनुरयं दया च भगिनी भ्राता मनःसंयमः ।
शय्या भूमितलं दिशोऽपि वसनं ज्ञानामृतं भोजन-
मेते यस्य कुटुम्बिनो वद सखे+कस्माद्भयं योगिनः ॥

विपदि धैर्यमथाभ्युदये क्षमा
सदसि वाक्पटुता युधि विक्रमः ।
यशसि चाभिरुचिर्व्यसनं श्रुतौ
प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम् ॥

आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महारिपुः ।
नास्त्युद्यमसमो बन्धुः कृत्वा यं नावसीदति ॥

---

* नौ શબ્દનાં રૂપ, સંધિના નિયમો પ્રમાણે, પાઠ ૨૫ ને અંતે આપેલા સામાન્ય પ્રત્યયો લગાડવાથી થાય છે.

+ આ શબ્દનાં રૂપો અનિયમિત રીતે થાય છે.

अस्ति ब्रह्मारण्ये कर्पूरतिलको नाम हस्ती । तमवलोक्य सर्वे शृगालाश्चिन्तयन्ति स्म । यद्ययं केनाप्युपायेन म्रियते तदास्माकमेतद्देहेन मासचतुष्टयस्य भोजनं भविष्यति । तत्रैकेन वृद्धशृगालेन प्रतिज्ञातम् । मया बुद्धिप्रभावादस्य मरणं साधयितव्यम् । अनन्तरं स वञ्चकः कर्पूरतिलकसमीपं गत्वा साष्टाङ्गपातं प्रणम्यावदत् । देव दृष्टिप्रसादं कुरु । हस्ती ब्रूते । कस्त्वम् । कुतः समायातः । सोऽवदत् । जम्बूकोऽहं सर्वैर्वनवासिभिः पशुभिर्मिलित्वा भवत्सकाशं प्रस्थापितो यद्विना राज्ञाऽवस्थातुं न युक्तं, तदत्राटवीराज्येऽभिषेक्तुं भवान्सर्वस्वामिगुणोपेतो निरूपितस्तद्यथा लग्नवेला न विचलति तथा कृत्वा सत्वरमागम्यतां देवेन । इत्युक्त्वोत्थाय चलितः । ततोऽसौ राज्यलोभाकृष्टः कर्पूरतिलकः शृगालवर्त्मना धावन् महापङ्के निमग्नः । ततस्तेन हस्तिनोक्तं सखे शृगाल किमधुना विधेयम् । पङ्के निपतितोऽहं म्रिये परावृत्य पश्य । शृगालेन विहस्योक्तम् । देव मम पुच्छकावलम्बनं कृत्वोत्तिष्ठ । यन्मद्वचसि त्वया प्रत्ययः कृतस्तदनुभूयतामशरणं दुःखम् ।

સંસ્કૃત ગુજરાતી શબ્દકોશ.

अ.

अकाल (अ+काल) પુ. અયોગ્ય વખત.

अक्षमा સ્ત્રી. અદેખાઈ; હરીફાઇ.

अक्षर વિશે. પુ. ન. બદલાય નહિ એવું; અવિકારી; સ્થિર; નિત્ય.

अखिल વિશે. પુ. ન. બધું, સઘળું.

अगद પુ. ઓસડ.

अग्नि પુ. અગ્નિ, દેવતા.

अग्र ન. અગ્ર, ટોચ.

अङ्ग्ल પુ. ઈંગ્રેજ.

अङ्ग्लभूमि સ્ત્રી. ઈંગ્લાંડ.

अचिरात् (અવ્યય) જલદી.

अज પુ. બકરો.

अज्ञान ન. અજ્ઞાન.

अट् ગ. ૧, પરસ્મૈ. આંટો મારવો, ભટકવું, ભમવું.

अटवी સ્ત્રી. જંગલ, વન.

अतः (અવ્યય) આથી, તેથી.

अतिथि પુ. પરોણો.

अतीव (અવ્યય) અત્યંત.

अत्यय પુ. નાશ; જવું તે.

अत्र (અવ્યય) અહિં.

अथवा (અવ્યય) અથવા, કે, કિંવા.

अद् ગ. ૨, પરસ્મૈ. ખાવું.

अद्य (અવ્યય) આજ.

अधमर्ण પુ. કરજદાર; દેવાદાર.

अधर्म પુ. પાપ.

अधिपति પુ. અધિપતિ,ઉપરી.

अधुना (અવ્યય) હવણાં.

अध्ययन ન.અધ્યયન,અભ્યાસ.

अध्यूषिवस् વિશે. વસેલું, રહેલું.

अध्रुव વિશે. અનિશ્ચિત.

अध्वखेद પુ. (**अध्वन्** પુ. રસ્તો, અને **खेद** પુ. થાક) મુસાફરીનો થાક.

अनन्तरम् (અવ્યય) પછી.

अनर्थ પુ. અનર્થ, અનિષ્ટ.

अनल પુ. અગ્નિ.

अनिष्ट ન. સંકટ, અનિષ્ટ, દુઃખ.

अनुजीविन વિશે. ચાકરી કરનાર, ચાકર, સેવક, આશ્રિત.

अनुज्ञा સ્ત્રી. પરવાનગી, રજા.

अनुरञ्जन ન. મનોરંજન, પ્રસન્નતા.

अनुराग પુ. પ્રીતિ.

अनुष्ठान ન. કરવું તે; કૃત્ય; કામ.

अनृत ન. અસત્ય, જૂઠું. (વિશે.) અસત્ય, જૂઠું.
अनेकशस् (અવ્યય) વારંવાર.
अन्तःकरण ન. અંતઃકરણ.
अन्तःपुर ન. જનાનખાનું.
अन्तरात्मन् પુ. અંદરનો જીવ, આત્મા.
अन्न ન. અન્ન.
अन्यत्र (અવ્યય) અન્ય—બીજે ઠેકાણે.
अपण्डित પુ. પણ્ડિત નહીતે, મૂર્ખ.
अपराध પુ. અપરાધ, વાંક, ગુન્હો.
अपराधलव પુ. થોડો અપરાધ.
अपराधिन् વિશે. અપરાધી. ગુન્હેગાર.
अपाय પુ. અપાય, નુકશાન, હરકત.
अपि (અવ્યય) વળી, પણ.
अप्रिय વિશે. પુ. ન. અપ્રિય.
अभिधान ન. નામ.
अभिभूत [**अभि** (ઉપ.)+ **भूत** ભૂ. કૃ.] હરાયલું, જિતાયલું.
अभिरुचि સ્ત્રી. રુચિ, ઇચ્છા.
अभिलाष પુ. ચાહના. ઇચ્છા.
अभिषेक પુ. અભિષેક.
अभिषेक्तुम् [**अभि** (ઉપ)+ **सिच्**નો હે. કૃ.] અભિષેક કરવાને, રાજા બનાવવાને.
अभूमि સ્ત્રી. અવિષય, અગોચર.
अभ्युदय પુ. ઉદય, ચઢતી.
अमरावती સ્ત્રી. ઇંદ્રની રાજધાની.
अमात्य પુ. પ્રધાન.
अम्बर ન. આકાશ.
अयोध्या સ્ત્રી. અયોધ્યા.
अरण्य ન. અરણ્ય, જંગલ.
अरि પુ. શત્રુ.
अरुन्धती સ્ત્રી. વસિષ્ઠ ઋષિની સ્ત્રી.
अर्घ्य ન. અર્ઘ્ય, પૂજાનો સામાન.
अर्चन ન. પૂજા, અર્ચા.
अर्जुन પુ. અર્જુન.
अर्थ् ગ. ૧૦, આત્મને.—(**प्र** અથવા **अभि** ઉપસર્ગ સાથે) પ્રાર્થના કરવી, વિનવવું.
अर्थ પુ. પૈસો, ધન, વસ્તુ, બનાવ.
अर्ह् ગ. ૧, પરસ્મૈ. લાયક થવું.
अलंकार પુ. અલંકાર, ઘરેણું.
अलङ्घनीय વિશે. ન ઓળંઘાય એવું.
अलम् (અવ્યય) પૂરતું, બસ. (તૃતીયા વિભક્તિ સાથે વપરાય છે.)
अलि પુ. ભમરો.
अल्प વિશે. પુ. ન. અલ્પ, નહાનું.
अव् ગ. ૧, પરસ્મૈ. રક્ષવું.
अवकाश પુ. અવકાશ, જગ્યા.
अवचय પુ. જથો, એકઠું કરવું તે.
अवतरत् [**अव** (ઉપ.)+**तॄ**

ગ. ૧, પરસ્મૈ. નો વ. કૃ.] ઉતરતું.

अवदात વિશે. પુ. ન. સ્વચ્છ, ઉચ્ચ.

अवधीरणा સ્ત્રી. અવજ્ઞા.

अवन्ती સ્ત્રી. ઉજ્જયિની.

अवलोक्य [**अव** (ઉપ.)+**लोक्** નો સંબંધક ભૂ કૃ.] અવલોકન કરીને, જોઇને.

अवस्तु ન. વસ્તુ નહી તે, મિથ્યા પદાર્થ.

अवस्त्वारोप પુ. મિથ્યા પદાર્થની કલ્પના.

अविचलित (**अ**+**विचलित**, **वि**+**चल्** નો ભૂત કૃદંત.) સ્થિર; હાલેચાલે નહીં એવું.

अविश्वास्य વિશે. પુ. ન. વિશ્વાસ મૂકવાને નાલાયક, અણભરૂંસાદાર.

अशरण વિશે. પુ. ન. જેનું શરણુ (રક્ષણુ) કરનાર નથી તે; અનાથ.

अश्मन् પુ. પત્થર.

अश्रु ન. અશ્રુ, આંસુ.

अश्व પુ. અશ્વ, ઘોડો.

अश्वपति પુ. વિશેષ નામ.

अस् ગ. ૨, પરસ્મૈ. હોવું.

अस् ગ. ૪, પરસ્મૈ. ફેંકવું. **प्र** ઉપ. + **अस्**=**प्रास्** ફેંકવું. **निर्** ઉપ.+**अस्**=**निरस्** વિખેરવું.

असंख्येय વિશે. પુ. ન. અસંખ્ય; અગણિત.

असत्य ન. અસત્ય, જૂઠું.

असारता સ્ત્રી. નિરૂપયોગ.

असि પુ. તરવાર.

असुर પુ. (બહુ૦) અસુર, દૈત્ય.

अस्त्र ન. અસ્ત્ર, ચમત્કારી હથિયાર.

अहित ન. હિત નહી તે, નુકશાન, ઇજા.

आ.

आकाश પુ. ન. આકાશ.

आङ्गलभौम પુ. ઇંગ્રેજ.

आचार પુ. આચાર, ચાલ, યોગ્ય વર્તણુંક.

आचार्य પુ. આચાર્ય, ગુરૂ.

आज्ञा સ્ત્રી. આજ્ઞા, હુકમ.

आताप પુ. તડકો.

आत्मज પુ. દીકરો.

आत्मजा સ્ત્રી. દીકરી.

आत्मन् પુ. આત્મા, પોતે.

आत्मीय વિશે. પુ. ન. પોતાનું.

आदर પુ. આદરસત્કાર.

आदेश પુ. હુકમ.

आध्यात्मिक વિશે. પુ. ન. આધ્યાત્મિક.

आध्यान ન. ધ્યાન.

आप् મેળવવું; **प्र** કે **अव** ઉપસર્ગ સાથે, મેળવવું, પામવું; —**वि** ઉપસર્ગ સાથે, વ્યાપવું.

आपद् સ્ત્રી. આપત્તિ, આફત.
आम्र ન. કેરી.
आयास પુ. પ્રયત્ન, શ્રમ.
आयुष्मत् વિશે. પુ. ન. લાંબા આવરદાવાળું.
आरम्भ પુ. આરંભ, શરૂઆત.
आराधन ન. આરાધના, મહેરબાની મેળવવી તે.
आरोप પુ. આરોપ.
आरोपण ન. રોપવું તે, વાવવું તે.
आर्य પુ આર્ય, આબરૂદાર માણસ.
आर्या સ્ત્રી. શાણી સ્ત્રી.
आवरण ન. આચ્છાદન, અંતરાય, ઢાંકવું તે.
आशा સ્ત્રી. આશા.
आशीर्वाद પુ. આશીર્વાદ.
आश्रम પુ. આશ્રમ, મઠ.
आसन ન. આસન.
आह्लादक વિશે. ખુશકારક.

इ.

इच्छा સ્ત્રી. ઇચ્છા.
इति (અવ્યય) ઇતિ, એમ.
इत्थम् (અવ્યય) એવી રીતે.
इन्दु પુ. ચંદ્ર.
इन्द्र પુ. ઇંદ્ર.
इन्द्राणी સ્ત્રી. ઇંદ્રની સ્ત્રી.
इन्धन ન. બળતણ.
इव (અવ્યય) પેઠે, જાણે.
इष् [**इच्छ्**] ગ. ૬, પરસ્મૈ. ઇચ્છવું.
इष् ગ. ૪. પરસ્મૈ.—**अनु** (ઉપ.) સાથે, શોધવું.
इषु પુ. તીર.
इष्ट (**इष्** નો ભૂ. કૃ.) ઇષ્ટ, ઇચ્છેલું.
इह (અવ્યય.) અહિંઆ.

ई.

ईक्ष् ગ. ૧, આત્મને, જોવું;—**अप** ઉપસર્ગ સાથે, આશા રાખવી;-**प्र** ઉપસર્ગ સાથે, પેખવું, તપાસવું,—**परि** ઉપ. સાથે, પરીક્ષા લેવી;—**उप** ઉપસર્ગ સાથે, ઉવેખવું, બેદરકાર રહેવું.
ईश्वर પુ. ઇશ્વર, પરમેશ્વર.

उ.

उक्त (**वच्** નો ભૂ. કૃ.) કહેલું, બોલેલું.
उचित વિશે. પુ. ન. ઉચિત, યોગ્ય.
उच्चैस् (અવ્યય) ઉંચેથી.
उज्जयिनी સ્ત્રી. એક નગરીનું નામ.
उज्वलम् (અવ્યય) ચળકાટથી, પ્રકાશિત રીતે.
उञ्छ् ગ. ૬. પરસ્મૈ. વીણવું.
उटज પુ. ઝુંપડું.
उत (અવ્યય) કે, અથવા.
उत्कण्ठा સ્ત્રી. ઉત્કંઠા, ઇચ્છા.

उत्खात [**उद्** (ઉપ.) +**खन्** નો ભૂ. કૃ.] ખોદેલું.
उत्थाय [**उद्** (ઉપ)+**स्था** નો સંબંધક ભૂ. કૃ.] ઉઠીને.
उत्सङ्गवर्तिन् વિશે. પુ. ન. (**उत्सङ्ग** પુ. ખોળો.) ખોળામાં બેઠેલું.
उत्सव પુ. ઓચ્છવ.
उत्साह પુ. ઉત્સાહ.
उदक ન. ઉદક, પાણી.
उदधि પુ. સમુદ્ર, દરિયો.
उद्गम પુ. ઉદ્ભવવું તે, દેખાવ.
उद्धत (**उद्** ઉપ. +**हन्** નો કર્મણિ ભૂત કૃદંત.) ઉદ્ધત, ગર્વિષ્ટ, તોછડો.
उद्भव પુ. ઉદ્ભવ, જન્મ
उद्यत (**उद्**+**यम्** નો કર્મણિ ભૂ. કૃ.) તૈયાર, તત્પર.
उद्यम પુ. ઉદ્યમ
उद्यमसम વિશે. પુ. ન. (**सम** વિશે. જેવું) ઉદ્યમ જેવું.
उद्यान ન. વાડી.
उद्योग પુ. ઉદ્યોગ.
उपकार પુ. ઉપકાર.
उपदेश પુ. ઉપદેશ.
उपवन ન. બાગ, વાડી.
उपहार પુ. ભેટ.
उपानह् સ્ત્રી. જોડા, ખાસડું.
उपाय પુ. ઉપાય.
उपालम्भ પુ. ઠપકો.
उर्वशी સ્ત્રી. વિશેષ નામ.

ऋ.

ऋजुता સ્ત્રી. પ્રમાણિકપણું.
ऋतुपर्ण પુ. વિશેષ નામ. એક રાજા.
ऋत्विज् પુ. યજ્ઞ કરનારો.
ऋध् ગ. ૪, પરસ્મૈ.-**सम्** (ઉપ) સાથે, આબાદ થવું.
ऋषि પુ. ઋષિ.
ऋष्यशृङ्ग પુ. રામનો બનેવી.

ए.

एक સર્વ. એક.
एतादृश વિશે. પુ. ન. આ જાતનું, આનું.
एलापुर ન. શેહેરનું નામ. વેરૂળ.
एव (અવ્યય) નક્કી, જ.
एवम् (અવ્યય) એ પ્રમાણે.

ओ.

ओदन પુ. ભાત.

औ.

औषध ન. ઓષધ, ઓસડ.

क.

कञ्चुकिन् પુ. કંચુકી. અંતઃપુરનો વડો અધિકારી.
कट પુ. સાદડી.
कण्टक પુ. કાંટો.
कण्ठ પુ. કંઠ.
कत्थ् ગ. ૧, આત્મને. વખા-

ણવું, ખુશામત કરવી.
कथ् ગ. ૧૦, કથન કરવું,કહેવું.
कथम्(અવ્યય) કેમ, શો રીતે.
कथा સ્રી. કથા, વાત.
कदर्य પુ. કંજુસ માણસ.
कदा (અવ્યય) ક્યારે?
कनीयस् વિશે.વધારે ન્હાનું,ન્હાનું
कन्या સ્રી. કન્યા, કુમારિકા.
कपट ન. કપટ.
कपि પુ. વાંદરો.
कपिल પુ. એક ઋષિનું નામ.
कपोल પુ. ગાલ.
कबरी સ્રી. અંબોડો, વેણી.
कम्प् ગ. ૧., આત્મને. કંપવું, હાલવું.
कमल ન. કમળ.
कर પુ. હાથ.
करभक પુ હાથીનું બચ્ચું.
कर्ण પુ. કાન, કર્ણ રાજા.
कर्तव्य ન. કર્તવ્ય.
कर्तृ વિશે. પુ. ન. કર્તા, કરનાર.
कर्पूरतिलक પુ. વિશેષનામ.
कर्पूरतिलकसमीपम् કર્પુરતિ-લકની પાસે.
कर्मन् ન. કર્મ, કામ.
कलङ्क પુ. કલંક, ડાઘ.
कलह પુ.કલહ, કજીયો, કંકાસ.
कला સ્રી. કળા.
कलि પુ. કળિ, ટંટો.
कल्याण ન. કલ્યાણ.
कवि પુ. કવિ.
कवीश પુ (कवि અને ईश પુ. રાજા) કવિરાજ.
काञ्चन ન. સોનું.
कान्ता સ્રી. વહાલી, વહુ.
कान्ति સ્રી. કાંતિ, શોભા.
काम પુ. ઇચ્છા.
कारण ન. કારણ.
कारागृह ન.કારાગૃહ,કેદખાનું,જેલ.
कारुणिक વિશે. પુ. ન. કરૂણા-યુક્ત, દયાળું.
कारुण्य ન. કરૂણા, દયા.
कार्तिक પુ. કાર્તિક મહીનો.
कार्य ન. કાર્ય, કામ.
काल પુ. કાળ, વખત.
काश् ગ. ૧, આત્મને.—प्र (ઉપ.) સાથે, પ્રકાશવું, ચળકવું
काष्ठ ન. કાષ્ઠ, લાકડું.
कासार પુ. તળાવ,
किङ्कर પુ. ચાકર.
किन्तु (અવ્યય) પરંતુ, પણ.
किरि પુ. ભુંડ
किल (અવ્યય) ખરેખર.
कीचक પુ.વિરાટ રાજાનો સેનાપતિ.
कीर्ति સ્રી. કીર્તિ.

कुटुम्बिन् पु. कुटुंबनुं माणुस.
कुण्ठित (**कुण्ठ्** नो भू. कृ.) अटकावायलुं, खळायलुं.
कुतः (अव्यय) क्यांथी.
कुत्र (अव्यय) क्यां.
कुप् ग. ४, परस्मै. कोप करवो, गुस्से थवुं.
कुमारी स्त्री. कुंवारी, कुमारीका.
कुम्भकार पु. कुंभार.
कुरु पु.(बहु.)एक देशनुं नाम.
कुर्वन् (**कृ** नो परस्मै. व. कृ.) करतुं.
कुर्वाण (**कृ** नो आत्मने. व. कृ.) करतुं.
कुलीन विशे. कुळवान.
कुश पुं. रामना पुत्रनुं नाम.
कुशलिन् विशे. कुशळ, सुखी.
कुस् ग. ४, परस्मै. भेटवुं.
कुसुम न. फुल.
कूप पु. कुवो.
कूर्म पु. काचबो.
कृ करवुं,–**अधि** उपसर्ग साथे, अधिकार आपवो; ठराववुं; **अलम्+कृ** अलंकृत करवुं, शणगारवुं.
आविस् + कृ (आविष्कृ) देखाडवुं, बताववुं.
कृत (**कृ** नो भू. कृ.) करायलुं.
कृतज्ञता स्त्री. कृतज्ञता.
कृति स्त्री. कृत्य, काम.
कृते (अव्यय) माटे, सारु, वास्ते
कृपा स्त्री. कृपा, महेरबानी.
कृष् ग. १, परस्मै. अथवा ग. ६, उभय. आकर्षण करवुं; खेडवुं,
कृषीवल पु. खेडुत.
कृष्ण पु. कृष्ण.
क्लृप् ग. १. आत्मने. समर्थ थवुं.
केवल विशे. पु. न. केवळ.
केवलम् (अव्यय) केवळ, मात्र.
कैकेयी स्त्री. दशरथ राजानी एक स्त्रीनुं नाम.
कोश पु. भंडार.
कौमुदी स्त्री. चंदनी.
कौशल न. कुशळता, होशियारी, प्रवीणता.
कौशाम्बी स्त्री. एक शहेर.
कौशिक पु. कुश गोत्रनो पुरुष.
क्रमेण (**क्रम** शब्दनी तृतीयानुं एकवचन) धीमे धीमे, आस्ते.
क्रीड् ग. १, परस्मै. क्रीडा करवी, खेलवुं, रमवुं..
क्रीडा स्त्री. क्रीडा, रमत.
क्रीत (**क्री** नो भू. कृ.) विक्रयवकराथी लीधेलुं, खरीदायलुं.
क्रुध् ग. ४. परस्मै. क्रोध करवो, गुस्से थवुं.
क्रोध पु. क्रोध.

क्रोश પુ. કોસ, ગાઉ.
क्लेश પુ. ક્લેશ, દુઃખ.
क्व (અવ્યય) ક્યાં ?
क्षम् ગ. ૧, આત્મને. ક્ષમા કરવી; માફ કરવું. ખમવું.
क्षम् (**क्षाम्**) ગ. ૪. પરસ્મૈ. ક્ષમા કરવી; માફ કરવું.
क्षमा સ્રી. ક્ષમા, માફી.
क्षयिन् વિશે. પુ. ન. ક્ષય થતું, ઓછું થતું.
क्षल् (**क्षाल्**) ગ. ૧૦, ધોવું.
क्षल् ગ.૧૦,–(**प्र** ઉપ. સાથે) પખાળવું, ધોવું.
क्षि (**क्षय्**) ગ. ૧, પરસ્મૈ ક્ષય થવો, ઘસાઇ જવું.
क्षिप् ગ. ૬. ઉભય. ફેંકવું.
क्षुद्र વિશે. ક્ષુદ્ર, તુચ્છ, હલકું.
क्षुभ् ગ. ૪, પરસ્મૈ. ખળભળવું, ગભરાવું.
क्षुधित વિશે. પુ. ન. ક્ષુધિત; ભૂખ્યો.
क्षेत्र ન. ક્ષેત્ર, ખેતર.
क्षेत्रगामिन् વિશે. પુ. ન. તીર્થ ભણી જતું.

ख.

खञ्ज પુ. લંગડો માણુસ.
खड्ग પુ. ખડગ, તરવાર.
खन् ગ. ૧, ઉભય. ખણુવું, ખોદવું–**उद्** સાથે, ખોદવું.
खनित्र ન. કોદાળો.
खल પુ. લુચ્ચો.

ग.

गङ्गा સ્રી. ગંગા નદી.
गच्छत् (**गम्** ગ. ૧, પરસ્મૈ. નો વ. કૃ.) જતું.
गज પુ. હાથી.
गण् ગ. ૧૦. ગણુવું, ધારવું, ગણુકારવું.
गत (**गम्** નો ભૂ. કૃ.) ગયેલું.
गति સ્રી. ગતિ.
गन्तृ વિશે. પુ. ન. ગમન કરનાર, જનાર.
गन्धर्व પુ. ગંધર્વ, સ્વર્ગમાં રહેનારા દેવોની એક જાત.
गम् [**गच्छ्**] ગ.૧,પરસ્મૈ. ગમન કરવું, જવું;—**अधि** સાથે, મેળવવું;–**अनु** સાથે, અનુસરવું; પાછળ જવું;–**अव** સાથે, જાણુવું;–**निर्** સાથે, નિકળવું;–**शरणम्** કે **वशम्** સાથે, શરણે જવું; તાબે થવું;–**सम्** સાથે (આત્મને.) એકઠા મળવું;—**प्रति + आ** (ઉપ) સાથે, પાછા આવવું.
गमन ન. ગમન, જવું તે.

गर्ता સ્ત્રી. ખાડો.
गर्ह्य વિશે. પુ. ન. નિંદવા લાયક.
गल् ગ. ૧, પરસ્મૈ. ગળવું, ટપકવું.
गल्भ् ગ. ૧, આત્મને.—प्र સાથે, બડાઇ મારવી.
गात्र ન. અવયવ;
गान ન. ગાયન.
गाह् ગ. ૧, આત્મને.—अव સાથે, ન્હાવું. (વૈયો.
गायक પુ. ગાયન કરનાર, ગ-
गिरि પુ. ગિરિ, પર્વત.
गीत ન. ગીત.
गुण પુ. ગુણ.
गुणज्ञ વિશે. પુ. ન. (गुण ગુણ, અને ज्ञा જાણવું.) ગુણ જાણનાર.
गुणवत् વિશે. ગુણવાન.
गुणिन् વિશે. ગુણી, ગુણવાન.
गुरु વિ. ગુરૂ, લાંબું.
गुरु પુ. ગુરૂ, આચાર્ય, પૂજ્ય માણસ.
गृध्रराज પુ. ગીધ પક્ષિયોનો રાજા જટાયુ, જે દશરથનો મિત્ર થાય.
गृह ન. ઘર.
गेहिनी સ્ત્રી. વહુ.
गै ગ. ૧, પરસ્મૈ. ગાવું.
गोत्र ન. ગોત્ર.
गोदावरी સ્ત્રી. ગોદાવરી નદી.
गोप પુ. ગોપ, ગોવાળ.
गोष्ठ પુ. ન. ગાયની કોઢ.
ग्रथन ન. ગુંથવું તે.
ग्रन्थ પુ. ગ્રંથ, પુસ્તક.
ग्रहण ન. ગ્રહણ કરવું તે, પકડવું તે.
ग्राम પુ. ગામ.
ग्रीष्म પુ. ગ્રીષ્મઋતુ, ઉન્હાળો.

घ.

घट પુ. ઘડો.
घुष् ગ. ૧૦, જાહેર કરવું.
घृत ન. ઘી.

च.

च (અવ્યય) અને.
चकोर પુ. ચકોર પક્ષી.
चक्र ન. ચક્ર, પૈડું.
चक्षुस् ન. ચક્ષુ, આંખ.
चञ्चल વિશે. પુ. ન. ચંચળ, ચપળ.
चण्ड વિશે. પુ. ન. પ્રચંડ,ઉગ્ર.
चन्द्र પુ. ચંદ્ર.
चन्द्रापीड પુ. એક રાજપુત્રનું નામ.
चर् ગ. ૧, પરસ્મૈ. ચાલવું; —आ સાથે, આચરણ કરવું.
चरित ન. ચરિત્ર.
चर्म ન. ચામડું.

चल् ગ. ૧, પરસ્મૈ. ચાલવું, ચળવું.
चातुर्य ન. ચતુરાઇ.
चाप પુ. કામઠું.
चारु વિશે. પુ. ન. સુંદર.
चित्त ન. ચિત્ત
चित्रकूट પુ. એક પહાડનું નામ.
चिन्त् ગ. ૧૦, ચિંતન કરવું, વિચારવું.
चिन्ता સ્ત્રી. ચિંતા, ફિકર.
चिन्तित (**चिन्त्** નો ભૂ. કૃ.) ચિંતન કરેલું, વિચારાયલું.
चिर વિશે. પુ. ન. ચિરકાળ-લાંબા વખતનું.
चिरम् (અવ્યય) ચિરકાળ, લાંબા વખત સુધી.
चिह्न ન. ચિન્હ.
चुर् (**चोर्**) ગ. ૧૦ ચોરવું.
चोदयत् (**चुद्** ગ. ૧૦. નો વર્તમાન કૃદંત) પ્રેરતું, હાંકતું.
चोर પુ. ચોર.
चौर्य ન. ચોરી.

छ.

छन्दस् ન. છંદ, વેદ.
छन्न (**छद्**નો કર્મણિ ભૂત કૃદંત) ઢાંકેલું, સંતાડેલું.
छात्र પુ. વિદ્યાર્થી, શિષ્ય.
छाया સ્ત્રી. છાયા.
छिद् (કર્મણિપ્રયોગમાં) કપાવું.

ज.

जगत् ન. જગત.
जगत्कर्तृ પુ. જગતનો રચનાર, પરમેશ્વર.
जन् (**जा**) ગ. ૪. આત્મને. જન્મવું, ઉત્પન્ન થવું.
जन પુ. (એક)જણ,માણસ,લોક.
जनक પુ. બાપ; સીતાનો બાપ.
जननी સ્ત્રી૦ મા.
जम्बूक પુ. શિયાળ.
जयत् (**जि** ગ. ૧, પરસ્મૈ. નો વ. કૃ.) જીતતું, વિજયી.
जयन्त પુ. ઇંદ્રનો પુત્ર.
जरठ પુ. ઘરડો પુરૂષ.
जरा સ્ત્રી. ઘડપણ.
जल ન. જળ, પાણી.
जल्प् ગ. ૧, પરસ્મૈ. બડબડવું.
जव પુ. ઉતાવળ, ત્વરા.
जाड्य ન. આળસ, સુસ્તી.
जात (**जन्**નો ભૂ. કૃ.) જન્મેલું.
जाति સ્ત્રી. જાતિ.
जामातृ પુ. જમાઇ.
जायापती પુ. (દ્વિ) વરવહુ.
जाल ન. જાળ, પાશ.
जाल्म પુ. લુચ્ચો, ઠગ.
जि ગ. ૧, પરસ્મૈ. જય પામવો,જિતવું;-**वि** સાથે, (આત્મને.)વિજય કરવો, જિતવું.

जिव्हा સ્ત્રી० જીભ.
जिव्हाग्र ન. (**जिव्हा** સ્ત્રી. જીભ, અને **अग्र** ન. ટોચ) જીભનું ટેરવું.
जीर्ण (**जॄ** નો ભૂ. કૃ.) જીર્ણ.
जीव् ગ. ૧. પરસ્મૈ. જીવવું.
जीव પુ. જીવ.
जीविका સ્ત્રી. ઉપજીવિકા.
जीवित ન. જીવિત. જીંદગી.
जेतृ વિસે. પુ. ન. જિતનાર.
ज्ञा ગ. ૨, જ્ઞાન થવું, જાણવું.
ज्ञाति પુ. સગો.
ज्ञान ન. જ્ઞાન.
ज्ञानामृत ન. (**ज्ञान** ન. જ્ઞાન, અને **अमृत** ન. અમૃત.) જ્ઞાનરૂપી અમૃત.
ज्यायस વિશે. વધારે મોટું.
ज्योत्स्ना સ્ત્રી. ચંદની.

ड.

डिम्भ પુ. બાળક.
डी ગ. ૧. આત્મને. ઉડવું.

त.

तड् (**ताड्**) ગ. ૧૦. તાડન કરવું, મારવું.
तडाग પુ. તળાવ.
तण्डुल પુ. ચોખા.
ततः (અવ્યય) તેથી, પછી.
तत्त्व ન. તત્ત્વ.
तत्र (અવ્યય) ત્યાં.
तथा (અવ્યય) તે પ્રમાણે.
तदा (અવ્યય) ત્યારે.
तनय પુ. તનય, દીકરો.
तनु વિશે. પુ. ન. અ નાનું, થોડું.
तन्त्र् ગ. ૧૦, સંભાળવું, રક્ષણ કરવું.
तप् ગ. ૧, પરસ્મૈ. તપવું.
तपस् ન. તપ.
तमस ન. તમસ, અંધારૂં.
तमिस्रा સ્ત્રી. રાત.
तरु પુ. ઝાડ.
तस्थिवस् વિશે. પુ. ન. ઊભેલું.
ताडन ન. મારવું તે.
तारक ન. તારો.
तारागण પુ. (**तारा** સ્ત્રી. તારો અને **गण** પુ. જથો.) તારાનો જથો.
तालु ન. તાળવું.
तिल પુ. તલ.
तीर ન. તીર, તેડ, કાંઠો.
तु (અવ્યય) પરંતુ, પણ, તો પણ, (વાક્યની શરૂઆતમાં વપરાતો નથી); [દુઃખ દેવું.
तुद् ગ. ૬. ઉભય, કનડવું,
तुल् (**तोल्**) ગ. ૧, તોલવું.
तुल्य વિશે.પુ. ન. તુલ્ય, સરખું.

तुष् ગ. ૪, પરસ્મૈ. સંતોષ પામવો, ધરાવું.
तूल પુ. કપાસ, રૂ.
तूष्णीम् (અવ્યય) મૂગાં, શાંતતાથી.
तृण ન. તરણું, તણખલું.
तृषित વિશે. પુ. ન. તરસ્યું.
तृष्णा સ્ત્રી. તૃષ્ણા, તરસ, ઇચ્છા, લોભ.
तॄ ગ. ૪, પરસ્મૈ. તરવું, ઓળંગવું,–अव સાથે, ઉતરવું.
तेजस् ન. તેજ.
त्यज् ગ. ૧, પરસ્મૈ. તજવું.
त्याग પુ. ત્યાગ.
त्वर् ગ. ૧. આત્માને. ઉતાવળ કરવી, અધીરા થવું.
त्वष्टृ પુ. વિશ્વકર્મા, દેવોનો શિલ્પી.

द.

दक्ष વિશે. પુ. ન. ઉદ્યોગી, ખંતીલો, મહેનતુ.
दक्षिणा સ્ત્રી. દક્ષિણા.
दण्ड् ગ. ૧૦, દંડવું, સજા કરવી.
दण्ड પુ. લાકડી; શિક્ષા.
दण्डका સ્ત્રી. એ નામનું વિંધ્યાચળ ઉપરનું જંગલ.
दरिद्र વિશે. પુ. ન. દરિદ્રી, ગરીબ.
दर्शन ન. દર્શન, દેખાવ.
दर्शनीय વિશે. પુ. ન. દર્શન કરવા યોગ્ય, ખુબસુરત.
दशरथ પુ. સૂર્યવંશી રાજા, રામનો બાપ.
दह् ગ. ૧, પરસ્મૈ. દાહ થવો, દાઝવું, બાળવું.
दा (કર્મણિરૂપ दी) દાન કરવું, આપવું.
दा (यच्छ्) ગ. ૧, પરસ્મૈ. દાન કરવું, આપવું–प्रति સાથે, બદલે આપવું.
दा–प्र સાથે, આપવું, દાન કરવું.
दातृ વિશે. પુ. ન. દાતા, દાતાર, આપનાર.
दारिद्र्य ન દળદર, ગરીબપણું.
दारुण વિશે. પુ. ન. ભયંકર, ઘોર.
दासजन પુ. (दास પુ. દાસ, અને जन પુ. જણ, માણસ.) દાસ, ચાકર, માણસ.
दासी સ્ત્રી. દાસી.
दिन ન. દિવસ.
दिवा (અવ્યય) દિવસે.
दिवौकस् પુ. દેવ.
दिश् સ્ત્રી. દિશા.
दिश् ગ. ૬, ઉભય. દેખાડવું; બતાવવું;–आ સાથે, ફરમાવવું; –उप સાથે, ઉપદેશ કરવો, સમજાવવું, શિખવવું.

—निर् સાથે, બતાવવું, દેખાડવું.
दीन વિશે. પુ. ન. દીન,ગરીબ.
दीप પુ. દીવો.
दीर्घ વિશે. પુ.ન. દીર્ઘ, લાંબું.
दुःख ન. દુઃખ.
दुःखित વિશે. પુ. ન. દુઃખી.
दुःखोदधि પુ.(दुःख ન. દુઃખ, અને उदधि પુ. સમુદ્ર.) દુઃખનો દરિયો.
दुराचार પુ. દુષ્ટ આચાર, ખરાબ ચાલ.
दुराप વિશે. પુ. ન. દુર્લભ, મુશ્કેલીથી મળી શકે એવું.
दुर्ग ન. સંકટ; કિલ્લો.
दुर्गा સ્ત્રી. દુર્ગા, દેવીનું નામ.
दुर्जन પુ. દુર્જન, ખરાબ માણસ.
दुर्दशा સ્ત્રી. અવદશા, માઠી હાલત.
दुर्भिक्ष ન દુકાળ.
दुर्वासस् પુ. દુર્વાસા ઋષિ.
दुष्कृत ન. દુષ્કૃત, દુષ્ટ કામ.
दुष्कृति સ્ત્રી. ખરાબ ચાલ.
दुष्ट (दुष् ગ. ૪. પરસ્મૈ. નો ભૂ. કૃ.) દુષ્ટ.
दुहितृ સ્ત્રી. દીકરી.
दूत પુ. દૂત, જાસૂસ.
दूर વિશે. પુ. ન. દૂર.
दूरम् (અવ્યય) દૂર.
दूषित (दूष्નો ભૂ. કૃ.) દોષવાળું, અપવિત્ર કરાયલું.
दृढम्(અવ્યય)દૃઢ,મજબુત રીતે.
दृश् (पश्य्) ગ. ૧, પરસ્મૈ. દર્શન કરવું, જોવું.
दृषद् સ્ત્રી. પત્થર.
दृष्ट (दृश्નો ભૂ. કૃ.) દીઠેલું.
दृश्य વિશે. દૃશ્ય, દેખાય એવું.
दृष्टिप्रसाद પુ, (दृष्टि સ્ત્રી. નજર, प्रसाद પુ. મહેરબાની) જોવાની મહેરબાની, નિઘા.
दॄ (दार्) ગ. ૧૦, ફાટવું.
देव પુ. દેવ, ઇશ્વર.
देवता સ્ત્રી. દેવ.
देवदत्त પુ. વિશેષ નામ.
देवदारु પુ. દેવદાર.
देवायतन ન. દેવાલય, દેવળ.
देवी સ્ત્રી. દેવી.
देवृ પુ. દિયર.
देश પુ. દેશ.
देह પુ. દેહ.
दैन्य ન. દીનપણું, ગરીબપણું, હલકાપણું.
दैव ન. દૈવ, નશીબ.
द्यावापृथिवी સ્ત્રી. (દ્વિવચનમાં) આકાશ અને પૃથ્વી.
द्युत् ગ. ૧, આત્મને. પ્રકાશવું.
द्रव्य ન. દ્રવ્ય, ધન.

द्रष्टृ વિશે. પુ. ન. દર્શન કરનાર, જોનાર.
द्रु ગ. ૧, પરસ્મૈ. ગળવું, પિગળવું, દયાથી પિગળવું.
द्रुतम् (અવ્યય) જલદી, તરત.
द्रुह् ગ.૪, પરસ્મૈ. દગો દેવો.
द्वारका સ્ત્રી. એક શેહેરનું નામ.
द्विज પુ. બ્રાહ્મણ.
द्वीप પુ. દ્વીપ, બેટ, ખંડ.
द्वेष्टृ પુ. દ્વેષ કરનાર, શત્રુ. (વિશે. પુ. ન.)

ध.

धन ન. ધન.
धनपति પુ. કુબેર.
धनभाज् વિશે. પુ. ન. સ્રી. ધનાઢ્ય.
धनिक પુ. ધનિક, ધનાઢ્ય. (વિશે. પુ. ન.)
धनुस् ન. ધનુષ્ય, કામઠું.
धर्म પુ ધર્મ, ફરજ.
धा (ધી કર્મણી પ્રયોગમાં)—अभि સાથે, બોલાવવું, નામ દેવું, આપવું;- नि સાથે, મૂકવું.
धातृ પુ. પેદા કરનાર, પરમેશ્વર.
धान्य ન. ધાન્ય, અનાજ.
धार्तराष्ट्र પુ. ધૃતરાષ્ટ્રનો પુત્ર.
धाव् ગ.૧, પરસ્મૈ. ધાવું, દોડવું.
धीमत् વિશે. પુ. ન. ડાહ્યું, બુદ્ધિમાન.
धीर् ગ. ૧૦,—अव સાથે, તિરસ્કારવું.
धीर વિશે. પુ. ન. ધીર, ધૈર્યવાન્, હિંમતી.
धीर પુ. ધૈર્યવાન્ માણસ, ડાહ્યો માણસ.
धूर्जटि પુ. શિવ.
धृ ગ. ૧૦, ધારણ કરવું, દેણદાર હોવું.
धृ ગ. ૧, ઉભય,— उद् સાથે, ઉદ્ધાર કરવો, છોડવવું.
धृति સ્રી ધીરજ, હિમત.
धेनु સ્રી. ધેનુ, ગાય.
ध्यान ન. ધ્યાન.
ध्रुव વિશે પુ. ન. સ્થિર.
ध्वंस् ગ. ૧. આત્મને. નાશ પામવું.
ध्वनि પુ. અવાજ, શબ્દ.

न.

न (અવ્યય) નાહ.
न कदापि (અવ્યય) કદી એ નાહ.
नख ન. નખ.
नगर ન. નગર, શહેર.
नगरी સ્રી. શહેર.
नटी સ્ત્રી. નટી.
नद પુ. મોટી નદી.
नदी સ્ત્રી. નદી.
ननान्दृ સ્ત્રી. નણંદ.
नन्द् ગ. ૧, પરસ્મૈ.—अभि સાથે, ખુશી થવું, આનંદ પામવો, ચહાવું.
नन्दिनी સ્રી. છોકરી.

नप्तृ પુ. દીકરાનો દીકરો, પૌત્ર.
नभस् ન. આકાશ.
नम् ગ. ૧. પરસ્મૈ. નમવું.
नम्—अव સાથે, નમવું, નમીજવું.
नमस् (અવ્યય) નમસ્કાર.
नयन ન. નયન, નેણ, આંખ.
नर પુ. નર, પુરુષ.
नल પુ. નળરાજા.
नव વિશે. પુ. ન. નવું.
नश् ગ. ૪. પરસ્મૈ. નાશ પામવું.
नष्ट (नश् નો ભૂ. કૃ.) નાશ [પામેલું.
नाग પુ. હાથી.
नाट् ગ. ૧૦. ભજવવું.
नाटक ન. નાટક.
नाम (અવ્યય) નામે, એટલે કે.
नामन् ન. નામ.
नायक પુ. નાયક, આગેવાન.
नारद પુ. એક દેવઋષિ.
नारायण પુ. વિશેષ નામ.
नारी સ્ત્રી. નારી, સ્ત્રી.
नाविक પુ. નાવ ચલાવનાર, [ખલાશી.
नाश પુ. નાશ.
नित्यम् (અવ્યય) નિત્ય, નિત, હમેશ
निधि પુ. ભંડાર.
निन्द् ગ. ૧. પરસ્મૈ. નિંદવું.
निन्दा સ્ત્રી. નિંદા.
निपुण વિશે. પુ. ન. હોંશિયાર.
निमग्न [नि (ઉપ.) +मज्ज् નો ભૂ. કૃ.] બુડેલું, ગિરફતાર.
निमित्त ન. નિમિત્ત કારણ, હેતુ.
निरतिशय વિશે. પુ. ન. પૂર્ણ, અપ્રતિમ, અનુપમ, જેનાથી બીજું ચઢીઆતું ન હોય એવું.
निरस्त [निर् (ઉપ.)+ अस् ગ. ૪. પરસ્મૈ. નો ભૂ. કૃ.] વિખરાયેલું, નાશ કરાયલું.
निरूपित [नि (ઉપ.) +रूप् નો ભૂ. કૃ.] જોવાયલું, ખોળી કઢાયલું.
निर्देश પુ. સૂચના.
निर्बन्ध પુ. કાલાવાલા, આજીજી.
निर्मित [निर् (ઉપ.)+मा નો ભૂ. કૃ.] નિમાણ કરેલું સરજાયલું, ઉપજાયલું, કરાયલું.
निवृत्तिमत् વિશે. પુ. ન. નિરાંતવાળું.
निवृत्त [नि (ઉપ.)+वृत् નો ભૂ. કૃ.] પાછું આવેલું.
निवेशित [नि (ઉપ.)+विश् ના પ્રેરક પ્રયોગનું કર્મણિ ભૂત કૃદંત) મુકેલું.
निशा સ્ત્રી. રાત.
निशाचर પુ. દૈત્ય.
निशित વિશે. પુ. ન. તીક્ષ્ણ, ધારવાળું.
निश्चेष्ट વિશે. પુ. ન. સ્તબ્ધ, સ્થિર, નિશ્ચળ.
निषण्ण [नि (ઉપ.)+ सद् નો

ભૂત કૃદંત] બેઠેલો, બેસતો.
निष्क પુ. સોનામહોર.
निष्णात [नि (ઉપ.)+स्ना નો ભૂ. કૃ] પ્રવીણ.
निष्फल વિશે. પુ. ન. ફળ રહિત, વ્યર્થ.
नी ગ. ૧, ઉભય. લેઇ જવું, દોરી જવું;-आ સાથે, આણવું, લાવવું;-परि સાથે, પરણવું;-प्र સાથે, રચવું;
नी લઇ જવું — अप સાથે, ખસેડવું-वि સાથે, શિખવવું, વિનય શિખવવો.
नीचैराख्य વિશે. (नीचैस् અને आख्या સ્ત્રી. નામ.) જેનુ નામ नीचैस છે તે.
नीति સ્ત્રી. નીતિ, રાજનીતિ.
नृ પુ. નર, પુરૂષ.
नृत् ગ. ૪, પરસ્મૈ. નૃત્ય કરવું.
नृत्य ન. નૃત્ય.
नृप પુ. રાજા.
नृपति પુ. રાજા.
नृपत्व ન. રાજાપણું.
नृशंस વિશે. પુ. ન. ક્રૂર, દુષ્ટ.
नेत्र ન. નેત્ર, આંખ.
नैयायिक પુ. ન્યાયશાસ્ત્રી.
नौ સ્ત્રી. નાવ, વહાણ.
कायनौ સ્ત્રી. શરીરરૂપી વહાણ.
न्याय પુ. ન્યાયશાસ્ત્ર.
न्यायसभा સ્ત્રી. (न्याय પુ. ઇનસાફ, અને सभा સ્ત્રી. કચેરી) ઇનસાફની કચેરી.

प.

पक्षिन् પુ. પક્ષી, પંખી.
पङ्क પુ. કાદવ.
पच् ગ. ૧, ઉભય. પાક કરવો, રાંધવું.
पञ्चवटी સ્ત્રી. પંચવટી.
पञ्जर પુ. પાંજરૂં.
पठ् ગ. ૧. પરસ્મૈ, પાઠ શીખવો, ભણવું, શીખવું.
पण्डित પુ. પંડિત.
पण्य ન. મુલ્ય, નૂર. पुण्यपण्य ન. પુણ્યરૂપી કિંમત.
पत् ગ. ૧. પરસ્મૈ. પતન પામવું, પડવું.-आ સાથે, બનવું.
उद् ઉપ. સાથે, ઉડવું, ઉદવું.
पतन ન. પડવું તે.
पतित (पत् નો ભૂ. કૃ.) પડેલું
पत्ति પુ. પાળો.
पत्नी સ્ત્રી. પત્ની, વહુ.
पथ्य ન. શરીરને સુખાકારી આપે એવું ઓસડ, હિતકારક વસ્તુ.
पद् ગ. ૪. આત્મને—उत् સાથે, ઉપજવું, ઉત્પન્ન થવું,-नि સાથે, નિપજવું;

—प्रति સાથે, તરફ જવું, કરવું.
पद न. પગલું.
पद्म न. કમળ.
पयस् न. પાણી.
पर વિશે. પુ. ન. પરમ, શ્રેષ્ટ.
परकीय વિશે. પુ. ન. પારકું.
परम् (અવ્યય) તોપણ.
परम વિશે. પુ. ન. પરમ, અત્યંત.
परवत् વિશે પુ. ન. પરાધીન.
परशु પુ. ફરશી.
परशुराम પુ. પૃથ્વી નક્ષત્રી કરનાર બ્રાહ્મણ યોદ્ધો.
पराक्रम પુ. પરાક્રમ.
परार्ध પુ. પાછલો ભાગ.
परिणाम પુ. પરિણામ.
परिहर्तव्य વિશે. પુ. ન. તજવા લાયક.
परिहित [परि (ઉપ.) +धा નો ભૂ. કૃ.] પહેરેલું.
पर्ण ન. પાંદડું.
पर्याकुल વિશે. પુ. ન. વ્યાકુળ થયેલો, ગભરાયેલો.
पर्वत પુ. પર્વત.
पल्लव પુ. પલ્લવ, ફણગો.
पल्वल પુ. ન. તળાવડું.
पवन પુ. પવન.
पवि પુ. વજ્ર.
पशु પુ. પશુ.
पश्चात् (અવ્યય) પછી.
पश्यत् (दृश ગ. ૧, પરસ્મૈ. નો વ કૃ.) જોતું.
पा [पिब्] ગ. ૧, પરસ્મૈ. પાન કરવું. પીવું. (કર્મણિરૂપ पी)
पांसु પુ. ધુળ.
पाठ પુ. ધુળ.
पाठशाला સ્ત્રી. પાઠશાળા.
पाणि પુ. હાથ.
पाण्डव પુ. પાંડુ રાજાનો પુત્ર.
पात પુ. પડવું તે, પતન. [વસ્તુ.
पात्र ન. યોગ્ય માણસ, યોગ્ય
पाद પુ પગ.
पादप પુ. ઝાડ.
पान्थ પુ. મુસાફર, પંથે ચાલનારો.
पाप ન. પાપ; વિશે. પુ. ન. પાપી.
पाप પુ. પાપી માણસ.
पार् ગ. ૧૦, પાર પડવું, ઓળંગવું.
पार પુ. પાર. છેડો.
पारितोषिक ન. ઇનામ.
पार्थिव પુ. રાજા.
पालक વિશે. પુ. ન. પાળનાર.
पिण्ड પુ. પીંડ, પ્રેતને બળિદાનમાં આપેલો ભાતનો ગોળો.
पितृ પુ. પિતા, બાપ;-દ્વિ. માબાપ.

पितृव्य પુ. કાકો.
पीड् ગ. ૧૦, પીડવું.
पीडा સ્ત્રી. પીડા.
पुच्छकावलम्बन ન. (पुच्छक ન. પૂંછડું. અને अवलम्बन ન. ટેકો) પૂછડાનો ટેકો.
पुण्य ન. પુણ્ય;વિશે. પુ.ન.પવિત્ર.
पुण्यवत् વિશે. પુ. ન. પુણ્ય વાન; પુણ્યશાળી.
पुत्र પુ. પુત્ર, દીકરો.
पुत्रजन्मसम વિશે. દીકરાના જન્મ જેવું.
पुत्रीकृत વિશે. (पुत्र દીકરો અને कृत કરેલું.) દીકરા તરીકે માનેલું, દત્તક કરેલું.
पुनर् (અવ્યય) ફરી.
पुरः (અવ્યય) આગળ (સ્થળ.)
पुरतस् (અવ્યય) આગળ, સમક્ષ. રૂબરૂ.
पुरा (અવ્યય) પૂર્વે.
पुराण ન. પુરાણ.
पुरी સ્ત્રી. પુરી, શહેર.
पुरुष પુ. પુરૂષ, મરદ.
पुष् ગ. ૪ પરસ્મૈ. પોષવું.
पुष्पधारिन् વિશે. પુ. ન. પુષ્પ ધરાવનારૂં, ફુલવાળું.
पुष्पित વિશે. પુ. ન. પુષ્પવાળું, ફુલેલું.
पुस्तक ન. પુસ્તક.
पूज् ગ. ૧૦, પૂજવું.
पूज्य વિશે. પુ. ન. પૂજ્ય.
पूजा સ્ત્રી. પૂજા.
पूजास्थान ન. સત્કારનું કારણ,પાત્ર.
पूत (पू નો ભૂ. કૃ.) પવિત્ર કરાએલું, પાવન.
पूर् ગ. ૧૦, પૂર્ણ કરવું, ભરવું.
पूर्वार्ध પુ. પહેલો ભાગ, પૂર્વાર્ધ.
पृथ्वी સ્ત્રી. પૃથ્વી.
पृष्ट (प्रच्छ् નો ભૂ. કૃ.) પુછાયલું
पौर પુ. પુરવાશી, નગરવાસી.
प्रकर्ष પુ. ઉત્કૃષ્ટતા; અત્યંતતા.
प्रकाश પુ. પ્રકાશ.
प्रकृति સ્ત્રી. પ્રધાનમંડળી,પ્રધાન; પ્રકૃતિ, સ્વભાવ.
प्रकृतिसिद्ध વિશે. પુ. ન. [प्रकृति સ્ત્રી. સ્વભાવ, અને सिद्ध (सिध् ગ. ૧, કે ગ.૪ નો ભૂ. કૃ.) સિદ્ધ થયેલું સ્વભાવસિદ્ધ, સ્વાભાવિક.
प्रच्छ् (पृच्छ्) ગ. ૧. પરસ્મૈ. પ્રશ્ન કરવો, પૂછવું;—आ સાથે, (આત્મને.) નિકળતી વેળાએ પુછવું, વદાય લેવી.
प्रजा સ્ત્રી. પ્રજા, રૈયત; સંતતિ.
प्रज्ञ પુ. ડાહ્યો માણસ.
प्रतनु વિશે. પુ. ન. થોડું; ન્હાનું
प्रतिकृति સ્ત્રી. છબિ, નકલ.

प्रतिक्रिया સ્ત્રી. બદલો, વેર વાળવું તે; વેર લેવાની રીત.

प्रतिज्ञात [प्रति (ઉપ.) + ज्ञा નો ભૂ. કૃ.] પ્રતિજ્ઞા કરીને કહેલું, કબુલેલું

प्रतिपद् સ્ત્રી. પડવો.

प्रतिष्ठापन ન. સ્થાપના.

प्रतिहत [प्रति (ઉપ.) +हन् નો કર્મણિ ભૂત કૃદંત.] અડચણ કરેલી, અટકાવેલું, બંધ કરેલું

प्रत्यय પુ. વિશ્વાસ.

प्रथ् ગ. ૧૦, પ્રસિદ્ધ કરવું.

प्रथम વિશે. પુ. ન. પ્રથમ,પહેલું.

प्रथमसुकृत ન. (प्रथम પહેલું અને सुकृत સત્કર્મ) પુર્વેનું સત્કર્મ.

प्रदेय વિશે. પુ. ન. અપાવાનું, લગ્નમાં આપવા યોગ્ય.

प्रपन्न [प्र (ઉપ.)+पद् ગ. ૪, નો કર્મણિ ભૂત કૃદંત] જોડાયેલું, યુક્ત.

प्रबल વિશે. પુ. ન. પ્રબળ, મજબુત.

प्रभव પુ. ઉત્પત્તિસ્થાન, ઉત્પત્તિ.

प्रभा સ્ત્રી. પ્રભા, તેજ,

प्रभु પુ. પ્રભુ, ઇશ્વર.

प्रभूत વિશે. પુ. ન. પુષ્કળ.

प्रमदा સ્ત્રી. જુવાન સ્ત્રી.

प्रमाण ન. પ્રમાણ.

प्रयाग ન. પ્રયાગ. અલ્હાબાદ.

प्रवर्तन ન. પ્રેરણા, સ્થાપના.

प्रवाह પુ. પ્રવાહ.

प्रविष्ट [प्र (ઉપ)+विश् નો ભૂ. કૃ.] પ્રવેશ કરેલું

प्रवृत्ति સ્ત્રી. પ્રવૃત્તિ; પક્ષપાત વાળુ વળણ.

प्रशस्य વિશે. પુ. ન. પ્રશંસાને પાત્ર; વખાણવા લાયક.

प्रश्रय પુ. સભ્યતા, વનય.

प्रसन्न [प्र (ઉપ.)+सद् નો ભૂ. કૃ.] પ્રસન્ન.

प्रसाद પુ. કૃપા, મહેરબાની.

प्रस्थापित (प्र+स्था ના પ્રેરક. પ્રયોગનું કર્મણી ભૂ૦ કૃ૦) મોકલેલુ.

प्राची સ્ત્રી. પૂર્વ દિશા.

प्राज्ञ પુ. ડાહ્યો માણસ.

प्राण પુ. (બહુવચનમાં) પ્રાણ, જીવ.

प्राणिन् પુ. પ્રાણી.

प्रातर् (અવ્યય) પ્રાતઃકાળે, પરોઢીએ, સવારે.

प्राप्त [प्र (ઉપ.)+आप् નો ભૂ. કૃ.] પ્રાપ્ત થયેલું, પામેલું, પહોંચેલું.

प्रायस्(અવ્યય) ઘણું કરીને.

प्रावीण्य ન.પ્રવીણતા, હોશિયારી

प्राश्निक પુ. પ્રશ્ન કરનારો.

प्रासाद पु. મહેલ.
प्रासादतल ન. (प्रासाद મહેલ અને तल ન. પૃ.) મહેલની અગાશી.
प्रिय વિશે. પુ. ન. પ્રિય. વહાલું.
प्रियंवदा સ્ત્રી. શકુન્તલાની રુખીનું નામ.
प्रियतमा સ્ત્રી. અતિ પ્રિય સ્ત્રી;.
प्रियवादिन् વિશે. પુ. ન. મીઠું બોલનાર.
प्रियवादित्व ન. મીઠા બોલાપણું.
प्रियाप्रवृत्ति સ્ત્રી. (प्रिया સ્ત્રી. વહાલી, અને प्रवृत्ति સ્ત્રી. ખબર) વહાલીના ખબર.
प्री [प्रीण्] ગ. ૧૦, પ્રેમ કરવો, ખુશી કરવું.
प्रीति સ્ત્રી. પ્રીતિ. પ્રસન્નતા.
प्रेमन् પુ. ન. પ્રેમ, પ્રીતિ.
प्रेयस् વિશે પુ. ન. વધારે પ્રિય, વધારે વહાલુ, વહાલું.

फ.

फल ન. ફળ.
फल् ગ. ૧. પરસ્મૈ. ફળરુપ થવું, ફળદાયક થવું.
फलाशिन् વિશે.પુ.ન.ફળ ખાનાર.

ब.

बन्धु પુ. બંધુ, સગો.
बल ન. બળ, લશ્કર.
बलि પુ. બળિદાન.
बलि પુ. બલિરાજા.
बहिस्(અવ્યય) બહાર.
बहु વિશે. પુ. ન. બહુ.
बहुशस् (અવ્યય) ઘણી વખત, વારંવાર.
बाण પુ. બાણ. તીર.
बान्धव પુ. ભાઇ, સગો.
बाल પુ. બાળક, છોકરો
बाहु પુ. બાહુ, હાથ.
बाहुल्य ન. પુસ્કળતા, બહુપણું, બહુત્વ.
बिडाल પુ. બિલાડો.
बिन्दु પુ. ટપકુ.
बिम्ब ન. બિંબ.
बीज ન. બીજ, બી.
बुद्धि સ્ત્રી. બુદ્ધિ.
बुद्धिप्रभाव પુ. (बुद्धि બુદ્ધિ અને प्रभाव પુ. શક્તિ.) બુદ્ધિની શક્તિ.
बुध् ગ. ૧. ઉભય. બોધ થવો, જાણવું, સમજવું.
बुद्ध પુ. ડાહ્યો માણસ.
ब्रह्मन् પુ. બ્રહ્મા; ન. પરબ્રહ્મ.
ब्रह्मविद् વિશે. પુ. ન. સ્ત્રી. બ્રહ્મને જાણનાર, તત્વજ્ઞાની.
ब्रह्मारण्य ન. એક જંગલનું નામ.

ब्राह्मण પુ. બ્રાહ્મણ.
ब्रूते (ब्रू ગ. ૨, નું આત્મને. પુ. ૩, નું એક. વ.) કહે છે.

भ.

भक्त (भज् નો ભૂત કૃદંત) તલ્લીન, તત્પર, પરાયણ.
भक्त પુ. ભક્ત, ભગત.
भक्ति સ્ત્રી. ભક્તિ.
भक्ष् ગ. ૧૦. ભક્ષણ કરવું, ખાવું.
भगवत् વિશે. પુ. ન. દિવ્ય, પૂજ્ય.
भगिनी સ્ત્રી. બહેન.
भगीरथ પુ.એક સૂર્યવંશી રાજા.
भङ्ग પુ. ભંગ.
भज् ગ ૧, ઉભય, ભજવું, સેવવું; આશરો લેવો; પકડવું.
भद्र ન. ભલું, સુખ, કલ્યાણ.
भय ન. ભય.
भयंकर વિશે. પુ. ન. ભયંકર.
भर પુ. ભાર, વજન.
भर्तृ પુ. ભર્તા, ધણી, શેઠ.
भवत् સર્વ. તું, તમે, આપ.
भवत्सकाश પુ. (भवत् આપ, અને सकाश પુ. પડોશ) આપની હજુર.
भविष्यति (भू ના. ભવિષ્યકાળના પુ. ૩. નું એક વ૦)થશે.
भगीरथी સ્ત્રી. ભાગીરથી, ગંગા.
भार પુ. ભાર.
भारतवर्षीय પુ. ભારતવર્ષનો એટલે હિંદુસ્થાનનો રહેવાશી.
भार्या સ્ત્રી. ભાર્યા, વહુ.
भावय (भू ના પ્રેરકના આજ્ઞાર્થ પુ. ૨, નું એ. વ.)કર; સમજ; બનાવ;—संभाव्यते (પ્રેરકનું કર્મણિરૂપ) સંભવતું જણાય છે.
भाविन् વિશે. પુ. ન. ભાવી, થનાર, થવાનું.
भाष् ગ. ૧, આત્મને. કહેવું.—प्रति+भाष् , જવાબ આપવો, ઉત્તર આપવો.
भास्वरशुक्ल વિશે. પુ. ન. ચળકતો, ધોળો (રંગ).
भिक्ष् ગ. ૧, આત્મને. ભિક્ષા માગવી, ભીખવું, ભીખ માંગવી.
भिक्षा સ્ત્રી. ભિક્ષા.
भिक्षुक પુ. ભિક્ષુક, માગનાર, યાચક.
भिद् ભેદવું.
भीति સ્ત્રી. ભીતિ, બીક.
भीम પુ. પાંડુના બીજા દીકરાનું નામ.
भीरू વિશે. સ્ત્રી. બીકણ (સ્ત્રી).

भू ગ. ૧, પરસ્મૈ. હોવું, થવું; —अनु+भू અનુભવવું;—उद्+भू ઉત્પન્ન થવું, નિપજવું.
भूत ન. પ્રાણી.
भूतार्थ પુ. સત્ય, વસ્તુતા.
भूति સ્ત્રી. ચઢતી, આબાદી.
भूप પુ. ભૂપ. રાજા.
भूभृत् પુ. રાજા; પર્વત.
भूमि સ્ત્રી. ભૂમિ, ભોંય, પૃથ્વી.
भूयस् વિશે. પુ. ન. બહુ મોટું, વધારે મોટું.
भूरि વિશે. પુ. ન. સ્ત્રી. બહુ.
भूष् ગ. ૧૦, ભૂષણ કરવું, શણગારવું, શોભાવવું.
भूषण ન. ભૂષણ, ઘરેણું.
भृ ગ. ૧, ઉભય. ભરવું;–કર્મણિરૂપ, म्रियते.
भृत्य પુ. ચાકર.
भोग પુ. ઉપભોગ.
भोजन ન. ભોજન, જમણ.
भोस् (અવ્યય) અરે, અહો.
भ्रमर પુ. ભમરો, મધમાખ.
भ्रातृ પુ. ભ્રાતા, ભાઇ.
भ्रान्त (भ्रम् નો ભૂ. કૃ.) ભ્રમણમાં પડેલું, બાવરૂં.

म.

मणि પુ. મણિ.
मणिकार પુ. ઝવેરી.
मण्डप પુ. મંડપ, માંડવો.
मति સ્ત્રી. મતિ, બુદ્ધિ.
मत्स्य પુ. માછલું.
मद् (माद्) ગ. ૪. પરસ્મૈ. મદમાં હોવું, ગાંડા થવું, ભૂલ ખાવી;-प्र+मद् (प्रमाद्) ભૂલ કરવી, ભૂલ ખાવી.
मद પુ. મદ.
मदन પુ. મદન, કામદેવ.
मदिरा સ્ત્રી. મદિરા, દારૂ
मदिराक्षी સ્ત્રી. મનોહર નેત્રવાળી સ્ત્રી.
मधु ન. મધ
मधुकर પુ. મધ કરનારો, ભમરો.
मधुरम् (અવ્યય) મધુર રીતે.
मन् ગ. ૪, આત્માને. માનવું, વિચારવું. अनु+मन्, કબુલ રાખવું अव+मन्, અપમાન કરવું, અવજ્ઞા કરવી, તિરસ્કાર કરવો.
मनःसंयम પુ. (संयम પુ. નિગ્રહ, કબજામાં રાખવું તે.) મનને કબજામાં રાખવું તે.
मनस् ન. મન.
मनु પુ. વિશેષ નામ.
मन्त्र् ગ. ૧૦,–नि+मन्त्र् ગ. ૧૦, આત્માને. આમંત્રણ કરવું, નોતરવું.

मन्त्र પુ. મંત્ર.
मन्द વિશે. પુ. ન. મંદ, ધીમું.
मयूर પુ. મોર.
मरण ન. મરણ, મોત.
मरुत् પુ. પવન, વાયુ, દેવ.
महत् વિશે. પુ. ન. મહા, મહાન, મોટું.
महात्मन् પુ.મહાત્મા, મહાપુરૂષ.
महारिपु પુ. (**रिपु** પુ. શત્રુ) મોટો શત્રુ.
महिमन् પુ. મહિમા.
महिष પુ. પાડો.
महिषासुर પુ. એક દૈત્યનું નામ.
महिषी સ્ત્રી. પટરાણી.
मही સ્ત્રી. પૃથ્વી.
महोत्सव પુ. મહોચ્છવ.
मा (અવ્યય) ના, નહિ.
मा-निर् સાથે, નિર્માણ કરવું, નિપજાવવું (**निर्मीयते** કર્મણિરૂપ).
मांस ન. મંસ.
माणवक પુ. વિશેષ નામ.
मातृ સ્ત્રી. માતા, મા.
माधुर्य ન. મધુરપણું, મીઠાશ.
मानव પુ. માણસ, માનવ.
मानिनी સ્ત્રી. માનવાળી સ્ત્રી.
मारुत પુ. પવન, વાયુદેવતા.
मार्ग् ગ. ૧૦, શોધવું.
मार्ग પુ. માર્ગ, રસ્તો.
माला સ્ત્રી. માળા.
माष પુ. અડદ.
मास પુ. માસ, મહિનો.
मासचतुष्टय ન. (**मास** પુ. મહિનો+**चतुष्टय** ન. ચોકડું) ચાર મહિના.
मित्र ન. મિત્ર.
मित्रता સ્ત્રી. મિત્રતા, મિત્રાઈ.
मिलित्वा (**मिल्** નો સંબંધક ભૂ. કૃ.) મળીને.
मुक्त (**मुच्** નો ભૂ કૃ.) મુક્ત, છુટું થયેલું.
मुक्ता સ્ત્રી. મોતી.
मुक्ति સ્ત્રી. મુક્તિ, મોક્ષ.
मुख ન. મુખ, મ્હોં.
मुख्य વિશે. મુખ્ય.
मुच् [**मुञ्च्**] ગ. ૬, ઉભય. મુક્ત કરવું, મૂકવું, છૂટા કરવું.
मुद् ગ ૧, આત્મને. ખુશી થવું.
मुष्टि પુ. મુઠી.
मुह् ગ ૪, પરસ્મૈ. મોહ પામવો, ઘેલા થવું, બેભાન થવું.
मूक વિશે. પુ. ન. મુંગો, શાંત.
मूर्ख પુ. મૂર્ખ, મુરખ.
मूर्खशत ન. (**शत** ન. સો.) સો મુરખાઓ.
मूर्छ् ગ. ૧, પરસ્મૈ. મૂર્ચ્છા આવવી, ઘેરી આવવી.

मूर्ति સ્ત્રી. મૂર્તિ, પ્રતિમા.
मूर्तिमत् વિશે. મૂર્તિમાન, સાક્ષાત્, પ્રત્યક્ષ.
मूर्धन् પુ. માથું, મસ્તક.
मूल ન મૂળ; તળીયું.
मृ (म्रिय्) ગ. ૬. આત્મને. મરવું.
मृग् ગ. ૧૦, આત્મને. શોધવું.
मृग પુ. હરણ.
मृत्यु પુ. મૃત્યુ, મોત.
मृद् સ્ત્રી. માટી, મટોડી.
मृश् ગ. ૬, પરસ્મૈ.–वि+मृश् પારખ કરવી, પરીક્ષા કરવી.
मेघ પુ. મેઘ, વાદળ.
मेघजाल ન. વાદળનો જથો.
मेदिनी સ્ત્રી. પૃથ્વી.
मेधाविन् વિશે. પુ. ન. બુદ્ધિમાન, ડાહ્યું.
मेल પુ. મેળાપ, સંપ.
मैत्रावरुण પુ. સોમયજ્ઞ કરાવનારમાંનો એક ગોર.
मोक्ष પુ. મોક્ષ.
मोदक પુ. લાડુ.
मौक्तिक ન. મોતી.
मौन ન. મુંગાપણું.

य.

यक्ष પુ. યક્ષ, કુબેરનો સેવક.
यज् ગ. ૧, ઉભય, યજ્ઞ કરવો, પૂજવું.
यजमान પુ. યજમાન, યજ્ઞ કરનાર.
यज्ञिय વિશે. પુ. ન. યજ્ઞસંબંધી, યજ્ઞનું.
यत् ગ. ૧, આત્મને. યત્ન કરવો, મથવું, મહેનત કરવી.
उद्यत् (उद् ઉપ+यत्, એ ધાતુનો વર્તમાન કૃદંત.) ઉઠતાં, તૈયાર થતાં.
यति પુ. જતી, યોગી.
यतः (અવ્યય) જેથી, કારણ કે.
यत्न પુ. પ્રયત્ન.
यत्र (અવ્યય) જ્યાં. [જેમ.
यथा (અવ્યય) જે પ્રમાણે,
यदा (અવ્યય) જ્યારે.
यदि (અવ્યય) જો.
यन्त्र ન. યંત્ર, સાંચો.
यशस् ન. યશ, જશ.
यशस्वत् વિશે. પુ. ન. જશવાળું, પ્રખ્યાત.
याच् ગ. ૧, ઉભય, યાચના કરવી, યાચવું, માગવું.
याचक પુ. યાચક, માગનાર.
यात (या નો ભૂ. કૃ) ગયેલો.
या–आ+या, આવવું, सम् ઉપ,+आ ઉપ.+या આવવું. (समायात ભૂ. કૃ.)
यातृ સ્ત્રી. દેરાણી કે જેઠાણી.
यात्रिक પુ. જાત્રાળુ.

यावत् (અવ્યય) જ્યાંસુધી.
युक्त ((युज् નો ભૂ. કૃ.)યુક્ત, જોડાયલું.
युद्ध ન. યુદ્ધ, લડાઈ.
युध् સ્ત્રી. યુદ્ધ, લડાઈ.
युध् ગ. ૪, આત્મને. યુદ્ધ કરવું, લઢવું.
यूथ ન. જથો, ટોળું.
योगिन् પુ. યોગી, જોગી.
योजन ન. જોજન, ચાર ગાઉ.
योध પુ. જોદ્ધો, લડવૈયો.

र.

रक्ष् ગ. ૧. પરસ્મૈ. રક્ષણ કરવું, બચાવવું, સંભાળવું.
रक्षण ન. રક્ષણ, બચાવ.
रक्षस् ન. રાક્ષસ.
रक्षा સ્ત્રી. રક્ષા, બચાવ, રક્ષણ.
रक्षित (रक्ष् નો ભૂ. કૃ.) રક્ષાયલું, બચાવાયલું.
रक्षितृ પુ. રક્ષક;–વિશે. પુ. ન. રક્ષણ કરનાર.
रक्त વિશે પુ. ન. રાતું, લાલ.
रघु પુ.(બહુ.)રઘુરાજાનાવંશજ.
रघुनाथ પુ. રઘુઓનો રાજા.
रच् ગ. ૧૦, રચવું, ગોઠવવું.
रजनी સ્ત્રી. રાત.
रज्जु સ્ત્રી. દોરડી.
रजस् ન. રજ, ધુળ, પરાગ.
रति સ્ત્રી. કામદેવની સ્ત્રીનું નામ; ખુશી, મજા.
रत्न ન. રત્ન.
रथ પુ. રથ.
रथ्य પુ. ઘોડો.
रथ्या સ્ત્રી. શેરી.
रभ् ગ. ૧, આત્મને. આરંભ કરવો, હાથમાં લેવું; आ સાથે, શરુ કરવું.
रम् ગ. ૧, આત્મને, રમવું, આનંદ થવો.
वि+रम् , પરસ્મૈ. થોભવું, બંધ કરવું.
रमण પુ. વહાલો, ધણી.
रमा સ્ત્રી. લક્ષ્મી.
रवि પુ. રવિ, સૂર્ય.
रस પુ. રસ.
राक्षस પુ. રાક્ષસ; દુષ્ટ પુરુષ.
राज् ગ. ૧, પરસ્મૈ. અને આત્મને.–वि+राज् વિરાજવું, વિરાજમાન થવું, શોભાયમાન દેખાવું.
राजद्वार ન. (द्वार ન. બારણું) દરબાર, સરકાર કચેરી.
राजन् પુ. રાજા.
राजपुत्र પુ. રાજાનો કુંવર.
राजपुरुष પુ. રાજાનો માણસ, અધિકારી.
राज्ञी સ્ત્રી. રાણી.

राज्य न. રાજ્ય.

राज्यलोभाकृष्ट विशे. પુ. ન. (राज्य ન. રાજ્ય-लोभ પુ. +आकृष्ट ખેંચાયલું) રાજ્યના લોભથી ખેંચાયલું.

रात्रि સ્ત્રી. રાત્રિ, રાત.

राम પુ. વિશેષ નામ.

रावण પુ. રામનો શત્રુ, લંકાનો રાજા.

राशि પુ. ઢગલો.

राष्ट्र न. દેશ.

रीति સ્ત્રી. રીત.

रुच् ગ. ૧, આત્મને. રૂચિ થવી, ગમવું.

रुद् રડવું.

रुध् ગ. ૪, આત્મને.—अनु+रुध्. માનવું, તાબે થવું.

रुध्—नि+रुध्, (કર્મણિ પ્રયોગમાં) અટકાવું, થોભવું.

रुह् ગ. ૧, પરસ્મૈ. ચઢવું; —प्र+रुह्, ઉગવું.

रेरे (અવ્યય) અરે !

रोदन न. રૂદન, રડવું તે.

ल.

लक्ष् ગ. ૧૦.—सम् સાથે; લક્ષ આપવું, જોવું, પરીક્ષા કરવી, સાબીત કરવું.

लक्ष्मण પુ. રામનો ભાઈ.

लक्ष्मी સ્ત્રી. લક્ષ્મી.

लग्नवेला સ્ત્રી. મુહુર્તની ઘડી.

लघिमन् પુ. થોડાપણું, હલકાપણું.

लघु વિશે. પુ. સ્ત્રી. ન. લઘુ, થોડું, નાનું.

लङ्घ् ગ. ૧, આત્મને. ઓળંગવું, હરાવવું.

लज्ज् ગ. ૬. આત્મને. લજ્જા પામવી, લાજવું, શરમાવું.

लज्जा સ્ત્રી. લજ્જા, લાજ.

लता સ્ત્રી. લતા, વેલ.

लतागृह न. લતામંડપ, વેલનો માંડવો.

लभ् ગ. ૧, આત્મને. લાભ થવો, મેળવવું.

लम्ब् ગ. ૧, આત્મને—अव+लम्ब् આશરો લેવો, પકડવું.

ललना સ્ત્રી. સ્ત્રી.

लव પુ. રામનો પુત્ર.

लव પુ. લવલેશ, રજકણ, અણુ.

लवण न. લુણ, મીઠું;—વિશે પુ. ન. ખારૂં.

लाङ्गूल न. પુછડું.

लाभ પુ. લાભ.

लिङ्ग न. જાતિ (સ્ત્રી વર્ગમાં કે પુરૂષવર્ગમાં હોવાપણું.)

लुट् ગ.૪, પરસ્મૈ.લોટવું.આળોટવું

लुभ् ગ. ૪. તથા ૬, પ.

રમૈ. લોભ કરવો—રાખવો, તકાસવું, મોહિત થવું.
लोक પુ. લોક, દુનિયા.
लोभ પુ. લોભ.

व.

वंश પુ. વંશ, કુળ.
व વિશે. પુ. ન વકતા.
वक्षस् ન. છાતી.
वचन ન. વચન; ઉપદેશ; વિનંતિ.
वचनीय વિશે. પુ. ન. નિંધ. —ન. નિંદા; જેકાંઈ નિંદ્ય હોયતે
वचस् ન. વચન.
वञ्चक પુ. ઠગારો.
वत्स પુ. બચ્ચું.
वद् ગ. પરસ્મૈ. વદવું, કહેવું.
वध પુ. વધ, મારવું તે.
वधू સ્ત્રી. વહુ, જુવાન સ્ત્રી.
वन ન. વન.
वनवासिन् વિશે. પુ. ન. વનમાં વસનાર—રહેનાર.
वनौकस પુ. વનમાં રહેનાર.
वन्द् ગ. ૧, આત્મને. વંદન કરવું, નમવું.
वयस् ન. વય, ઉમર.
वयस्य પુ. મિત્ર.
वर પુ. વરદાન, બક્ષિસ, પ્રસાદ.
वरतनु વિશે. પુ. ન. સ્ત્રી. ખુબસુરત અંગવાળું.
वरम् (અવ્યય) વારૂ, બહેતર, ઠીક.
वराह પુ. ડુક્કર, ભુંડ.
वर्ण् ગ, ૧૦, પરસ્મૈ. વર્ણવવુ, વખાણવું.
वर्ण પુ. વર્ણ, જાત, રંગ,
वर्त्मन् ન. રસ્તો.
वल्लभ પુ. વહાલો.
वशा સ્ત્રી. હાથણી, પત્ની.
वस ગ. ૧, પરસ્મૈ, વસવું. રહેવું;—**अधि+वस्** રહેવું.
वसत् (**वस्**નો વ. કૃ.) વસતું.
वसति સ્ત્રી. વસ્તી, રહેઠાણ.
वसन ન. વસ્ત્ર.
वसन्त પુ, વસન્ત ઋતુ.
वसु ન. વસુ, ધન.
वसुदेव પુ. ન. કૃષ્ણનો બાપ.
वसुधा સ્ત્રી. પૃથ્વી.
वस्तु ન. વસ્તુ, વાસ્તાવિક પદાર્થ
वस्त्र ન. વસ્ત્ર.
वह् ગ. ૧, ઉભય. વહેવું, લેઇ જવું.
वा (અવ્યય) અથવા.
वाकपटुता સ્ત્રી. (**पटुता** સ્ત્રી. હુશિયારી) બોલવાની છટા.
वाक्य ન. વાકય, શબ્દ.
वाच् સ્ત્રી. વાચા, વાણી.
वाचा સ્ત્રી. વાચા, વાણી.

वाञ्छ् ગ. ૧, પરસ્મૈ. ઇચ્છવું.
वाणी સ્ત્રી. વાણી.
वात પુ. વા, પવન.
वातायन ન. બારી.
वाद् ગ. ૧૦, આત્મને.— **अभि+वाद्**, નમવું.
वापी સ્ત્રી. વાવ.
वायस પુ. કાગડો.
वायु પુ. વાયુ.
वारि ન. પાણી.
वार्ता સ્ત્રી. વાર્તા, વાત.
वास પુ. વાસ.
वासस् ન. વસ્ત્ર, કપડું.
वासित વિશે. પુ. ન. ખુશબોદાર થએલું.
वासुदेव પુ. કૃષ્ણ.
विकार પુ. વિકાર, રૂપાંતર, ફેરફાર.
विकास પુ. વિકાસ, પ્રકાશ, વિસ્તાર.
विग्रहसंधि પુ. (**विग्रह** પુ. લડાઇ, **संधि** પુ. સલાહ) લડાઇ અને સલાહ.
विघ्न પુ. વિઘ્ન, અડચણ.
विचित्र વિશે. પુ. ન. વિચિત્ર, રંગબેરંગી.
वित्त ન. દોલત, ધન.
विद् [**विन्द्**] ગ. ૬, ઉભય. મેળવવું.
विद् ગ. ૪, આત્મને. વિદ્યમાન હોવું, હોવું.
विद्या સ્ત્રી. વિદ્યા.
विद्युत् સ્ત્રી. વીજળી.
विद्वत्त्व ન. વિદ્વતા, વિદ્વાનપણું.
विद्वस् વિશે. પુ. ન. વિદ્વાન, ભણેલું.
विधि પુ. વિધિ, ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞા
विधृत (**वि** ઉપ.+**धृ** નો કર્મણિ ભૂત કૃદંત) ઉચકી રાખેલું, આધાર—આશરો આપેલો.
विधेय વિશે. પુ. ન. કરવા યોગ્ય.
विनय પુ. વિનય, નમ્રતા.
विना (અવ્યય) વિના, સિવાય.
विनाश પુ. નાશ.
विपत्ति સ્ત્રી. વિપત્તિ, વપત, આફત.
विपद् સ્ત્રી. વિપત્તિ, વપત, આફત.
विप्रिय ન. અપ્રિય કામ, તકસીર;— વિશે. પુ. ન. અણગમતું.
विभव પ. ધન, દોલત.
विमार्ग પુ. આડો માર્ગ—રસ્તો.
विमुख વિશે. પુ. ન. અવળા મ્હોંવાળું.
वियत् ન. આકાશ.
वियोग પુ. વિયોગ.
विराव પુ. ચીસ.
विरूप વિશે. પુ. ન. વિરૂપ, કદરૂપું
विवर ન. ગુફા.
विवाह પુ. વિવાહ [લરેલું.
विविध વિશે. પુ. ન. વિવિધ.

विश् ગ. ૬, પરસ્મૈ. પ્રવેશ કરવો, પેસવું,—**उप+विश्** બેસવું.

विशुद्ध [**वि** (ઉપ.)+**शुध्** ગ. ૪, પરસ્મૈ. નો ભૂ. કૃ.] શુદ્ધ.

विशुद्धि સ્ત્રી શુદ્ધિ, સ્વચ્છતા.

विश्रामहेतोः (**विश्राम** પુ. વિસામો+**हेतु** પુ. સબબ. એ શબ્દનો સમાસ **विश्रामहेतु** પુ. તની પંચમી અથવા ષષ્ઠી વિભક્તિનું એકવચન) વિસામો ખાવાના સબબથી.

विश्व ન. વિશ્વ.

विश्वकर्मन् પુ. વિશ્વકર્મા.

विश्वामित्र પુ. એક ઋષિ.

विश्वासकारण ન. (**विश्वास** પુ. ભરૂસો, **कारण** ન. કારણ) વિશ્વાસનું કારણ.

विष ન. વિષ, ઝેર.

विष्णु પુ. વિષ્ણુ.

विहग પુ. પક્ષી.

विहित [**वि** (ઉપ.)+**धा** નો ભૂ. કૃ.] ફરમાવેલું, સ્થાપેલું; કરેલું.

वीथि સ્ત્રી. રસ્તો.

वीर પુ. વીર, શૂરો લઢવૈયો.

वीर्य ન. વીર્ય, પરાક્રમ.

वृ—ઉપસર્ગ **परि** સાથે, વિંટાળવું, ઘેરવું.

वृक्ष પુ. વૃક્ષ, ઝાડ.

वृत् ગ. ૧, આત્મને વર્તવું, હોવું,-**नि+वृत्** પાછા આવવું. **प्र+वृत्** શરુ કરવું, લેઇ બેસવું. **परा+वृत्** પાછા વળવું, **परावृत्य** સં. ભૂ. કૃ. પાછા વળીને.

प्रति+नि+वृत् પાછા આવવું.

वृत्ति સ્ત્રી. વૃત્તિ, ધંધો.

वृथा (અવ્યય) વૃથા, ફોકટ.

वृद्धिमत् વિશે. વધતું; પુ. ન. લંબાવવું.

वृध् ગ. ૧, આત્મને. વૃદ્ધિ થવી, વધવું.

सम् + **वृध्**, વૃદ્ધિ થવી, વધવું, આબાદ થવું.

वृन्त ન. થડ, સાંઠો.

वृष પુ. બળદ.

वृषभध्वज પુ, મહાદેવ.

वेद પુ. વેદ.

वेधस् પુ. બ્રહ્મા.

वेप् ગ. ૧, આત્મને. ધ્રુજવું, થરથરવું.

वैकुण्ठ ન. વિષ્ણુનું સ્વર્ગમાં રહેવાનુ ઠેકાણું.

वैयात्य ન. અસભ્યતા, ધૃષ્ટતા.

वैर ન. વેર, શત્રુત્વ, દુશ્મનાઈ.

व्यथा સ્ત્રી. વ્યથા, પીડા, ઇજા.

व्यसन न. વ્યસન, દુઃખ, સંકટ, ટેવ, લત.
व्याख्येय વિશે. પુ ન. અર્થ સમજાવવા યોગ્ય, અર્થ કરવા યોગ્ય.
व्याघ्र પુ. વાઘ.
व्याध પુ. પારધી.
व्याधि પુ. રોગ.
व्याली સ્ત્રી. વાઘેણ.
व्रज् ગ. ૧, પરસ્મૈ, જવું.
व्रीहि પુ. ચોખા કે ચોખાનો દાણો.

श.

शंस् ગ. ૧, પરસ્મૈ, પ્રશંસા કરવી, વખાણવું, કહેવું.
शंस्,–ઉપસર્ગ आ સાથે ગ. ૧. આત્મને. આશા રાખવી, તકાસવું.
शकुन्तला સ્ત્રી. વિશેષ નામ.
शङ्क् ગ. ૧, આત્મને. શંકા લેવી, વહેમ આણવા.
शङ्का સ્ત્રી. શંકા, વહેમ.
शठ પુ લુચ્ચો, ઠગ.
शत ન. સો, શતક.
शत्रु પુ, શત્રુ, દુશ્મન,
शत्रुविग्रह પુ. શત્રુ સાથે લડાઇ
शनैस् (અવ્યય) ધીમે ધીમે, હળવે હળવે.
शम् (शाम्) ગ. ૪, પરસ્મૈ. શાંત થવું.
शम्बूक પુ, વિશેષ નામ.
शम्भु પુ, શંભુ, શિવ, મહાદેવ.
शय्या સ્ત્રી. શેજ, પથારી.
शर પુ. તીર.
शरद् સ્ત્રી. શરદ ઋતુ.
शरीर ન. શરીર.
शरीरस्थ વિશે. પુ. ન. શરીરમાં રહેતું.
शव ન. શબ, મુડદું.
शस्त्र ન. શસ્ત્ર, હથિયાર.
शाखा સ્ત્રી. શાખા, ડાળી.
शान्ता સ્ત્રી. રામની બહેન.
शान्ति સ્ત્રી. શાંતિ,
शाला સ્ત્રી. શાળા.
शास् રાજ્ય ચલાવવું.
शासत् (शास् નો વ. કૃ.) રાજ્ય ચલાવતું.
शासन ન. શાસન, હુકમ.
शास्त्र ન. શાસ્ત્ર.
शिक्ष् ગ. ૧, આત્મને. શીખવું,
शिखर પુ. ન, શિખર.
शिखरिन् પુ, પર્વત.
शिरस् ન. શિર, માથું.
शिला સ્ત્રી. શિળા, પત્થર.
शिव ન. કલ્યાણ.
शिवालय ન. શિવનું દેહેરૂં.
शिशिर પુ. ન. શિશિર ઋતુ.
शिशु પુ, બાળક.

शिष्य પુ. શિષ્ય, વિદ્યાર્થી.
शीर्ष ન. શીષ, માથું
शुक પુ. સુડો, પોપટ.
शुक्लपक्ष પુ. (**शुक्ल** વિશે. પુ. ન. ધોળું+**पक्ष** પુ. પખવાડીયું.) શુકલ પક્ષ, સુદ, અજવાળીયું.
शुच् ગ. ૧, પરસ્મૈ. શોચવું, શોક કરવો.
शुभ् ગ. ૧, આત્મને. શોભવું. ઘટારત હોવું.
शुभ વિશે. પુ. ન. શોભા આપનારૂં, સારૂં.
शुष ગ. ૪, પરસ્મૈ. સુકાવું.
शूद्र પુ. શુદ્ર.
शूद्रक પુ. વિશેષ નામ.
शूलिन् પુ. શિવનું નામ.
शृगाल પુ. શિયાળ.
शोभन વિશે. પુ. ન. શોભા આપનારૂં, સારૂં.
शोभा સ્ત્રી. શોભા.
शौर्य ન. શૌર્ય, પરાક્રમ.
श्मशान ન. સ્મશાન.
श्याम વિશે. ન. શ્યામ, કાળો.
श्यामिका સ્ત્રી. મેલ, અસ્વચ્છતા.
श्रद्धा સ્ત્રી. શ્રદ્ધા. વિશ્વાસ.
श्रद्धेय વિશે. પુ. ન. વિશ્વાસ રાખવા યોગ્ય, વિશ્વનીય.
श्रम् (**श्राम्**) ગ. ૪, પરસ્મૈ. શ્રમ કરવો, થાકવું.
श्रम्—वि ઉપ. +**श्रम्** (**श्राम्**) વિશ્રામ લેવો, વિશ્રાન્તિ લેવી, થાક ખાવો.
श्रम પુ. શ્રમ, મેહેનત.
श्रवण ન. શ્રવણ કરવું તે, સાંભળવું.
श्रि ગ. ૧, ઉભય—ઉપસર્ગ **आ** +**श्रि**, આશ્રય લેવો, આશરે જવું—રહેવું, શરણે જવું.
श्रीमत् વિશે. પુ. ન. શ્રીમંત, આબાદ, સુખી.
श्रीषेण પુ. વિશેષ નામ.
श्रु શ્રવણ કરવું, સુણવું, સાંભળવું. [ભળવું તે.
श्रुति સ્ત્રી. ધર્મશાસ્ત્ર; વેદ; સાં-
श्रुतिमत् વિશે. વેદ જાણનાર. વેદપારંગત.
श्रेष्ठ વિશે. પુ. ન. શ્રેષ્ઠ.
श्रेयस् વિશે. પુ. ન. બહેતર, કલ્યાણકારક.
श्रोतृ વિશે. પુ. ન. શ્રોતા, સાંભળનાર.
श्लथ વિશે. પુ. ન. ઢીલું થયેલું.
श्लाघ् ગ. ૧, આત્મને. વખાણવું.
श्लिष् ગ. ૪, પરસ્મૈ. ભેટવું; —**आ**(ઉપ)+**श्लिष्** ભેટવું.
श्लोक પુ. શ્લોક, કવિતા, છંદ.
श्वश्रू સ્ત્રી. સાસુ.

श्वस् (અવ્યય) આવતી કાલે.
श्वापद પુ. શિકારી પ્રાણી.
श्वेत વિશે પુ. ન. સફેદ, ધોળું.

स.

संकट ન. સંકટ, સંકડામણ.
संगत ન. સંગત, સોબત.
संगम પુ સંગમ.
संगीत ન. સંગીત, ગાયન.
संगमोत्सुक વિશે. પુ. ન. મેળાપને માટે આતુર, મળવાને ઇન્તેજાર.
संघात પુ. જથો, સમુદાય.
संचलन ન. આમ તેમ ચાલવું તે,
संतप्त [**सम्** (ઉપ.)+ **तप्** નો ભૂ. કૃ) તપેલું, બળેલું
संदेश પુ. સંદેશો,
संदेह પુ. સંદેહ, શંકા.
संनिधि પુ. પડોશ.
संपद् સ્ત્રી. સંપત્તિ, આબાદી.
संपर्क પુ. સંબંધ, સંસર્ગ.
संभार પુ. તૈયારી, સામગ્રી,
संमार्जन ન. વાસીદું વાળવું તે, કચરો કાઢવો તે.
संश्रय પુ. આશ્રય.
संसार પુ.સંસાર, ભવ, દુનિયા.
सखि પુ. મિત્ર, દોસ્તદાર.
सखी સ્ત્રી. બહેનપણી.
सगर પુ સૂર્યવંશી રાજાનું નામ.
सचिव પુ. પ્રધાન.
सत् (**अस्** હોવું, થવું, એ ધાતુનો વર્તમાન કૃદંત) છતાં; સારૂં, ભલું.—પુ. સજ્જન, ભલો બુરૂ, સાધુ.
सत्तत्त्व ન. ખરેખરૂં, તત્ત્વ.
सत्त्व ન. સત્ય, ભલમનસાઈ
सत्य ન. સત્ય.-વિશે. ખરૂં,સત્ય.
सत्यम् (અવ્યય) ખરેખાત.
सत्वरम् (અવ્યય) સત્વર,જલદી.
सद् (**सीद्**) ગ. ૧, પરસ્મૈ. **अव+सद्**(**सीद्**) દુઃખી થવું.
सद्-ઉપસર્ગ **नि+सद्** (**निषीद्**) ગ. ૧. પરસ્મૈ. બેસવું.
सदस् સ્ત્રી. ન. સભા.
सदा (અવ્યય) સદા, સર્વકાળ, હમેશ.
सदाचार પુ. સદાચાર.
सदैव (**सदा+एव**) અવ્યય, હમેશાં, સદા.
सद्मन् ન. ઘર.
सन् (**अस्** ગ. ૨. નો વ. કૃ. **सत्** નું પ્રથમા એ. વ.) છતો
सभा સ્ત્રી. સભા, ઘર.
समचित्त વિશે. પુ. ન, (**सम** વિશે. સરખું, **चित्त** ન. ચિત્ત) સરખા દિલવાળું.

સમાન ગણવું.
समराङ्गण ન. રણભૂમિ.
समर्थ વિશે. પુ. ન. સમર્થ, બળવાન, જોરાવર.
समाज પુ. સમાજ, સભા, મંડળ
समुद्र પુ. સમુદ્ર, દરિયો.
समूह પુ. સમુહ, સમુદાય.
समृद्धि સ્ત્રી. સમૃદ્ધિ, વિપુલતા.
सम्यक् (અવ્યય) સારૂં, ઠીક.
सरस् ન. સરોવર.
सर्प પુ. સર્પ, સાપ. [બધે.
सर्वत्र (અવ્યય) સર્વ ઠેકાણે,
सर्वथा (અવ્યય) સર્વથા, સર્વ રીતે. [હમેશ.
सर्वदा (અવ્યય) સર્વદા, સદા,
सवितृ પુ. સવિતા, સૂર્ય.
सव्येष्ठ પુ. સારથિ. [સહેવું.
सह् ગ ૧, આત્મને. સહન કરવું,
सह (અવ્યય) સાથે.
सहचरी સ્ત્રી. સહિયર, સોબતણ, સોબતમાં રહેનારી.
सहसा (અવ્યય) એકદમ, એકાએક.
साक्षिन् પુ. સાક્ષી.
साधयितव्य વિશે. પુ. ન. સાધી શકાય તેવું, કર્તવ્ય (વસ્તુ.)
साधु પુ. સાધુ, સત્પુરૂષ;– વિશે. પુ. ન. સારૂં.
साध्य વિશે. પુ. ન. મળી શકે એવું, કરી શકાય એવું, લભ્ય.
सान्त्व् ગ. ૧૦, શાંત પાડવું.
सामर्थ्य ન. સામર્થ્ય, જોર.
सारङ्ग પુ. એક જાતનુ પક્ષી.
सारथि પુ. સારથિ.
सारमेय પુ. કુતરો.
सार्थ પુ. સાથ, ટોળું, કાફલો.
साशङ्क વિશે. પુ. ન. શક ભરેલું, વહેમી.
साष्टाङ्गपातम् (સામાસિક અવ્યય) સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરીને. [કામ.
साहस ન. સાહસ, જોખમનું
सिंह પુ. સિંહ.
सिंहासन ન. સિંહાસન.
सिच् (**सिञ्च्**) ગ. ૬, ઉભય. અભિષેક કરવો, સિંચવું, છાંટવું.
सीता સ્ત્રી. વિશેષ નામ.
सीमन् સ્ત્રી. સીમા, હદ.
सु (નામને આરંભે અવ્યય તરીકે) સારૂં.
सुकृत ન. } સત્કર્મ.
सुकृति સ્ત્રી. } સત્કર્મ.
सुचरित ન. } સત્કર્મ.
सुख ન. સુખ, સ્વસ્થતા, નિરાંત
सुखभाज् વિશે. પુ. ન. સ્ત્રી. સુખી.
सुखलेश પુ. (**लेश** પુ. અંશ) સુખનો અંશ.

सुगन्धि વિશે. પુ. ન. સ્ત્રી. સુગંધી, સુવાસિત, ખુશબોદાર.
सुजन પુ. સજ્જન,સારો માણુસ.
सुमन्त्र પુ. રામનો સારથિ.
सुरभि વિશે. પુ. ન. સ્ત્રી. ખુશબોદાર.
सुवर्ण ન. સોનું.
सुवर्णकार પુ. સોની.
सुवृत्त વિશે.પુ.ન. સારી ચાલનું.
सुष्ठु (અવ્યય) બેશ, ઠીક.
सुहृद् પુ, મિત્ર.
सूक्त ન. વેદનો મંત્ર.
सूत्रधार પુ. સૂત્રધાર.
सूद् ગ. ૧૦,-नि ઉપ+सूद् (निषूद्) નાશ કરવો,ક્ત્લ કરવું.
सूद પુ. રસોઇયો.
सूनु ન. દીકરો.
सूर्य પુ. સૂર્ય.
सृ (सर्) ગ. ૧ પરસ્મૈ. સરકવું, ખસવું, જવું;-ઉપસર્ગ प्र + सृ (सर्) પ્રસાર થવો, પસરવું, ફેલાવું;-अनु (ઉપ.)+सृ(सर्) અનુસરવું; પાછળ જવું.
सृज् ગ. ૬, પરસ્મૈ. સરજવું, નિપજાવવું; મૂકી-છોડી દેવું; -अति + सृज् આપવું.
सृष्टि સ્ત્રી. સૃષ્ટિ.
सेना સ્ત્રી. સેના.
सेनापति પુ. સેનાપતિ, લશ્કરનો સરદાર.
सेव् ગ. ૧, આત્મને. સેવા કરવી, સેવવું—ઉપસર્ગ परि + सेव्, સેવવું, અંગીકાર કરવું.
सैनिक પુ. લશ્કરી સિપાઇ, લડવૈયો.
सोत्कण्ठ વિશે. પુ. ન. ચિંતાતુર.
सोम પુ. સોમવલ્લી કે સોમરસ.
सोमवासर પુ. સોમવાર.
सोढ (सह् નો ભૂ. કૃ.) સહેવાયલું. [સુરતી.
सौन्दर्य ન. સુંદરપણું, ખુબ-
स्तुति સ્ત્રી. સ્તુતિ, વખાણ, પ્રાર્થના.
स्तेन પુ. ચોર.
स्त्रीरत्न ન. રત્નરૂપ સ્ત્રી.
स्था (तिष्ठ) ગ. ૧, પરસ્મૈ, સ્થિતિ હોવી, ઊભા રહેવું; (કર્મણિરૂપ स्थीय), -अनु (ઉપ.) + स्था (तिष्ठ्)કહ્યા પ્રમાણે વર્તવું, હુકમ બજાવવો;— प्र (ઉપ.)+स्था (तिष्ठ्) આત્મને. નિકળવું, બહાર જવું; -उद्+स्था (तिष्ठ्) ઊઠવું.
स्थान ન. સ્થાન, જગ્યા, ઠેકાણું.
स्निह् ગ. ૪, પરસ્મૈ. સ્નેહ રાખવો.

स्निग्ध (स्निह् નું ભૂત કૃદંત) માયાળુ, મમતાળુ, સ્નેહશીલ.
स्नेह પુ. સ્નેહ.
स्पन्द् ગ. ૧, આત્મને, ફરકવું, (ધડકવું.
स्पर्ध् ગ. ૧, આત્મને, બરોબરી કરવી, સરસાઈ કરવી.
स्पृश् ગ. ૬, પરસ્મૈ, સ્પર્શ કરવો, અડકવું.
स्पृष्ट (स्पृश् નો ભૂ. કૃ.) સ્પર્શ કરેલું, અડકેલું.
स्पृह् ગ. ૧૦, ચહાવું, ઝંખવું, તૃષ્ણા થવી.
स्फुर् ગ. ૬, પરસ્મૈ, ફરકવું. ફફડવું, તરફડવું.
स्मि ગ. ૧ આત્મને. હસવું, મ્હો મલકાવવું;–ઉપસર્ગ वि +स्मि વિસ્મય પામવો, આશ્ચર્ય પામવું.
स्मृ (स्मर्) ગ. ૧, પરસ્મૈ. સ્મરણ કરવું, સંભારવું, યાદ રાખવું;—ઉપસર્ગ वि + स्मृ (स्मर्), વિસરવું, ભૂલી જવું.
स्मृति સ્ત્રી. સ્મરણ, યાદદાસ્ત; સ્મૃતિ (ધર્મશાસ્ત્ર).
स्रंस् ગ. ૧, આત્મને. ખરવું, નીચે પડવું.
स्रष्टृ સૃષ્ટિકર્તા;—વિશે. પુ. ન. સરજનાર.

स्वकृत्य ન. પોતાની ફરજ.
स्वदेश પુ. (स्व પોતાનો+देश પુ. મુલક) સ્વદેશ.
स्वप्न ન. સ્વપ્ન, શમણું.
स्वर्ग પુ. સ્વર્ગ.
स्वविषय પુ. (विषय પુ. મુલક) પોતાનો મુલક.
स्वसृ સ્ત્રી. બહેન. [કલ્યાણ.
स्वस्ति (અવ્યય)સ્વસ્તિ, આખંડ
स्वस्थ વિશે. પું. ન.સ્વસ્થ,શાંત.
स्वाद् ગ. ૧, આત્મને. સ્વાદ પડવો, ચાખવું, ભાવવું.
स्वादु વિશે. પુ. ન. સ્ત્રી. સ્વાદવાળું.
स्वामिगुणोपेत વિશે. પુ. ન. (स्वामिन् ધણી + गुण ગુણ +उपेत યુક્ત) ધણીના ગુણોથી યુક્ત.
स्वामिन् પુ. સ્વામી, ધણી.
स्वास्थ्य ન. સ્વસ્થતા, શાંતિ.
स्वीय વિશે. પુ. ન. પોતાનું.

ह.

हन् હણવું, મારવું.
हरण ન. હરણ કરવું તે. લઈ જવું તે.
हरि પુ. વિશેષ નામ.
हरिण પુ. હરણ.
हर्म्य ન. હવેલી.

हलाहल ન. હળાહળ, ઝેર.
हविस् ન. બળિદાન.
हस् ગ. ૧, પરસ્મૈ. હસવું, —**वि**ઉપ. + **हस्** મશ્કરીમાં હસવું, મશ્કરી કરવી.
हस्त પુ. હાથ.
हि,—**प्र**ઉપ+**हि**, મોકલવું.
हित વિશે. પુ. ન. હિતકારક.—ન. હિત, ભલું.
हितकर વિશે. પુ. ન. હિતકર, ફાયદાકારક.
हिम ન. બરફ.
हुतभुज् પુ. અગ્નિ.
हृ ગ. ૧, ઉભય. હરણ કરવું. લઇ લેવું, હરી જવું;—ઉપસર્ગ **आ**+**हृ** આહાર કરવો, ખાવું; યજ્ઞ કરવો;—**परि** (ઉપ.)+**हृ**, ખસેડવું, દૂર કરવું.—ઉપસર્ગ **प्र**+**हृ**, પ્રહાર કરવો, મારવું;—ઉપસર્ગ **वि**+**हृ** ક્રીડા કરવી.
हृदय ન. હૃદય, હૈયું.
हे (અવ્યય) અહો, અરે.
हेमन् ન. સોનું.
होतृ પુ. પુરોહિત, ગોર, હવન (કરનારો.
ह्यस् (અવ્યય) ગઈ કાલે.
ह्लाद् ગ. ૧૦,—**आ**(ઉપ.)+**ह्लाद्** ખુશી થવું, આનંદ પામવો, આલ્હાદિત થવું.
ह्वे ગ. ૧, ઉભય. બોલાવવું.

ગુજરાતી સંસ્કૃત શબ્દકોશ.

અખંડ કલ્યાણ स्वस्ति અવ્યય.
અગ્નિ अग्नि પુ. हुतभुज् પુ. अनल પુ.
અગ્ર अग्र ન.
અંગ્રેજ अङ्गल પુ.
અગણિત असंख्येय વિશે.
અગાશી प्रासादतल ન. (प्रासाद મહેલ +तल. તળિયું, પૃષ્ઠ).
અગોચર अभूमि સ્ત્રી.
અંગીકાર કરવું परि (ઉપ.)+सेव् ગ. ૧. આત્મને.
અજવાળીયું शुक्लपक्ष પુ.
અજ્ઞાન अज्ञान ન.
અટકાવું नि ઉપ. + रुध् (કર્મણિ પ્રયોગમાં.) [પરસ્મૈ.
અટકાવવું वि ઉપ+रम् ગ. ૧.
અટકાવાયલું कुण्ठित (कुण्ठ् નો કર્મણિ ભૂ. કૃ.).
અટકાવેલું प्रतिहत (प्रति ઉપ. +हन् નો કર્મણિ ભૂ. કૃ.).
અડકવું स्पृश् ગ. ૬, પરસ્મૈ.
અડચણમાં આવેલું. प्रतिहत(प्रति ઉપ+हन् નો કર્મણિ ભૂ. કૃ.)
અડકેલું स्पृष्ट (स्पृश्नो ભૂ. કૃ.)
અડદ माष પુ.
અણગમતું विप्रिय વિશે.
અણભરૂસાદાર अविश्वास्य વિશે.
અતિશય } अतीव અવ્યય; परम
અત્યંત } વિશે.
અત્યંતતા प्रकर्ष પુ.
અથવા अथवा અવ્યય; उत અવ્યય, वा અવ્યય.
અદેખાઇ अक्षमा સ્ત્રી.
અધર્મ अधर्म પુ.
અધિકારી राजपुरुष પુ.
અધિકાર આપવો अधिकृ (अधि ઉપ +कृ).
અધિપતિ अधिपति પુ.
અધીરા થવું त्वर् ગ. ૧૦, આત્મને.
અનર્થ अनर्थ પુ.
અનાજ धान्य ન.
અનાથ अशरण વિશે.
અનિષ્ટ अनर्थ પુ.
અનુભવવું अनु (ઉપ.)+भू ગ. ૧, પરસ્મૈ. भावय (भू ના પ્રેરક પ્રયોગના આજ્ઞા-

ર્થનું દ્વિ. પુ. એકવચન.)

અનુસરવું अनु (ઉપ)+सृ (सर्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.; अनु (ઉપ) +गम् (गच्छ्) ગ. ૧. પરસ્મૈ.

અને च અવ્યય.

અંતઃકરણ अन्तःकरण ન.;

અંતઃપુરનો વડો અધિકારી कञ्चुकिन् પુ.

અંતરાય आवरण ન.

અંદરનો આત્મા—જીવ अन्तरात्मन् પુ.

અંધારૂં तमस् ન.

અપરાધનો લેશ अपराधलव પુ.

અપવિત્ર કરાયેલું दूषित (दुष् નો ભૂ. કૃ.)

અપ્રિય अप्रिय વિશે.

અભિષેક अभिषेक પુ.

અભિષેક કરવાને अभिषेक्तुम् (अभि ઉપ. + सिच्)

અભ્યાસ अध्ययन ન.

અમૃત अमृत ન.

અંબોડો कबरी સ્ત્રી.

અરે भोस् અવ્યય; हा અવ્યય

અર્ઘ્ય अर्घ्य ન.

અર્થ કરવા યોગ્ય व्याख्येय વિશે.

અવકાશ अवकाश પુ.

અવજ્ઞા अवधीरणा સ્ત્રી.

અવજ્ઞા કરવી अव ઉપ. +मन् ગ. ૪, આત્મને.

અવદશા दुर्दशा સ્ત્રી.

અવયવ गात्र ન.

અવળા મ્હોંવાળું विमुख વિશે.

અવાજ ध्वनि પુ.

અવિષય अभूमि સ્ત્રી.

અંશ लेश પુ.

અશુદ્ધ दूषित (दुष् નો ભૂ. કૃ.)

અસત્ય अनृत ન.; असत्य ન.

અસ્થિર अध्रुव વિશે.

અસ્વચ્છતા श्यामिका સ્ત્રી.

અહિં अत्र અવ્યય.

અહિંઆ इह અવ્યય.

અહો भोस् અવ્યય.

આ.

આંખ नयन ન. चक्षुस् ન.; नेत्र ન.

આંસુ अश्रु ન.

આકાશ अम्बर ન; वियत् ન. नभस् ન.

આકાશ અને પૃથ્વી द्यावा पृथिवी સ્ત્રી. (દ્વિવચનમાં)

આગળ पुरस् અવ્યય; पुरतस् અવ્યય.

આગેવાન नायक પુ.

આચરવું आ (ઉપ.)+ चर् ગ. ૧, પરસ્મૈ.

આચાર્ય आचार्य પુ.; गुरु પુ.
આચ્છાદન आवरण ન.
આજ अद्य અવ્યય.
આ જાતનું एतादृश વિશે.
આજીજી निर्बन्ध પુ.
આજ્ઞા आदेश પુ. आज्ञा સ્ત્રી.
આડો રસ્તો विमार्ग પુ.
આણવું आ+नी ગ. ૧, ઉભય.
આત્મા आत्मन् પુ. अन्तरात्मन् પુ.
આતુર सोत्कण्ठ વિશે.
આથી अतः અવ્યય.
આદર आदर પુ.
આધ્યાત્મિક आध्यात्मिक વિશે.
આનંદ થવો रम् ગ.૧, આત્મને.
આનંદ પામવો अभि ઉપ.+नन्द् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
આપ भवत् સર્વનામ.
આપનાર दातृ પુ. ન.
આપની હજુર भवत्सकाश પુ. (भवत् સર્વ. આપ, અને सकाश પુ. પડોશ.)
આપવું दा (यच्छ्) ગ. ૧, પરસ્મૈ. કર્મણિરૂપ (दी); अति ઉપ. + सृज् ગ. ૬, પરસ્મૈ.; प्र ઉપ.+दा
આપવા યોગ્ય प्रदेय વિશે.
આફત आपद् સ્ત્રી. विपद् સ્ત્રી.; विपत्ति સ્ત્રી.
આબરૂદાર માણસ आर्य પુ.
આબાદ श्रीमत् વિશે.
આબાદ થવું सम् ઉપ.+ऋध् ગ. ૪, પરસ્મૈ.
આબાદી भूति સ્ત્રી; संपद् સ્ત્રી.; समृद्धि સ્ત્રી.
આમતેમ ચાલવું તે संचलन ન.
આયુષ્ય जीवित ન.
આરાધના आराधन ન.
આરંભ आरम्भ પુ.
આરોપ आरोप પુ.
આર્ય आर्य પુ.
આવવું आ ઉપ.+या; सम् ઉપ. +आ ઉપ.+या.
આવતી કાલે श्वस् અવ્યય.
આશરે જવું आ (ઉપ.)+श्रि ગ. ૧, ઉભય.
આશરો આપેલો विधृत (वि ઉપ+धृનો કર્મણિ ભૂ. કૃ.)
આશરો લેવો अव (ઉપ.) + लम्ब् ગ. ૧, આત્મને.; भज् ગ. ૧, ઉભય.; परि ઉપ. + सेव् ગ. ૧, આત્મને.
આશા आशा સ્ત્રી.
આશા રાખવી आ (ઉપ). + शंस् ગ. ૧, આત્મને.
આશ્ચર્ય પામવું वि (ઉપ)+स्मि

ગ. ૧, આત્મને.
આશીર્વાદ आशीर्वाद पु.
આશ્રય संश्रय पुं.
આશ્રિત अनुजीविन् વિશે.
આસન आसन ન.
આસ્તે क्रमेण (क्रमની તૃતીયાનું એકવચન); शनैस् અવ્યય.
આળસ जाड्य ન.
આળોટવું लुट् ગ. ૪, પરસ્મૈ.

ઈ

ઈગ્લીશ आङ्गलभौम पु.
ઈગ્લાંડ आङ्गलभूमि સ્ત્રી.
ઈચ્છવું इष् (इच्छ्) ગ. ૬, પરસ્મૈ.; वाञ्छ् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
ઈચ્છા अभिरुचि સ્ત્રી; अभिलाष पु.; इच्छा સ્ત્રી.; काम पु., लोभ पु. तृष्णा સ્ત્રી; उत्कण्ठा સ્ત્રી
ઈચ્છેલું इष्ट (इष् ગ. ૬, નો ભૂ. કૃ.)
ઈજા अहित ન.; व्यथा સ્ત્રી.
ઈન્સાફની કચેરી न्यायसभा સ્ત્રી.
ઈનામ पारितोषिक ન.
ઈન્દ્રની રાજધાની अमरावती સ્ત્રી.

ઉ

ઉગ્ર चण्ड વિશે.
ઉંચો उच्चकैस् અવ્યય.
ઉકવું क्री ગ. ૧, પરસ્મૈ.; + उद् ઉપ. ગ. ૧, પરસ્મૈ,
ઉતરતું अवतरत् [अव (ઉપ.) +तृ. ગ. ૧, પરસ્મૈ.નો વ. કૃ.]
ઉતરવું अव (ઉપ.)+तृग. ૧,પરસ્મૈ.
ઉતાવળ जव पु.
ઉતાવળથી सत्वरम् અવ્યય.
ઉત્કંઠા उत्कण्ठा સ્ત્રી.
ઉત્કૃષ્ટતા प्रकर्ष पु.
ઉત્પત્તિ प्रभव पु.
ઉત્પન્ન થવું जन् (जा) ગ. ૪, આત્મને.; उद् (ઉપ) + भू ગ. ૧, પરસ્મૈ.; उद् (ઉપ.)+ पद् ગ. ૪, આત્મને.
ઉત્પન્ન થયેલું जात ભૂ. કૃ.
ઉત્પત્તિસ્થાન प्रभव पु.
ઉત્સાહ उत्साह पु.
ઉદ્યમ उद्यम पु.
ઉદ્યમ જેવું उद्यमसम વિશે.
ઉદ્યોગ उद्योग पु.
ઉદ્યોગી दक्ष વિશે.
ઉપજીવિકા जीविका સ્ત્રી.
ઉન્હાળો ग्रीष्म पु.
ઉપકાર उपकार पु.
ઉપજાવેલું निर्मित [निर् (ઉપ.) +मा નો ભૂ. કૃ.]

ઉપદેશ उपदेश પુ.; वचन ન.
ઉપભોગ भोग પુ.
ઉપરી अधिपति પુ.
ઉપાય उपाय પુ.
ઉમર वयस् ન.
ઉવેખવું उप (ઉપ.)+ईक्ष ગ. ૧. આત્મને.

ઊ.

ઊગવું रुह् ગ. ૧, પરસ્મૈ; प्र ઉપ.+रुह् (રૂપ.)
ઊડવું स्था (तिष्ठ्) ગ.૧,પરસ્મૈ. उद् ઉપ.+पत् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
ઊઠીને उत्थाय (उद् ઉપ + स्था નો સંબંધક ભૂ. કૃ.)
ઊભા રહેવું स्था (तिष्ठ्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.
ઊભેલું तस्थिवस् વિશે.

ઋ.

ઋષિ ऋषि પુ.

એ.

એ अपि અવ્યય.
એક एक સર્વ.
એકઠું કરવું તે अवचय પુ.
એકઠા મળવું सम् (ઉપ.) + गम् (गच्छ्) ગ. ૧, આત્મને.
એકદમ / એકાએક } सहसा અવ્યય.
એ પ્રમાણે एवम् અવ્યય.
એમ इति અવ્યય.
એવી રીતે इत्थम् અવ્યય.

ઓ.

ઓચ્છવ उत्सव પુ.
ઓછું થતું क्षयिन् વિશે.
ઓપાવવું कत्थ् ગ. ૧, આત્મને
ઓસડ अगद પુ.; औषध ન.
ઓળંગવું तृ ગ. ૧, પરસ્મૈ.; पार ગ. ૧૦; लङ्घ् ગ. ૧, આત્મને; सम् કે उत् (રૂપ.) +तृ ગ. ૧, પરસ્મૈ.

ક.

કંકાસ कलि પુ.; कलह પુ.
કંજુસ માણસ कदर्य પુ.
કંઠ कण्ठ પુ.
કથા कथा સ્ત્રી.
કચરો કાઢવો તે संमार्जन ન.
કચેરી सभा સ્ત્રી.
કદિયે નહિ न कदापि અવ્યય.
કનડવું तुद् ગ. ૬, ઉભય.

કપટ कपट न.

કપાવું छिद् (કર્મણિ પ્રયોગમાં)

કપાસ तूल पु.

કબજામાં રાખવું તે संयम પુ.

કબુલ રાખવું अनु (ઉપ.) + मन् ગ. ૪, આત્મને.

કબુલેલું प्रतिज्ञात [प्रति (ઉપ.) +ज्ञा નો ભૂ. કૃ.]

કમળ कमल न. पद्म न.

કંપવું कम्प् ગ. ૧, આત્મને.

કર भावय (भू ધાતુના પ્રેરક પ્રયોગના આજ્ઞાર્થનું દ્વિ.પુ.એક.)

કરજદાર अधमर्ण પુ.

કરતું कुर्वत् (कृ નો પરસ્મૈ. વ. કૃ.); कुर्वाण (कृ નો આત્મને વ. કૃ.).

કરનાર कर्तृ વિશે.

કરવા યોગ્ય विधेय વિશે.

કરાયલું निर्मित [निर् (ઉપ) + मा નો ભૂ. કૃ.]; कृत (कृ નો ભૂ. કૃ.) विहित [वि (ઉપ)+धा નો ભૂ. કૃ.].

કરૂણા कारुण्य न.

કર્તવ્ય कर्तव्य न.

કર્પૂરતિલકની પાસે कर्पूरतिलकसमीपम् અવ્યય.

કલંક कलङ्क પુ.

કલ્યાણ कल्याण न. भद्र न. शिव न.

કલ્યાણકારક श्रेयस् વિશે.

કવિ कवि પુ.

કવિરાજ कवीश પુ.

કહે છે ब्रूते (ब्रू ગ. ૨, શું આત્મને. વર્તમાન કાળના તૃ. પુ. એ. વ.)

કહેલું उक्त (वच् નો ભૂ. કૃ.)

કહેવું कथ् ગ. ૧૦; भाष् ગ. ૧, આત્મને.; शंस् ગ. ૧, પરસ્મૈ.; वद् ગ. ૧, પરસ્મૈ.

કહ્યા પ્રમાણે ચાલવું अनु ઉપ. +स्था (तिष्ठ्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.

કળા कला સ્ત્રી.

કાંટો कण्टक પુ.

કાંઠો तीर न.; पार પુ.

કાકો पितृव्य પુ.

કાગડો वायस પુ.

કાચબો कूर्म પુ.

કાદવ पङ्क પુ.

કાન कर्ण પુ.; श्रवण પુ.; श्रुति સ્ત્રી.

કાંતિ कान्ति સ્ત્રી.

કાફલો सार्थ પુ.

કામ कर्मन् न.; कृति સ્ત્રી; अनुष्ठान न.; कार्य न.

કામઠું चाप न.; धनुस् न.

કામદેવ मदन પુ.

કારણ कारण न.; निमित्त.

કાર્તિક મહિનો कार्तिक પુ.
કાલાવાલા निर्बन्ध પુ.
કાળ काल પુ.
કાળો श्याम વિશે.
કિંવા अथवा અવ્યય; वा અવ્યય; उत અવ્યય.
કીર્તિ कीर्ति સ્ત્રી.
કુંભાર कुम्भकार પુ.
કુટુંબનું માણુસ कुटुम्बिन् પુ.
કુતરો सारमेय પુ.
કુબેર धनपति પુ.
કુમારિકા कन्या સ્ત્રી; कुमारी સ્ત્રી.
કુશળ कुशलिन् વિશે.
કુળ वंश પુ.
કુળવાન कुलीन વિશે.
કુવો कूप પુ.
કૃતજ્ઞતા कृतज्ञता સ્ત્રી.
કૃપા कृपा સ્ત્રી.
કે अथवा અવ્યય; वा અવ્યય; उत અવ્યય.
કેદખાનું कारागृह ન.
કેમ कथम् અવ્યય.
કેરી आम्र ન.
કેવળ केवल વિશે.; केवलम् અવ્યય.
કૈકેયી कैकेयी દશરથ રાજાની સ્ત્રીનું નામ.
કોદાળો खनित्र ન.
કોશ क्रोश પુ.
ક્યાં क અવ્યય; कुत्र અવ્યય.
ક્યાંથી कुतः અવ્યય.
ક્યારે कदा.
ક્લેશ क्लेश પુ.
ક્રીડા क्रीडा સ્ત્રી.
ક્રીડા કરવી क्रीड् ગ. ૧, આત્મને.
ક્રૂર नृशंस વિશે.
ક્રોધ क्रोध પુ.
ક્ષમા क्षमा સ્ત્રી.
ક્ષમા કરવી क्षम् (क्षाम्) ગ. ૪, પરસ્મૈ.

ખ.

ખંડ द्वीप પુ.
ખબર वार्ता સ્ત્રી.
ખમવું क्षम् ગ. ૧, આત્મને.
ખરવું स्रंस् ગ. ૧, આત્મને.
ખરાબ કામ दुष्कृति સ્ત્રી.
ખરાબ ચાલ दुराचार પુ.
ખરાબ માણુસ दुर्जन પુ.
ખરીદાયલું क्रीत (क्री નો ભૂ. કૃ.)
ખરેખર किल અવ્યય.
ખરેખરૂં તત્વ सतत्त्व ન.
ખરેખાત सत्यम् અવ્યય.
ખલાસી नाविक પુ.
ખસવું सृ (सर्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.

ખસેડવું परि ઉપ.+हृ ગ. ૧, ઉભય; अप ઉપ.+नी ગ. ૧, ઉભય.
ખળભળવું क्षुभ् ગ. ૪, પરસ્મૈ.
ખળાયલું कुण्ठित (कुण्ठ् નો ભૂ. કૃ.).
ખાડો गर्ता સ્ત્રી.
ખારું लवण વિશે.
ખાવું अद् ગ. ૨, પરસ્મૈ; आ (ઉપ)+हृ ગ. ૧, ઉભય; भक्ष् ગ. ૧૦, પરસ્મૈ.
ખાસડું उपानह् સ્ત્રી.
ખુશકારક आह्लादक વિશે.
ખુશબોદાર वासित વિશે; सुगन्धि વિશે.; सुरभि વિશે.
ખુશા रति સ્ત્રી.
ખુશી થવું आ ઉપ. +ह्लाद् ગ. ૧૦ ઉભય.
ખુશી કરવું प्री [प्रीण्] ગ. ૧૦; मुद् ગ. ૧. આત્મને; प्र (ઉપ.)+मुद् ગ. ૧, આત્મને.
ખુબસુરત दर्शनीय વિશે.
ખુબસુરત (સ્ત્રી.) वरतनु વિશે.
ખુબસુરતી सौन्दर्य ન.
ખેંચેલું आकृष्ट (આ ઉપ.+ कृष् નો ભૂ. કૃ.)
ખેડુત कृषीवल પુ.
ખેતર क्षेत्र ન.
ખેલવું क्रीड् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
ખોટો રસ્તો विमार्ग પુ.
ખોદવું खन् ગ. ૧, ઉભય; उद् ઉપ + खन् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
ખોદેલું उत्खात [उद् (ઉપ.) +खन् નો ભૂ કૃ.].
ખોળામાં બેઠેલું उत्सङ्गवर्तिन् વિશે (उत्सङ्ग પુ. ખોળો).
ખોળી કઢાયેલું निरूपित (नि ઉપ.+रूप् નું ભૂ. કૃ.).

ગ.

ગયકાલ ह्यस् અવ્યય.
ગંગા गङ्गा સ્ત્રી.: भागीरथी સ્ત્રી
ગણવું गण् ગ. ૧૦, પરસ્મૈ.
ગણકારવું गण् ગ. ૧૦; ईक्ष् ગ. ૧. આત્મને.
ગતિ गति સ્ત્રી.
ગંધર્વ गन्धर्व પુ. સ્વર્ગમાં રહેનારા દેવોમાંની એક જાત.
ગભરાયેલો भ्रान्त ભૂ. કૃ.; पर्याकुल વિશે.
ગભરાવું क्षुभ् ગ. ૪. પરસ્મૈ.
ગમવું रुच् ગ. ૧, આત્મને.
ગયેલું गत (गम् નો ભૂ. કૃ.) यात (या નો ભૂ. કૃ.).
ગરમ चण्ड વિશે.

ગરીબ દીન વિશે
ગરીબપણું દારિદ્ર્ય ન.; દૈન્ય ન.
ગર્વિષ્ઠ ઉદ્ધત (ઉદ્ ઉપ. + હન્ નો કર્મણિ ભૂ. કૃ.)
ગવૈયો ગાયક પુ.
ગળવું ગલ્ ગ. ૧, પરસ્મૈ; ક્ષુ ગ. ૧, પરસ્મૈ.
ગાંડા થવું મદ્ (માદ્) ગ. ૪, પરસ્મૈ
ગાઉ ક્રોશ પુ.
ગાય ધેનુ સ્રી.
ગાયન ગાન ન. સંગીત ન.
ગાયની કોઢ ગોષ્ઠ પુ. કે ન.
ગાલ કપોલ પુ.
ગાવું ગૈ ગ. ૧. પરસ્મૈ.
ગીત ગીત ન.
ગુંથવું તે ગ્રન્થન ન.
ગુણ ગુણ પુ.
ગુણ જાણનાર ગુણજ્ઞ વિશે.
ગુણવાન ગુણવત્ વિશે; ગુણિન્ વિશે.
ગુન્હેગાર અપરાધિન્ વિશે.
ગુન્હો અપરાધ પુ.
ગુફા વિવર ન.
ગુરૂ ગુરુ પુ.; આચાર્ય પુ.
ગુસ્સે થવું કુપ્ ગ.૪, પરસ્મૈ; ક્રુધ્ ગ. ૪, પરસ્મૈ.
ગોઠવવું રચ્ ગ. ૧૦.
ગોર હોતૃ પુ.
ગોત્ર ગોત્ર ન.
ગોવાળ ગોપ પુ.

ઘ.

ઘટારત હોવું શુભ્ ગ. ૧, આત્મને.
ઘડો ઘટ પુ.
ઘણીવાર બહુશસ્ અવ્યય.
ઘણું કરીને પ્રાયસ્ અવ્યય.
ઘણું અતીવ અવ્યય; પરમ વિશે.
ઘર ગૃહ ન.; ભર્મન્ ન.; સદ્મન્ ન.
ઘરડપણ જરા સ્રી.
ઘરડો પુરૂષ જરઠ પુ.
ઘરેણું અલઙ્કાર પુ.
ઘસાઇ જવું ક્ષિ (ક્ષય્) ગ. ૧ પરસ્મૈ.
ઘી ઘૃત ન.
ઘેરવું પરિ (ઉપ.)+વૃ.
ઘેલા થવું મુહ્ ગ. ૪, પરસ્મૈ.
ઘોડો અશ્વ પુ. રથ્ય પુ.

ચ.

ચકોર ચકોર પુ.
ચઢતી ભૂતિ સ્રી; અભ્યુદય પુ.
ચઢવું આ (ઉપ.) +રુહ્ ગ. ૧. પરસ્મૈ.
ચઢિયાતું ન હોય એવું નિર-

તિહાય વિશે.
ચતુરાઇ चातुर्य न.
ચપળ चञ्चल विशे.
ચંદની कौमुदी સ્ત્રી. ज्योत्स्ना સ્ત્રી.
ચન્દ્ર इन्दु પુ; चन्द्र પુ.; चन्द्रमस् પુ.
ચંદ્રાપીડ चन्द्रापीड એક રાજ-પુત્રનું નામ છે.
ચમત્કારિક હથિયાર अस्त्र न.
ચરિત્ર चरित न.
ચાહવું स्पृह् ગ. ૧૦.; अभि-ઉપ.+नन्द् ગ. ૧. પરસ્મૈ.
ચળકતો ધોળો (રંગ) भास्वर-शुक्ल પુ.
ચળકવું प्र ઉપ+काश् ગ. ૧, આત્મને.
ચળકાટથી उज्ज्वलम् અવ્યય
ચળવું चल् ગ. ૧. પરસ્મૈ.
ચાકર किङ्कर પુ.; भृत्य પુ.
ચાકર માણસ दासजन પુ. (दास પુ. ચાકર. અને जन પુ. માણસ).
ચાકરી કરનાર अनुजीविन् વિશે.
ચાખવું स्वाद् ગ. ૧. આત્મને.
ચામડું चर्मन् न.
ચારનો જથો चतुष्टय न.
ચાર મહિના मासचतुष्टय न.
ચાલ आचार પુ.
ચાલવું चर् ગ. ૧. પરસ્મૈ.; चल् ગ. ૧. પરસ્મૈ.
ચાહના अभिलाष પુ.
ચિંતાતુર सोत्कण्ठ વિશે.
ચિત્ત चित्त न.
ચિન્હ चिह्न न.
ચીસ विराव પુ.
ચોખા तण्डुल પુ.
ચોર स्तेन પુ.; चोर् પુ.
ચોરવું चुर (चोर्)ગ. ૧૦,પરસ્મૈ.
ચોરી चौर्य न.

છ.

છતાં सत् (अस् ના. વ. કૃ. सत् નું પુ. પ્રથમાનું એ. વ.)
છંદ छन्दस् न.; श्लोक પુ.
છબી प्रतिकृति સ્ત્રી.
છાતી वक्षस् न.
છાયા छाया સ્ત્રી.
છુપાવેલું छन्न (छद् નો કર્મણિ ભૂ. કૃ.)
છુટું કરવું मुच् (मुञ्च्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.
છુટું થયેલું मुक्त (मुच्नो ભૂ. કૃ.)
છેડો पार પુ.
છેવટ परिणाम પુ.
છોકરી नन्दिनी સ્ત્રી.
છોકરો बालक પુ.; डिम्भ પુ.; शिशु પુ.

છોડવવું उद् ઉપ.+धृ ગ. ૧, ઉભય.

છોડી દેવું त्यज् ગ. ૧, પરસ્મૈ; वि (ઉપ)+सृज् ગ. ૬, પરસ્મૈ.

જ.

જગત जगत् ન.

જગ્યા स्थान ન.; शाला સ્ત્રી. अवकाश પુ.

જંગલ अटवी સ્ત્રી., अरण्य ન.

જટાયુ गृध्रराज પુ.

જતું गच्छत् (गम् ગ. ૧, પરસ્મૈ નો વ. કૃ.)

જથો अवचय પુ; संघात પુ. समुदाय પુ.

જનાનખાનું अन्तःपुर ન.

જનાર गन्तृ વિશે.

જન્મ उद्भव પુ.

જન્મવું जन् (जा) ગ. ૪, આત્મને.

જન્મેલું जात (जन् ભૂ. કૃ.)

જમાઈ जामातृ પુ.

જમીન भूमि સ્ત્રી

જલદી द्रुतम् અવ્યય; अचिरात् અવ્યય; सत्वरम् અવ્યય.

જવાબ આપવો प्रति ઉપ.+आप् ગ. ૧, આત્મને.

જવું (ક્રિયાપદ) गम् (गच्छ्) ગ. ૧, પરસ્મૈ; व्रज् ગ. ૧, પરસ્મૈ; सृ ગ. ૧, પરસ્મૈ.

જવું(ક્રિયાવાચકનામ) गमन ન.; अत्यय પુ.

જશ यशस् ન.

જાચક भिक्षुक પુ. याचक પુ.

જાચવું याच् ગ. ૧, ઉભય.

જાણવુ ज्ञा, बुध् ગ. ૧, ઉભય; अव (ઉપ.) + गम् [गच्छ्] ગ. ૧, પરસ્મૈ.

જાણે इव અવ્યય.

જાત वर्ण પુ.

જાતિ जाति સ્ત્રી.

જાત્રાળુ यात्रिक પુ.

જાસુદ दूत પુ.

જાળ जाल ન.

જીતતું जयत् (जि ગ. ૧, પરસ્મૈ. નો વ. કૃ.)

જીતાયલું अभिभूत [अभि (ઉપ.)+भू નો ભૂ. કૃ.]

જીંદગી जीवित ન.

જીભ जिव्हा સ્ત્રી.

જીભનું ટેરવું जिव्हाग्र (जिव्हा સ્ત્રી. જીભ+अग्र ન. ટોચ).

જીરણ जीर्ण (जृ નો ભૂ. કૃ.)

જીવ जीव પુ.

જીવવું जीव् ગ. ૧, પરસ્મૈ.

જુદી જુદી જાતનું विविध વિશે.
જુવાન સ્ત્રી प्रमदा સ્ત્રી.
જૂઠું अनृत ન. असत्य ન.
જેથી यतः અવ્યય.
જે પ્રમાણે यथा અવ્યય.
જેમ यथा અવ્યય.
જો यदि અવ્યય.
જોઇને अवलोक्य (अव ઉપ+लोक् નો ભૂ. કૃ.)
જોજન योजन પુ.
જોડાયલું युक्त (युज् નો ભૂ. કૃ.); प्रपन्न (प्र ઉપ. + पद्‌નો ભૂ. કૃ.)
જોડો उपानह् સ્ત્રી.
જોતું पश्यत् (दृश् ગ. ૧. પરસ્મૈ. નો વ. કૃ.)
જોનાર द्रष्टृ વિશે.
જોર बल ન. सामर्थ्य ન.
જોરાવર प्रबल વિશે.; बलवत् વિશે.
જોવાની મહેરબાની दृष्टिप्रसाद પુ. (दृष्टि સ્ત્રી. નજર+ प्रसाद પુ. મહેરબાની).
જોવાયલું निरूपित (नि ઉપ. + रूप નો ભૂ. કૃ.).
જોવું दृश् (पश्य्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.; ईक्ष् ગ. ૧, આત્મને; प्र (ઉપ.)+ ईक्ष् ગ. ૧, આત્મને.; सम् ઉપ. + लक्ष् ગ. ૧૦.
જ્ઞાનરૂપી અમૃત ज्ञानामृत ન. (ज्ञान ન. જ્ઞાન, અને अमृत ન. અમૃત).
જ્યાં यत्र અવ્યય.
જ્યાં સુધી यावत् અવ્યય.
જ્યારે यदा અવ્યય.

ઝ.

ઝંખવું स्पृह् ગ. ૧૦. [પુ.
ઝાડ तरु પુ.; वृक्ष પુ ; पादप
ઝુંપડુ उटज પુ.
ઝેર विष ન.

ટ.

ટંટો कलि પુ. कलह પુ.
ટપકવું गल् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
ટપકું बिन्दु પુ.
ટેવ व्यसन ન.
ટોચ अग्र ન.
ટોળું यूथ ન.

ઠ.

ઠગ शठ પુ.; जाल्म પુ.; वञ्चक પુ.; वञ्चक ન.
ઠગારો वञ्चक પુ.
ઠપકો उपालम्भ પુ.
ઠરાવવું अधि (ઉપ.) + [illegible]

ડીક वरम् અવ્યય; सम्यक् અવ્યય.
ઠેકાણું स्थान ન.

ડ.

ડાઘ कलङ्क પુ.
ડાહ્યું धीमत् વિશે; मेधाविन् વિશે.
ડાહ્યો માણસ प्रज्ञ પુ. प्राज्ञ પુ.; बुध પુ.
ડાળી शाखा સ્ત્રી.
ડુક્કર वराह પુ.

ઢ.

ઢગલો राशि પુ.
ઢાંકવું आवरण ન.
ઢાંકેલું छन्न (छद्નો કર્મણિ ભૂ. કૃ.)
ઢીલું થયેલું श्लथ વિશે.

त.

તકસીર विप्रिय ન.
તકાવવું क्षुभ् ગ. ૪. પરસ્મૈ.
તકાસવું आ (ઉપ.)+ शंस् ગ. ૧. આત્મને.
તજવા લાયક परिहर्तव्य વિશે.
તજવું त्यज् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
તડકો आतप પુ.
તપ तपस् ન.
તપાસવું परि (ઉપ)+ईक्ष् ગ. ૧, આત્મને.
તપેલું संतप्त [सम् (ઉપ) + तप् નો ભૂ. કૃ.]
તમે भवत् સર્વ.; युष्मद् સર્વ.
તરત अचिरात् અવ્યય; अनन्तरम् અવ્યય; द्रुतम् અવ્યય.
તરફડવું स्फुर् ગ. ૬. પરસ્મૈ.
તરવાર असि પુ.; खड्ग પુ.
તરસ तृष्णा સ્ત્રી.
તરસ્યું तृषित વિશે.
તરેહતરેહનું विविध વિશે.
તલ तिल પુ.
તળાવ कासार પુ. तडाग પુ.
તળાવડું पल्वल પુ.
તળીયું मूल ન.
તત્ત્વ तत्त्व ન.
તત્વજ્ઞાની ब्रह्मविद् પુ.
તત્પર उद्यत વિશે.
તાબે થવું शरणम् કે वशम् गम् (गच्छ) ગ. ૧. પરસ્મૈ; अनु (ઉપ.) + रुध् ગ. ૪. આત્મને.
તારો तारक ન.
તારાનો જથો तारागण પુ. (तारा સ્ત્રી. તારો + गण પુ. જથો.
તિક્ષ્ણ निशित વિશે.
તિરસ્કાર अवधीरणा સ્ત્રી.

તિરસ્કારવું अव (ઉપ.)+ धीर् ગ. ૧૦.; अव ઉપ. + मन् ગ. ૪, આત્મને.
તીર इषु પુ.; शर પુ; बाण પુ.
તીર્થ જાત્રા જતું क्षेत्रगामिन् વિશે.
તુચ્છ क्षुद्र વિશે.
તુલ્ય तुल्य વિશે.
તેજ तेजस् ન. प्रभा સ્ત્રી.
તેડ तीर પુ.
તેથી अतः અવ્યય; ततः અવ્યય
તે પ્રમાણે तथा અવ્યય.
તૈયાર उद्यत (उद् ઉપ. + यम् નો કર્મણિ ભૂ. કૃ.); सिद्ध (सिध् ગ. ૧. કે ગ. ૪. નો ભૂ. કૃ.)
તૈયારી सम्भार પુ.
તોછડો उद्धत (उद् ઉપ. + हन् નો કર્મણિ ભૂ. કૃ.).
તોપણ परम् અવ્યય; तु અવ્યય.
તોળવું तुल् ગ. ૧૦.
ત્યાં तत्र અવ્યય; तु
ત્યાગ त्याग પુ.
ત્યારે तदा અવ્યય.
ત્વરા जव પુ.
ત્વરા કરવી त्वर् ગ. ૧. આત્મને.

થ.

થડ वृन्त ન.
થનાર / થવાનું } भाविन् વિશે.
થર થરવું वेप् ગ. ૧. આત્મને.
થવું भू ગ. ૧, પરસ્મૈ.
થશે भविष्यति (भू ધાતુનું ભવિષ્યકાળ તૃ. પુ. એ. વ).
થાકવું श्रम् [श्राम्] ગ. ૪, પરસ્મૈ.
થાક ખાવો वि ઉપ. + श्रम् ગ. ૪, પરસ્મૈ.
થોડાપણું लघिमन् પુ
થોડું प्रतनु (વિશેષણ; अल्प વિશે; तनु વિશે.

દ.

દક્ષિણા दक्षिणा સ્ત્રી.
દગો દેવો द्रुह् ગ. ૪, પરસ્મ.
દંડ दण्ड પુ.
દંડવું दण्ड ગ. ૧૦.
દયા कारुण्य ન.
દયાળુ कारुणिक વિશે.
દર્શન दर्शन ન.
દરબાર राजद्वार ન.
દરિદ્ર दरिद्र વિશે.
દરિયો उदधि પુ. समुद्र પુ.
દાતાર दातृ વિશે.
દારૂ मदिरा સ્ત્રી.

ડાસી दासी સ્ત્રી.
દિયર देवृ પુ.
દિવસ दिन ન.
દિવસે दिवा અવ્યય.
દિવ્ય भगवत् વિશે.
દિશા दिश् સ્ત્રી.
દિકરો पुत्र પુ; सुनु પુ.; आत्मज પુ.
દીકરા તરીકે માનેલું, દત્તક કરેલું. } पुत्रीकृत વિશે.
દીકરાના જન્મ જેવું पुत्रजन्मसम વિશે.
દીકરી आत्मजा સ્ત્રી; पुत्री સ્ત્રી. दुहितृ સ્ત્રી; कन्या સ્ત્રી.
દીઠેલું दृष्ट (दृश् નો ભૂ. કૃ.)
દીલગીર दुःखित વિશે; विषण्ण ભૂ કૃ.
દીવો दीप પુ.
દુઃખ क्लेश પુ; दुःख ન; पीडा સ્ત્રી; व्यसन પુ; अनिष्ट. ન; विपद् સ્ત્રી.
દુઃખ દેવું तुद् ગ. ૬, ઉભય.; पीड् ગ. ૧૦.
દુઃખનો દરિયો दुःखोदधि (दुःख ન. દુઃખ+उदधि પુ. દરિયો)
દુઃખી दुःखित વિશે.
દુઃખ થવું अव (ઉપ.) +सद् (सीद्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.
દુકાળ दुर्भिक्ष ન.
દુનિયાં लोक પુ. संसार પુ.
દુર્જન दुर्जन પુ.
દુષ્ટ दुष्ट (दुष् ગ. ૪, પરસ્મૈ. નો ભૂ. કૃ.)
દુષ્ટ કામ दुष्कृत ન.
દુશ્મનાઇ वैर ન.; विग्रह પુ.
દૂત दूत પુ.
દૂર दूर વિશે.
દૂર दूरम् અવ્યય.
દૂર કરવું अप ઉપ. + नी ગ. ૧, ઉભય.
દેખાડવું आविस् + कृ (आविष्कृ); निर् ઉપ. + दिश् ગ. ૬, ઉભય.
દેખાય એવું दृश्य વિશે.
દેખાવ उद्गम પુ.
દેખાવડું वरतनु વિશે.
દેખનાર હોવું धृ ગ. ૧૦.
દેરાણિ કે જેઠાણી यातृ સ્ત્રી.
દેવ दिवौकस् પુ.; देव પુ.; देवता સ્ત્રી; मरुत् પુ.
દેવદાર देवदारु પુ.
દેવાદાર अधमर्ण પુ.
દેવળ देवकुल ન; देवालय ન.; देवायतन ન.
દેવોનો શિલ્પી त्वष्टृ પુ.
દેશ देश પુ.; जनपद ન.;

राष्ट्र પુ.; विषय પુ.
દેહ देह પુ.; शरीर ન.
દૈત્ય असुर ન.; राक्षस પુ.;
रक्षस् ન. निशाचर પુ.
દોડવું धाव् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
દોરડી रज्जु સ્રી.
દોરી જવું नी ગ. ૧, ઉભય.
દોસ્તી संगत ન.
દશ્ય दृश्य વિશે.
દષ્ટિ दृष्टि સ્રી.
દ્વેષ કરનાર द्वेष्टृ પુ.

ધ.

ધડકવું स्पन्द् ગ. ૧, આત્મને.
स्फुर् ગ. ૬, પરસ્મૈ.
ધણી रमण પુ; स्वामिन् પુ.
अधिपति પુ; भर्तृ પુ.
ધણીના ગુણોથી યુક્ત स्वामि-
गुणोपेत વિશે.
ધન अर्थ પુ; द्रव्य ન.; वसु ન.;
वित्त ન; विभव પુ; धन ન.
ધનવાન धनभाज् વિશે; ध-
निक પુ.
ધંધો वृत्ति સ્રી.
ધરાવું तुष् ગ. ૪, પરસ્મૈ.
ધર્મ धर्म પુ.
ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞા विधि પુ.
ધારણ કરવું धृ ગ. ૧૦.
ધારવાળું निशित વિશે.
ધારવું गण् ગ. ૧૦.
ધીમે ધીમે क्रमेण (क्रमनी तृ-
તીયાનું એકવચન); शनैस्
અવ્યય.
ધીમું मन्द વિશે.
ધીરજ धृति સ્રી.
ધ્રૂજવું वेप् ગ. ૧, આત્મને.
कम्प् ગ. ૧, આત્મને.
ધૃતરાષ્ટ્રનો પુત્ર धार्तराष्ट्र પુ.
ધોવું क्षल् (क्षाल्)ગ. ૧૦, प्र-
ઉપ+क्षल् (क्षाल्) ગ. ૧૦.
ધોળું धवल વિશે; श्वेत વિશે.
ધ્યાન ध्यान ન.

ન.

ન ઓળંગાય એવું अलङ्घ-
नीय વિશે.
નકલ प्रतिकृति સ્રી.
નક્કી एव અવ્યય.
નગરવાસી पौर પુ.
નજર दृष्टि સ્રી.
નટી नटी સ્રી.
નણંદ ननान्दृ સ્રી.
નદી नद પુ; नदी સ્રી.
નમવું नम् ગ. ૧, પરસ્મૈ;
नम् ગ. ૧, આત્મને, अभि

(ઉપ.) + वाद् ગ. ૧૦.
નમસ્કાર नमस् અવ્યય.
નરમ मृदु વિશે.
નવું नव વિશે.
નશીબ दैव ન.
નહાનું प्रतनु વિશે.; अल्पविशे.; तनु વિશે.; लघु વિશે.
નહિ न અવ્યય.
નાટક नाटक ન.
નાત ज्ञाति સ્ત્રી.
ના પાડવી अव ઉપ + सद् (सीद्) ગ. ૧. પરસ્મૈ.
નામ नामन् ન. अभिमान ન.
નામ દેવું अभि ઉપ. + धा (કર્મણિ પ્રયોગમાં ધી.)
નામે नाम અવ્યય.
નાયક नायक પુ.
નારી नारी સ્ત્રી.
નાશ नाश પુ.; अत्यय પુ.; विनाश પુ.
નાશ પામવું ध्वंस् ગ. ૧, આત્મને.; नश् ગ. ૪, પરસ્મૈ.
નાશ પામેલું नष्ट (नश्નો ભૂ.કૃ.)
નિગ્રહ संयम પુ.
નિઘા वृष्टिप्रसाद (वृष्टि સ્ત્રી. નજર, અને प्रसाद પુ. મહેરબાની).
નીચે નમવું अव ઉપ. + नम् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
નિંદાવા લાયક गर्ह्य વિશે.
નિંદવું निन्द् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
નિંદા निन्दा સ્ત્રી.
નિપજાવવું निर् (ઉપ.) + मा (निर्मीयते કર્મણિરૂપ); सृज् ગ. ૬, પરસ્મૈ.
નિરાંત सुख ન.
નિરાંતવાળું निवृतिमत् વિશે.
નિરૂપયોગ असारता સ્ત્રી.
નીકળવું निर् (ઉપ.) + गम् (गच्छ्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.; प्र ઉપ+स्था ગ ૧, આત્મને.
નીપજવું उद् (ઉપ.) + भू ગ. ૧, પરસ્મૈ; निस् (ઉપ.) + पद् (निष्पद्) ગ. ૪, આત્મને.
નુકશાન अपाय પુ. अहित પુ.
નુર पण्य ન.
નોતરવું नि (ઉપ.) + मन्त्र् ગ. ૧૦, આત્મને.
ન્યાયશાસ્ત્ર જાણનાર नैयायिकपु.
ન્હાવું अव (ઉપ.) + गाह ગ. ૧, આત્મને.

પ.

પકડવું अव (ઉપ.) + लम्ब्

ગ. ૧, આત્મને.; ધૃ ગ. ૧, ઉભય; भज ગ. ૧, ઉભય.
પકડવું તે (ક્રિયાવાચક નામ) ग्रहण ન.
પક્ષી विहग પુ.; पक्षिन् પુ.
પખાળવું प્ર ઉપ.+क्षल् (क्षाल्) ગ. ૧.
પગ पाद् પુ.
પગલું पद् ન.
પંખી पक्षिन् પુ.
પછી ततः અવ્યય; पश्चात् અવ્યય; अनन्तरम् અવ્યય.
પંચવટી पंचवटी સ્ત્રી.
પટરાણી महिषी સ્ત્રી.
પડવું (ક્રિયાપદ)पत् ગ. ૧,પરસ્મૈ.
પડવું (ક્રિયાવાચક નામ) पतन ન; पात પુ.
પડેલું पतित (पत् ના ભૂ. કૃ.)
પડોશ संनिधिસ્ત્રી.; सकाश પુ.
પણ अपि અવ્યય; किन्तु અવ્યય; परंतु અવ્યય; तु (વાક્યની શરૂઆતમાં વપરાતો નથી) અવ્યય.
પંડ आत्मन् પુ.
પંડિત पण्डित પુ.
પત્થર अश्मन् પુ.; दृषद् સ્ત્રી.; शिला સ્ત્રી.
પથારી शय्या સ્ત્રી.
પરણવુ परि (ઉપ.)+ नी ગ. ૧, ઉભય.
પરમેશ્વર जगत्कर्तृ પુ; ईश्वर પુ, देव પુ.
પરવાનગી अनुज्ञा સ્ત્રી.
પરાક્રમ पराक्रम પુ.; वीर्य ન.; शौर्य ન.
પરાગ रजस् ન.
પરાધીન परवत् વિશે.
પરિણામ परिणाम પુ.
પરિગ્રહ ग्रहन् ન.
પરીક્ષા કરવી वि ઉપ. + मृश ગ. ૬, પરસ્મૈ. सम् ઉપ. + लक्ष् ગ. ૧૦.
પરીક્ષા લેવી परि (ઉપ.) + ईक्ष् ગ. ૧, આત્મને.
પરોઢિએ प्रातर् અવ્યય.
પરોણો अतिथि પું.
પર્વત गिरि પુ; पर्वत પુ. शिखरिन् પુ.
પવન पवन પુ; मरुत પુ.;वात પુ.; मारुत પુ.; वायु પુ.
પવિત્ર पुण्य વિશે.
પવિત્ર કરાયલું पूत (पू ના ભૂ.કૃ.)
પશુ पशु પુ.
પસરવું प्र(ઉપ)+सृ ગ. ૧, પરસ્મૈ.
પહેરેલું परिहित (परि ઉપ.

+ आप નો ભૂ. કૃ.)
પહેલાં पुरा અવ્યય.
પહેલું प्रथम વિશે.
પહોંચેલું प्राप्त (प्र ઉપ. + आप् નો ભૂ. કૃ.).
પાંજરૂં पञ्जर પુ.
પાંદડું पर्ण ન.
પાછા આવવું नि (ઉપ.) + वृत् ગ. ૧, આત્મને.; प्रति ઉપ. + नि ઉપ. + वृत्; आ ઉપ + गम् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
પાછા વળવું परा (ઉપ.) + वृत् ગ. ૧, આત્મને.
પાછલો ભાગ परार्ध પુ.
પાછું વળીને परावृत्य.
પાછું આવેલું निवृत्य (नि+ वृत् નો ભૂ. કૃ.)
પાઠ पाठ પુ.
પાઠશાળા पाठशाला સ્ત્રી.
પાડો महिष પુ.
પાણી उदक ન. जल ન: वारि ન. पयस ન.
પાપ पाप ન.; अधर्म પુ.
પાપી पापिन् વિશે.
પામવું प्र (ઉપ.) + आप्.
પામેલું प्राप्त [प्र (ઉપ.) + आप् નો ભૂ. કૃ.]
પાર पार પુ.
પારકું परकीय વિશે.
પારખ કરવી वि ઉપ.+ मृश् ગ. ૬, પરસ્મૈ. सम् ઉપ. +लक्ष् ગ. ૧૦, ઉભય.
પારધી व्याध પુ.
પાવન पूत (पू નો ભૂ. કૃ.)
પાળનાર पालक વિશે.
પાળો पत्ति પુ.
પિગળવું द्रु ગ. ૧, પરસ્મૈ.
પિંડ पिण्ड પુ.
પીડવું पीड् ગ. ૧૦.
પીડા पीडा સ્ત્રી.; व्यथा સ્ત્રી.
પીવું पा (पिब् ગ. ૧, પરસ્મૈ. (કર્મણિરૂપ पी).
પુણ્ય पुण्य ન.
પુણ્યરૂપી મૂલ્ય पुण्यपण्य ન.
પુણ્યશાલી पुण्यवत् વિશે.
પુત્ર पुत्र પુ.; आत्मज પુ.; सूनु પુ.
પુરાણ पुराण ન.
પુરુષ पुरुष પુ; नृ પુ.; नर પુ; जन પુ.; मानव પુ.
પુષ્કળ प्रभूत વિશે.
પુસ્તક ग्रन्थ પુ.; पुस्तक ન.
પૂછડાનો ટેકો पुच्छकावलम्बन ન. (पुच्छक ન. પૂછડું અને अवलम्बन ન. ટેકો)
પૂછડું लाङ्गूल न.; पुच्छक ન.

પૂછવું प्रच्छ् (पृच्छ्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.
પૂછાયેલું पृष्ट (प्रच्छ्નો ભૂ. કૃ.)
પૂજવું पूज् ગ. ૧૦ પરસ્મૈ.; यज् ગ. ૧, ઉભય.
પૂજા पूजा સ્ત્રી.; अर्चन ન.
પૂજાનો સામાન अर्घ्य ન.
પૂજ્ય भगवत् વિશે ;पूज्य વિશે.
પૂરતું अलम् (તૃતીઆ સાથે).
પૂર્ણ निरतिशय વિશે.
પૂર્વનું સત્કર્મ प्रथमसुकृत ન. (प्रथम પહેલું, અને सुकृत ન. સત્કર્મ)
પૃથ્વી पृथ्वी સ્ત્રી.; पृथिवी સ્ત્રી.; वसुधा સ્ત્રી.; भूमि સ્ત્રી.; मही સ્ત્રી; मेदिनी સ્ત્રી.
પેઠે इव અવ્યય.
પેઠેલું प्रविष्ट (प्र ઉપ + विश् નો ભૂ. કૃ.)
પેદા કરનાર धातृ પુ.
પેદા થએલું जात ભૂ. કૃ.
પેસવું विश् ગ. ૬, પરસ્મૈ.
પેહેલો ભાગ पुर्वार्ध પુ.
પેડું [illegible] ન.
પૈસો अर्थ પુ.; धन ન ; द्रव्य ન ; वसु ન ; वित्त ન.; विभव પુ.
પોતાની ફરજ स्वकर्तव्य ન.

પોતાનું स्वीय વિશે.; आत्मीय વિશે; स्व (સર્વનામ).
પોતાનો મુલક स्वविषय પુ.
પોપટ शुक પુ.
પોષવું पुष् ગ. ૪, પરસ્મૈ.
પ્રકાશ प्रकाश પુ.
પ્રકાશવું द्युत् ગ. ૪, પરસ્મૈ.; प्र ઉપ. +काश् ગ , આત્મને; वि ઉપ. +राज् ગ. ૧, ઉભય.
પ્રખ્યાત यशस्वत् વિશે.
પ્રતિમા मूर्ति સ્ત્રી.
પ્રધાન अमात्य પુ ; सचिव પુ.; धीसचिव પુ.; प्रकृति સ્ત્રી.
પ્રધાન મંડળી प्रकृति સ્ત્રી.
પ્રમાણ प्रमाण ન.
પ્રયત્ન आयास પુ.
પ્રવાહ प्रवाह પુ.
પ્રવીણતા कौशल ન; प्रावीण्य ન.
પ્રશ્ન કરનારો प्राश्निक પુ.
પ્રસન્ન प्रसन्न [प्र (ઉપ.) + सद् નો ભૂ. કૃ.]
પ્રસન્નતા अनुरञ्जन ન.; प्रीति સ્ત્રી.
પ્રસાદ वर પુ.
પ્રસિદ્ધ કરવું प्रथ् ગ. ૧૦.

પ્રાણ प्राण पु. (બહુવચનમાં).

પ્રાણી प्राणिन् પુ.; भूत ન.; सत्त्व ન.

પ્રમાણિકપણું ऋजुता સ્ત્રી.

પ્રાર્થના प्रार्थना સ્ત્રી. स्तुति સ્ત્રી

પ્રાર્થના કરવી प्र ઉપ. + अर्थ् ૧૦. આત્મને.; अभि ઉપ. + अर्थ् ગ. ૧૦, આત્મને.

પ્રીતિ प्रीति સ્ત્રી; प्रेमन् પુ. ન.; स्नेह પુ.; अनुराग પુ.; अनुरक्ति સ્ત્રી.

પ્રેમ प्रेमन् પુ. ન.

પ્રેરણા प्रेरणा સ્ત્રી; प्रवर्तन ન; प्रतिबोधन ન.

ફ.

ફણગો पल्लव પુ.

ફરકવું स्पन्द् ગ. ૧, આત્મને; स्फुर् ગ. ૬. ઉભય.

ફરજ धर्म પુ.

ફરમાવેલું विहित (वि ઉપ. +धा ભૂ. કૃ.)

ફરસી परशु પુ.

ફરીને पुनर् અવ્યય.

ફળ फल ન.

ફળ ખાનાર फलभक्षिन् વિશે.

ફળદાયક થવું फल् ગ. ૧, પરસ્મૈ.

ફળ રહિત निष्फल વિશે.

ફાડવું दृ (दारय्) ગ. ૧૦.

ફુલ कुसुम ન.; पुष्प ન.

ફુલવાળું पुष्पवासिन् વિશે.

ફુલેલું पुष्पित વિશે.

ફેંકવું अस् ગ. ૪, પરસ્મૈ.; क्षिप् ગ. ૬, પરસ્મૈ.

ફેરફાર विकार પુ.

ફોગટ वृथा અવ્યય.

બ.

બકરો अज પુ.

બક્ષિસ वर પુ.

બચાવ रक्षण ન; रक्षा સ્ત્રી.

બચાવવું रक्ष् ગ. ૧, પરસ્મૈ.

બચાવાયલું रक्षित (रक्ष् નો ભૂ. કૃ.)

બચ્ચું वत्स પુ.

બડાઈ મારવી प्र ઉપ. + गल्भ् ગ. ૧, આત્મને.

બતાવવું दिश् ગ. ૬, ઉભય.; निर् ઉપ. + दिश् ગ. ૬. आविस् + कृ (आविष्कृ) ઉભય.

બદલે આપવું प्रति (ઉપ) +दा [यच्छ्] ગ. ૧, પરસ્મૈ.

બદલો प्रतिक्रिया સ્ત્રી.

બદલાય નહીં એવું अव्यय વિશે.

બધું अखिल વિશે.

બધે सर्वत्र અવ્યય.

બનાવ अर्थ પુ.
બનાવ (મનથી) भावय (भू ના પ્રેરકનું આજ્ઞાર્થ દ્વિ. પુ. એ. વ.
બડબડવું जल्प् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
બરફ हिम ન.
બરોબરી કરવી स्पर्ध् ગ. ૧, આત્મને.
બસ अलम् (તૃતીયા સાથે)
બહાનું निमित्त ન.; कारण ન.
બહાર बहिस् અવ્યય.
બહુ भूरि વિશે.; बहु વિશે.
બહુપણું बाहुल्य ન.
બહુ મોટું भूयस વિશે.
બહેતર वरम् અવ્યય.
બહેન भगिनी સ્ત્રી. स्वसृ સ્ત્રી.
બહેનપણી सखी સ્ત્રી.
બળ बल ન.
બળતણ इन्धन ન.
બળદ वृषभ પુ.; वृष પુ.
બળવાન बलवत् વિશે.; प्रबल વિશે.
બળિદાન बलि પુ.; हविस् ન.
બળેલું संतप्त (सम् ઉપ. + तप् નો ભૂ. કૃ.)
બાગ उपवन ન.
બાપ पितृ પુ; जनक પુ.
બારણું द्वार ન.
બારી वातायन ન.
બાવડું आम्र (ग्रमूनो ભૂ. કૃ.)
બાળક डिम्भ પુ.; बाल પુ.; शिशु પુ.
બાળવું दह् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
બિંબ बिम्ब ન.
બી बीज ન.
બિલાડો बिडाल પુ.
બીક भीति સ્ત્રી.; भय પુ. ન.
બીકણ (સ્ત્રી) भीरू સ્ત્રી.
બીજે ઠેકાણે अन्यत्र અવ્યય.
બીના अर्थ પુ.
બીરાજવું वि ઉપ. + राज् ગ. ૧. ઉભય.
બુદ્ધિ बुद्धि સ્ત્રી.; मति સ્ત્રી.
બુદ્ધિની શક્તિ बुद्धिप्रभाव (बुद्धि સ્ત્રી., प्रभाव પુ. શક્તિ.)
બુદ્ધિવાન बुद्धिमत् વિશે.; मेधाविन् વિશે.; धीमत् વિશે.
બુડેલું निमग्न (नि ઉપ. + मस्ज् નો ભૂ. કૃ.)
બેટ द्वीप પુ.
બેઠેલો निषण्ण (नि ઉપ. + सद् નો ભૂ. કૃ.)
બેડોળ विरूप વિશે.
બેભાન થવું मुह् ગ. ૪, પરસ્મૈ.
બેસવું उप (ઉપ.) + विश् ગ. ૬, પરસ્મૈ.; नि (ઉપ.) +

सद् (निषीद्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.

બોલવાની છટા वाक्पटुता સ્ત્રી. (वाक् સ્ત્રી. વાણી, અને पटुता સ્ત્રી. હોશિયારી).

બોલાવવું ह्वे ગ. ૧, ઉભય; अभि ઉપ. + धा (કર્મણિ પ્રયોગમાં धी).

બોલનારો वक्तृ પુ. ન.

બોલેલું उक्त (वच्नो ભૂ. કૃ.)

બ્રહ્મને જાણનાર ब्रह्मविद् વિશે.

બ્રહ્મા ब्रह्मन् પુ.; वेधस् પુ.

બ્રાહ્મણ ब्राह्मण પુ

ભ.

ભંગ भङ्ग પુ.

ભક્ત भक्त પુ.

ભક્તિ भक्ति સ્ત્રી.

ભજવવું नाट् ગ. ૧૦.

ભજવું भज् ગ. ૧. ઉભય.

ભટકવું अट् ગ. ૧, પરસ્મૈ.

ભંડાર भाण्डागार પુ.; कोश પુ.; निधि પુ.

ભમરો भ्रमर પુ. अलि પુ. मधुकर પુ.

ભમવું अट् ગ. ૧, પરસ્મૈ;

ભય भय ન.; भीति સ્ત્રી.

ભયંકર भयङ्कर વિશે. दारुण વિશે.

ભરવું भृ ગ. ૧, ઉભય (ભ્રિ-यते કર્મ(ણિરૂપ); पूर् ગ. ૧, ઉભય.

ભલમનસાઈ सत्त्व.

ભલું हित ન.; सत् (अस् નો કર્તરિ વર્તમાન કૃદંત.)

ભલો માણસ सत् પુ.

ભાઈ भ्रातृ પુ.; बान्धव પુ.

ભાત ओदन પુ.

ભાર भार પુ.

ભાવવું स्वाद् ગ. ૬, આત્મને.; रुच् ગ. ૧. આત્મને.

ભિક્ષા भिक्षा સ્ત્રી.

ભીખ માગવી, ભીખવું } भिक्ष् ગ. ૧. આત્મને.

ભીમ भीम પુ. પાંડુના એક પુત્રનું નામ.

ભૂખ્યો क्षुधित વિશે.

ભુજ भुज પુ.; बाहु પુ.

ભુંડ किरि પુ; वराह પુ.

ભુલ ખાવી मद् (माद्) ગ. ૪, પરસ્મૈ प्र ઉપ.+मद् (माद्) ગ. ૪, પરસ્મૈ.

ભેટ उपहार ન.

ભેટવું कुस् ગ. ૪, પરસ્મૈ. श्लिष् ગ. ૪, પરસ્મૈ.

ભેદવુ भिद्.

ભોય भूमि સ્ત્રી.

ભોજન भोजन ન.

ભોમિયો मार्गोपदेष्टृ પુ; मा-

गंधर्वोपक पु.
મજબુત રીતે दृढम् અવ્યય.
મજા रति સ્ત્રી.
મઠ मठ પુ.; आश्रम પુ.
મડદું शव ન.
મથવું यत् ગ. ૧, આત્મને.
મદ मद પુ.
મધ मधु ન.
મધુર રીતે मधुरम् અવ્યય.
મન मनस् ન; मानस ન.
મનને કબજામાં રાખવું તે मनःसंयम પુ.
મનોહર નેત્રનાળી સ્ત્રી मदिराक्षी સ્ત્રી.
મમતાળુ स्निग्ध વિશે.
મરણ मरण ન.
મરદ पुरुष પુ.
મરવું मृ (म्रियू) ગ. ૬. આત્મને.
મશ્કરીમાં હસવું वि (ઉપ) + हस् ગ. ૧. પરસ્મૈ.
મહાત્મા महात्मन् પુ.
મહાદેવ महादेवપુ.वृषभध्वजપુ.
મહારાજા महाराज પુ.
મહિનો मास પુ.
મહિમા महिमन् પુ.
મહેનત કરવી यत् ગ.૧, ઉભય.
મહેરબાની कृपा સ્ત્રી.; प्रसाद પુ.
મહેરબાની મેળવવી તે आराधन ન.
મહેલ प्रासाद પુ.
મળવાને મુશ્કેલ दुर्लभ વિશે.; दुराप વિશે.
મળીને मिलित्वा (मिल् નો સંબંધક ભૂ. કૃ.)
મળે તેવું लभ्य વિશે.
માંડવો लतागृह ન.
માંસ मांस ન.
મા जननी સ્ત્રી; मातृ સ્ત્રી.
મા (નહિ) मा અવ્યય.
માગનાર भिक्षुक પુ; याचक પુ.
માગવું याच् ગ. ૧, ઉભય.; प्र ઉપ.+ अर्थ् ગ. ૧૦, આત્મને.: अभि ઉપ. + अर्थ् ગ. ૧૦, આત્મને.
માટી मृद् સ્ત્રી.
માટે कृते અવ્યય.
માઠી હાલત दुर्दशा સ્ત્રી.
માણસ जन પુ; मानव પુ;नर પુ.
માત્ર केवलम् અવ્યય.
માથું मस्तक ન; शिरस् ન; शीर्ष ન; मूर्धन् પુ.
માનવાળી સ્ત્રી मानिनी સ્ત્રી.
માનવું मन् ગ. ૪, આત્મને. अनु (ઉપ.) + मन् ગ. ૪, આત્મને.
માફ કરવું क्षम् ગ. ૧, આત્મને.
માફી क्षमा સ્ત્રી.

માબાપ पितृ पુ. દ્વિ. વ.
માયાળુ स्निग्ध વિશે.
માર્ગ मार्ग પુ.
માર ताडन ન.
માર મારવો तड्(ताड्) ગ. ૧૦.
મારવું प्र (ઉપ.) + हृ ગ. ૧, ઉભય; तड्(ताड्) ગ. ૧૦.
મારવું તે (ક્રિયાવાચક નામ) ताडन ન.
માળા माला સ્ત્રી.
મિઠાઈ [illegible] ન.
મિત્ર मित्र ન.; वयस्य પુ; सुहृद् પુ.
મિત્રાઈ मित्रता સ્ત્રી.
મિથ્યા પદાર્થ अवस्तु ન.
મિથ્યા પદાર્થની કલ્પના अध्यारोप પુ.
મીઠા બોલાપણું प्रियवादित्व ન
મીઠું लवण ન.
મીઠું બોલનાર प्रियवादिन् વિશે.
મુખ્ય मुख्य વિશે.; प्रधानतम વિશે.
મુંગા મુંગા तूष्णीम् અવ્યય.
મુંગો मूक વિશે.
મુઠી मुष्टि પુ.
મુરખામી वैयात्य ન.
મુશ્કેલીથી બની શકે એવું दुर्लभ વિશે; दुराप વિશે.

મુસાફર पान्थ પુ.
મુસાફરીનો થાક अध्वखेद પુ. (अध्वन्) પુ. રસ્તો + खेद પુ. થાક.)
મૂર્છા આવવી मूर्च्छ् ગ. ૧. પરસ્મૈ.
મુહૂર્તની ઘડી [illegible] સ્ત્રી.
મૂકવું मुच् (मुञ्च्) ગ. ૧. પરસ્મૈ; नि ઉપ.+धा;
મૂકાયલું मुक्त (मुच्नो ભૂ. કૃ.)
મૂકેલું निवेशित (नि ઉપ. + विश् ના પ્રેરક પ્રયોગનું કર્મણિ ભૂ. કૃ.)
મુંગાપણું मौन ન.
મૂલ मूल्य ન; पण्य ન.
મળ मूल ન.
મેહેરબાની મેળવવી તે आराधन ન.
મેહેનતુ दक्ष વિશે.
મેળવવું प्र (ઉપ)+ आप्; अव (ઉપ.)+आप्; अधि (ઉપ.) +गम् (गच्छ्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.; लभ् ગ, ૬, ઉભય. (विन्द्) ગ, ૬, ઉભય.
મેળાપને માટે આતુર समुत्सुक વિશે.
મૈત્રી मैत्री સ્ત્રી. स्नेह પુ.
મોકલવું प्र. (ઉપ.) + हि.
મોકલેલું प्रस्थापित વિશે.

મોક્ષ **मुक्ति** સ્ત્રી.; **मोक्ष** પુ.
મોટું **महत्** વિશે.; **ज्यायस्** વિશે; **अवदात** વિશે; **पर** વિશે;
મોટો શત્રુ **महारिपु** પુ.
મોત **मृत्यु** પુ.
મોતી **मुक्ता** સ્ત્રી.; **मौक्तिक** ન.
મોર **मयुर** પુ.
મ્હો **मुख** ન.
મ્હો મલકાવવું. **स्मि** ગ. ૧, આત્મને.

ય.

યક્ષ **यक्ष** પુ.
યજ્ઞ કરનાર **यजमान** પુ.; **ऋत्विज्** પુ.
યજ્ઞ કરવો **यज्** ગ. ૧, ઉભય; **आ** (ઉપ.) + **हृ** ગ. ૧, પરસ્મૈ.
યજ્ઞનું } **यज्ञिय** વિશે.
યજ્ઞસંબંધી, }
યંત્ર **यन्त्र** ન.
યાદદાસ્ત **स्मृति** સ્ત્રી.
યાદ રાખવું **स्मृ** ગ. ૧, પરસ્મૈ.
યુક્ત **युक्त** (**यज्**નો ભૂ. કૃ.); **प्रपन्न** (**प्र** ઉપ. + **पद्** ગ. ૪, આત્મને. નો ભૂ. કૃ.); **उपेत** ભૂ. કૃ.
યોગી **योगिन्** પુ; **यति** પુ.
યોગ્ય **योग्य** વિશે; **उचित** વિશે.
યોગ્ય માણસ **पात्र** ન.
યોગ્ય વસ્તુ **पात्र** ન.
યોગ્ય વર્તણુંક **आचार** પુ.

ર.

રક્ષક **रक्षक** પુ.; **रक्षितृ** પુ.
રક્ષણ **रक्षण** ન; **रक्षा** સ્ત્રી.
રક્ષણ કરનાર **रक्षितृ** વિશે.
રક્ષણ કરવું **रक्ष्** ગ. ૧, પરસ્મૈ; **तन्त्र्** ગ. ૧૦.
રક્ષવું **रक्ष्** ગ. ૧, પરસ્મૈ; **अव्** ગ. ૧, પરસ્મૈ.
રક્ષાયલું **रक्षित**((**रक्ष्**નો ભૂ. કૃ.)
રઘુઓનો રાજા **रघुनाथ** પુ.
રઘુરાજાના વંશજ **रघु** પુ. બ. વ.
રંગ **रङ्ग** પુ; **वर्ण** પુ.
રંગરંગી **विचित्र** વિશે.
રચવું **रच्** ગ, ૧૦; **प्र** (ઉપ) + **मी** ગ. ૧, ઉભય.
રજા **अनुज्ञा** સ્ત્રી.
રડવું **रुद्**
રડવું તે (ક્રિયાવાચક નામ)**रोदन** ન;
રણભૂમિ **रणभूमि** સ્ત્રી.; **समराङ्गण** ન.
રત્ન **रत्न** ન.
રત્નરૂપ સ્ત્રી **स्त्रीरत्न** ન.
રથ **रथ** પુ.
રમત **क्रीडा** સ્ત્રી.
રમવું **क्रीड्** ગ. ૧, પરસ્મૈ; **रम्** ગ. ૧, આત્મને.

રસ रस પુ.
રસ્તો वर्त्मन् ન; वीथि સ્ત્રી.
રહેઠાણ वास પુ.
રહેલું अध्युषिवस् વિશે.
રહેવું वस् ગ. ૧, પરસ્મૈ. अधि (ઉપ.)+वस् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
રાંધવું पच् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
રાક્ષસ राक्षस પુ. रक्षस् ન.
રાજનીતિ राजनीति સ્ત્રી.; नीति સ્ત્રી.
રાજપુત્ર राजपुत्र પુ.
રાજા राजन् પુ; नृप પુ; नृपति પુ.; भूप પુ.; भूभृत् પુ.; पार्थिव પુ.
રાજાપણું नृपत्व ન.; राज्य ન.
રાજાનો માણસ राजपुरुष પુ.
રાજા બનાવવાને अभिषेक्तुम् (अभि ઉપ. + सिच् નો હે. કૃ.)
રાજ્ય राज्य ન.
રાજ્ય કરતું शासत् (शास् નો વ. કૃ.)
રાજ્ય ચલાવવું शास्.
રાજ્યના લોભથી ખેંચાયલું राज्यलोभाकृष्ट.
રાતું रक्त વિશે.
રામના પુત્રનું નામ कुश પુ.
રામની બહેન शान्ता સ્ત્રી.
રીત रीति સ્ત્રી.
રૂ तूल પુ.
રૂચિ रुचि સ્ત્રી.; अभिरुचि સ્ત્રી.
રૂદન रोदन ન.
રૈયત प्रजा સ્ત્રી.
રોગ रोग પુ.; व्याधि પુ.
રોપવું તે (ક્રિયાપદ નામ) आरोपण ન.

લ.

લઈ જવું नी ગ. ૧, ઉભય; वह् ગ. ૧, પરસ્મૈ. अप ઉપ.+नी ગ. ૧, પરસ્મૈ.
લઈ જવું તે (ક્રિયાવાચક નામ) हरण ન.
લઈ બેસવું प्र (ઉપ.)+ वृत् ગ. ૧, આત્મને.
લઈ લેવું हृ ગ. ૧, ઉભય.
લક્ષ્મી लक्ष्मी સ્ત્રી. रमा સ્ત્રી.
લખેલું प्रणित ભૂ. કૃ.; लिखित.
લંગડો खञ्ज વિશે.
લંબાવતું वृद्धिमत् વિશે.
લગ્નમાં આપવા યોગ્ય प्रदेयविशे.
લડવૈયો योध પુ.; वीर પુ.
લડાઈ युद्ध ન. युध् સ્ત્રી.; विग्रह પુ.
લડાઈ અને સલાહ विग्रहसंधि પુ. દ્વિ. વ.
લડવું युध् ગ. ૪, આત્મને.

લત व्यसन ન.
લશ્કર સિપાઇ सैनिक પુ.
લાંબા આવરદાવાળુ आयुष्मत् વિશે.
લાંબા વખત સુધી चिरम् અવ્યય.
લાકડી दण्ड પુ.
લાકડું काष्ठ ન.
લાજ लज्जा સ્ત્રી.
લાજવું लज्ज् ગ. ૧, આત્મને
લાડુ मोदक પુ.
લાભ लाभ પુ.
લાયક થવું अर्ह् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
લાલ रक्त વિશે.
લાવવું आ (ઉપ.) + नी ગ. ૧, ઉભય.
લુચ્ચો खल પુ.; शठ પુ.; वञ्चक પુ.; जाल्म પુ.
લેશભાગ लव પુ.
લોક लोक પુ.; जन પુ.
લોટવું लुट् ગ. ૪, પરસ્મૈ.
લોભ लोभ પુ.
લોભ રાખવો लुभ् ગ. ૪. તથા ગ. ૬, પરસ્મૈ.

વ.

વંશ वंश પુ.
વક્તા वक्ता પુ.
વખત काल પુ.
વખાણ स्तुति સ્ત્રી.
વખાણવું वर्ण् ગ. ૧૦, પરસ્મૈ. शंस् ગ. ૧, પરસ્મૈ. श्लाघ् ગ. ૧, આત્મને. कत्थ् ગ. ૧, આત્મને.
વખાણવા લાયક प्रशस्य વિશે.
વચન वचन ન.; वचस् ન.
વજ્ર वज्र પુ. ન. पवि પુ.
વધ वध પુ.
વધવું वृध् ગ. ૧, આત્મને.; सम् ઉપ. + वृध् ગ. ૧, આત્મને.
વધતું वृद्धिमत् વિશે.
વધારે નાનું कनीयस् વિશે.
વધારે મોટું ज्यायस् વિશે.
વધારે વહાલું प्रेयस् વિશે.
વન वन ન. अटवी સ્ત્રી.; अरण्य ન.
વનમા રહેનાર वनवासिन् વિશે.; वनौकस् વિશે.
વરણવું वर्ण् ગ. ૧૦, પરસ્મૈ.
વરદાન वरदान ન. वर પુ.
વરવહુ जायापती પુ. દ્વિ. વ.
વસતું वसत् (वस् નો વ. કૃ.)
વસંત वसन्त પુ.
વસવું वस् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
વસ્તુ वस्तु ન.; अर्थ પુ.
વહાણ नौका સ્ત્રી.; नौ સ્ત્રી.

વહાલામાં વહાલી प्रियतमा સ્ત્રી.
વહાલી कान्ता સ્ત્રી; गेहिनी સ્ત્રી.
વહાલું प्रिय વિશે.; प्रियतम વિશે; प्रेयस् વિશે.
વહાલો वल्लभ પુ. रमण પુ.
વહેવું वह् ગ. ૧, ઉભય
વહેમ शङ्का સ્ત્રી.
વહેમ આણવો शङ्क् ગ. ૧, આત્મને.
વહી, વહીનો દાણો व्रीहि પુ.
વળણ प्रवृत्ति સ્ત્રી.; मति સ્ત્રી.
વળી अपि અવ્યય.
વાંક अपराध પુ.
વાંદરું वानर પુ. कपि પુ.
વાક્ય वाक्य ન.
વાઘ व्याघ्र પુ.
વાઘેણ व्याघ्री સ્ત્રી. व्याली સ્ત્રી.
વાડી वाटिका સ્ત્રી.; उद्यान ન. उपवन ન.
વાણી वाणी સ્ત્રી. वाचा સ્ત્રી; वाच् સ્ત્રી.
વાત वार्ता સ્ત્રી.; कथा સ્ત્રી.
વાદળ मेघ પુ.
વાદળનો જથો मेघजाल ન.
વાયુ वायु પુ.; वात પુ.
વાયુદેવતા मरुत् પુ.
વાર્તા वार्ता સ્ત્રી.
વારંવાર वारंवारम् અવ્યય; अनेकशस् અવ્યય; बहुशस् અવ્યય.
વાવ वापी સ્ત્રી.
વાવવું वप् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
વાવવું તે (ક્રિયાવાચક નામ) आरोपण ન.
વાસ્તે कृते અવ્યય.
વાસ वास પુ.
વિખરાયલું निरस्त (निर् ઉપ. +अस् ગ. ૪, નો ભૂ. કૃ.)
વિખેરવું निर् ઉપ.+अस् ગ.૪, પરસ્મૈ
વિઘ્ન विघ्न ન.
વિચાર विचार પુ.; मति સ્ત્રી.
વિચારવું चिन्त् ગ. ૧૦, ईक्ष् ગ. ૧, આત્મને.
વિચારાયલું चिन्तित (चिन्त् નો ભૂ. કૃ.)
વિચિત્ર विचित्र વિશે.
વિદાય લેવી आ (ઉપ.) + प्रच्छ् (पृच्छ्) ગ. ૧. આત્મને.
વિદ્યા विद्या સ્ત્રી.; विद्वत्त्व ન.
વિદ્યાર્થી विद्यार्थिन् પુ.; शिष्य પુ; छात्र પુ.
વિદ્વાન विद्वस् ન.
વિદ્વાનપણું, વિદ્વત્તા } विद्वत्त्व ન.
વિનંતિ विनय પુ.
વિનંતિ કરવી अभि ઉપ. +

अर्थ् ગ. ૧૦; प्र ઉપ. + अर्थ् ગ. ૧૦.
વિનવવું प्र (ઉપ.) + अर्थ् ગ. ૧૦; પરસ્મૈ.
વિના विना અવ્યય.
વિયોગ वियोग પુ.
વિવાહ विवाह પુ.
વિશ્વ विश्व ન.
વિશ્વકર્મા विश्वकर्मन् પુ. त्वष्टृ પુ.
વિશ્વાસ विश्वास પુ.; श्रद्धा સ્ત્રી.;
વિશ્વાસનું કારણ विश्वासकारण ન.
વિસ્તાર विकास પુ.
વિસામો ખાવાના સબબથી विश्रामहेतोः
વીંટાળવું परि (ઉપ.) + वृ
વીજળી विद्युत् સ્ત્રી.
વીણવું उञ्छ् ગ. ૬; પરસ્મૈ.
વીર્ય वीर्य ન.
વેણી कबरी સ્ત્રી.
વેદ वेद પુ. छन्दस् ન.; श्रुति સ્ત્રી.
વેદ જાણનાર श्रुतिमत् વિશે.
વેર વાળવું તે प्रतिक्रिया સ્ત્રી.
વેરૂળ एलापुर ન.
વેલ लता સ્ત્રી.
વહેમી साशङ्क વિશે.
વૈકુંઠ, વિષ્ણુનું રહેવાનું ઠેકાણું वैकुण्ठ ન.
વૈભવ प्रभाव પુ.

શ.

શંકા शङ्का સ્ત્રી; संदेह પુ.
શંકા ભરેલું साशङ्क વિશે.
શણગારવું भूष् ગ. ૧૦, પરસ્મૈ; अलम् + कृ (કર્મણિ પ્રયોગમાં क्रि).
શતક शत ન.
શત્રુ अरि પુ.; शत्रु પુ.; रिपु પુ; द्वेष्टृ પુ.
શત્રુ સાથે લડાઇ शत्रुविग्रह પુ.
શરણે જવું शरणम् કે वशम् +गम् (गच्छ्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.; आ (ઉપ.) + श्रि ગ. ૧, ઉભય.
શરદઋતુ शरद् સ્ત્રી.
શરમાવવું लज्ज् ગ. ૧. આત્મને.
શરીર शरीर ન.
શરીર રૂપી વહાણ कायनौ સ્ત્રી.
શરીરમાં રહેતું शरीरस्थ વિશે.
શરૂઆત आरम्भ પુ.
શરૂ કરવું आ (ઉપ.) + रभ् ગ. ૧, આત્મને; प्र (ઉપ.) + वृत् ગ. ૧, આત્મને.
શહેર नगर ન; नगरी સ્ત્રી; पुर ન; पुरी સ્ત્રી.
શાણી સ્ત્રી आर्या સ્ત્રી.
શાંત मूक વિશે.; स्वस्थ વિશે.

શાંતતા मौन ન.
શાંત રીતે तूष्णीम् અવ્યય.
શાંત થવું शम् (शाम्) ગ. ૪, પરસ્મૈ.
શાંત પાડવું सान्त्व् ગ.૧૦,પરસ્મૈ.
શાંતિ शान्ति સ્ત્રી; स्वास्थ्य ન.
સાબીત કરવું सम् ઉપ. + लक्ष् ગ. ૧૦, ઉભય.
શાસ્ત્ર शास्त्र ન.
શાળા शाला સ્ત્રી.
શિકારી व्याध પુ.
શિકારી પ્રાણી श्वापद પુ.
શિક્ષા दण्ड પુ.
શિખવવું उप (ઉપ.) + दिश ગ. ૬, પરસ્મૈ; वि (ઉપ.) + नी ગ. ૧, ઉભય.
શિયાળ शृगाल પુ. जम्बूक પુ.
શિયાળો शिशिर પુ. ન.
શિવ शिव પુ; धूर्जटि પુ.; शूलिन् પુ.; शम्भु પુ.
શિવનું દેરૂં शिवालय ન.
શિશિરઋતુ शिशिर પુ.
શિષ્ય शिष्य પુ; छात्र પુ; विद्यार्थिन् પુ.
શીખવું शिक्ष् ગ. ૧, આત્મને. पठ् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
શુદ્ધ शुद्ध વિશે; विशुद्ध (वि ઉપ. + शुध् ગ. ૪, પરસ્મૈ. નો ભૂ, કૃ.)
શુદ્ધિ शुद्धि સ્ત્રી; विशुद्धि સ્ત્રી.
શૂદ્ર शूद्र પુ.
શૂર शूर પુ; वीर પુ,
શેરી रथ्या સ્ત્રી.
શોક કરવો / શોચવું } शुच् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
શોધવું मृग् ગ. ૧૦; આત્મને,; मार्ग् ગ. ૧૦, પરસ્મૈ.; अनु ઉપ+इष् ગ. ૪, પરસ્મૈ.
શોભવું वि ઉપ+राज् ગ. ૧, ઉભય.
શૌર્ય शौर्य ન; पराक्रम પુ.

સ.

સંકટ संकट ન.; दुर्ग ન.; व्यसन ન.; अनिष्ट ન.; विपद् સ્ત્રી.
સંકડામણ संकट ન.
સંગમ संगम પુ.
સંગતિ संगति સ્ત્રી; संगम પુ.
સંગીત संगीत ન.
સંતતિ संतति સ્ત્રી.; प्रजा સ્ત્રી
સંદેશો संदेश પુ.
સંપ मेल પુ.
સંપત્તિ संपत्ति સ્ત્રી; संपद् સ્ત્રી.
સંબંધ संपर्क પુ.
સંભવતું જણાય છે संभाव्यते,

सम् (ઉપ) + भू નું પ્રેરક
કર્મણિ વર્તમાન તૃ. એ. વ.]
સંભારવું स्मृ ગ ૧, પરસ્મૈ.
સંભાળવું रक्ष् ગ. ૧, પરસ્મૈ.
तन्त्र् ગ, ૧૦, ઉભય.
સંસર્ગ संपर्क પુ.
સંસાર संसार પુ.
સગો ज्ञाति પુ.; बन्धु પુ, बान्धव પુ.
સઘળું सकल વિશે.; अखिल વિશે
સજા કરવી दण्ड् ગ. ૧૦,
સજ્જન सज्जन પુ.; आर्य પુ.;
सत् પુ.
સજ થયેલો उद्यत (उद् +
यम् નો કર્મણિ ભૂ. કૃ.)
સત્કર્મ सत्कर्मन् ન.; सुकृत
ન; सुकृति સ્ત્રી; सुचरित ન.
સત્કારનું કારણ पूजास्थान ન.
સત્પુરૂષ सत्पुरुष પુ.; साधु પુ.
સત્ય सत्य ન; भूतार्थ ન; सत्त्व ન.
સદા सदैव(सदा+एव) અવ્યય.
સદાચાર सदाचार પુ.
સભા सभा સ્ત્રી; संसद् સ્ત્રી.;
समाज પુ.
સભ્યતા सभ्यता સ્ત્રી; प्रश्रय પુ
સમક્ષ पुरतस् અવ્યય.
સમજાવ भावय (भू ના પ્રેરકના
આજ્ઞાર્થનું (દ્વિ. પુ. એ. વ.)
સમજવું बुध् ગ. ૧, ઉભય
સમજાવવું ज्ञप (ઉપ.)+ विद् ગ.
૬, ઉભય
સમર્થ समर्थ વિશે.
સમર્થ થવું क्लृप् ગ. ૧, આત્મને.
સમાન ગણતું समचित्त વિશે.
સમુદાય संघात પુ; समूह પુ;
अवयव પુ.
સમુદ્ર समुद्र પુ.; उदधि પુ.
સમૂહ समूह પુ.
સરકવું सृ ગ. ૧. પરસ્મૈ.
સરકાર કચેરી राजद्वार ન.
સરખાદીલવાળું समचित्त વિશે.
સરખું तुल्य વિશે.; सम વિશે.
સર્વ રીતે सर्वथा અવ્યય.
સરજનાર स्रष्टृ પુ.
સરજવું सृज् ગ. ૬, પરસ્મૈ.
સરજાયલું निर्मित (निर् ઉપ.
+ मा ભૂ. કૃ.)
સરવું सृ ગ. ૧, પરસ્મૈ
સરસાઈ કરવી स्पर्ध् ૧, આત્મને
સરોવર कासार પુ, सरस् ન.
સવારે प्रातर् અવ્યય.
સહિયર सहचरी સ્ત્રી.
સહેવાયલું सोढ (सह् નો ભૂ. કૃ.)
સહેવું सह् ગ. ૧, આત્મને.

સાંચો **यन्त्र** ન.
સાંભળનાર **श्रोतृ** વિશે.
સાંભળવું (ક્રિયાપદ) **श्रु**.
સાંભળવું તે (ક્રિયાવાચક નામ) **श्रुति** સ્ત્રી.
સાંસતાં રહેવું-થવું **शम्** [**शाम्**] ગ. ૪. પરસ્મૈ.
સાક્ષાત **मूर्तिमत्** વિશે.
સાક્ષી **साक्षिन्** પુ.
સાથે **सह** અવ્યય.
સાડી **कट** પુ.
સાધવા યોગ્ય **साधयितव्य** વિશે.
સાધુ **सत्** પુ.
સાપ **सर्प** પુ.
સામર્થ્ય **सामर्थ्य** ન.; **प्रभाव** પુ.
સારથિ **सारथि** પુ.; **सव्येष्ठ** પુ.
સારી ચાલનું **पुण्यवत्** વિશે.; **सुवृत्त** વિશે.
સારૂં **शुभ** વિશે.; **शोभन** વિશે.
સારૂં કામ **शुभ कृति**; **शुभं चरितम्**; **पराक्रम** પુ.; **विक्रम** પુ.
સારૂ **कृते** અવ્યય.
સારૂ **सम्यक्** અવ્યય.
સાષ્ટાંગ નમસ્કાર સાથે **साष्टांगपातम्** (સામાસિક અવ્યય.)

સાસુ **श्वश्रू** સ્ત્રી.
સાહસ કર્મ **साहस** ન.
સિંહ **सिंह** પુ.
સિંહાસન **सिंहासन** ન.
સીમા **सीमन्** સ્ત્રી.
સિંચવું **सिच्** [**सिञ्च्**] ગ. ૬. પરસ્મૈ.
સુંવાળું **मृदु** વિશે.
સુંદર **चारु** વિશે.
સુખ **सुख** ન; **कल्याण** ન. **भद्र** ન.
સુખનો અંશ **सुखलेश** પુ.
સુખી **सुखिन्** વિશે; **निर्वृतिमत्** વિશે; **श्रीमत्** વિશે.; **सुखभाज्** વિશે.; **कुशलिन्** વિશે.
સૂકાવું **शुष्** ગ. ૪, પરસ્મૈ.
સૂચના **निर्देश** પુ.
સૂત્રધાર **सूत्रधार** પુ.
સૂર્ય **सूर्य** પુ.; **रवि** પુ.; **सवितृ** પુ.
સૃષ્ટિ **सृष्टि** સ્ત્રી.
સૃષ્ટિકર્તા **स्रष्टृ** પુ.
સેજ્જા **शय्या** સ્ત્રી.
સેના **सेना** સ્ત્રી.
સેનાપતિ **सेनापति** પુ.
સેવવું **सेव्** ગ. ૧, આત્મને; **भज्** ગ. ૧, ઉભય; **परि**

(ઉપ.) + सेव् ગ. ૧.; આત્મને.

સો शत ન.

સોનામોર निष्क પુ.

સોની सुवर्णकार પુ.

સોનું सुवर्ण ન; काञ्चन ન.; हेमन् ન.

સોબતણ
સોબતમાં રહેનારી } सहचरी સ્ત્રી.

સોમયજ્ઞ કરાવનાર યાજકમાંનો એક मैत्रावरुण પુ.

સોમરસ
સોમવલ્લી } सोम પુ.

સો મુરખા मूर्खशत ન.

સૌથી મોટું वर વિશે.

સ્ત્રી नारी સ્ત્રી.; ललना સ્ત્રી.; मानिनी સ્ત્રી

સ્તબ્ધ निश्चेष्ट વિશે.

સ્થલ स्थल ન.; शाला સ્ત્રી.

સ્થાપના प्रतिष्ठापन ન.; प्रवर्तन ન.

સ્થાપેલું विहित [वि (ઉપ). + धा નો ભૂ. કૃ.]

સ્થિર स्थिर વિશે.; ध्रुव વિશે; अक्षर વિશે; निश्चेष्ट વિશે.; अविचलित (अ + विचलित-वि ઉપ. + चल् નો ભૂ. કૃ.)

સ્નેહ स्नेह પુ.; प्रीती સ્ત્રી.; प्रेमन् પુ. ન.

સ્નેહ રાખવો स्निह् ગ. ૪. પરસ્મૈ.

સ્મૃતિ (ધર્મશાસ્ત્ર) स्मृति સ્ત્રી.

સ્વચ્છ अवदात વિશે.

સ્વદેશ स्वदेश પુ.; स्वविषय પુ.

સ્વપ્ન स्वप्न પુ.

સ્વભાવ प्रकृति સ્ત્રી.

સ્વર્ગ स्वर्ग પુ.

સ્વસ્થ स्वस्थ વિશે.

સ્વર્ગમાં રેહનારા દેવોમાંની એક જાત गन्धर्व પુ.

સ્વસ્થતા स्वास्थ्य ન.; सुख ન.

સ્વાદિષ્ટ स्वादु વિશે.

સ્વાભાવિક प्रकृतिसिद्ध વિશે.

હ.

હણવું हन्.

હદ सीमन् સ્ત્રી.

હમેશ सदा (અવ્યય); सदैव (सदा + एव) અવ્યય.

હરકત अपाय પુ.

હરણ मृग પુ.; हरिण પુ.

હરણ કરવું તે (ક્રિયાવાચક નામ) हरण ન.

હરાયલું अभिभूत [अभि (ઉપ.)

+ भू નો ભૂ. કૃ.]
હરાવવું लङ्घ્ ગ. ૧, આત્મને.; परा ઉપ. + जि (जय्) ગ. ૧. આત્મને.
હરિફાઇ अक्षमा સ્ત્રી.
હરી જવું हृ ગ. ૧. ઉભય.
હલકાપણું लघिमन् પુ.
હલકું क्षुद्र વિશે.
હવણાં अधुना (અવ્યય.)
હવન કરનારો होतृ પુ.
હવેલી हर्म्य ન.; प्रासाद પુ.
હસવું स्मि ગ. ૧. આત્મને.
હળવે હળવે शनैस् અવ્યય.
હળાહળ ઝેર हलाहल ન.
હાથ हस्त પુ.; कर પુ.; पाणि પુ.; बाहु પુ.
હાથણી वशा સ્ત્રી.
હાથમાં લેવું रभ् ગ. ૧. આત્મને.
હાથી हस्तिन् પુ.; गज પુ.; नाग પુ.
હાથીનું બચ્ચું करभक પુ.
હાર ખાવી परा(ઉપ.) + जि (जय्) ગ. ૧, આત્મને. (કર્મણિરૂપમાં)

હાલવું कम्प् ગ. ૧, આત્મને.
હાલે ચાલે નહીં એવું अविचलित ((अ+वि+चल् નો ભૂ. કૃ.)
હિત हित ન.
હિંદુસ્તાનનો રેહેવાસી भारतवर्षीय પુ.
હિતકારક हित વિશે; हितकर વિશે.
હિતકારક વસ્તુ पथ्य ન.
હિંમત धृति સ્ત્રી.
હુકમ आज्ञा સ્ત્રી.; आदेश પુ.: शासन ન.
હુકમ બજાવવો अनु ઉપ.+स्था (तिष्ठ्) ગ. ૧, પરસ્મૈ.
હૈયું हृदय ન.; अन्तःकरण ન.
હોવું भू ગ. ૧, પરસ્મૈ; अस् ગ. ૨ પરસ્મૈ.; वृत् ગ. ૧, આત્મને.; विद् ગ. ૪. આત્મને.
હોશિયાર निपुण વિશે.
હોશિયારી कौशल ન.; प्रावीण्य ન.; पटुता સ્ત્રી.

On account of the abnormal rise in the cost of paper and printing charges, it has unfortunately become necessary to increase the price of the book to one Rupee. An early opportunity will be taken to reduce the same as soon as the circumstances permit.

Ahmedabad.
1st. Jan. 1921 } **The Publisher.**

અશુદ્ધશોધન.

પૃષ્ઠ.	લીંટી,	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૫	૧૯	प, पे, आ અને ओ	प, पे, ओ અને औ
૧૨	૬	विशाम	विशामः
૧૩	૨૭	सम	सम्.
૧૬	૨૧	પૃ. ૪ ટીપ † જુઓ	પૃ. ૪ ટીપ ‡ જુઓ
૧૮	૭	પાઠનો અંક રહી ગયો છે.	પાઠ ૬ ઠ્ઠો.
,,	૧૦	आन	आन्
,,	૧૧	बुधान	बुधान्
૨૦	૨૪	ते न ने	ते न् ने
૨૩	૨૬	પૃ. ૧૬ ની ટીપ § જુઓ	પૃ. ૧૬ની ટીપ‡જુઓ
૨૪	૧૪	चक्राभ्यी	चक्राभ्यां
૨૫	૧૬	પાઠનો અંક રહી ગયો છે.	પાઠ ૮ મો.
૨૬	૮	आचार्य	आचार्य
,,	૨૪	जाडय	जाड्य
,,	૨૭	ए કે अ હોય, તો તે લોપાય છે.	ए કે ओ હોય, તો તેનો अ લોપાયછે
૩૦	૭	५०अस	५०अस्
૩૬	૨	क	क
,,	૧૯	आ + रभू	आ + रभ्
૩૭	૯	मृ [म्रिय]	मृ [म्रिय्]
,,	૧૦	युधू	युध्
૪૦	૧૭	निर्देश पु. न.	निर्देश पु.
૪૬	૩	इकारात	ईकारांत
૫૧	૧૨	मौक्तिकाना	मौक्तिकानां
૫૪	૧૫	मघस्तीरम्	मघास्तीरम्

૫૭	૧૨	मुष्टी	मुष्टि
૬૦	૧૩	गोदाष-	गादाव-
,,	૧૪	तीरऽरमत	तीरेऽरमत
,,	૨૬	मार्गं	मार्गं
૭૨	૩	भारतर्बाय	भारतवर्षीय
૭૬	૧૮	मातरौः	मातरौ
૭૭	૭	वसती	वसति
૮૭	૨૦	समृद्धया	समृद्ध्या
૯૧	૯	मरुद्भ्य	मरुद्भ्यः
૯૫	૫	वयति	वियति
૧૦૪	૧૯	स् वस् ने पयस्	स् वस् ईयस् ने पयस्
૧૦૭	૬	अर्चिषौ	अर्चिषौ
,,	૮	अर्चिभिः	अर्चिर्भिः
,,	૯	अर्चिभ्यः	अर्चिर्भ्यः
,,	૧૦	,,	,,
,,	૧૩	अर्चिषौ	अर्चिषौ
૧૨૧	૬	क्रोऽत्रागतः	कोऽत्रागतः

(શોધિત વર્ધિત નવિન આવૃતિ.)
ધી મહાભારત
ઈંગ્લીશ—ગુજરાતી ડીક્ષનેરી.
બી. સી. દેસાઈ કૃત

ઘણાજ સુધારા વધારા વાળી આ ડીક્ષનેરીની નવી આવૃતિ ઘણાજ સુધારા વધારા સાથે બહાર પડી ચુકી છે. સાઇઝ સુપરરોયલ આઠ પેજી. ૧૬૫૦ પાનાં છે.

આ આવૃત્તિમાં Philosophy, Geography, Chemistry, Astronomy, Mathamatics, Political Economy, Astrology, physiology, Philology, phrenology, Biology, Zoology, Jcology, Meteorology, Pathology, Anotomy, Botany, Prosopy, Rhetoric, Drama, Dynamicf statics વિગેરેના ટેકનીકલ શબ્દો પણ દાખલ કરવામાં આવ્યા છે. અને તેવા શબ્દો તે તે વિષયના ખાસ અભ્યાસી અને પ્રવીણ ગ્રેજ્યુએટ અને અન્ડર ગ્રેજ્યુએટ વિદ્વાનોની પાસેજ તૈયાર કરવામાં આવેલા છે.

આ નવી આવૃતિમાં વધારામાં મુખ્ય શબ્દોના Syllables તથા Accents પણ આપવામાં આવેલા છે.

શબ્દોના Synonyms પણ લંબાણથી અને પુષ્કળ આપવામાં આવેલા છે.

ડીક્ષનેરીનું કદ ઘણુંજ વધી ગયું છે. વળી આ નવી આવૃત્તિમાં કાગળ બહુ સારા વાપર્યા છે. છતાં તેની કીંમત ઘણી વધારે નહી રાખતાં વિદ્યાર્થી વર્ગ તેનો સારી રીતે લાભ લઇ શકે, તેમજ સાધારણ સ્થિતિના ધંધાદારી માણસને પણ સુલભ પડે તેટલા માટે કીંમત માત્ર રૂ. ૧૬—૦—૦ રાખી છે. પોસ્ટેજનો રૂ. ૧॥ જુદો પડશે.

પુંઠા સારાં, સુશોભિત, રંગીન પાકાં અને ગીલ્ટ અક્ષરનીજ તૈયાર કરવામાં આવી છે.

આ સોનેરી તકનો લાભ ચુકશો તો પછી પસ્તાશો માટે ઓરડર તાકીદે નીચલે ઠેકાણે મોકલી આપોજી.
